KALICI
felsefe

2. BASKI

ALDOUS HUXLEY

alternatif düşünce

İnsan yayınları

Kalıcı Felsefe

ALDOUS HUXLEY

Çeviren
LATİF BOYACI

insan yayınları: 202
alternatif düşünce dizisi: 31

kalıcı felsefe
aldous huxley

birinci baskı:istanbul, mart 1996
ikinci baskı: istanbul, temmuz 2003

ISBN 975-574-151-8

türkçesi
latif boyacı

tashih
ismail kılıçarslan

dizgi
siyahgül

içdüzen
karakalem reklâmcılık hizmetleri ltd. şti.

kapak düzeni
rıdvan kuyumcu

baskı-cilt
kurtiş matbaası

insan yayınları
keresteciler sitesi, mehmet akif cad.
kestane sok. no: 1 merter/istanbul
tel: 0212. 642 74 84 faks: 0212. 554 62 07
www.insanyayinlari.com.tr

insan@insanyayinlari.com.tr

ALDOUS HUXLEY

1894 - 1963 yılları arasında yaşamış İngiliz bir yazar olan Aldous Huxley, daha önce *Yeni Dünya* ve *Ada* isimli kitaplarıyla okuyucunun karşısına çıkmıştır. Kalıcı Felsefe adlı çevirisini sunduğumuz elinizdeki eseri, 1946'da İngiltere'de yayımlamıştır. Bu eser Batı felsefesinde hikmet kavramının yanlış anlaşıldığını vurgulayan, Doğu mistizmine kapı aralayan, sahasındaki klasik çalışmalardan biridir. Bu kitabında Huxley, kendi zaviyesinden perennial filozofi (philosophia perennis - kalıcı hikmet) yorumlamasını yapmaktadır. Onun bu yorum ve düşüncesi, daha sonraları Frithjof Schuon tarafından ele alınmıştır.

Giriş

Philosophia perennis (ezelî hikmet)

BU TABİR, Leibniz tarafından ortaya çıkarıldı; fakat içeriği —nesneler, canlılar ve zihinler dünyası için vazgeçilmez bir ilâhî gerçekliği tanıyan metafizik, ruhta ilâhî gerçekliğe benzer ve hatta onunla özdeş birşey bulan psikoloji, insanın nihaî hedefini bütün varlık aleminin içkin ve aşkın kaynağının bilgisi olarak gören ahlâk— zamanı bilinmeyecek kadar eski ve evrenseldir. Dünyanın her bölgesindeki ilkel insanların geleneksel ilimlerinde Ezelî Hikmetin temelleri bulunabileceği gibi gelişmiş dinlerin her birinde de tam olarak gelişmiş biçimleri mevcuttur. Bütün bu İlahiyat sistemlerindeki bu Yüce Ortak Faktörün bir versiyonu ilk olarak yirmibeş asır öncesinden itibaren yazıya dökülmüş ve o zamandan beri de bu tema her dinî geleneğin bakış açısından ve Asya ve Avrupa'nın belli başlı dillerinde tekrar tekrar işlenmiştir. Kitabımda —Ezelî Hikmetin kimi özgül noktalarını etkili olarak göstermesi nedeniyle taşıdıkları öneme ve ayrıca güzelliklerine ve unutulmazlıklarına binaen— bu yazılardan seçilmiş parçaları bir araya getirdim. Bu seçme yazılar çeşitli başlıklar altında toplanmış ve bunlara deyim yerindeyse —açıklama ve ilişkilendirme, geliştirme ve gerekli olduğu zaman aydınlatma amacıyla— kendime ait şerhler eklenmiştir.

Bilgi bir varlık işlevidir. Bilenin varlığında bir değişme olduğunda bilmenin mahiyetinde ve miktarında da mütekabil bir değişiklik olur. Meselâ, bir çocuğun varlığı büyüme ve eğitimle bir adamınkine dönüşür; bu dönüşümün sonuçları arasında bilme şeklinde ve bilinen şeylerin miktarı ve niteliğinde devrimsel bir değişiklik vardır. Birey büyüdükçe bilgisi daha kavramsal ve biçim açısından sistematik hâle gelir; olgusal ve faydacı içeriği muazzam derecede artar. Fakat bu kazançların önü dolaysız

kavrayışın niteliğindeki bozulma ve sezgisel gücün körelmesi ve kaybıyla kapatılır. Veya bir bilim adamını varlığında aletleri vasıtasıyla mekanik olarak meydana gelebilecek değişikliği düşünün. Bir spektroskop ve altmış inçlik bir aynayla donanmış bir astronom gözün görüş alanı itibarıyle insanüstü bir varlık hâlini alır; doğal olarak beklenebileceği gibi bu insanüstü varlık tarafından elde edilen bilgi yıldızlara çıplak gözle bakan birinin elde edebileceği bilgiden hem nitelik hem de nicelik açısından çok farklı olacaktır.

Bilenin bilgisini etkileyen sadece fizyolojik veya zihnî varlığındaki değişiklikler değildir. Bildiklerimiz ayrıca ahlakî varlıklar olmamız hasebiyle kendimizi şekillendirme tercihimize de bağlıdır. William James'in deyimiyle

"Pratik, teorik ufkumuzu değiştirebilir; bu da iki şekilde olur: Yeni dünyalara sevkedip yeni güçler sağlayabilir. Olduğumuz gibi kalarak hiçbir zaman ulaşamayacağımız bilgiye ahlakî olarak sağlayabileceğimiz yüce güçler ve yüce bir hayat neticesi ulaşabiliriz."

Meseleyi daha açık biçimde ifade edecek olursak

"Kalben saf olanlar kutludurlar, zira onlar Tanrıyı göreceklerdir."

Aynı görüş Sûfî şair Celaleddin Rumî tarafından bilimsel bir teşbihle ifade edilmiştir.

"Tanrının sırlarının usturlabı sevgidir."

Tekrar ediyorum, bu kitap bir Ezelî Hikmet antolojisidir; fakat bir antoloji olmakla beraber profesyonel edebiyatçılardan çok az alıntı içermekte, bir felsefeyi tanımlamakla birlikte profesyonel fizoloflardan neredeyse hiç alıntı yapmamaktadır. Bunun nedeni çok basittir. Ezelî Hikmet temelde nesneler, canlılar ve zihinler dünyası için önemli olan tek ilâhî Gerçeklikle ilgilenmektedir. Fakat bu tek Gerçekliğin mahiyeti kendilerini kalben saf, ruhen fakir, sevgi dolu kılarak belli şartları sağlayan kimseler dışındakilerce doğrudan kavranamayacak şekildedir. Bunun neden böyle olması gerektiğini bilmiyoruz. Bu hoşlansak da hoşlanmasak da, makul ve olası olmasa da kabul etmemiz gereken gerçeklerden biridir. Günlük tecrübelerimizdeki hiçbirşey de suyun oksijen ve hidrojenden oluştuğunu varsaymamıza neden teşkil etmez; ancak suyu belli işlemlere tâbi tuttuğumuzda kendisini oluşturan elementlerin yapısı açığa çıkar. Aynı şekilde, günlük tecrübelerimiz de ortalama bir duyumcu insanın zihninin,

yapı taşlarından biri olarak, çokluk dünyasının temeli olan gerçekliğe benzeyen veya onunla özdeş birşeye sahip olduğunu varsaymamız için bir neden teşkil etmez; fakat bu zihin de belli uygulamalara tâbi tutultuğunda hiç olmazsa kısmen müteşekkil olduğu ilâhî unsur sadece zihnin kendisine değil, dış davranışlardaki yansımasıyla diğer zihinlere de görünür. Maddenin içsel yapısını ve gizil güçlerini ancak fiziksel deneyler yaparak keşfedebiliriz. Zihnin içsel yapısını ve gizil güçlerini de ancak psikolojik ve ahlakî deneylerle keşfedebiliriz. Ortalama bir duyumcu insanın içinde bulunduğu normal şartlarda zihnin bu güçleri gizli olarak mevcuttur ve görünmez. Eğer bunları algılamak istersek belli şartları sağlamamız ve tecrübelerin geçerli olduğunu gösterdiği belli kurallara riayet etmemiz gerekecektir.

Profesyonel filozoflar ve edebiyatçıların dolaysız manevî bilgiye ulaşmanın koşullarını yerine getirme yolunda çok çalıştıklarına dair herhangi bir kanıt var mıdır? Şairler veya metafizikçiler Ezelî Hikmetin ana konusundan sözettiklerinde bu genelde ikinci eldendir. Fakat bu gibi dolaysız bilginin sayesinde elde edilebileceği belli şartları sağlamayı tercih eden kadın ve erkekler her asırda var olmuştur; bunlardan sadece birkaçı bu sayede kavrayabildikleri Gerçeklik hakkında çeşitli anlatımlar bırakmışlar ve bu tecrübeyle ilgili belli gerçekleri diğer tecrübeleriyle ilgili belli gerçeklerle, bağdaşık bir düşünce sistemi içinde ilintilemeye çalışmışlardır. Ezelî Hikmetin bu ilk el yorumcularına, onları tanıyanlar, “aziz,” “peygamber,” “bilge” veya “aydınlanmış kişi” adını verirler. Ne hakkında konuştuklarını bildiklerini varsaymak için yeterli sebep bulunduğundan alıntılarımı profesyonel felsefecilerden veya edebiyatçılardan değil bu kişilerden yaptım.

Hindistan’da iki tür metin kabul edilir. Nihaî Gerçekliğe dolaysız nüfuzun ürünü olduklarından kendi otoriteleri olan Shruti veya İlham eseri yazılar ve Shruti’ye dayanan ve sahip oldukları otoriteyi ondan alan Smriti. Shankara’nın deyimiyle Shruti “dolaysız algıya bağlıdır”, Smriti ise otoritesini kendisinden başka bir otoriteden aldığı için tümevarıma benzer bir rol oynar. O hâlde bu kitap açıklayıcı mülahazalarla birlikte, çok zaman ve yerin Shruti ve Smriti’lerinden alınmış bir pasajlar antolojisidir. Ne yazık ki geleneksel olarak kutsal sayılan yazılara aşinalık küçümsemeden ziyade uygulama açısından daha kötü birşeye —kutsal sözlerin anlamına karşı saygı dolu bir duyarsızlık, bir ruh uyuşukluğu ve iç sağırlığına— sebep olur.

Bu nedenle, Ezelî Hikmetin doktrinlerini ortaya koyacak materyali seçerken, Batıda formüle edilenler arasından İncil dışındaki kaynaklara müracaat ettim. Alıntılarımı yaptığım bu Hristiyan Smriti'si şer'î kitapların Shruti'sine dayanmakta, fakat daha az bilinme ve dolayısıyla daha canlı olma, tabir caizse, onlardan daha iyi işitilir olma avantajına sahiptir. Bunun yanında bu Smriti'nin büyük kısmı, hakkında konuştukları şeyi ilk elden bilme yetisine ulaşmış aziz ve azizelerin eseridir. Sonuç olarak, başlıbaşına ilham eseri ve kendi doğruluğunu gösteren bir Shruti türü sayılabilir ve bu açıdan İncil şeriatında içerilen yazılardan daha yüksek derecelidir. Yakın tarihlerde ampirik bir ilâhiyat bilimi oluşturmak amacıyla birçok teşebbüste bulunuldu. Fakat Sorley Oman ve Tennant gibi yazarların ince fikirliliklerine ve entellektüel güçlerine rağmen bu teşebbüsler sadece kısmî bir başarı sağlayabildi. Ampirik ilahiyat, en yetenekli yorumcularının elinde bile tek başına ikna edici değildir. Bana göre bunun sebebi ampirik ilahiyatçıların dikkatlerini az ya da çok münhasıran eski okul ilahiyatçılarının "ıslah olmamış" diye isimlendirdikleri kimselerin —yani manevî bilginin şartlarını tam olarak yerine getirmekten uzak insanların— tecrübesine yöneltmelerinde aranmalıdır. Fakat nihaî Gerçekliğin kendilerini kalben saf, ruhen fakir hâle getirenler dışında hiç kimse tarafından açıkça ve dolaysız olarak algılanamayacağı dinler tarihinin iki veya üçbin yıl boyunca tekrar tekrar teyid ettiği bir gerçektir. Bu durumda zayıf, basit, ıslah olmamış insanların tecrübesine dayalı bir ilâhiyatın çok az ikna gücü taşıması pek şaşırtıcı değildir. Bu tür bir ampirik ilâhiyat herhangi bir alet olmaksızın sadece gözleriyle gözlem yapanların tecrübesine dayalı ampirik astronomiyle aynı durumdadır. Çıplak gözle bakıldığında Orion takım yıldızında küçük, bellibelirsiz bir leke keşfedilebilir ve hiç şüphesiz görkemli bir kozmolojik teori bu lekenin gözlemine dayandırılabilir. Fakat böyle bir teori ne denli ustalıkla ortaya konulursa konulsun bize galaksi ve galaksi ötesi yıldızlar kümesi hakkında iyi bir teleskop, kamera ve spektroskop kadar çok şey söyleyemeyecektir. Aynı şekilde çokluk dünyasının basit, alelâde tecrübesi içerisinde belli belirsiz görülen işaretlerle ilgili bir teori bize ilâhî Gerçeklik hakkında tarafsızlık, sevgi ve tevazu içerisindeki bir zihin tarafından dolaysız olarak algılanandan daha çok şey söylemeyecektir. Tabî bilim ampiriktir; fakat kendini insanların salt insanî ve sabit şartlarındaki tecrübesiyle sınırlandırmaz. Ampirik ilahiyatçıların kendilerini niçin bu engele maruz

bırakmak zorunda hissettiklerini sadece Tanrı bilir. Ve tabiî ki kendilerini bu çok insanî sınırlar içerisindeki ampirik tecrübeyle sınırlandırdıkları sürece en gayretli teşebbüslerinin bile sürekli biçimde başarısızlığa mahkum olması kaçınılmazdır. Ne denli yetenekli olursa olsun hiçbir zihin, mülahaza etmeyi seçtikleri materyalden bir imkânlar veya en iyi deyimiyle özel ihtimaller setinden daha fazlasını çıkaramaz. Dolaysız idrakin kendini doğrulayıcı kesinliğine “Tanrı’nın sırlarının” ahlakî “usturlab”ıyla donanmış olanlardan başkası ulaşamaz. Eğer kişinin kendisi bir bilge veya aziz değilse metafizik alanda yapabileceği en iyi şey salt insanî varlık biçimini değiştirdikleri, ta’dil ettikleri için salt insanî bilgi türü ve miktarından fazlasına sahip olan kimselerin eserlerini mutalaa etmektir.

1
Sen Şusun

EZELÎ HİKMETİ TETKİK EDERKEN ya alttan, fiiliyat ve ahlaktan; veya üstten, metafizik hakikatların mütalaasından; yahut da, son olarak, ortadan, zihin ve maddenin, eylem ve düşüncenin insan psikolojisinde buluştukları yer olan odak noktasından işe başlayabiliriz.

Gautama Buddha gibi tam anlamıyla amelî muallimlerin tercih ettiği alt kapının kuramsal açıdan faydası yoktur; bunun en temel amacı insanların kalbindeki hırs, öfke ve dünya sevgisinin çirkin alevlerini söndürmekten ibarettir. Üst kapıdan ise görevleri düşünmek ve nazariye kurmak olan filozoflar ve ilahiyatçılar geçer. Orta kapıya gelince; bu kapı "çoğu zaman isimlendirildiği şekliyle "ruhanî din" in yorumcularını Hindistan'ın zahit

mütefekkirlerini, İslam Sûfilerini, geç Ortaçağ Katolik mistiklerini ve Protestan geleneğinden Denk, Franck, Castellio, Everard ve John Smith gibi isimleri ve ilk Quaker (Kuveykır) ları ve William Law'ı buyur eder.

İşte biz merkezî konumu dolayısıyla bu orta kapıdan bu kitabın konusuna giriş yapacağız. Ezelî Hikmetin psikolojisinin kaynağı metafiziktedir ve mantıksal olarak karakteristik bir hayat tarzı ve ahlak sisteminden çıkar. Doktrinle alakalı bu temel noktadan işe başlandığında zihnin her iki yönde hareket etmesi oldukça kolay olacaktır.

Bu bölümde dikkatlerimizi bu geleneksel psikolojinin —en önemli, Ezelî Hikmetin bütün yorumcularının üzerinde ısrarla durduğu ve belki de, en az psikolojik olan— tek bir özelliği üzerinde yoğunlaştıracağız. Zira bu bölümde açıklanacak olan doktrin psikolojiden ziyade otoloji'ye —kişisel egonun değil kişisel müstakil ve bireyselleşmiş benliklerin derinliğinde bulunan ve ilâhî Kaynakla özdeş veya en azından ona benzer olan ezelî ve ebedî Zat'ın bilgisine— aittir. Bu türden bilginin gerekli şartlarını yerine getirenlerin doğrudan tecrübelerine dayandırıldığında bu öğreti en açık biçimde Sanstritçe bir ifade olan “tat tvam asî” (sen şu'sun) da görülür; Atman ya da içkin sonsuz Zat, bütün varlığın Mutlak Kaynağı olan Brahman'la birdir; insanoğlunun nihaî hedefi de hakikatı bulmak, onun gerçekten kim olduğunu ortaya çıkarmaktır.

> Tanrı bütün şeylerin ne kadar içindeyse o kadar da dışındadır. Ne kadar içteyse o kadar dıştadır.

—*Eckhardt*

Biricik aşkın ve tamamıyla başka olan, içinde bulunduğu şeyin oluşumu tarafından değiştirilmeksizin içkin olabilir. Ezelî Hikmet bize eşyanın sadece nefs dairesinde değil aynı zamanda dış dünyada ve dünyanın ve nefsin ötesinde —“öte dünyada”ki— aşkın başkalığı açısından eşyanın manevî Kaynağını bilmenin güzel ve hatta gerekli olduğunu öğretir.

> Tanrı her ne kadar içkinse de, O sana varlığının en derin ve merkezî kısmında görünür. Tabiî duyumlar Tanrı'ya ulaşamaz yahut seni O'nunla birleştiremez; hayır, senin anlayış, irade ve hafıza gibi iç melekelerin sadece Tanrıyı kavramaya yarar, fakat O'nun sendeki ikamet yeri olamaz. Bununla beraber bütün bu melekelerin, bir merkezden çıkan doğrular veya ağacın gövdesinden çıkan dallar gibi,

> kaynaklandığı bir kök veya bir derinlik söz konusudur. Bu derinlik ruhun merkezi, sandığı veya temeli olarak adlandırılır. Bu derinlik ruhunun birliği, ezelîliği ve neredeyse sonsuzluğudur; zira o Tanrının ezelî ve ebedî oluşundan başka hiçbir şeyin kendisini tatmin edemediği veya dinginliğe ulaştıramadığı kadar sınırsızdır.

—*William Law*

Bu alıntı yukarıda söylenilenlerle çelişkili gibi gözükse de bu gerçek bir çelişki değildir. İçteki Tanrı ve dıştaki Tanrı kavranabilecek ve kelimelere dökülebilecek iki soyut kavramdır. Bununla beraber, bu kavramların îma ettiği hakikatlar "ruhun en derin ve merkezî kısmından" başka bir yerde kavranamaz ve ifade edilemez. Bu içteki Tanrı için olduğu kadar dıştaki Tanrı için de geçerlidir. Fakat her iki soyut kavramın da —uzaysal bir mecaz kullanmak gerekirse— aynı yerde gerçeklenmesi gerekmekle beraber, Tanrının içte gerçeklenmesinin aslî mahiyeti nicelik açısından dıştaki Tanrının gerçeklenmesinden farklıdır; ayrıca her biri algılayıcının Zât'ı ve aynı zamanda (Bhagavad–Gita'nın kelimeleriyle) "bütün bu dünyanın, sayesinde her tarafa yayıldığı Şu" kadar eş zamanlı olarak içte ve dışta olan Kaynağın gerçeklenmesinden de farklıdır.

Svetaketu on iki yaşına geldiğinde bir öğretmene gönderilir. Yirmi dört yaşına kadar onunla birlikte çalışır. Bütün Vedaları öğrendikten sonra bütün herşeyi öğrendiği inancıyla ve herkesin kusurlarını bulma iddiasıyla birlikte kendini beğenmiş olarak eve döner.

Babası ona der: "Svateketu, yavrum, sahip olduğun bilgilerle övünen ve herkesi eleştiren sen, sayesinde işitilmeyeni işititebildiğimiz, algılanamayanı algılayabildiğimiz ve bilinmeyeni bilebildiğimiz bilgiyi elde ettin mi?"

Svataketu sorar: "Nedir bu bilgi babacığım?"

Babası cevap verir: "Bir parça kili bilmekle kilden yapılan bütün herşeyi biliriz, aradaki fark sadece isimden ibarettir, gerçek ise hepsinin kil olmasıdır; işte, yavrum, bu herşeyi bilmenin bilgisidir."

"Fakat benim muhterem hocalarımın bu bilgiden haberleri yok; eğer onu bilselerdi bana da öğretirlerdi. Lütfen efendim, bu bilgiyi bana öğretir misin?"

“Öyle olsun” dedi babası... “Bana nyagradha ağacından bir meyve getir.”

“İşte efendim,”

“Şimdi kır onu.”

“Kırdım efendim.”

“Ne görüyorsun?”

“Birkaç çekirdek, efendim, çok küçükler.”

“Onlardan birini kır.”

“Kırdım efendim”

“Ne görüyorsun?”

“Hiçbir şey...”

“Oğlum” dedi babası “orada göremediğin anlaşılması güç olan özden başka bir şey değildir; işte o koca nyagrodha ağacının varlığı tam bu özde saklıdır. Tanımlanması güç olan özden başka birşey olmayan bunda, var olan herşey kendi nefsine (kendine) sahiptir. Şu Hakikattır, o Zâttır ve sen, Svataketu, sen de Şu’sun.

“Lütfen efendim” dedi çocuk, “dahasını söyleyin ”

“Pekâla oğlum” dedi, babası; “şu tuzu suya dök ve yarın sabah bana gel.”

Çocuk söylenileni yaptı.

Ertesi sabah baba “suya döktüğün tuzu bana getir” dedi oğluna.

Çocuk onu aradı, fakat bulamadı; tabiî ki tuz çözülmüştü.

Baba oğluna “Kabın yüzeyindeki sudan tat bakalım, nasıl? ” dedi.

“Tuzlu.”

“Ortasından tat. Nasıl?”

“Tuzlu.”

“Dibinden tat. Nasıl?”

“Tuzlu.”

Babası “suyu dök ve bana gel” dedi.

Çocuk söylenileni yaptı; fakat tuz kaybolmadı, zira tuz her zaman oradadır.

Sonra babası şöyle dedi: “Burada, aynen vücudunda olduğu gibi, Hakikatı algılayamıyorsun, oğlum; fakat gerçekte o oradadır. Tanımlanması güç olan bu özde var olan herşey kendine sahiptir. Şu Hakikattır, şu Zâttır ve sen Svataketu, sen de Şu’sun.

—*Chandogya Upanişad’dan.*

“Sen” olan “Şu”yu bilmek isteyen kişi bu üç yoldan biriyle çalışmaya koyulabilir. Kendi şahsî “sen”ine doğru içe bakarak veya başka bir deyişle “benliğini anlamaya çalışma” süreciyle —düşünmede, istemede, hissetmede benliğini hiçlemekle— sonunda Zât bilgisine, Tanrının içteki Krallığına ulaşır. Veya kendisi dışında varolan “sen”lerle işe başlar ve onların Tanrıyla olan birliğini ve Tanrı vasıtasıyla birbiriyle ve kendi varlığıyla olan birliğini anlamaya çalışır. Veya son olarak, (ve hiç şüphesiz en iyi yol olarak) hem içten hem de dıştan mutlak “Şu” ya ulaşmaya çalışır ve neticede doğrudan kendi “sen”inin ve canlı veya cansız bütün diğer “sen”lerin kaynağı olarak deneysel biçimde Tanrıyı kavramayı başarır. Law’a göre tam anlamıyla aydınlanmış insanoğlu, Tanrının “ruhunun en derin ve merkezî kısmında bulunduğunu” bilir; bunun yanında o, aynı zamanda Plotinus’un anlatımıyla

oluş sürecinde değil Varlık’taki bütün herşeyi ve başkasında kendilerini görenler(den biridir.) Her varlık kendisinde algılanabilir dünyanın bütününü içerir. Bu nedenle Küll heryerdedir. Cüz Küll’dür, Küll de Cüz’dür. İnsan var olduğu şekliyle Küll olmaktan uzaktır. Fakat bireysellikten uzaklaştığında, tekrar kendi olur ve bütün dünyaya nüfuz eder.

Felsefe kaynağını bütün çokluğun kaynağı ve esası olan az ya da çok müphem teklik sezgisinden alır. Bu sadece felsefe için değil tabiî bilimler için de geçerlidir. Meyerson’un ifadesiyle bütün bilimler çoklukların birliklere indirgenmesidir. Çokluklar içerisinde ve ötesinde tek olanı sezdikten sonra çeşitliliklerin tek bir esas açısından izahında hakikî bir mantıkîlik buluruz.

Upanişadların felsefesi gelişmiş ve zenginleşmiş olarak Bhagavad–Gita'da yeniden görülür; sonunda Shankara tarafından dokuzuncu yüzyılda sistemleştirilmiştir. Shankara'nın (Ezelî Hikmetin bütün gerçek yorumcularınınki gibi aynı zamanda nazarî ve amelî olan) öğretisi manzum risalesi Viveka–Chudamani'sinde (The Crest–Jewel of Wisdom) özetlenir. Aşağıdaki parçaların bütünü bu özlü fakat bilimsel olmayan eserden alınmıştır.

Atman odur ki sayesinde evren yayılmıştır, fakat ona hiçbir şey nüfuz edemez; herşeyin parlamasını sağlamıştır, fakat onu parlatmaya hiçbirşeyin gücü yetmez.

Tek Gerçekliğin mahiyeti kişinin kendi saf ruhî algısıyla bilinmelidir; bir bilge vasıtasıyla bilinemez. Ayın sureti de kişinin kendi gözleriyle görülmelidir. Başkalarının gözleriyle nasıl görülebilir?

Kişiyi cehalet, ihtiras ve bencil hareket kayıtlarından Atman'dan başka kim kurtarabilir?

Bireyin ruhunun küllî Ruh'la özdeşliğini algılamayan Kurtuluşa ulaşamaz. Ona ne Yoga'yla (bedenî terbiye) ne Sankhya'yla (kuramsal felsefe) ne dinî ayinler ne de salt ilimle ulaşabilir. Hastalık ilacın ismini anmakla değil, ilacı almakla tedavi edilir. Kurtuluşa ise "Brahman" sözcüğünü tekrarlayarak değil doğrudan Brahman'ı tecrübe ederek ulaşılır.

Atman bireyin zihninin ve onun işleyişlerinin Şahididir. O mutlak bilgidir.

Bilge, Brahman ve Atman'ın özünün Saf Bilinç olduğunu anlayan ve onların mutlak özdeşliğini kavrayan kişidir. Brahman ve Atman'ın özdeşliği kutsal metinlerin yüzlercesinde teyid edilir.

Brahman'da kast, inanç, aile ve soy yoktur. Brahman ne bir isim ne de biçimdir, erdemi ve erdemsizliği aşar, zamanın ve mekanın, duyularla algılanan nesnelerin ötesindedir. Bu Brahmandır ve "sen de Şu'sun." Kendi bilincinde bu hakikat üzerinde yoğunlaş.

Yüce ve sözle ifade edilemez olmasına rağmen Brahman salt aydınlanma gözüyle görülebilir. Saf, mutlak ve ezelî Gerçeklik —işte bu Brahmandır ve "sen de Şu'sun"— Kendi bilincinde bu hakikatı düşün.

Brahman bir olmakla beraber çokluğun sebebidir. Başka hiçbir sebep sözkonusu değildir. Bununla beraber Brahman nedensellik yasasından bağımsızdır. Bu Brahmandır ve "sen de Şu'sun" Bilincinde bu hakikatı kavra.

Brahman'ın hakikatı aklî olarak anlaşılabilir. Fakat (onu bu şekilde kavrayanlarda bile) kişisel ayrılık arzusu çok derinlerde yer etmiştir ve çok güçlüdür, zira başlangıcı olmayan bir zamandan beri vardır. Bu "Fâil benim, tecrübe eden de benim" anlayışını yaratır. Bu anlayış şartlı varlık, doğum ve ölümle kayıtlı olmanın sebebidir ve sadece Brahman'la birlik hâlinde yaşama şeklinde samimi bir gayretle ortadan kaldırılabilir. Bu anlayışın ve kişisel ayrılık arzusunun yokedilmesi bilgelerce Kurtuluş olarak adlandırılır.

Kendimizi bedenimiz, benliğimiz, duyularımız veya Atman'dan başka herhangi birşeyle özdeşleştirmemize sebep olan cehaletten başka birşey değildir. Atman'a bağlılıkla bu cehaleti ortadan kaldıran kişi bilgedir...

Kişi dünya yolunu, beden yolunu veya gelenek yolunu izlerse (yani dinî ayinlere ve kutsal metinlerin lafızlarına sanki haddizâtında kutsalmış gibi inanırsa) Gerçekliğin bilgisi içinde yerleşmez.

Bilgeler, bu üçlü yolun, bu dünya zindanından kaçmayı delicesine arzulayan kişinin ayağını bağlayan demir bir zincire benzediğini söylerler. Kendini bu zincirden kurtaranlar Selamete ulaşmış olurlar.

—*Shankara*

Ezelî Hikmetin Taocu Formulasyonlarında bütün varlığın aşkın ilâhî Kaynağı'nın içkinliği üzerinde Upanişadlar, Gita ve Shankara'nın yazılarında olduğundan daha az etkili olmayan bir vurgu sözkonusudur. Aşağıda Taocu literatürün en büyük klasiklerinden biri olan ve büyük kısmı MÖ dördüncü yüzyıldan üçüncü yüzyıla geçerken yazılmış olduğu görülen Chuang Tzu'nun Kitabından bir alıntı vardır:

İlke şunda mı bunda mı diye sorma! O bütün varlıkların içindedir. Bu bakımdan ona yüce, cihanşumul, küllî gibi sıfatları yakıştırıyoruz. O bütün herşeyin sınırlı olmasını buyurdu, fakat kendisi sınırsız, sonsuzdur. Zâhire gelince; ilke evrelerinin birbirini takip etmesini sağlar, fakat kendisi bu takip değildir. Sebep ve sonuçların yaratıcısıdır, fakat sebep ve sonuçların

kendisi değildir. Toplanma ve dağılmaların (doğum ve ölüm, durum değişiklikleri) yaratıcısıdır, fakat bunların kendisi değildir. Bütün herşey O'ndan neşet eder ve onun etkisi altındadır. O herşeyin içindedir, fakat eşyayla özdeş değildir, zira ne farkedilir ne de sınırlıdır.

—*Chaung Tzu*

Taoizm'den, Uzak Doğuda onunla çok yakından ilişkili olan Mahayana Budizmi'ne geçiyoruz. Birbiriyle devamlı bir alışverişte bulunan bu iki öğreti sonunda Zen Budizmi'nde birleştiler. Aşağıdaki parçanın alındığı Lankavatara Sutra, Zen Budizmi'nin kurucusunun ilk öğrencilerine açıkça va'zettiği kutsal metindi.

Hakikatı anlamadan boş yere düşününenler Vijnanalar (relatif bilginin çeşitli formları) ormanında kaybolmuşlardır. Oraya buraya koşarlar ve benlik–cevher görüşlerini haklı göstermeye çalışırlar.

Bilincin derinliklerinde kavranan benlik saf hâliyle görünür; bu Tathagata–garbha (tam olarak, Buda–döl yatağı) dan başka birşey değildir, ki bu da kendilerini salt akla teslim edenlerin alanı değildir...

Kendi doğasında saf ve sonluluk ve sonsuzluk kategorisinden bağımsız olan Küllî Akıl hissedebilir varlıklarca yanlış olarak kavranan bozulmamış Buda–dölyatağıdır.

—*Lankavatara Sutra*

Mükemmel ve nüfuz edici Tek Doğa bütün doğalarda dolaşır,
Küllî Tek Gerçeklik kendinde bütün gerçeklikleri bulundurur.
Tek olan Ay kendisini su birikintisi olan her yerde yansıtır,
Sulardaki bütün aylar tek bir Ay'da toplanır
Bütün Budaların Dharma (Mutlak) vucudu kendi varlığıma girer.
Ve varlığım onlarınkiyle birlik içinde bulunur...
İç Işık övgünün ve yerginin ötesindedir;
Uzak gibi hiçbir sınır tanımaz,
Ancak o burada, içimizdedir, saflığını ve tamlığını sürdürür.
Onu ele geçiremezsin, ama ondan kurtulamazsın da,
Ve senin elinden her iki şey de gelmezken, o kendi yoluna devam eder.
Sen susarsın o konuşur; konuşursun o duymaz;

Sevginin o büyük kapısı ardına kadar açık, önünde de hiçbir engel yok.

—Yung–Chia Ta–Shih

Burada Budizm ve Hinduizm arasındaki inanç farklılıklarını tartışacak değilim. Yalnız şunu belirtmek istiyorum; Buda insanoğlunun fıtrat itibarıyla gayri–Atman olduğu üzerinde ısrar ederken küllî Zât'tan değil kişisel benlikten bahseder. Belli Pali metinlerinde ismi geçen Brahman münakaşacıları bir Vedanta doktrini olan Atman ve Tanrı'nın birliği ile benlik ve Atman'ın birleşmezliğini bile zikretmezler. Onların savundukları ve Gautama'nın da reddettiği bireysel ruhun cismanî mahiyeti ve ezelî ve ebedîliğidir. "Zeki olmayan birisinin müziğin kaynağını udun gövdesinde araması gibi, skandhalar da (cismanî ve ruhî toplamlar ki bunlardan bireysel zihin–vucut teşekkül eder)" bir nefis arar. Buda, diğer bir çok metafizik meselede olduğu gibi Brahman olan Atman'ın varlığı hakkında konuşmaz ve bu gibi tartışmaların kendi kurmuş olduğu keşişler tarikatının üyeleri arasında bir terbiye veya manevî ilerleme sağlamaktan uzak olduğunu savunur. Fakat bütün tehlikelerine ve zihnî uğraşıların en ciddisi ve en asili olması nedeniyle aşırı yorucu olabilmesine rağmen metafizik düşünme kaçınılmazdır ve nihayetinde gereklidir. Hinayanacılar bile bunu tespit ettiler ve daha sonraları Mahayanacılar dinlerinin yaşanmasıyla bağlantılı olarak mükemmel ve etkin bir kozmolojik, etik ve psikolojik bir düşünce sistemi geliştirdiler. Bu sistem katı bir idealizmin postulalarına dayanıyordu ve Tanrı Fikrinden vazgeçmeyi va'zediyordu. Fakat ahlakî ve manevî tecrübe felsefî teori için çok güçlüydü, nitekim Mahayana sutralarının (Buda'nın sözleri) yazarları, doğrudan tecrübenin esinlemesiyle, kendilerini Tathagata ve Bodhisattva'nın neden gerçekte var olmayan varlıklara karşı sonsuz bir şefkat gösterdiğini açıklamak için bütün dehalarını kullanır buldular. Aynı zamanda sübjektif realizmin çatısını Küllî Akl'a yer açmak için genişlettiler; ruhsuzluk fikrini, eğer arındırılırsa bireysel aklın da Küllî Akılla veya Buddha–dölyatağıyla özdeşleşebileceği doktriniyle değiştirdiler ve tanrısızlığı sürdürürken, bu kavranabilir Küllî Aklın ezelî ve ebedî Buda'nın iç şuuru olduğunu ve Buda–aklının hisseden her varlığın özgürlüğünü isteyen ve insanın nihaî hedefine ulaşmak için ciddî çaba sarfeden bütün herkese ilâhî inayeti lutfeden "yüce bir müşfik kalple" özdeşleştiğini belirtiyorlardı. Tek bir kelimeyle, bütün meşum kelimelerine

rağmen Mahayana sutralarının en iyisi Ezelî Hikmetin gerçek formulasyonunu içerir. (Bu ileride “Dünyadaki Tanrı” bölümünde göreceğimiz gibi diğerlerinden çok daha eksiksizdir.)

İslâmî düşünce İran’da olduğu gibi Hindistan’da da Tanrı’nın aşkın olduğu gibi içkin olduğu doktriniyle zenginleştirilegeldi; bunun yanısıra İslâmî yaşama kişiyi Uluhiyetin teemmülü yahut birleştirici bilgisine hazırlayan ahlakî disiplinler ve “ruhî egzersizler” eklendi. Şair–veli Kabir’in hem Müslümanlar hem de Hindularca kendi dinlerinden sayılması önemli bir tarihî vak’adır. Hedefleri zamanın ötesinde olanların politikası herzaman için barışçı olmuştur; zulümlerin ve savaşların mucitleri mazi ve müstakbelin, reaksiyoner hafızanın ve Utopyan rüyanın perestişkarları olmuştur.

Tek olanı gör bütün şeylerde; seni yoldan çıkaracak olan bu ikincisidir.

—*Kabir*

Eşyanın mahiyetine ve iyi ve kötünün kaynağına bu şekilde bakışın sadece veliyle sınırlı olmaması ve belli belirsiz de olsa her insan tarafından kabul edilmesi dilimizin esas yapısınca da kanıtlanır. Zira dil, Richard Trench’in de uzun süre önce belirttiği gibi, çoğu zaman sadece bayağı insanlardan değil onu konuşanların en akıllılarından da akıllıdır. Bazen bir zamanlar bilinen fakat unutulup giden hakikatları kilit altında saklar. Bazen de, hiçbir zaman açıkça ayırdedilemezse de, yaratıcılarının dehasının keşfin mutlu bir anında bir an için gördüğü hakikatların nüvelerini saklar. Meselâ, Darmsteter’in de belirttiği gibi Hint–Avrupa dillerinde “iki” anlamına gelen kökün kötülüğü ima etmesi ne kadar önemlidir. Yunanca’daki önek–dys (dyspepsia’da olduğu) ve Latince’deki dis —(dishonourable’daki gibi) “duo” dan gelmiştir. Aynı kökten gelen— bis bévue (“hata, yanlış”, tam olarak “iki–görüş”) gibi modern Fransızca kelimelere anlam bayağılaşması hissini verir. “Seni yoldan çıkaran ikincisi”nin kökleri “dubious” (şüpheli), “doubt” (şüphe) ve Zweifel’da bulunabilir zira şüphe etmek iki–fikirli olmak demektir. Bunyan’ın Mr. Facingi— both–ways’i (Bay kararsız) ve modern Amerikan argosunun ise “two–timers”ı (ikili oynayan) vardır. Belli belirsiz ve şuur dışı olarak tedbirli ve akıllı olan bizim dilimiz ise mistiklerin bulgularını teyid eder ve bölümlenmenin (division) —bu, eski

düşmanımız “two”nun (iki), tesadüfen de olsa, kesin bir şekilde göründüğü bir kelimedir— temel kötülüğünü ilân eder.

Burada siyasî düzlemdeki birlik kültünün bireysel ve manevî düzeylerdeki gerçek birlik dininin sadece perestişkarâne bir ersatz’ı (taklit) olduğu belirtilebilir. Totaliter rejimler varlıklarını siyasal bircilik felsefesiyle haklı gösterirler; buna göre devlet yerdeki Tanrı’dır, tanrısal devletin çatısı altında birleşmek kurtuluştur ve böyle bir birleşmeye götüren bütün vasıtalar, ne denli kötü olursa olsun, meşrudur ve tereddütsüz olarak kullanılabilir. Bu siyasi bircilik uygulamada küçük bir azınlığa aşırı ayrıcalık ve güç geçmesine ve çoğunluğun ezilmesine, yurt içinde huzursuzluğa ve dışarıda savaşa yol açar. Fakat aşırı ayrıcalık ve güç, (iktidar); kibir, tamah, benlik davası ve zulme davetiye çıkarır; baskı, korku ve hasetle neticelenir; savaş nefret, sefalet ve acı doğurur. Bütün bu olumsuz duygular manevî hayat için ölümcüldür. Sadece kalben saf ve ruhen fakir olanlar Tanrının birleştirici bilgisine ulaşabilirler. Bu nedenle, toplumlara bireylerin hazır olduğundan daha fazla birlik dayatmaya çalışmak bu bireylerin ilâhî Kaynak’la ve birbirleriyle olan birliklerini kavramalarını psikolojik olarak neredeyse imkânsız kılar.

Yazılarına şimdi döndüğümüz Hristiyanlar ve Sûfîler arasında temel mesele insan aklı ve onun ilâhî özü olmuştur.

“Ben”im Tanrıdır, Tanrımın Kendisinden başka bir ”Ben” tanımam.

—*Cenovalı Azize Catherine*

Ruh Tanrıyla benzeşmediği açılardan kendisiyle de benzeşmez.

—*Aziz Bernard*

Tanrıdan Tanrıya gittim, tâ ki bendeki benden seslendiler “Hey sen (olan) ben’”

—*Beyazıd Bistamî*

Bu Sûfî velisi hakkında kaydedilen fıkralardan ikisi burada anılmaya değer. Beyazıd’a kaç yaşında olduğu sorulduğunda “Dört yaşında” diye cevap vermiş. “Bu nasıl olur?” dediklerinde ise şöyle cevap vermiş: “Dünya Tanrıyı benden yetmiş sene sakladı, O’nu ancak son dört senedir görebiliyorum. Kişinin O’ndan uzak olduğu dönem hayatına ait olmaz.”

Bir seferinde de adamın biri velinin kapısını çalar ve seslenir: “Beyazıd burada mı?” Beyazıt cevap verir “Burada Allah’tan başka kimse var mı?”

Ruhu Tanrı’yla kıyas ederek biliriz, zira Tanrı’nın Kaynağı ve Ruhun Kaynağı birdir ve aynıdır.

—*Eckhart*

Ruh Tanrı’ya yalınç hâlde sahiptir, Tanrı da ruha.

—*Ruysbroeck*

O uluhiyetin birliğine dalan bütün herşeye oraya daldırmakla beraber hiçbir zaman dibe dokunmaz. Zira yaratıcının derinliklerini ölçmekten aciz olması ruhun esasıdır. İşte burada kimse artık ruhtan sözedemez, zira o ötedeki mahiyetini ilâhî özün birliğinde kaybetmiştir. Orada o artık ruh değil, ölçülemez varlık diye isimlendirilir.

—*Eckhart*

Bilen de bilinen de birdir. Basit düşünceli insanlar Tanrıyı görmeleri gerektiğini düşünürler, sanki o orada onlar da burada duruyorlarmış gibi... Bu böyle değildir. Tanrı ve Ben, biz bilgi açısından biriz.

—*Eckhart*

“Bende ben değil İsa Mesih yaşıyor” Yahut fiili geçişli olarak kullanıp şöyle söylemek daha uygun olacaktır. “Yaşıyorum, ama yaşıyan ben değilim; zira beni yaşayan Logos’tan başkası değildir. Bir aktörün rolünü yaşadığı gibi o da beni yaşar.” Tabii ki böyle bir durumda aktör her zaman rolden son derecede daha üstündür. Gerçek hayat söz konusu olduğunda Shakespear’ın yarattığı karakterler yoktur, var olan sadece Addison’un yarattığı Cato’lar yahut daha sıklıkla kendilerini Julius Ceasar yahut Danimarka Prensi sanan gülünç Mösyö Perrichon’lar ve Charley’s Aunt’lardır. Fakat Tanrının merhametiyle bütün dramatis persona (piyesteki şahıslar) düşük ve budala rollerini vurgulama ve doğaüstü bir biçimde, bir Garrick’in ilâhî dengiyle değiştirme gücünü her zaman ellerinde bulundururlar.

Ey Tanrım, bu zavallı yaşlı dünyada nasıl oluyor da o kadar büyük olduğun hâlde kimse seni bulamıyor, o kadar sesli bağırdığın hâlde kimse seni duymuyor, o kadar yakın olduğun hâlde kimse seni hissetmiyor,

kendini herkese açtığın hâlde kimse senin ismini bilmiyor? İnsanlar senden kaçıyor ve seni bulamadıklarını söylüyorlar; arkalarını dönüyorlar ve seni göremediklerini söylüyorlar; kulaklarını tıkıyorlar ve seni işitemediklerini söylüyorlar.

—Hans Denk

Dinle ilgili olarak ondördüncü ve onbeşinci yüzyıl Katolik mistikleriyle onyedinci yüzyıl Kuveykırları arasında mezhepler arası savaşlar ve zulümlerle çirkinleşen geniş bir zaman aralığı bulunur. Bu uçurum Rufus Jones'un, onların hayatlarına ve öğretilerine ithaf ettiği eldeki tek İngilizce eserde "Din Reformcuları" olarak adlandırdığı bir silsileyle kapatıldı. Denk, Franck, Castellio, Weigel, Everard, Cambridge Platonistleri'nin oluşturduğu bu havariler silsilesi —bütün cinayetlere ve çılgınlıklara rağmen— kesiksiz olarak sürmüştür. (Luther'in çok sevdiğini söylediği ve kariyerinden çıkartabildiğimiz kadarıyla kendisinden çok garip biçimde az şey öğrendiği kitap olan) Theologia Germanica İngilizler tarafından İç savaş sırasında ve Cromwell'in diktatörlüğünde bir defa daha telaffuz ediliyordu. Protestan Din Reformcuları tarafından sürdürülen mistik gelenek George Fox'un ilk büyük "keşfini" yaptığı ve aşağıdaki paragrafta söylediklerini doğrudan tecrübe ile öğrendiği zamanın dini atmosferinde yayılmıştı.

Her insan İsa'nın ilâhî Işığıyla aydınlanmıştır; ben onun herşeyde parladığını gördüm; O'na inananlar Mahkumiyetten kurtuldular ve Hayat Işığına ulaştılar ve onun çocukları oldular; İsa'ya iman ettiklerini söyledikleri hâlde ondan nefret edenler ve ona inanmayanlar onun tarafından mahkum edildiler. Bunu nurun saf Keşiflerinde gördüm, hem de kimsenin yardımı olmadan; o zamana kadar onu İnciller'de nerede bulacağımı bile bilmiyordum, fakat daha sonra İncilleri taradım ve onu buldum.

—Fox Journal'dan

İç Işık doktrini ikinci kuşağa mensup Kuveykırların yazılarında en belirgin ifadesini buldu. William Penn şöyle yazıyordu:

"Bize İnciller'den daha yakın bir şey var, yani, bütün İncillerin geldiği kalpteki Kelâmullah."

Ondan bir süre sonra Robert Barclay tat tvam asi'nin doğrudan tecrübesini Augustin teolojisi açısından açıklamaya çalıştı; tabiî ki bunun vakalara uyarlanmadan önce esnemesi ve düzenlenmesi gerekliydi. Ünlü tezlerinde insanın İlâhî Nurla birleşmedikçe bozulmuş, iyiliğe kabiliyeti olmayan bir varlık olduğunu belirtiyordu. Bu İlâhî Nur insan ruhundaki Mesih'ten başkası değildir ve günahın tohumu kadar evrenseldir. Hristiyan veya putperest olsun bütün insanlara, İsa'nın hayatıyla ilgili hiçbir şey bilmeseler bile, İç ışık bahşedilmiştir. İç ışığa direnmeyenler arınırlar ve böylece içlerinde yeni bir kutsallık doğar.

İyiliğin insan ruhuna girmesine gerek yok, zira o zaten oradadır, ama algılanamaz.

—*Theologia Germanica*

Onbin şey tek olarak görüldüğünde Köke döneriz ve her zaman bulunduğumuz yerde kalırız.

—*Sen T'sen.*

Kim olduğumuzu bilmediğimizden ve içimizdeki Tanrı Krallığının farkında olmadığımız için genelde budalacasına, sık olarak şuursuzca ve bazan da cezayı gerektirecek şekillerde davranırız, zaten bunlar insanın tabiatındandır. O zamana kadar algılanamayan fakat içimizde olan iyiyi ezelî Kaynağımıza dönerek ve farkında olmadan her zaman bulunduğumuz yerde kalarak kurtuluşa, özgürlüğe ulaşır ve aydınlanırız. Plato da Republic'inde

"İrfan erdemi herşeyden fazla olarak her zaman varolan bir ilâhî unsur içerir"

derken aynı anlamda konuşur. Theaetetus'ta ise, ruhanî din icracılarının üzerinde sık sık durdukları gibi, Tanrı'yı ancak ona benzeyerek bilebiliriz. Tanrı'ya benzeyebilmek için de gerçekte esas tabiatımızı oluşturan fakat iradî ilgisizliğimiz içerisinde bilmemeyi tercih ettiğimiz ilâhî unsurla özdeşleşmek gerekir.

Tanrı'yı ilâhî olanla, Işığı ışıkla kavrayanlar hakikat yolcusudurlar.

—*Philo*

Philo, Profesör Goodenough'ın gösterdiği gibi MÖ 200 ve MS 100 yılları arasında Yahudi Diaspora'sında gelişen Hellenistik Gizem Dininin yorumcusudur. Panteteuch'u Eflatunculuk, Yeni–Pisagorculuk ve Stoacılık'tan türetilen metafizik .bir sistem açısından yeniden yorumlayan Philo, Ahd–i Atikin tamamen aşkın ve neredeyse antromorfolojik olarak kişilik sahibi Tanrısını Ezelî Hikmetin içkin ve aşkın Mutlak Akl'ına dönüştürdü. Philo'nun doktrinlerinin yıkılmasına şahit olan bu önemli asırdaki ortodoks fakihlerden ve Ferisîlerden ve hatta Yasa'nın muhafızlarından bile önemli derecede mistik ifadeler işitmekteyiz. Tevazu, Tanrı sevgisi ve insanla ilgili öğretileri bazı İncil vaazlarının daha önceki ve daha kaba metinleri gibi anlam veren büyük haham Hillel'in tapınak avlusundaki bir cemaate şunları söylediği rivayet edilir.

"Eğer ben buradaysam (elçisinin ağzından konuşan Yehova'nın ta kendisidir), herkes buradadır. Yok burada değilsem, kimse burada değildir."

Maşuk herşeyde herşeydir; aşık ise sadece O'nu gizler;

Maşuk yaşayan herşeydir, aşık ise ölü bir şeydir.

—*Celaleddin Rûmî.*

Nefiste bir öz vardır, zaman ve bedenden bağımsızdır, Ruh'tan gelir, Ruh'ta kalır ve kendisi tamamen ruhîdir. Bu ilkede Kendi aslî Zâtının hazzında ve haşmetinde her zaman canlı ve her zaman çiçek veren Tanrı vardır. Bazen bu ilkeyi ruhun meskeni, bazan bir manevî Işık olarak adlandırdım, kimi zaman ise ona Kıvılcım diyorum. Fakat şimdi onun yeryüzünün üzerinde yükselen göklerden daha yüce olduğunu söylüyorum. Dolayısıyla onu daha asıl bir şekilde isimlendiriyorum... O bütün isimlerden bağımsız ve bütün suretlerden uzaktır. O Tanrının tek ve terkipten uzak olduğu gibi tektir ve mürekkep değildir, hiç kimse de onu herhangi bir şekilde seyredemez.

—*Eckhart*

Ezelî Hikmetin bazı doktrinlerinin kaba ifadelerini uygar olmayan sözde–ilkel insanların düşünce sistemlerinde de görmek mümkündür. Meselâ Maori'ler arasında her insan dört unsurun —toiora olarak bilinen ilâhî ezelî bir ilke; ölümde kaybolan bir benlik (ego); ölümden sonra da hayatiyetini

sürdüren bir ruh ve son olarak beden— terkibi sayılır. Oglala Yerlileri arasında ilâhî unsur sican olarak adlandırılır ve bu ton yahut dünyanın ilâhî özüyle özdeş sayılır. Kişinin diğer unsurları nogi yahut kişilik ve niya yahut canlı ruhtur. Ölümden sonra sican bütün eşyanın ilâhî Kaynağıyla yeniden birleşir, nagi ruhlar dünyasında hayatına devam ederken niya cismanî evrende kaybolur.

Hiçbir yirminci yüzyıl “ilkel” toplumuyla ilgili olarak daha ileri bir kültürden etkilenme veya ondan ödünç alma ihtimalini gözardı edemeyiz. Sonuç olarak, hâli hazırdan geçmişe tartışmaya hakkımız yok. Birçok çağdaş ilkelin kimi zaman “Sen Şu’sun” türünden bir tektanrıcılıkla birlikte tektanrıcı bir batınî felsefesi olduğuna dayanarak cilalı taş çağı ve kaba taş devri insanlarının benzer görüşlere sahip olduğu şeklinde basit bir çıkarım yapamayız.

Daha doğru ve aslen daha makul olan, kendi fizyolojimiz ve psikolojimiz hakkında bildiklerimizden yapılabilecek olan çıkarımlardır. İnsan aklının budalalıktan Kuantum Teorisine, Mein Kampf’tan ve sadizmden Philip Neri’nin kutsallığına, metafizikten bulmacalara, güç siyasetine ve Missa Solemnis’e kadar herşeye yetenekli olduğunu biliyoruz. Ayrıca insan aklının bir şekilde insan beyniyle beraberliğini de biliyoruz; insan beyninin büyüklüğünün ve yapısının binlerce yıldır değişmediğini söyleyebilmek için elimizde yeterli sebepler de var.

Sonuç olarak, uzak geçmişteki insan aklının hâli hazırdaki insan aklı kadar çok, çeşitli türden ve dereceden eyleme yetenekli olduğu çıkarımı oldukça makul görülmektedir.

Bununla birlikte, hâli hazırda bazı akıllarca yürütülen bir çok faaliyet uzak geçmişte hiçbir akılca yürütülmemişti. Bunun birçok açık sebebi vardır. Belli düşünceler ancak uygun bir dil ve uygun bir tasnif sisteminin çatısı altında sağlanabilir. Bu gerekli araçların olmadığı yerde sözkonusu düşünceler ifade edilmezler ve hatta kavranamazlar. Hepsi bu kadar da değil; belli türden düşünce araçları geliştirme güdüsü her zaman mevcut değildir. Tarih ve tarih–öncesi uzun dönemler boyunca erkek ve kadınlar, ellerinden geldiği hâlde atalarının karşı koyulmaz derecede ilginç buldukları problemlere dikkat atfetmeyi istemediler. Meselâ onüçüncü ve yirminci yüzyıllar arasında insan aklının meselâ bir atın ayağının, kıyas kabul etmez derecede uzun jeolojik zaman aralığında; fizikî yapısında görülen değişikliğe benzer bir evrimsel değişme geçirdiğini varsaymak için

hiçbir sebep yoktur. Bütün olan biten insanların dikkatini gerçekliğin belli yönlerinden diğer belli yönlerine çevirmiş olmasıdır. Sonuç ise tabîi bilimlerin gelişmesi oldu. Algılarımız ve anlayışımız büyük oranda irademiz tarafından yönetilir. Şu ya da bu sebeple görmek ve anlamak istediğimiz şeyleri farkederiz ve düşünürüz. İradenin olduğu yerde aklî bir yol da vardır. İnsan aklının kapasitesi neredeyse kesin olarak bilinemeyecek derecede büyüktür. Gerek Tanrının birliğine ulaşmak gerekse itme kuvveti kendinden olan alev makinaları üretmekle ilgili olsun yapmak istediklerimiz —ve yapmaya gücümüz yeten— şeyler için isteğin yeterince yoğun ve devamlı olması gereklidir. Modern insanın dikkatini yönelttiği şeylerden birçoğunun selefleri tarafından önemsenmediği açıktır. Sonuç olarak nesneler hakkında açıkça ve meyve verecek şekilde düşünme yolları sadece tarih–öncesi devirlerde değil modern çağın başlangıcına kadar keşfedilmemiştir.

Uygun bir vokabülerin ve değerlendirme çerçevesinin eksikliği ve bu gerekli düşünce araçlarının bulunması yönündeki güçlü ve devamlı arzunun yokluğu insan aklının neredeyse sonsuz gizil güçlerinin birçoğunun uzun süre kuvveden fiile çıkmamasının iki önemli sebebidir. Diğer ve aynı derecede ikna edici bir başka sebep te şudur: Dünyanın en orjinal ve verimli düşünme eylemi güçsüz ve pratik olmayan insanlarca yapılmıştır. Böyle olduğu için ve gerek çözümsel gerekse bütünsel olsun kuramsal düşüncenin değeri az ya da çok her yerde kabul edildiğinden her uygar toplum düşünürlerini toplumsal hayatın olağan zorlukları ve baskılarından korumak için onları himaye etmektedir. Zaviyeler, manastırlar, kolejler, akademiler ve araştırma laboratuvarları; yardım sandıkları, bağışlar, himaye ve ödenek tahsisleri, bütün bunlar bu nadide insanların, dinî, felsefî, sanatsal veya bilimsel düşünüşün korunması için kullanılan araçlardır. Bir çok ilkel toplumda şartlar oldukça zordur ve artık servet yoktur. Doğuştan düşünür hiçbir koruma olmaksızın hayatta kalma ve toplumsal üstünlük mücadelesiyle yüz yüze kalır. Çoğu durumda sonuç düşünürün ya genç yaşta ölmesi ya da dikkatini başka hiçbir şeye yöneltemeyecek kadar ümitsizcesine hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalmasıdır. Bu durumda hakim felsefe zorluklara dayanıklı, dış dünyaya dönük eylem adamlarınınki olacaktır.

Bütün bunlar Ezelî Hikmetin ezelîliğini —belli belirsiz ve dolayısıyla da olsa— aydınlatır. Hindistan'da kutsal metinler tarihin belli bir anında

gönderilen vahiyler olarak değil insanla veya bu nedenle diğer türden akıl sahibi cismanî ya da cismanî olmayan varlıkla yaşıt, ezelî olarak var olan hakikatlar olarak görüldü. Benzer bir görüş açısı Aristo tarafından da ifade edilir. Ona göre dinin temel akideleri ezelîdir ve yıkılamaz. Yükseliş ve düşüşler ilerleme ve gerileme devirleri olmuştur; fakat (Tanrının) uluhiyetini içeren evrenin ilk Muharriki olarak Tanrı olgusu her zaman kabul edilmiştir. Tarih öncesi insan hakkında bildiklerimizin (ki bunlar yontulmuş taşlar, birçok boyalı resim, duvar resimleri ve heykelciklerden başka bir şey değildir) ve diğer daha iyi kaydedilmiş bilgi alanlarından çıkartabildiklerimizin ışığı altında bu geleneksel inanç sistemleri hakkında ne düşünmeliyiz? Kendi görüşüme göre bunlar gerçek olabilir. Hem çözümsel hem de bütünsel düşünce alanındaki düşünürlerin kayıtlı tarih boyunca hatırı sayılır çoklukta ve sık aralıklarla ortaya çıktığını biliyoruz. Bu nedenle bunların tarih kaydedilmeden önce de ortaya çıktıklarına inanabiliriz. Bu insanların çoğunun çok genç yaşta öldükleri ve yeteneklerini icra edemedikleri kesindir. Fakat bunlardan en az birkaç tanesi hayatını sürdürmüş olmalı. Bu bağlamda, çağdaş ilkeller arasında iki düşünce biçiminin felsefî düşünüşe sahip olmayan çoğu için zahirî biçim ve derin düşünceli bir azınlık için de (çoğu zaman sadece güç sahibi değil aynı zamanda iyilik ve hikmet sahibi bir Tanrıya inançla birlikte tektanrıcı) batınî bir düşünüş biçiminin bulunması çok önemlidir. Şartların tarih öncesi insanlar için çağdaş ilkeller için olduğundan daha zor olduğunu varsaymak için hiçbir sebep yoktur. Bununla birlikte, doğuştan düşünür olan kişiye doğal olarak uzaklaşmış gibi gözüken türde bir batınî tek tanrıcılık, üyelerinin çoğunluğu eylem adamlarına tabiî gelmiş gözüken çoktanrıcı felsefeyi kabul eden çağdaş ilkel toplumlarda mümkünse benzer bir batınî inanç sistemi tarih öncesi toplumlarda da carî olmuş olabilir. Doğru, modern batınî inanç sistemleri gelişmiş kültürlerden alınmış olabilir. Böyle olsa bile önemli olan bunların ilkel toplumun belli üyeleri için bir anlamı olduğu ve ihtimamla korunacak derecede değerli sayıldığıdır. Birçok düşüncenin uygun bir vokabüler ve değerlendirme çerçevesi dışında düşünülemeyeceğini görmüştük. Bununla beraber Ezelî Hikmet’e ait fikirler çok basit terimlerle ifade edilebilir, bu görüşlerin ima ettiği tecrübelere ne türden olursa olsun herhangi bir terimler sözlüğünün dışında ve doğrudan sahip olunabilir, olunmalıdır da. Bu tecrübelerden büyük oranda ve devamlı surette etkilenen oldukça küçük çocuklara garip kapılar açılır ve tecelliler

görünür. Küçük vokabülerlere sahip insanlara şimdi olanların ilk çağlarda olmadığını varsaymak için hiçbir sebep yoktur. Modern dünyada çocuk (Vaughan, Traherne ve Wordsworth'un söylediği gibi) eşyanın (yüryüzündeki varlıkların) tek Kaynağını doğrudan bilişten büyüdükçe vazgeçme eğilimindedir; zira çözümsel düşünüş alışkanlığı, gerek zihinsel gerekse manevî düzlemde olsun bütünsel (integral) düşünüşün sezgileri için ölümcüldür. Zihinsel saplantılar gerçek bir maneviyat yolunda önemli bir engel teşkil edebilirler, nitekim çoğunlukla ederler de. Şimdiki ilkel toplumlarda (ve muhtemelen geçmiştekilerde de) zihinsel düşünmeye bir saplantı ve yaygın bir yetenek sözkonusudur. Sadece çok az insan zihinsel tecrübe yoluyla gerçekten manevi bir tecrübeye ulaşabilmiş olmalıdır; aynen sanayileşmiş modern toplumlarda çok az insanın maddeyle olan saplantılardan kurtularak ve çözümsel düşüncenin baskın alışkanlıkları yoluyla eşyanın manevî Kaynağına doğrudan tecrübeyle ulaşmaları gibi.

O hâlde özetle bunlar Doğunun ve bizim kendi klasik antikitemizin tarihsel geleneklerinin doğru olabileceğini varsaymamızın sebepleridir. Hiç olmazsa bir seçkin modern etnolojistin Aristo'yla ve Vedantistler'le aynı görüşte olduğunu saptamak oldukça ilginçtir. "Ortodoks etnoloji" diyor Dr. Paul Radin Primitive Man as Philosopher'ında,

> "Darwin'in evrim teorisini toplumsal tecrübenin olgularına coşkulu bir şekilde ve eleştirel olmayan bir tarzda uygulama çabasından başka bir şey değildir."

Ve şunu ekliyor;

> "bilginler kendilerini herşeyin bir tarihi olduğu şeklindeki garip düşünceden kurtarana ve sosyal bir varlık olarak insan için belli fikir ve kavramların biyolojik bir varlık olarak belli fizyolojik tepkiler kadar mutlak olduğunu farkedene dek etnolojide hiçbir ilerleme olmaz."

Dr. Radin'e göre bu mutlak kavramlardan birisi tek tanrıcılıktır. Böyle bir tek tanrıcılık çoğu zaman, görülmeyen ve yalnız hissedilebilen ve dünyayı yöneten tek bir güçtür. Fakat o bazen hakikaten ahlakî ve manevî olabilir.

Ondokuzuncu yüzyılın tarih ve peygamberî Utopyanizm tutkusu en derin kavrayışlı düşünürlerin bile gözlerini ezeliyetin zamansız olgularına kapatma eğilimindeydi. Nitekim mistik birlik hakkında yazan T. H. Green'i ondan bütün bulguların gösterdiği gibi insanın (insan olarak) her zaman

gerçekleştirme melekesine sahip olduğu bir hâl olarak değil, gelişimsel bir süreçmiş gibi sözederken görürüz.

> "Zaman içerisinde bir tarihi olan bir hayvan organizması tedricen (hayvan organizmasının, sayesinde aracı olduğu sürecin tarihinden başka) zâtında tarihî olmayan ezelden mükemmel bir şuurun aracı olur."

Fakat gerçekte hakiki bir tarihsel gelişmenin varlığı sadece yardımcı bilgi açısındandır. Çok zaman geçmeden, gerekli beceriler ve malumat birikmeden cismanî dünyayla ilgili olarak ancak eksik bilgi elde edilebilir. Cismanî dünyanın kaynağı olan "ezelden mükemmel bir şuur"un doğrudan farkedilmesi bazı insanlar tarafından çocukluk ve yaşlılık arasındaki kişisel gelişimlerinin herhangi bir safhasında ve insanlık tarihinin herhangi bir döneminde gerçeklenen bir ihtimaldir.

2
Kaynağın Mahiyeti

KİTABA BAŞLAMA NOKTAMIZ psikolojik bir doktrin olan “Sen Şu’sun” olmuştu. Şimdi kendini oldukça doğal bir şekilde takdim eden soru metafizikseldir: “ Sen” in kendini benzer bulduğu “Şu” nedir?

Tam olarak gelişmiş Ezelî Hikmet bu soruya temelde bütün zamanlarda ve bütün mekânlarda aynı cevabı vermiştir. Bütün varlığın ilâhî Kaynağı manevî bir Mutlak’tır; nazarî düşünce açısından kavranamaz, sadece (belli şartlar dahilinde) kimi insanlar tarafından doğrudan tecrübe edilebilir ve algılanabilir. Bu mutlak, Hindu ve Hristiyan mistik ıstılahının formsuz Tanrısıdır. İnsanın son hedefi ve insan varlığının nihaî sebebi ilâhî Kaynağın birlik bilgisidir, ki bu bilgiye ancak “benliğini öldürüp” orada Tanrıya yer açmaya hazır olanlar ulaşabilirler. İnsanların sadece çok az kısmı insanın varlığının bu nihaî hedefine ulaşabileceklerdir; fakat bilinç sahibi bütün varlıklar gerçekte kendilerinin kim olduğunu anlayıncaya kadar birlik bilgisine ulaşma imkânları sunulmaya devam edecektir.

Bütün varlığın Mutlak Kaynağının kişilik sahibi bir yönü vardır. Brahman’ın fiili İşvaradır, İşvara da Hindu Teslisinde ve daha belirsiz derecede Hind panteonunun diger ilahlarında veya meleklerinde tezahür eder. Benzer tarzda Hristiyan mistikler için de tarifi mümkün olmayan, sıfatsız Tanrı iyilik, hikmet, şefkat ve sevgi gibi insan sıfatlarının, çok üstün dereceleriyle, isnat edilebildiği Kişiler Teslisinde tezahür eder.

Son olarak Tanrının kişilik sahibi Tanrı olarak aynı karakter niteliklerine sahip olduğu fakat bunları zamanın belli bir anında dünyaya gelmiş maddî bir vücut içerisine sıkışmış olmasının getirdiği sınırlar içerisinde gösteren bir insan oğluna hulûlü söz konusudur. Hristiyanlara göre bu türden tek bir ilâhî hulûl olmuştur ve farazî olarak olabilir; Hindulara göre ise bu birden fazla olabilir ve olmuştur. Doğuda olduğu gibi Hristiyan âleminde de züht yolunu takip edenler hulûl’ü devamlı bir surette yenilenen tecrübî bir olgu olarak görürler ve gerçekte doğrudan kavrarlar. İsa, Baba tarafından sonsuza kadar ruh olarak vücuda getirilecektir, Krişna da psikoloji ve metafiziğin sonsuz gerçekliğinin sözde tarihsel sembolüdür. Tanrıyla ilişkili olarak kişisel ruhun her zaman dişil ve pasif olduğu gerçeği.

Mahayana Budizmi bu aynı metafizik doktrinleri Budha’nın “Üç vücudu” —İlk Budha veya Akıl ya da Boşluğun Berrak Işığı olarak ta bilinen mutlak Dharmakaya; İşvara’ya veya Yahudiliğin, Hristiyanlığın ve İslâm’ın kişilik sahibi Tanrısına karşılık gelen Sambhogakaya; son olarak ta Logos’un yaşayan, tarihsel bir Budha olarak yeryüzüne indiği maddî vücut

Nirmanakaya— açısından öğretir. Sûfîler arasında da el–Hak, Gerçek olan kişilik sahibi Allah'ın temelindeki uluhiyetin dibi olarak düşünülürken, Peygamber tarihten çıkarılır ve Logos'un tecessümü sayılır.

Efendimiz Hazreti İsa'nın Dua'sının başladığı hitap cümlesini, kelime kelime çözümlemekle ilâhî hakikatın tükenmez zenginliğiyle ilgili bir fikir sahibi olabiliriz. "Göklerde olan Babamız." "Tanrı içimizdedir"; bilincimizin ve hayatımızın bize ait olduğu anlamda içimizdedir. İçimizde olmakla beraber, aşkın olarak yarattıklarını seven ve onların da kendisine sevgi ve bağlılık borçlu olduğu kişisel Babadır." "Babamız sen…sin" Fiili tek başına incelediğimizde içkin —aşkın kişisel Tanrının ayrıca içkin— aşkın Bir, bütün varlığın özü ve ilkesi olduğu görülür. Son olarak Tanrının varlığı "göklerdedir"; ilâhî hakikat Tanrının içlerinde içkin olduğu yaratıklarının tabiatından farklıdır ve onlarla ölçülemez. Bu nedenledir ki, Tanrının birlik bilgisine ancak bir açıdan Tanrıya benzediğimizde ve kendi yarattığımız âlemimizin yerine Tanrının krallığının geçmesine izin verdiğimizde ulaşabiliriz.

Tanrının herhangi bir vechesine tapılabilir ve herhangi bir yönü düşünebilir. Fakat geri kalan bütün yönlerini dışlayarak sadece bir yönüne tapmayı sürdürmek çok ciddi bir manevî tehlikeye düşmek demektir. Bu nedenle, Tanrı'ya O'nun dünyanın kişilik sahibi, aşkın, herşeye gücü yeten hakimi olduğu şeklindeki önceden düşünülüp kararlaştırılmış bir fikirle yaklaşırsak ayinler, (bazan dehşet verici niteliğe bürünen) yatıştırıcı kurbanlar ve "zahirî kurallara riayet dini" içerisinde sıkışıp kalma riskine gireriz. Kaçınılmaz olarak böyledir bu; zira eğer Tanrı bizim çok uzağımızda, gizemli emirler veren ulaşılamayacak bir güçse, bu türden bir din kozmik duruma tamamıyla uyar. Şekilsel kurallara törensel itaat hakkında söylenebilecek en iyi şey bunun hareketleri düzenlemeye yarayacağı fakat karakteri değiştiremeyeceği ve bilinci değiştirecek hiçbir gücü bulunmadığı olacaktır.

Aşkın, herşeye gücü yeten kişisel Tanrı aynı zamanda şefkatli bir baba sayıldığında olaylar çok daha iyi bir şekle bürünür: Böyle bir Tanrıya gönülden ibadet hareketleri olduğu kadar karekteri de değiştirir, ayrıca şuuru değiştirecek bir şeyler de yapar. Bununla birlikte şuurun "aydınlanma", "kurtuluş" anlamına gelen bütünsel değişimi Tanrının Ezelî Hikmetin düşündüğü gibi —aşkın olduğu kadar içkin, kişilik sahibi olduğu

kadar kişi ötesi— düşünüldüğü ve dini uygulamalar da bu anlayışa uydurulduğu zaman gerçekleşir.

Tanrı münhasıran içkin sayıldığında zahircilik ve şekilcilik terkedilerek İç Işık üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu alandaki tehlikeler ise şuurun faydasız ve hatta tehlikeli olan kısmî değişiminden ibaret kuvaytizm* ve antinomianizmdir**; zira bu şuurun tam, eksiksiz ve manevî açıdan semeredar bir dönüşümünün zorunlu öncülü olan karakter dönüşümüyle eşlenmemiştir.

Son olarak Tanrı'yı münhasıran kişi üstü bir varlık olarak düşünmek de mümkündür. Bu anlayış bir çok insan için inançlarıyla ilgili pratik birşeyler yapmak için yeterli güdüyü sağlayamayacak kadar "felsefî" dir. Bundan dolayı onlar için hiçbir değeri yoktur.

Tanrının diğer bütün yönlerini dışlayarak sadece birine tapan insanların, kaçınılmaz olarak, yukarıda tanımlanan zorluklara düşeceğini varsaymak tabiî ki hatalı olacaktır. Eğer basmakalıp inançlarında çok ısrarcı değillerse, tapınma sürecinde başlarına gelenlere uysallıkla boyun eğiyorlarsa o zaman hem içkin hem de aşkın, hem kişilik sahibi hem de kişi üstü olan Tanrı kendini onlara tam anlamıyla açabilir. Bununla birlikte, oraya ulaşmanın doğru yolu ve aradığımızın mahiyeti hakkında yanlış ve yetersiz inançlara saplanmazsak hedefimize ulaşmak bizim için daha kolay olacaktır.

Tanrı kimdir? Şundan daha iyi bir cevap düşünemiyorum: Tanrı olandır. Tanrının sahip olduğu sınırsızlığa hiçbirşey daha lâyık değildir. Eğer Tanrıyı iyi veya ulu yahut kutsal ya da bilge veyahut da bu türden başka birşeyle isimlendirirseniz O bu kelimelerde içerilir, yani, bunlar O'dur.

—*Aziz Bernard*

Bütün kelimelerin amacı bir objenin anlamını göstermektir. Bunlar işitildiğinde işitenin bu mânâyı anlaması gerekir; bu da cevher, eylem, nitelik ve ilişki kategorilerine göre gerçekleşir. Meselâ inek ve at cevher kategorisine aittir. Pişiriyor veya dua ediyor eylem kategorisine, beyaz ve siyah nitelik kategorisine, para sahibi olmak veya inekleri olmak da ilişki kategorisine aittir. Şimdi, Brahmanın ait olduğu hiçbir cevher kategorisi, ortak bir cins yoktur. Bu nedenle, genel anlamında 'varlık' gibi, eşya kategorisini imâ eden kelimelerle anlatılamaz. Ne de nitelikle anlatılabilir. Çünkü niteliksizdir; eylem de onu anlatamaz, zira Kitab–ı Mukaddese göre

eylemsiz —hareketsiz, katılımsız veya faaliyetsiz—dir. İlişki kategorisiyle de anlatılamaz çünkü o “ansız” dır ve kendinden başka hiçbirşeyin objesi değildir. Bu nedenle o kelimeyle veya düşünceyle anlatılamaz; Kutsal Kitabın dediği gibi O “kelimelerin önünden geri çekildiği” Bir’dir.

—*Shankara*

> Gökler ve Yeryüzü o İsimsizden südur etti;
>
> İsimli olan, her biri kendi türünden olan on bir yaratık yaratan anneden başkası değildir.
>
> Gerçekte “kendini arzulardan ebediyyen kurtaran kimse ancak Gizli Özleri görebilir.”
>
> Kendini arzulardan kurtaramayan ise ancak sonuçları görebilir.

—*Lao Tzu*

Bu hayatta ruhlara geçici olarak verilen en büyük nimetlerden biri Tanrıyı kavrayamayacağını açıkça görmesini ve derinden hissetmesini sağlamaktır. Bu ruhlar burada cennetteki azizler gibidir ki O’nu tam anlamıyla bilen onlar O’nun sonsuz derecede anlaşılamaz olduğunu kavrarlar; zira daha az açık görüşlü olanlar O’nun görüşlerini nasıl aştığını diğerleri gibi açık biçimde kavrayamazlar.

—*Aziz John*

Tanrı’dan çokluğa çıktığımda herşey bağırdı. Bir Tanrı (kişilik sahibi Yaratıcı) var. Şimdi bu beni mutlu edemez, zira bu sayede kendimin bir mahluk olduğunu farkediyorum. Fakat zuhurda bütün varlıklardan ziyadeyim; ne Tanrıyım ne mahlukum; daha önce neysem oyum, şimdi ve ebediyyen de öyle kalacağım. Orada beni bütün meleklerin üzerine çıkaran bir dürtü alırım. Bu dürtüyle o kadar zenginleşirim ki sadece ilâhî eserleriyle ilgili olduğu kadarıyla Tanrı beni tatmin etmez. Zira bu şekilde bir keşifle Tanrının ve kendimin ortak olarak ne olduğumuzu kavrarım. Orada ben daha önce neysem oyum. Orada ne çoğalırım ne azalırım. Zira orada ben bütün herşeyi hareket ettiren hareketsizim. Burada insan ezelde olduğu ve ebediyyen olacağı şeyi gene kazanmıştır. Burada Tanrı nefse alınmıştır.

—*Eckhart*

Uluhiyet herşeyi Tanrıya bırakmıştır. Uluhiyet (sanki öyle değilmişçesine) fakir ve çıplaktır; hiçbir şeyi yoktur, irade etmez, istemez, çalışmaz, kazanmaz. İçinde hazine ve gelin olan Tanrıdır; Uluhiyet (sanki öyle değilmişçesine) boştur.

—*Eckhart*

Tecrübemiz ötesinde bulunan birşeyi gene tecrübemiz ötesindeki benzer olayları düşünerek anlayabiliriz. Bu nedenle, dünya ve Tanrı ile ve Tanrı ile Uluhiyet arasında bulunan ilişkiler, hiç olmazsa bir dereceye kadar, (çevresiyle birlikte) beden ve zihin ile ve zihin ve ruh arasındakilerle benzermiş gibi görünür. Bu ikincisi hakkında bildiklerimizin —bildiklerimiz de çok değil ama— ışığında ilki hakkında pek ümitsizce yetersiz de olmayan kavramlar oluşturabiliriz. —Zihin vücudumuzu dört şekilde etkiler— Driesch'ın entelekya (intelligence) ismiyle temellendirdiği fizyolojik akıl vasıtasıyla bilinç altından; iradenin kastî eylemleriyle bilinçli olarak; gene bilinç altından, tepkide bulunan organlarla veya süreçlerle ilişkisi olmayan duyumsal durumların fiziksel organizmasına tepkiyle; son olarak ta belli "normal üstü" görünümlerde bilinçli olarak veya bilinçaltından. —Bedenin dışında madde zihin tarafından iki şekilde etkilenir— birincisi, beden vasıtasıyla; ikincisi de, son zamanlarda labaratuvar ortamında incelenen ve adına "PK" etkisi denen "normal üstü" bir süreçle. Aynı şekilde zihin diğer zihinlerle, ya dolaylı olarak, bedenin konuşma veya yazma gibi sembolik eylemlere girişmesiyle; ya da zihin okuma, telepati, duyudışı algılama gibi dolaysız yaklaşımlarla "normal üstü" olarak ilişki kurabilir.

Şimdi bu ilişkilere biraz daha yakından bakalım. Bazı olaylarda fizyolojik akıl meselâ nefes alma veya sindirim gibi hiç durmayan vetirelerde kendi kendine çalışır. Bir işi yapmak istediğimizde olduğu gibi, diğerlerinde ise bilinç hâlindeki zihinle çalışır; fakat istenen sonuca ulaşmak için gerekli kasları, salgı bezlerini, sinirleri ve damarları yönlendirmez (bunu yapamaz da). Görünüşte basit bir iş olan taklit bile fizyolojik aklın icra ettiği güçlerin olağanüstü mahiyetini çok iyi gösterir. Bir papağan (bir kuşun gagasını, dilini ve boğazını kullanarak) bir insanın kelimeleri ifade eden dudakları, dişleri, damağı ve ses telleriyle ürettiği sesleri taklit ettiğinde tam olarak ne

olur? Bilinç hâlindeki zihnin hatırlanan veya doğrudan olayı taklit etme arzusuna tamamıyla anlaşılamayan bir şekilde karşılık veren fizyolojik akıl çok sayıda kası harekete geçirir, bu pek nefis beceriyle çabalarını düzenler; sonuç orjinalinin az ya da çok mükemmel bir kopyasıdır. Sadece papağanın değil aynı zamanda insanoğlunun en gelişmiş bilinç hâlindeki zihni kendi düzleminde çalışarak kendini karşılaştırabilir bir karmaşıklık problemiyle şaşırtılmış bulacaktır.

Zihnimizin maddeyi etkilemesinin üçüncü şekline örnek olarak herkesçe bilinen bir olgu olan “sinirsel hazımsızlığı” verebiliriz. Zihin korku, kıskançlık, kızgınlık veya nefret gibi olumsuz hislerle uyarıldığında belli kişilerde dispepsi belirtileri görülür. Bu hisler olaylara veya kişilere dış çevrede yöneltilir; fakat bir şekilde fizyolojik aklı olumsuz olarak etkilerler ve bu bozukluk diğer şeylerden başka “sinirsel hazımsızlığa” neden olur. Tüberküloz ve mide ülserinden tutun da kalp krizlerine ve hatta diş çürümelerine kadar birçok fiziksel hastalığın bilinçli zihnin arzu edilmeyen belli durumlarıyla yakından ilişkili olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan neşeli ve sakin bir hastanın üzgün ve endişeli bir hastadan daha çabuk iyileşmesinin mümkün olduğunu da her doktor bilir.

Son olarak şifa verici inanç ve havada durma gibi —“olağanüstü” derecede garip, aynı zamanda da gözardı edilemeyecek kadar çok şahidi olan— olaylara gözatacağız. İnancın (ister Laourdes’ta isterse bir hipnozcunun muayenehanesinde olsun, bir hastalığı nasıl iyi ettiği veya Cupertino’lu Aziz Joseph’in yerçekimi kanununu nasıl yendiği tam olarak bilinmiyor. (Fakat unutmayalım ki zihnimiz ve bedenimizin en basit günlük işlerde bile birbiriyle nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğu da pek iyi bilmiyoruz.) Aynı şekilde Profesör Rhine’ın “PK” etkisi olarak adlandırdığı modus operandi (icra yolu, fiil tarzı) hakkında herhangi bir görüş belirtmekten de aciziz. Bununla birlikte, zarın düşüşünün belli bireylerin zihinsel durumlarıyla etkilendiği şüpheye yer bırakmayacak şekilde saptanmıştır. Ayrıca ‘PK’ etkisi laboratuvarda gösterilir ve istatistikî metodlarla ölçülürse, o zaman, açık olarak, zihnin sadece vücutta değil dış dünyada da maddeyi etkilediği şeklindeki dağınık, fıkra kabilinden tanıklıkların inanılırlıkları belirgin bir şekilde artar. Aynı şey duyu dışı algılama için de geçerlidir. Günlük hayatta bunun da örnekleri görülmektedir. Ne var ki biz tek tek bu olayları çözebilecek durumda değiliz. Metodolojik münasebetsizliklerini tek gerçek derecesine yükselten

bu dogmatist bilginler çoğu zaman kendi sınırlı kapasitelerini aşan herşeye "gerçek değil" ve hatta "imkânsız" yaftasını basmışlardır. Fakat ESP (duyudışı algılama) testleri standartlaştırılmış şartlarda tekrarlanabildiğinde, konu ihtimaller kanununun yargısı altına girer ve (böyle şiddetli bir muhalefete rağmen!) bilimsel bir geçerlilik ölçüsü kazanır.

Bunlar, kısaca ve maalesef, zihnin maddeyi etkileme gücü hakkında bildiğimiz en önemli şeylerdir. Kendimiz hakkındaki bu mütevazi bilgiden neredeyse tamamen bilgimiz dışındaki ilâhî bir varlık hakkında ne gibi bir sonuca ulaşabiliriz?

Birincisi, yaratımla ilgili: Eğer insan zihni sadece vücut içinde değil dış dünyada da maddeyi doğrudan etkileyebiliyorsa o zaman evrende içkin veya ona aşkın olan ilâhî bir akıl suretsiz maddeden ibaret, önceden varolan kaosa suretler verebilir ve hatta suretleri olduğu kadar cevherleri de varlığa dönüştürebilir.

Evren bir defa yaratıldığında veya ilâhî olarak şekillendirildiğinde artık varlığı sürdürülmelidir. Descartes'a göre "zamanın mahiyetini veya eşyanın devamını göz önüne aldığımızda" dünyanın devamlı bir surette yeniden yaratılmasının gerekliliği açıkça görülür; zira bu parçaları karşılıklı olarak bağımlı ve birlikte var olmayan türden bir durumdur; buna göre, şimdi var olmamızdan bizi ilk defa yapan, sanki devamla yeniden üretecek yani bizi koruyacak olan bir sebep olmadan bir dakika sonra varolacağımız anlamı çıkmaz. Burada kozmik düzeyde insanlarda ve alt hayvanlar tabakasında organların olması gerektiği gibi hareket etmelerini sağlama görevini gören fizyolojik akla benzer birşey varmış gibi görünüyor. Gerçekte fizyolojik akıl yeniden yaratıcı Logos'un özel bir yönü olarak görülebilir. Çin ıstılahında bu, kendini canlı varlıklar düzeyinde gösterme sıfatıyla Tao'dur.

İnsanoğullarının vücudu iyi veya kötü ruh hâletleriyle etkilenir. Buna kıyasen, eşyanın kalbinde ilâhî bir huzur ve neşenin bulunması dünyadaki kötülüklerin, kronik olmakla birlikte, neden ölümcül olmadığının nedenlerinden biri sayılabilir. Ayrıca, ruhsal âlemde kötülük, benlik ve isyana saplanmış kalmış insan bilincinde başka ve daha ziyade düşünceler olsaydı bu belki de insan davranışlarının oldukça aşırı ve inanılmaz derecede kötü olmasına sebep olabilirdi.

Zihinlerimiz tarafından istenen eylemler ya fizyolojik aklın ve vücudun aracılığıyla ya da çok istisnaî olarak ve sınırlı derecede PK değişkeni tarafından dolaysız normalüstü şekillerde yapılır. Aynı şekilde, ilâhî Kudret

tarafından irade edilen fiziksel durumlar da evreni ayakta tutan, devamlı yaratan Akıl tarafından düzenlenebilir —bu durumda Kudret tamamıyla tabiî yolları kullanarak işini yapar; veyahut ta, çok istisnaî olarak, ilâhî Akıl evren üzerinde doğrudan ve tabiat üstü etkide bulunur— bu durumda ise Kudretin eserleri ve inayet vergileri mucizevî olarak görülecektir. Gene aynı şekilde, ilâhî Akıl o anda ulaşılacak olan belirli bir aklın anlamlı bulacağı yollarla insanlar ve nesneler dünyasını idare ederek sonlu akıllarla iletişim kurmayı tercih edebilir; veyahut da düşünce aktarımına benzer bir şekilde doğrudan iletişim kurulabilir.

Eckhart'ın tabiriyle, dünyayı yaratan ve devamlı bir surette yeniden yaratmakta olan Tanrı hiç olmazsa bir derece, zaman içindedir. Zaman sınırlı bir Tanrı Ahd–i Atik'in geleneksel İbranî Tanrısının niteliğinde olabilir; yahut asrımızın kimi felsefî ilâhiyatçılarınca tanımlandığı türden gücü sınırlı bir ilah olabilir; veyahut da bir alternatif olarak, hayatına Alfa'da cismanî olarak başlayan ve zamanla, devirler hipotetik bir Omega'ya doğru aktıkça daha ilahîleşmiş, sudur eden bir Tanrı olabilir. (Hareketin neden daha aza ve kötüye değil de çoğa ve iyiye, aşağı değil de yukarıya doğru veya çevrimsel değil de dalgalar hâlinde, ileri doğru olması gerektiğini gerçekten kimse bilmiyor) Münhasıran zaman sınırlı —sadece sudur eden ve ezeliyette esassız— bir Tanrının kaderinin, ruhtan ayrı olarak bireysel zihin gibi tamamen zamanın elinde olmaması için hiçbir sebep yoktur. Olan bir Tanrı aynı zaman da dağılır da, nihayette baskın olan da bu dağılmadır, doğan ilahın son durumu da ilkinden daha kötü olacaktır.

Çeşit çeşit ve zamanla kayıtlı ruhun oturduğu temel basit, zamansız bir bilinçliliktir. Kalben saf ve ruhen fakir olmakla bu bilinçlilik hâlini bulabilir ve kendimizi onunla özdeşleştirebilir. Ruhen ilâhî Kaynağın birlik bilgisine sahip olduğumuz gibi onunla özdeşiz de.

Buna kıyasen, zaman açısından Tanrı suretsiz Uluhiyetin sonsuz "şimdi" sinde temellenmiştir. Eşya, hayat ve akılların varlığı Uluhiyettedir; Tanrı vasıtasıyla varlığa kavuşur, O'nun vasıtasıyla oluşurlar. Bunun gayesi ve hedefi Kaynağın sonsuzluğuna dönmektir.

Bu arada, size ezelî ve sonsuz hakikatle, ruhumla yalvarıyorum, düşünün; işitilmeyeni kavrayın. Tanrı ve Uluhiyet gökyüzü ve yer kadar birbirinden farklıdır. Gökyüzü yerden binlerce mil yukarıdadır, Uluhiyet de Tanrının öylece üzerindedir. Tanrı oluşur ve dağılır. Bu vaazı kim anlarsa ona afiyet

dilerim. Fakat burada kimse olmasaydı bile bunu şu değersiz kutuya anlatırdım.

—Eckhart

Aziz Augustine gibi Eckhart da bir dereceye kadar kendi edebî yeteneklerinin kurbanı oldu. Le style c'est l'homme. Şüphesiz, fakat bunun tersi de kısmen doğrudur. L'homme c'est le style. Belli bir tarzda yazma yeteneğimiz olduğu için kendimizi, bir anlamda, yazı tarzımız gibi olur buluruz. Kendimize kişisel belagatımıza benzer tarzda biçim veririz. Eckhart da Alman nesrinin yaratıcılarından biriydi ve yeni bulduğu güçlü ifade tarzıyla kendini aşırı görüşlere kaptırdı. Bunlar doktriner açıdan güçlü ve aşırı vurgulu cümlelerle ifade edildi. Yukarıdaki gibi bir ifade kişiyi herşeyin Mutlak Kaynağı olarak değil de kişilik sahibi Tanrı olarak Vedantistler'in Brahman'ın "aşağı bilgisi" olarak adlandırdığı şeyi hor görmeye götürür. Gerçekte o da, Vedantistler gibi, aşağı bilgiyi gerçek bilgi olarak görür ve kişilik sahibi Tanrıya bağlılığı Uluhiyet'in birlik bilgisine en iyi hazırlık sayar. Hatırda tutulması gereken bir başka husus ta Vedanta'nın, Mahayana Budizmi'nin, Hristiyan mistisizminin ve Sufizm'in sıfatsız Uluhiyetinin kişilik sahibi Tanrı'nın ve İsa'nın sahip olduğu bütün niteliklerin kaynağı olduğudur. Eckhart gene o sert ve aşırı tarzıyla "İyi olan Tanrı değil, Ben'im" der. Gerçekten anlatmak istediği ise "Ben sadece beşerî olarak iyiyim; Tanrı ise çok üstün şekilde iyidir; Uluhiyet iyiliği, sevgiyi, hikmeti ve öz ve ilkeleri itibarıyla geri kalan herşeyi içerir" Sonuç olarak, Uluhiyet, Ezelî Hikmetin yorumcusu için, hiçbir zaman akademik metafiziğin "Mutlak"ı değil daha arı olarak mükemmel, ibadete kişilik sahibi Tanrıdan ve onun beşerî tecessümünden daha layık kendisine en derin bağlılık hissinin duyulabileceği (ve eğer kişi insanın nihaî hedefi olan birlik bilgisine ulaşmak istiyorsa) kendisiyle ilişki içerisinde kilise otoritesinin va'zettiğinden daha güç ve fasılasız bir öğretiyi yaşamanın zorunlu olduğu bir Varlıktır.

Mantıksal olarak, Tanrı ve Uluhiyet, eylem ve eylemsizlik arasında bir ayrım ve farklılık sözkonusudur. Teslis Unsurlarının* verimli tabiatları her zaman canlı bir benzeşmezlik içerisinde işlerler. Fakat Tanrının basit Varlığı, kendi mahiyetine göre Tanrının ve bütün yaratılmış şeylerin ezeli Gayrısıdır.

—*Ruysbroeck*

(Mistikler tarafından birlik hâlinde bilinen Gerçeklik açısından) artık ne Baba'dan, ne Oğul'dan ne Kutsal Ruh'tan, ne de herhangi başka bir yaratıktan söz edebiliriz. Bütün İlâhî Şahısların esas cevheri olan tek bir Varlık vardır. Yaratılmamızdan önce hepimiz orada birdik, zira bu bizim mutlak özümüzdür. Orada Uluhiyet hareketsiz basit bir öz hâlindedir.

—*Ruysbroeck*

Kutsal inanç ışığı o kadar saftır ki, onunla karşılaştırıldığında bütün diğer ışıklar katışkıdan başka birşey değillerdir; azizlerin, Meryem Ana'nın fikirleri ve beşerîliği açısından İsa Mesih'in müşahedesi bütün saflığı içerisinde Tanrı'nın müşahedesi yolundaki engellerdir.

—*J. J. Olier*

Bu ifade, Karşı Reformasyon taraftarı dindar bir Katolik'ten gelmesi dolayısıyla oldukça şaşırtıcı olabilir. (Bir aziz hayatı yaşayan ve onyedinci yüzyılın en nüfuzlu din öğretmenlerinden biri olan) Olier'in burada, ancak çok az sayıda insanın ulaşabileceği bir bilinç hâlinden söz ettiğini hatırlamalıyız. Varlığın basit düzeylerinde olan kimselere başka türden bir bilgiyi salık verdiğini de unutmamalıyız. Meselâ, tövbekârlarından birisine, Aziz John ve diğer kuramsal mistik teoloji yorumcularını düzeltmeye yönelik olarak Aziz Gertrude'un uluhiyetin mücessem ve hatta fizyolojik yanları hakkındaki açıklamalarını okuması tavsiye edildi. Gerek Katolik gerekse Hindu olsun çoğu nefis terbiyecilerinde olduğu gibi Olier'e göre de, ilâhî Kaynağın sadece kişisel ve mücessem yönlerini anlayabilecek durumda olanlara suretsiz bir Tanrıya tapınmalarını tavsiye etmek budalalıktan başka birşey değildir. Bu tamamıyla makul bir yaklaşımdır ve bizler —bunun benimsenmesi durumunda manevî açıdan birçok tehlike ve olumsuzlukların ortaya çıkabileceğini hatırda tutmak kaydıyla— buna uygun bir politikanın benimsenmesinde mazur sayılabiliriz. Bu tehlike ve olumsuzlukların mahiyeti diğer bölümde gösterilecek ve tartışılacaktır. Şu an için Philo'nun şu uyarısını kaydetmek yeterli olacaktır:

"Tanrının herhangi bir niteliği olduğunu ve Tek olmadığını düşünen kimse Tanrıyı değil ancak kendini yaralar."

Tanrıyı Tanrı olarak, Ruh olarak, kişi olarak tasvir olarak değil sadece ve sadece salt mutlak, bütün ikiliklerden uzak ve kendisinde hiçlikten hiçliğe dalmamız gereken biri olarak sevmelisiniz.

—*Eckhart.*

Eckhart'ın kendisinde hiçlikten hiçliğe dalmamız gereken salt Bir, mutlak Tanrı–değil olarak tanımladığı, Mahayana Budizminin Boşluğun Berrak Işığıdır. Aşağıdaki paragraf Tibetli rahibin ölüm hâlindeki bir kişiye verdiği reçetenin bir kısmıdır.

Ey asil kişi, Yolu arama vaktin geldi. Nefes alıp verişlerin durmak üzere. Öğretmenin geçmişte seni Berrak Işıkla yüz yüze getirmişti; şimdi sen onu Bardo hâlinde (hemen ölümü takip eden ve ruha ölümden sonra nasıl bir hayata sahip olacağı sorulan —yahut ruhun yeryüzündeki hayatı boyunca oluşturduğu karaktere uygun bir seçim yaparak kendini muhakeme ettiği— "ara hâl") gerçekliği içerisinde tecrübe etmek üzeresin. Bu Bardo hâlinde bütün herşey bulutsuz gökyüzüne ve yalın, lekesiz Akıl çevresiz ve merkezsiz yarısaydam bir boşluğa benzer. Bu anda kendini bil ve bu hâlde kal. Ben de o anda seni kendi hâline bırakacağım.

—*The Tibetan Book of the Dead*

Daha da geçmişe gittiğimizde, en erken Upanişadlarda Mutlak Olan'ın Hiçbir şey Olmayan Üstün Öz olduğu şeklindeki klâsik tanımı buluruz.

Brahman'ın önemi "neti neti" (öyle değil, öyle değil) ile ifade edilir; zira bunun yani öyle olmadığının söylenmesinin ötesinde hiçbirşey yoktur. Bununla birlikte onun ismi "gerçekliğin Gerçekliği" dir. Bu demektir ki, duyumlar gerçektir, Brahman da onların Gerçekliğidir.

—*Brihad Ardanyaka Upanishad*

Başka bir ifadeyle, gerçek alanın da bir hiyerarşisi vardır; hergün tecrübe ettiğimiz çeşitlilikler dünyası nisbî bir gerçeklikle gerçektir, yani, kendi düzleminde sorgulanamaz; fakat bu nisbî gerçeklik, doğrudan kavramamız mümkün olsa bile ezelî mahiyetinin nispetsiz başkalığı nedeniyle hiçbir zaman tanımlayamayacağımız mutlak Gerçekliğin içerisinde ve onun sayesinde vardır.

Aşağıdaki alıntının büyük bir önemi vardır, zira Orta Çağ Hristiyan âlemi Yeni–eflatunculukla ve dolayısıyla muhtelif derecelerde Hint metafizik düşüncesi ve disipliniyle Areopagus meclisi azası Dionysius ismiyle yazan beşinci yüzyıl yazarının "Mistik İlahiyat"ı ve "İlâhî İsimler"i vasıtasıyla temas kurmuştu. Dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Scotus Erigena iki kitabı da Latinceye çevirdi; o zamandan sonra bunların Batının felsefî spekülasyonlarına ve dinî hayatına etkisi çok büyük, derinden ve faydalı oldu. Ezelî Hikmetin Hristiyan yorumcuları her ne zaman temel kaygısı törenler, şekilcilik ve kilise teşkilatı olanlarca tehdit edilirse (ki bu her zaman oluyordu) Areopagus meclisi azalarının otoritesine başvuruyorlardı. Ayrıca Dionysius yanlışlıkla Aziz Paul'ün Atinalı ilk muhtedisiyle özdeşleştirildiğinden otoritesi havarilere ait sayıldı; bu nedenle Katolik oyununun kurallarına göre ona başvuru kitapların kendileri için hiçbir anlam taşımadığı kimselerce bile reddedilemiyordu. Can sıkıcı garipliklerine rağmen Dionysius yolunu izleyen kadın ve erkekler hoş görülmeliydi. Ve bir defa maneviyat meyvelerini toplamakta özgür bırakıldıkları zaman, birçoğu bariz bir biçimde seçkin bir kutsallık derecesine ulaştılar; öyle ki İspanyol Engizisyonu bile bu meyvelerin toplandığı ağacı mahkum etmekten aciz kaldı.

İlâhî Hakikat'ın basit, mutlak ve değişmez sırları gizli olarak yayılan şu sessizliğin son derece aydınlatıcı karanlığında saklıdır. Zira bu karanlık, en derin kapalılığıyla birlikte parlak bir biçimde açıktır; dokunulmaz ve görülmez olmakla birlikte görmez zihinlerimizi aşkın güzelliğin parlaklıklarıyla doldurur... Bu yarı saydam karanlıkta kalmayı ve görmemekle, bilmemekle, hem görme hem de bilmenin ötesinde olan O'nu görmeyi çok arzu ederiz. Zira bu gerçekten, bütün herşeyin ötesinde ve üzerinde olan O'nu görmek ve bilmek ve herşeyi terketmekle O'nu övmektir. Zira bu, taştan canlı mahluk gibi bir put yapanların sanatına benzemez değildir: Onun etrafından bilkuvve mevcut şeklinin açıkça görülmesini engelleyen herşeyi atmak ve onun gizli güzelliğini bunları yok ederek ortaya çıkarmak. Zira bana göre O'nu tenzih etmek tespih etmekten daha uygundur; zira ona bir takım sıfatları atfederken evrenselden orta olan vasıtasıyla özel olanlara ineriz. Fakat burada özel olandan evrensel olana doğru çıkarak herşeyi bilinemez olduğunu açıkça bildiğimiz ve bilenebilen

herşeyin içinde ve altında saklı olan O'ndan tenzih ederiz. Sonunda varlığın ötesinde, bütün tabiî ışığın altında saklı karanlığı görürüz.

—*Areopagus Meclisi Azası Dionysius*

Sağduyuya göründüğü şekliyle dünya belirsiz sayıda ardıl ve birbirine nedensel olarak bağlı olduğu varsayılan, hepsi birlikte düzenli bir evreni oluşturan belirsiz sayıda ayrı, bireysel şeyleri, hayatları ve düşünceleri içeren olaylardan oluşur. İnsan dilleri bu sağ duyulu evreni tanımlamak, tartışmak ve kontrol etmek için geliştirilmiştir.

Hangi sebeple olursa olsun, sağduyumuza geldiği şekliyle değil de devamlı ve aralıksız bir bütün olarak dünyayı düşündüğümüz zaman geleneksel söz dizimiz ve sözcük bilgimizin oldukça yetersiz olduğunu saptarız. Bu nedenle matematikçiler kendilerini bu özel amaçla büsbütün yeni sembol sistemleri bulmak zorunda hissetmişlerdir. Fakat bütün mevcudatın ilâhî Kaynağı sadece devamlı ve aralıksız bir bütün değildir; o aynı zamanda zamanın da dışındadır ve sadece derece olarak değil tür olarak da geleneksel dilin ve matematik dillerinin yeterli olduğu dünyalardan farklıdır. Bu nedenle, Ezelî Hikmetin bütün yorumlarında paradoksun, lafzî aşırılığın ve bazan da kutsal şeylere saygısızlığın sıklığına rastlanır. Ne var ki henüz hiç kimse ilâhî Kaynak ve tecellisi şeklinde algılanan dünya hakkında bağdaşık olarak konuşmamızı sağlayacak Manevî bir Kalkülüs bulamamıştır. Bu nedenle, şimdilik, başka ve oldukça farklı bir düzenin gerçekleri için geçerli bir sembol sistemi açısından tecrübî bir düzeni tanımlamaya mecbur olanların dilsiz tuhaflıklarına katlanmalıyız.

O hâlde, Ezelî Hikmetin tam anlamıyla gelişmiş ifadesiyle ilgili olduğu kadarıyla, semantik açıdan çözümlenemez bir problem vardır. Bu onun çeşitli formulasyonlarını okuyanların sürekli biçimde akıllarında tutmaları gereken bir durumdur. Ancak bu şekilde uzaktan da olsa neden bahsedildiğini anlayabiliriz. Meselâ varlığın içkin ve aşkın Kaynağı hakkındaki şu olumsuz tanımlara bir bakın. Eckhart'ınkilerde olduğu gibi bazı ifadelerde Tanrı hiçbirşeyle eşleştirilir. Eşleme bir açıdan doğrudur, zira Tanrı kesinlikle hiçbirşeye benzemez. Scotus Erigena'nın kullandığı tabirde ise Tanrı bir şey değildir. O bir Şu'dur. Başka bir deyişle, Kaynak var olmakla belirtilebilir ama bir takım niteliklere sahip olarak tanımlanamaz. Bu Kaynak hakkındaki nazarî bilginin, bütün çıkarımsal

bilgiler gibi, sadece bir derece ve hatta bir kaç derecede doğrudan bilinen gerçeklikten birşey olmadığı anlamına gelir; o mantığa aykırı görünen bir bilgidir ve dilimizin esas mahiyeti ve standart düşünce kalıplarımız dolayısıyla da böyle olmalıdır. Kaynakla ilgili doğrudan bilgi onunla birleşmeden elde edilemez ve bu birleşme de "sen"i "şu" dan ayıran bir engel olarak sadece kendini gören benliğin hiçlenmesiyle gerçekleştirilebilir.

3
Kişilik, Kutsallık, İlâhî Hulûl

İNGİLİZCEDE LÂTİNCE KÖKENLİ KELİMELER fikrî, ahlakî ve estetik vurgular taşıma eğilimindedir, ki bunların Anglo–Sakson karşılıkları, bir kural olarak, bu vurguları taşımaz. Meselâ '"maternal" "motherly" (anneliğe ait,

anne gibi) ile aynı anlamdadır; “intoxicated” ile “drunk” da (sarhoş) öyle; fakat aralarında çok ince anlam farkları vardır! Nitekim Shakespeare bir komedi karakteri için isim aradığında bu Şovalye Tobias Eructation değil Sir Toby Belch olmuştur.

“Personality” (kişilik) kelimesi Latince’den türetilmiştir ve bunun kullanılması taraftarları oldukça etkilidir. Filolojik bir takım nedenlerle bu kelimenin (personality) Anglo–Sakson eşi hemen hiç kullanılmaz. Ne yazık! Zira eğer —aynen “eructation” için “belch”in (geğirti) kullanılması gibi— kullanılsaydı İngilizce konuşan belli filozofların, ahlakiyatçıların ve ilahiyatçıların son zamanda yaptığı gibi, insanlar ifade edilen şey hakkında mesele çıkarırlar mıydı? “Kişilik”in bildiğimiz en yüksek gerçeklik biçimi olduğu bize devamlı bir şekilde söylenmektedir. Fakat insanlar “kişilik” (personality) yerine onun Cermen anlamdaşı “selfness”i kullanmış olsaydı hiç şüphesiz bu iddiayı ileri sürmede veya onu kabul etmede iki defa düşüneceklerdi. Çünkü “selfness”, aynı anlama gelmekle birlikte, “personality”nin taşıdığı vurguyu taşımaz. Öte yandan, temel anlamı bize sanki çatlak bir çanın notası gibi ahenksizlikler içerisinde ulaşır. Zira, Ezelî Hikmetin bütün yorumcularının devamlı ısrar ettikleri gibi, insanoğlunun ayrı bir kişi olması hakkındaki saplantı hâlindeki bilinci ve ısrarı Tanrı’nın birleştirici bilgisine ulaşma önündeki nihaî ve en korkunç engeldir. Ayrı kişi olmak onlar için fıtrî günah işleme eğilimi his, irade ve akıl açısından nefsi öldürmek nihaî ve herşeyi hâvi bir erdemdir. İşte “selfness” kelimesiyle birlikte bulunan hoşa gitmez bu vurguları çağrıştıran bu ifadelerin hatırasıdır. “Personality”nin taşıdığı hoşa gider vurgular kısmen haddizatında dinî Latinceliğiyle ve ayrıca Teslis’in “şahısları” hakkında anlatılan hatıralarla ortaya çıkarılır. Ne varki Teslis’deki şahısların günlük aşinalığımız olan et ve kandan mürekkep kişilerle ortak hiçbir yönü yoktur, yani, Ruh dışında, kendimizi özdeşleştirme eğiliminde olduğumuz fakat çoğumuzun bağımsız benliğimiz yararına önemsememeyi seçtiğimiz hiçbirşey, Tanrının ışığını kesen ve maneviyat karşıtı benliğe bir Ruh olan Tanrıya verilen ismin verilmesi, en hafif deyimiyle, talihsizliktir. Bütün böyle hatalar gibi bu da muhtemelen, muğlak ve bilinç altından olarak, iradî ve kastidir. Biz benliğimizi seviyoruz, bu sevgimizde mazur görünmek istiyoruz, bu nedenle onu ilahiyatçılar tarafından Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’a verilen aynı isimle adlandırıyoruz.

Fakat siz şimdi bana kendi varlığınız hakkındaki bu yalın bilişi ve hissedişi nasıl yok edebileceğinizi sordunuz. Belki de siz eğer bu yokedilirse bütün diğer gizlerin ortadan kalkacağını düşünüyorsunuz. Eğer böyle düşünüyorsanız tamamıyla doğru düşünüyorsunuz. Fakat buna karşılık ben size şu cevabı verir ve derim ki; Tanrı tarafından tamamıyla özgür olarak verilen tam bir inayet de bunu alabilecek kabiliyet olmaksızın varlığınız hakkındaki bu yalın biliş ve hissediş hiçbir surette yokedilemez. Ve bu yetenek te güçlü ve derin ruhî bir elemden başka birşey değildir... Bütün insanların acı sorunu vardır; fakat kendi olduğunu bilen ve hisseden bu acıyı en derinden hisseder. Buna kıyasen bütün diğer acılar gerçekten oyun gibidirler. Zira o sadece ne olduğunu değil, kendi olduğunu bilmekle de gerçekten acı çekebilir. Bu acıyı hissetmeyen bırakın onu duysun; zira şimdiye kadar böyle gerçek bir acı duymamıştır. Bu acı, duyulduğunda, ruhu sadece günahtan değil ayrıca günah dolayısıyla hakettiği acıdan da arındırır; ruhun, insanın elinden varlığını bilişi ve hissedişini alan bu zevki duymasını sağlar.

Bu acı, gerçekten duyulursa, kutsal bir arzu doludur; aksi takdirde insan bu hayatta ona katlanamaz. Zira eğer ruh doğru hareketleriyle bir ölçüde rahatlık tavrıyla beslenmemiş olsaydı, kendi varlığını bilme ve hissetme yoluyla alacağı acıya katlanamazdı. (Burada olabileceği gibi) ruhun saflığı içerisinde Tanrısı hakkında gerçek bir biliş ve hissediş duymak isteyip de —biliş ve duyuşunun, eğer Tanrının mükemmellik tepesinde ders aldığı bir öğrencisi olacaksa nefret edilmesi, tiksinilmesi ve atılması gereken kendinin pis kokulu bir yumrusuyla işgal edildiğini ve doldurulduğunu görmesi nedeniyle— bunu yapamayacağını hissettiğinde acı için neredeyse çılgına döner.

Bu acıyı ve arzuyu her nefis kendinde (şu veya bu şekilde) hissetmelidir, zira Tanrı ruhanî öğrencilerini iyi niyetine ve onların beden ve ruh, derece ve eğilim açısından yeteneklerine göre —eğer burada olduğu gibi tenezzül ederse— tam bir sevgi içerisinde Tanrıyla birleşebileceklerini öğretmeye tenezzül eder.

—*The Cloud of Unknowing*

Benliğin yahut kişiliğin “ruhen saf olarak Tanrıyı gerçekten bilme”den önce tövbe edilmesi ve tamamen yokedilmesi gereken bu “pis kokan

yumru"sunun mahiyeti nedir? En zayıf ve kapalı hipotez Hume'a aittir. "İnsanoğlu" der, "kavranamaz bir hızla birbirini takip eden ve sürekli bir akış ve hareket hâlinde olan farklı algıların bohçası veya yığınıdır." Buna neredeyse tam olarak benzer bir cevap da Budistlerce verilir. Onların anatta doktrinine göre kişiliğin daha kalıcı unsurlarını oluşturan deneyim akışı ve çeşitli psiko–fiziksel skandhaların (Hume'un "bohçalarıyla" eş anlamda) arkasında var olan daimi bir nefis yoktur. Hume ve Budistler eylem hâlindeki benliğin yeterince gerçekçi bir tanımını verirler; fakat yığınların nasıl veya niçin yığın olduklarını açıklayamazlar. Deneyimi oluşturan atomlar kendi başlarına mı bir araya geldiler? Ve eğer öyleyse niçin, ne şekilde ve ne biçim bir uzaysal olmayan evrende? Bu sorulara anatta açısından makul bir cevap vermek o kadar zordur ki bu doktrini bırakarak akışın arkasında ve yığınların içerisinde, sayesinde deneyimin düzenlendiği ve buna karşılık bu düzenli deneyimi özel ve kendine özgü bir kişilik hâline gelmek için kullanan bir tür daimî ruh bulunduğu şeklindeki anlayışa yöneliriz. Bu, Budist düşüncesinin ayrıldığı ortodoks Hinduizm'in ve Aristo zamanının öncesinden günümüze kadar ki bütün Avrupa düşüncesinin görüşüdür. Fakat çağdaş düşünürlerin çoğu insan doğasını birbiriyle etkileşim içerisindeki zihin ve beden çatallaşması veya bu iki unsurun belli mücessem kişiliklerde ayrılmaz bütünlüğü açısından açıklama girişiminde bulunurlarken Ezelî Hikmetin bütün yorumcuları, şu ya da bu şekilde, insanın beden, benliği oluşturan zihin ve ruhtan oluşan bir tür teslis olduğunu ileri sürerler. Üçüncü unsur (ki Eckhart buna quid quid increatum increabile der) bütün varlığın Kaynağı olan ilâhî Ruh'a benzer ve hatta bununla özdeştir. İnsanın nihaî hedefi ve varlığının gayesi içkin ve Aşkın Uluhiyet'i sevmek, bilmek ve onunla birleşmektir. Benliğin kendisi olmayan ruhîlikle olmayanla özdeşleşmesi de ancak benliği öldürmek ve ruhen yaşamakla başarılabilir.

Eğer insanda benlikten farklı bir şey yoksa benliği nasıl öldürebilir?

—*William Law*

İnsan nedir? Bir melek, bir hayvan, bir boşluk, bir dünya, Tanrı tarafından kuşatılmış hiçbirşey, Tanrıya muhtaç, Tanrıya ulaşabilir, Tanrıyla dolu, tabiî öyle isterse.

—*Bérulle*

Tanrıyla birlik hâlindeki hayatın aksine müstakil bir yaratık kabilinden yaşam sadece çeşitli iştihaların, açlıkların, isteklerin hayatıdır ve başka bir şey de olamaz. Tanrının kendisi bir yaratığı kendi içinde veya kendi doğasında bir boşluk hâlinden başka bir şey yapamaz. Doğal ve yaratık kabilinden olan en yüksek hayat bundan daha yüksek olamaz; o sadece iyilik için yalın bir istidat olabilir ve iyi ve mutlu bir hayatta olabilmesi ancak içinde ve kendisiyle birlik hâlinde olan Tanrı sayesinde mümkündür. İşte bu, zorunlu olarak, bütün iyi, mükemmel ve mutlu mahlukatta birleşmesi gereken iki katlı hayattır.

—*William Law*

Kutsal Kitaplar insanoğlu hakkında bir zahirî ve bir de batınî insan olduğunu söyler.

Zahirî insan ruha bağlı fakat bedenle ilişkili ve onunla ve göz, kulak, dil, el vesaire gibi birçok üyenin ortaklaşa işlevleriyle harmanlanmış şeylere aittir.

Kutsal Kitap bütün bundan eski insan, yeryüzü insanı, zahirî şahıs, düşman, hizmetçi olarak sözeder.

İçimizde ise Kutsal Kitabın yeni insan, cennet insanı, genç şahıs, dost ve aristokrat olarak sözettiği diğer kişi, batınî insan vardır.

—*Eckhart*

Tanrının çekirdeği içimizdedir. Zeki ve çalışkan bir çiftçinin elindeki bu çekirdek ait olduğu Tanrı’ya doğru gelişecek ve büyüyecektir; buna göre meyveleri de Tanrı–nitelikli olacaktır. Armut çekirdeği armut ağacı fındık (çekirdeği) fındık ağacı ve Tanrı çekirdeği de Tanrı olur.

—*Eckhart*

İrademiz özgürdür ve varlığımızı ya münhasıran içimizde meskun Ruh’tan ve aşkın Ulûhiyet’ten bağımsız olarak görülen benliğimizle ve onun ilgileriyle (ki bu durumda pasif olarak lanetlenir veya aktif olarak şeytanlaşırız) ya da içimizde ve dışımızdaki ilâhî olanla (ki bu durumda azizlerden oluruz) veya son olarak bir an veya bir bağlamda benlikle başka zamanlar ve bağlamlarda benlik–olmayan ruhanîlikle özdeşleşebiliriz (ki bu

durumda da kaybolmayacak kadar tanrı–merkezli, aydınlanamayacak ve tam kurtuluşa erişemeyecek kadar da benmerkezci ortalama insan oluruz.) İnsanoğlunun istekleri Tanrının birleştirici bilgisinden başkasıyla tatmin edilemeyeceğinden ve zihin–beden muazzam derecede çeşitli deneyimlere kabiliyetli olduğundan kendimizi neredeyse sayısız mümkün objelerle özdeşleştirebiliriz; meselâ oburluk, ayyaşlık ve şehvet düşkünlüğünden gelen zevkler; para, güç veya şöhret; kendi benliğimizin bir mülkü veya gerçekte bir yayılımı ve yansıması olarak görülen ailemiz; pılı pırtımız, hobilerimiz, koleksiyonlarımız; sanatsal veya bilimsel yeteneklerimiz; kimi gözde bilgi dalları, heyecan verici "özel alanlar"; mesleklerimiz, siyasî partilerimiz, kiliselerimiz; acılarımız ve hastalıklarımız; başarı veya talihsizlik hatıralarımız, ümitlerimiz, korkularımız ve gelecek planlarımız; ve son olarak geri kalan bütün herşeyin kendisinde ve kendisi sayesinde varlığa kavuştuğu ezelî Gerçeklik. Ayrıca kendimizi bu şeylerin birinden fazlasıyla aynı anda veya birbiri ardısıra özdeşleştirebiliriz. Böylece karmaşık kişiliği oluşturan özelliklerin, oldukça şaşırtıcı biçimde imkânsız göründüğü bir kombinasyonu ortaya çıkar. Bu nedenle insan aynı anda siyasetçilerin en kurnazı ve kendi laf kalabalığının kurbanı olabilir; içki ve paraya düşkün olabildiği gibi George Meredith'in şiirlerine, küçük kızlara, annesine, at yarışlarına ve polisiye romanlara ve ülkesinin iyiliğine düşkün olabilir, bütün bunlar cehennem ateşinden gizli bir korku, Spinoza'dan nefret ve Pazar günleri aksatmadan kiliseye gitmekle birlikte bulunabilir. Belli türden psiko–fiziksel bir yapıyla doğan insan kendini belli ilgi ve istek kümesiyle özdeşleştirme eğilimindeyken başka türden bir mizaca sahip kişi de kendini tamamen farklı şeylerle özdeşleştirecektir. Fakat bu eğilimlere (eğer yapısal eğilimler güçlü biçimde belirtilirse aşırı derecede kuvvetli olsalar da) kapılmak kaçınılmaz değildir; insanlar bunlara karşı koyabilirler ve kendileri için çok kolay ve tabiî olanla kendilerini özdeşleştirmeyi reddedebilirler ve kendi benlerinden daha iyi ve daha başkası olabilirler. Bu bağlamda "İnsanlar Kriz Anında Nasıl Davranırlar" (Harper's Magazine'in son sayılarında yayınlanmış) konulu aşağıdaki kısa makale oldukça önemlidir. "İngiltere'deki Sekizinci Hava Gücü"nün beş savaş uçuşuna tıbbî gözlemci olarak katılan genç bir psikiyatrist insanların normal zamanlarda kişilikleri açısından çok büyük farklılıklar göstermekle birlikte büyük gerilim ve tehlike anlarında benzer biçimde davrandıklarını söyler. B–17 tipi uçağın ve mürettebatının çok kötü biçimde yaralandığı ve hayatta

kalmanın imkânsız göründüğü bir uçuşa katıldı. Mürettebatın “toprak üstündeki” kişiliklerini incelemiş ve onların insan tiplerinin o büyük yelpazesini temsil ettiklerini saptamıştı. Kriz anındaki davranış şekilleri için şöyle diyordu:

> “Tepkileri dikkat çekici biçimde benzerdi. Şiddetli çarpışma ve o sırada ortaya çıkan acil durumlar esnasında hepsi oldukça sakin biçimde telsizi kullanma konusunda hassas davrandılar ve tereddütsüz hareketlerde bulundular. Kuyruk ateşçisi, sağ kanat ateşçisi ve kaptan pilot çarpışmanın ilk anında ciddî biçimde yaralandılar, fakat üçü de görevlerini aksatmadan ve en etkin biçimde yerine getirdiler. Acil durumun bütün çalışma yükü pilota, mühendise ve nişancıya düştü; fakat hepsi de gayet seri ve etkili biçimde, boşa giden hiçbir manevra olmadan görevlerini yerine getirdiler. Çarpışma esnasında, fakat özellikle bundan sonra karar verme sorumluluğu temelde pilota ve ikincil ayrıntılarda yardımcı pilota ve bombardımancıya düştü. Büyük bir dikkat ve hızla alınan kararlar bir daha sorgulanmadı ve bunların mükemmel kararlar olduğu görüldü. Bir an için felaketin kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde bütün mürettebatın güvenliği için alternatif eylem planları hazırlandı. Bu noktada herkes sakin, göze çarpmayacak biçimde rahat ve herşeye hazırdı. Hiçbirinde kesinlikle donup kalma, panik, zihin karmaşası, hatalı veya karmaşık yargı veya bencillik söz konusu değildi.”

> “Hiçkimse onların bu davranışlarından birisinin kararsız bir yapısı olduğu, ötekinin çekingen, sessiz ve içine kapanık biri olduğu çıkarımını yapamazdı. Hepsi birden gözle görülür biçimde sakin, kesin kararlı ve hızlı hareket eder hâldeydiler.”

> “Bu tür bir davranış korkusunun ne olduğunu dikkatlerini fazla dağıtmadan onun tamamlayıcılarını kullanabilecek derecede bilen; hareketlerini netlikle yönlendirebilecek derecede iyi eğitilmiş ve tek vücut olmuş bir takımda saklı, kişisel güvenden daha fazlasına sahip mürettebata özgüdür.”

O hâlde kriz ortaya çıktığı zaman bu genç insanlardan her birinin katılımın veya yetiştiği çevrenin sağladığı öğelerle oluşan özgül kişiliğini unuttuğunu; birisinin normalde karşı konulmaz olan, kendini o sıradaki ruh hâletiyle özdeşleştirme eğilimine, diğerinin kişisel kuruntularına kapılma

eğilimine karşı koyduğunu; hepsinin çarpıcı biçimde benzer ve takdir edilir şekilde davrandığını görürüz. Sanki kriz ve kriz eğitimi onları farklı kişiliklerinin dışarısına çıkarmış ve hepsini aynı üst dereceye yerleştirmiştir.

Bazan kriz tek başına, herhangi bir (krize) hazırlık eğitimi olmadan, insanları yerleşmiş kişiliklerini unutturmak ve onları geçici olarak oldukça farklı kimseler yapmak için yeterli olmaktadır. Bu nedenle hiç umulmadık kimseler, felaketin etkisi altında geçici olarak kendini arkadaşlarının iyiliği için feda eden kahramanlar, şehitler hâline gelmektedir. Aynı şekilde ölümün insana yakınlığı da benzer sonuçlar doğurmaktadır. Meselâ Samuel Johnson neredeyse bütün hayatı boyunca bir şekilde, ölümcül hastalığı sırasında da oldukça farklı bir şekilde davranmıştı. Altı Boswell kuşağının büyük zevk aldığı büyüleyici şekilde karmaşık kişilik —okumuş kabalık ve oburluk, şefkatli kabadayılık, batıl inançlara sahip aydınlık, fetişist bir samimi Hristiyanlık, ölümden dehşete düşmüş cesur bir kişilik— gerçekten ölüme çok yaklaşmışken sade, basit, sakin ve Tanrı–merkezci bir hâle dönmüştü.

Her ne kadar çelişkili görünse de birçok insan için kendini düşünmeden davranmak kriz anlarında, hayat bozulmamış bir huzur içerisinde normal seyrinde iken olduğundan çok daha kolaydır. Herşey yolundayken bize değerli kişiliğimizi unuturacak, zihinlerimizi özdeşleşmeyi tercih ettiklerimizden başka tarafa yöneltecek (riyazete ve Tanrı’yı bilmeye yönelik istediğimiz dışında) hiçbirşey yoktur; kişiliğimiz içerisinde kalbin içeriğine doğru debelenerek yol alma özgürlüğümüz vardır. Ne yol alış ama! Bu nedenle bütün manevî mürşitler küçük şeylerin önemi üzerinde ısrar ederler.

Tanrı bizden değersiz görünen en sade şeyleri inançla ifa etmemizi ister, yapmamızı istemediği şeylere ihtirasla bağlanmayı değil.

—*Aziz François de Sales*

Dünyada müphem ve basit görevleri aşkla ifa ederek en üst derecede bir mükemmeliğe zorlukla karşılaşmadan ulaşamayan hiç kimse yoktur.

—*J. P. de Caussade*

Kimi insanlar güzel amellerin değerini sadece tabiî nitelikleri veya güçlükleriyle ölçerler ve dikkat çeken, parlak şeyleri tercih ederler. Bu gibi

insanlar Tanrı'nın esinlemesi olan Hristiyan erdemlerinin tabiat değil lütuf açısından görülmesi gerektiğini unutuyorlar. İyi bir amelin, işin değeri ve zorluğu hiç şüphesiz ıstılahî olarak adlandırıldığı şekliyle arızî değerini etkiler, fakat temelde bütün değeri tek başına sevgiden gelir.

—Jean Pierre Camus (Aziz François de Sales'den alıntı)

Aziz (veya veli) kişi beşerî hayatımızın her anının bir kriz anı olduğunu bilen kişidir; zira her an çok önemli bir karar vermeye —ölüme ve manevî karanlığa götüren yolla ışığa ve hayata sevkeden yol; münhasıran geçici menfaatler ve sonsuz bir düzen; kişisel irademiz yahut kişiliğimizin bir yansıması olan iradeyle Tanrının iradesi arasında bir seçim yapmaya— çağrılıyoruz. Aziz, hayat yolu üzerinde önüne çıkacak acil durumlarla başedebilmek için zihin ve bedenini aynı askerler gibi uygun bir eğitime sokar. Fakat askerî eğitimin hedefleri sınırlı ve basit, yani insanları cesur, soğukkanlı ve kişisel olarak hiçbir kavgaları olmadığı diğer insanları öldürme işinde işbirliği hâlinde etkin yapmak iken manevî veya ruhî eğitimin hedefleri çok daha geniş biçimde özelleşmiştir. Buradaki hedef temelde, artık kendileriyle gerçeklik arasında Tanrıyı gizleyen hiç bir engel olmadığı için, insanları kendilerinin ve bütün diğer varlıkların ilâhî Kaynağı'nı devamlı şekilde hissedebildikleri bir hâle ulaştırmaktır; ikincil olarak ise bu hedefe ulaştıracak bir araç olarak, bütün herkesi günlük hayatın en alalâde koşullarında bile kin, açgözlülük, kendini beğenmişlik ve iradî bilgisizlikten uzaklaştırıp sürekli bir sevgi ve anlayış hâline büründürmektir. Hedefleri sınırlı olmadığı ve Tanrı aşığı için de her an bir kriz anı olduğu için manevî/ruhî eğitim askerî eğitimden kıyas edilemeyecek derecede daha zor ve sıkıdır. İyi asker çoktur ama ermiş çok az.

Tehlikeli durumlarda bu tür işlerle baş edebilmek için özel olarak eğitilmiş askerlerin normalde kendilerini özdeşleştirdikleri doğuştan ve kazanılmış kişilik özelliklerini unutma ve kişiliklerini aşarak aynı; bir hedefe yönelik ve kişisel olandan daha iyi şekilde davrandıklarını görmüştük. Askerler için geçerli olan veliler için de geçerlidir, fakat burada önemli bir fark vardır o da askeri eğitimin amacı insanların kendilerini belli çok özel durumlarda ve belli insan sınıflarıyla ilişkili olarak unutmalarını sağlamakken manevî/ruhî eğitimin amacı onları hayatın her anında kendini

düşünmeyen insanlar yapmaktır. Bu başka türlü olamaz; çünkü bütün olduğumuz, istediğimiz ve yaptığımız, son tahlilde, eşyanın Tabiatı'nın olduğuna inandığımız şekline bağlıdır. Güç siyasetini makul ve savaşı haklı gösteren Felsefe (siyasetçilerin ve savaş çığırtkanlarının resmî dini ne olursa olsun) her zaman kaçınılmaz yardımcıları olarak Herronvolk (Arî Irk) ve "Yasasız ikinci sınıf ırklar" kavramlarına sahip ulusal, ırkî ve ideolojik putperestliğe ait, vahşi derecede gerçeklerden uzak kimi doktrinlere sahiptir.

Velilerin biyografileri manevî/ruhî eğitimin sadece savaş anlarında değil her durumda ve bütün varlıklarla ilişkili olarak kişiliğin aşılmasını sağladığını göstermektedir. Öyle ki veli "düşmanlarını sever" veya, eğer Budistse, düşmanlarının varlığını bile bilmez, ister insan olsun isterse insan altı, bütün his sahibi varlıklara aynı sevecenlik ve yansız iyi niyetle yaklaşır. Tanrının birleştirici bilgisine ulaşanlar seyirlerine çok farklı noktalardan başlamışlardır. Biri erkektir, diğeri kadın; biri doğuştan eylem adamıdır, diğeri düşünür. Hiçbiri aynı kişilik özelliğini ve fiziksel yapıyı taşımaz; hayatları da birbirinden büyük oranda farklı maddî, ahlakî ve fikrî çevrelerde geçer. Bununla beraber, veli oldukları, "kendilerini göklerdeki Babaları gibi mükemmel" yapan birlik bilgisine sahip oldukları kadarıyla hepsi şaşırtıcı biçimde benzerdir. Eylemleri bencil değildir ve devamlı bir şekilde nefsî murakabe içerisindedirler; zira her an kim olduklarını ve evren ve onun İlâhî Kaynağıyla olan gerçek ilişkilerini bilirler. Basit ortalama insanlar için —kendilerini çok farklı ruh hâletleri, özlemler ve düşüncelerle özdeşleştirmiş son derece karmaşık kişiliklerden oluşmuş— bir alay'ın mensupları diyebiliriz. Buna mukabil veliler ne kararsızdırlar ne de sahtekâr kalplidirler; aksine, aklî melekeleri ne denli büyük olursa olsun, yekpâre ve büyük oranda basit, sadedirler. Alay'ın çeşitliliği, tamah ve açgözlülük yahut güç ve şöhret arzusu gibi aşağılık hedeflere ve hatta daha asil olmakla beraber hâlâ çok beşerî ve başlı başına hedefler olarak sanat, irfan ve bilime de değil beşerî olmaktan çok yüce bir hedefe yani insanoğlunun nihaî ereğini, ezelî Gerçekliğin bilgisini bilinçli ve sürekli bir biçimde arayan ruhların asıl varlığı olan tek bir hedefe yönelişe yer vermiştir. Pali metinlerinden birinde Brahman Drona hakkında çok önemli bir fıkra vardır. Bir ağacın dibinde oturur hâlde gördüğü Kutlu Kişi'ye sormuş: "Sen bir deva mısın?" Yüce Kişi cevap vermiş: "Değilim." "Gandharva mısın?" "Değilim." "Yaksha mısın?" "Değilim." "İnsan mısın?" "İnsan da değilim."

Brahman onun ne olduğunu soradururken Kutlu Kişi cevap vermiş: “Bu kötü etkileri, bu özlemleri yok edemeseydim onlar beni deva, gandharva, yaksha (üç çeşit doğa üstü varlık) veya bir insan olarak kişileştirirlerdi, o zaman tamamıyla yok olurdum. Öyleyse bil ki ben Buda’yım.”

Burada şunu belirtmekte fayda var; gerçekten tek bir tanrıya tapma kabiliyetinde olanların hayatının bir anlamı vardır. Tektanrıcılık teoride bayağı kalabalıklardan biri tarafından da anlaşılabilir. Ama uygulamaya gelince, Tanrı hakkındaki nazarî bilgiden onu dolaysız bilişe geçince, sadakat ve gönül saflığı haricinde tektanrıcılık olamaz. Bilgi bilenin durumuna göre bilendedir. Bilenin birden fazla ruh hâletinde olduğu zaman dolaysız tecrübeyle bildiği evren politeistir. Budha mutlak ilâhî Gerçeklik’le ilgili herhangi bir açıklama yapmayı reddetti. Bütün sözedeceği benliğini tamamen yokeden ve tek bir hedefi olan kişiye ulaşan tecrübenin ismi olan nirvana hakkındaydı. Diğerleri bu aynı tecrübeye Brahman’la, el–Hak’la, içkin ve aşkın Uluhiyet’le birlik adını vermişlerdir. Buda bu konuda katı eylemselcilerin tutumunu sürdürerek Budizmin olduğu kadar diğer dinlerin ilahiyatçıları tarafından da bu tecrübenin objesi ve (düşünüş hâlinde bilen, bilinen ve bilgi bir olduğu için) aynı zamanda süjesi ve cevheri olarak kabul edilen metafiziksel varlıktan değil sadece ruhî tecrübeden sözedecektir.

İnsan ayrım yeteneğini yitirdiğinde, iradesi sayısız erekler peşinden her yana dolanır durur. Ayrım yeteneğinden yoksun olanlar kutsal metindeki lafızları alıntılayabilir; ama gerçekte onun iç gerçekliğini reddediyorlardır. Dünyevî arzularla doludurlar ve cennet mükafatlarının özlemini çekerler. Güzel konuşma şekilleri kullanırlar, özenle düşünülmüş kurallar öğretirler. Güya bunlar kendilerini uygulayanlara haz ve güç vereceklerdir. Ama gerçekte insanları yeniden doğuşa zincirleyen Karma yasasından başka birşey anlamazlar.

Ayrım yetenekleri bu şekilde çalınmış olanlar zevk ve güce derinden bağlı hâle gelirler. Ve sonunda iradenin insanın Tanrıya ulaşmasını sağlayan tek hedefe yönelik yoğunlaşmayı geliştirmekten uzaklaşırlar.

—*Bhagavad Gita*

Kültürlü ve zihinsel olarak aktif kimseler arasında evliya tezkireleri artık çok rağbet görmeyen bir edebiyat türüdür. Bu hiç de şaşırtıcı değildir. Bu kimselerin doymaz bir yenilik, çeşitlilik ve eğlence iştihaları vardır. Fakat

veliler —her ne kadar meslekleri buyurucu olsa da ve meslekî faaliyetleri ne olursa olsun— zihinlerini devamlı bir surette tek bir konuyla, ilâhî Gerçeklik ve kendilerini ve çevrelerindekileri bu Gerçekliğin birleştirici bilgisine ulaştıracak araçlarla meşgul ederler. Eylemlerine gelince: Bunlar en az düşünceleri kadar yekpâredir; zira şartlar ne olursa olsun kendilerini düşünmeden, sabırla ve bitmez tükenmez bir sevgiyle hareket ederler. Bu durumda bu erkek ve kadınların hayat hikayelerinin neden okunmadığı gayet açık biçimde görülür. William Law hakkında birşeyler bilen iyi eğitimli bir kişiye karşılık onun yine bir çağdaşı olan Boswell'in hayatını okuyan iki veya üçyüz kişi vardır. Neden? Çünkü, gerçekten ölümle pençeleşene kadar, Johnson kendisini çok çeşitli kişiliklerin en büyüleyici olanlarına kaptırmış; öte yandan Law, çok üstün yeteneklerine rağmen neredeyse gülünç derecede sade ve doğru fikirli, içten birisi olarak yaşamıştı. Bayağı kalabalıklar, kalabalıklar hakkında okumayı tercih eder. İşte bu nedenledir ki epik, drama ve roman listelerinin bütününde gerçekten tanrımerkezci velilerin temsillerini görmek neredeyse hiç mümkün olmuyor.

Ey dostum, onu yaşarken özle, yaşarken bil, yaşarken anla; zira kurtuluş hayatta saklıdır.

Eğer zincirlerin yaşarken kırılmazsa, ölümde kurtuluş umudu neye yarar?

Ruhun O'nunla birlik olması boş bir rüyadır; çünkü o bedenden ayrılmıştır;

Eğer o şimdi bulunursa, sonra da bulunur;

Bulunmazsa, Ölüm Şehrinde oturmaya gitmekten başka bir şey yapamayız.

—*Kabir*

Güneş suretindeki bu şekil (*The Rule of Perfection* kitabının ilk baskısının kapağına konulmuştur) Tanrının iradesini temsil eder. Burada güneş içersine konulan yüzler ilâhî iradede yaşayan ruhlarını temsil eder. Bu yüzler bu ilâhî iradenin üç derecesini gösteren ortak merkezli üç daire hâlinde düzenlenmiştir. İlk veya en dıştaki derece aktif hayata ait ruhlara

işaret ederken, ikinci tefekkür hayatının, üçüncüsü ise yücelik hayatının ruhlarını göstermektedir. İlk dairenin dışında aktif hayata işaret eden kerpeten ve çekiç gibi aletler vardır. Fakat ikinci dairenin etrafına hiçbirşey koymadık, bu yolla böyle bir tefekkür hayatında kişinin herhangi başka bir düşünce veya uygulama olmaksızın sadece Tanrının iradesinin rehberliğine uyması gerektiğini vurgularız. Aletler yer üzerindedir ve dışa dönük işlerin kendi içlerinde karanlıkla dolu olduğu kadar gölgedir. Ancak bu aletlere amellerin Tanrının iradesiyle aydınlatabileceğini ve ışıklandırılabileceğini göstermek üzere güneş ışığı dokundurulmuştur.

İlâhî iradenin ışığı ilk dairedeki yüzler üzerinde çok az parlamaktadır; ikinci dairelerdekinde çok daha fazla ve son olarak üçüncü ve en iç dairedekiler de tamamıyla parlaktır. İlkinin özellikleri en açık biçimde görülürken; ikincisinin daha az, üçüncüsünün ise yok denecek kadar az görülür. Bu ilk derecedeki ruhların kendilerine çok düşkün; ikinci derecedekilerin kendilerine daha az Tanrıya daha çok düşkün olduklarını ve üçüncü derecedekilerin de kendilerinde neredeyse bir hiç ve iradesinde yok oldukları Tanrı da herşey olduklarını imâ eder. Bütün bu yüzler gözlerini Tanrının iradesine dikmişlerdir.

—*Canfield'li Benet*

Velinin bireyler ve hatta toplumlar üzerinde tamamıyla zorlayıcı olmayan ve dolayısıyla faydalı etkisini icra etmesi, zihnini Tanrı fikrinin işgal etmesi ve varlığını kişiliğinin doğuştan ve kazanılmış öğeleriyle özdeşleştirmemesine bağlıdır. Yahut, daha açık olmak gerekirse, ilâhî Gerçekliğin kendini lütfunun ve gücünün mecraî olarak kullanacağı şekilde kişiliğini, benliğini yoketmek sayesinde gerçekleşir bu etki. "Yaşıyorum, fakat ben değilim yaşayan; içimde —ezelî Logos olan— İsa yaşıyor." Veli için geçerli olan bu durum, Avatar veya Tanrının mücessem hâli için a fortiori (daha ziyade) geçerli olmalıdır. Eğer, bir veli olduğu kadarıyla, Aziz Paul "ben değil" idiyse o zaman İsa da kesinlikle "ben değil" idi; birçok Liberal kilise adamlarının şimdilerde yaptığı gibi "İsa'nın kişiliğine" tapınmadan sözetmek gülünçlükten başka birşey değildir. Zira, hiç şüphesiz İsa hepimiz gibi bir kişiliğe sahip olmaya razıydı, gerçekte icra ettiği etkiyi asla icra etmeyecekti ve kimsenin aklına onu ilâhî tecessüm olarak görmek ve onu Logos'la özdeşleştirmek gelmeyecekti. O'nun İsa olarak

düşünülegelmesi; benliğinin ötesine geçmiş olması ve kişisel olandan ziyade doğa üstü bir hayatın, sayesinde dünyaya aktığı bedensel ve zihinsel bir kanal hâline gelmesinden kaynaklanıyordu.

Tanrının birleştirici bilgisine ulaşan nefisler, Canfield'li Benet'in deyimiyle, "kendilerinde hiçbirşey, Tanrıda herşeydirler." Bu kaybolan benlikten bir kısım arta kalır, zira bir dereceye kadar, varlıklarını doğuştan gelen psiko–fiziksel özelliklerle, sonradan kazanılmış düşünce veya duygu alışkanlığıyla, sosyal çevrede geçerli kimi âdetler veya çözümlenmemiş önyargılarla özdeşleştirir. Hz. İsa Tanrının iradesiyle neredeyse tamamen bütünleşti; fakat buna rağmen, benliğin kimi öğelerini korumuştur. Ne dereceye kadar kişisel olandan öte, ilâhî "Ben–değil"le özdeşleşmiş bir "Ben"in bulunduğu hakkında, mevcut kanıtlara dayanarak, yargıda bulunmak zordur. Meselâ, Hz.İsa İlâhî Gerçekliği tecrübesini ve bu tecrübeden yaptığı içten çıkarımları çağdaş Yahudî çevrelerinde geçerli vahye ait büyüleyici kavramlar açısından mı yorumlamıştı? Kimi seçkin alimler dünyanın mukadder sonu doktrininin onun öğretisinin çekirdeği olduğunu öne sürmektedirler. Aynı şekilde seçkin diğerleri de bunun ona ilk üç İncil'in (Matta, Markos ve Luka) yazarlarınca atfedildiğini ve Hz.İsa'nın kendisinin tecrübesini ve teolojik düşünüşünü yerel olarak rağbet gören fikirlerle özdeşleştirmediğini savunmaktadırlar. Hangi taraf haklı acaba? Tanrı bilir. Eldeki kanıtlar diğer birçoğunda olduğu gibi bu konuda da kesin ve net bir cevap vermek için yeterli değildir.

Bütün bunların ahlakî neticesi açıktır. Elde mevcut biyografik belgeler sayı ve nitelik açısından Hz.İsa'nın arta kalan kişiliğinin gerçekten neye benzediğini bilmemizi mümkün kılmamaktadır. Fakat, İnciller bize Hz.İsa olan "Ben" hakkında çok az şey söylüyorsa da, ölümlü insandaki açık varlığı öğrencilerinin kendisini Mesih olarak adlandırmasının ve onu ezelî Logos'la özdeşleştirmesinin sebebi olan ilâhî "Ben–değil" hakkında, hikayeler ve söylevler hâlinde, çıkarımsal olarak çok şey söyleyerek bu açıklığı kapatırlar.

Bir velinin veya avatarın biyografisi sadece özgül bir insan hayatının içinde bulunduğu şartlarda "Ben"in ilâhî "Ben–değil" e yer açmak için yok edilmesi yollarına ışık tuttuğu kadarıyla değerlidir. İlk üç İncil'in yazarları böyle bir biyografi yazmayı tercih etmemişlerdi; ne var ki hiç bir metinsel eleştiri yahut basit şüphe bunu varedemez. Son yüzyıl içerisinde belgelerin içerdiklerinden daha çok tanıklık teşkil etmesini sağlamak için olağanüstü

derecede bir enerji sarfedilmiştir. İlk üç İncil yazarının biyografi yazımına ilgi duymayışları teessüf edilecek bir olay olsa da ve Paul ve John'un teolojilerine karşı yöneltilen itirazlar ne olursa olsun, güdülerinin temelde doğru olduğuna şüphe yoktur. Herbiri kendi üslubuyla tarihsel "Ben"den ziyade Mesih'in ezelî "Ben–değil"liği hakkında yazmış; kişisel olmaktan öte olduğu için bütün kişilerin katılabileceği Hz.İsa'nın hayatındaki öğeyi vurgulamışlardır. (Kişiliğin doğası gereği bir kişi diğerinin parçası olamaz. Kişilik kişilikten ya az ya da daha çok olan birşeyi içerebilir veya bunun tarafından içerilebilir; bir kişiliği asla içeremez yahut bunun tarafından içerilemez)

Tanrının insan suretine girmesi doktrini Ezelî Hikmetin belli başlı tarihsel yorumlarının çoğunda —Hinduizm, Mahayana Budizmi, Hiristiyanlık ve Peygamber'i ezelî Logos'la özdeşleştiren Sufilerin Müslümanlığında— bulunabilir.

İyilik azaldığı,
Kötülük arttığı zaman,
Kendime bir beden bulurum
Her çağda geri gelirim.
Kutluları kurtuluşa erdirmek,
Günahkarların günahını yoketmek,
Doğruluğu tesis etmek için.
İşimin ve kutlu doğumunun
Mahiyetini bilen kişi
Yeniden doğmaz,
Bu bedeni terkettiğinde;
Doğruca Bana gelir.
Korkudan
Nefsanî arzulardan ve öfkeden kaçan
Sığınağı ve korunağı olan
Bende saklanır.
Varlığımın ateşinde yanarak temizlenen
Nicesi Bende kendine mesken bulur.

—*Bhagavad–Gita*

Sonra Kutlu kişi konuştu ve şöyle dedi: “Vasetha, bil ki bir Tathagata zaman zaman tamamıyla aydınlanmış biri, kutlu ve değerli, bilgelik ve iyilikle dolu, âlemlerin bilgisine sahip, hatadan uzak olmayan ölümlülere benzersiz bir rehber, ilahların ve insanların öğretmeni olan biri, bir Kutlu Buda olarak dünyaya gelir. Bu evreni sanki onu yüzyüze görüyormuş gibi baştan sona bilir. Hakikatı hem lafzıyla hem özüyle, kökeni ve gelişmesi ve tamamlanması açısından açıklar. Tüm saflığı ve mükemmelliğiyle yüce bir hayatı bildirir.

—*Tevigga Sutta*

Krişna Brahman’ın, Gautama Buda da Mahayanistler’in Dharmakaya, Zât, Akıl, bütün varlığın ilâhî Kaynağı diye isimlendirdiklerinin bir tecessümüdür. Hristiyanların Uluhiyetin insan şeklinde tecessümü doktrini sadece tek bir Avatar olduğu ve olabileceğini kabul etmesi açısından Hindistan ve Uzak Doğudakinden ayrılır.

Yaptıklarımız büyük oranda ne düşündüğümüze bağlıdır; eğer yaptığımız şey kötü ise düşünce–kalıplarımızın maddî, zihinsel veya manevî gerçekliğe ulaşmak için yetersiz olduğunu varsaymak için elimizde iyi bir tecrübî neden var demektir. Hristiyanlar sadece tek bir Avatar olduğuna inandıkları için, Hristiyan tarihi Hinduizm ve Budizm tarihinden daha çok ve kanlı mücadelelere, mezheplerarası savaşlara, zulümlere ve din değiştirmeye yönelik emperyalizme tanık olmuştur. Egemen devletlerin ve hükümdarlarının yarı tanrısal olduğunu ileri süren gülünç ve putperest doktrinler Doğulu halkları, Batılılardan hiç de aşağı kalmayacak biçimde siyasal savaşlara itmiştir; bununla birlikte zamanın tek bir anında özel bir vahye yahut dini bir kurumun yarı tanrısallığına inanmadıkları için Doğulu haklar, Hristiyan âleminde çok sık yaşanan, din uğruna toplu olarak ölme olgusundan dikkat çekici biçimde uzak kalmışlardır. Bu açıdan kamu ahlakının düzeyi Batıda Doğuda olduğundan daha düşükken, istisnaî kutsallık ve bireysel ahlak düzeyleri de, mevcut bilgilerden çıkartılabildiği kadarıyla, daha yüksek sayılmazdı. Eğer ağaç meyveleriyle tanınıyorsa, o hâlde Hristiyanlığın Ezelî Hikmetin normundan ayrılması felsefî olarak haklı gösterilemeyecektir.

Logos sonsuzluktan zamana, bedensel biçimini aldığı varlıkların zamandan çıkarak sonsuzluğa geçmelerine yardımcı olmak için geçer.

Avatar’ın tarih sahnesinde tarihin sınırlamalarını aşabileceği vasıtaları göstermesi gerçekte ilâhî gücün ve inayetin bir kanalı sıfatıyla bu vasıtaların kendisi olması nedeniyledir. Dördüncü İncil’in yazarı Kelimenin bedene büründüğünü iddia eder; fakat bir başka pasajda bedenin hiçbir faydası olmadığını ekler. Tabiî ki bu kendi başına bir faydası olmadığı, fakat içkin ve aşkın Ruh’la birlik hâline gelmeye yaradığı anlamında alınmalıdır. Bu bağlamda Budizm’in gelişmesine de göz atmak oldukça ilginç olacaktır. R .E. Johnston Buddhist China’sında şöyle yazar:

“Mahayana dinî ve mistik tasvirler biçiminde evrensel olanı ifade ederken Hinayana kendini tarihsel olgunun hakimiyetinden kurtaramaz”

Seçkin bir oryantalist olan Ananda K.Coomaraswamy’nin deyimiyle “Mahayana müridi —aynen Krişna’ya ibadet edenin Vaishnacı metinlerde Krişna Lila’nın bir tarih değil insanın kalbinde sonsuza kadar yayılan bir süreç olduğu şeklinde uyarılması gibi— tarihsel vakıaların dinî önemi olmadığı hususunda uyarılır (Tabiî burada eklememiz gereken bir şey var; bunlar insanların, sayesinde benlikten ve dünyevî düzenden kurtulabilecekleri —uzak veya yakın, siyasî, ahlakî veya manevî— vasıtaları gösterdikleri yahut kendileri bunları oluşturdukları zaman önemlidirler.)

Batıdaki, mistikler Hristiyanlığı tarihsel vakalara (ya da, daha açık olmak gerekirse, çağdaş kayıtlarla müteakip çıkarım ve tasavvurların farklı dönemlerde tarihsel vaka olarak kabul edilen karışımlarına) olan talihsiz köleliğinden kurtarma yolunda bir parça ilerlemişlerdir. Eckhart, Tauler ve Ruysbroeck, Boehme, William Law ve Kuveykır’ların yazılarından, hikâyeleri olduğu veya sonraları birisinin olduğunu düşündüğü gibi tarihe değil “İnsanın kalbinde sonsuza kadar yayılan süreçlere” atıfta bulunan ruhanîleşmiş ve evrenselleştirilmiş bir Hristiyanlık çıkarmak mümkün olacaktı. Ne var ki mistiklerin etkisi Batıda köklü bir Mahayanacı devrim gerçekleştirecek kadar güçlü değildi. Hristiyanlık, onlara rağmen, Ezelî Hikmetin üzerinin, zamanla kayıtlı —sadece faydalı vasıtalar değil, doğal olarak kutsal ve gerçekte ilâhî hedefler olarak da görülen— olaylar ve şeylerle taparcasına aşırı bir meşguliyetle örtülmüş olduğu bir din olarak kalmıştır. Dahası tarih alanında yüzyılların geçmesiyle elde edilen gelişmeler, çok arsızca, sanki tarihin bir parçasıymış gibi görülmüştür. Bu Protestanların ve sonraları Rasyonalist münakaşacıların ellerine güçlü bir

silah veren bir yöntemdi. Hâkim Mesih'in sertliği gereğinden fazla vurgulandığında erkek ve kadınların ilâhî merhameti yeni bir biçimde, şefaatçıların şefaatçısı olan Meryem Ana tasvirinin önemi artmış olarak ortaya çıkması sonucuyla, kişileştirme ihtiyacını duydukları gerçeğini kabul etmek ne kadar akıllıca olur? Nitekim zamanla Göklerin Kraliçesinin çok korku telkin edici olduğu hissedildiğinde ilâhî merhamet gene bu sayede şefaatçıların şefaatçısı olan Aziz Josehp'in gösterişsiz kişiliğinde kişileştirildi. Budist tapınıcılar da tamamıyla aynı şekilde tarihsel Sakyamuni'nin, nefse hakimiyet, onun ayrımında olma ve onu öldürmenin kurtuluşun başlıca yolu olduğu üzerindeki ısrarıyla, çok sert ve çok aklî olduğunu hissetmişlerdi. Sonuç Sakyamuni'nin de aşılamış olduğu sevgi ve merhametin Amida ve Maitreya —dünyevî kariyerlerin uzak geçmiş veya uzak gelecekte yerleşik olması hasebiyle tarihten tamamen çıkarılmış ilâhî karakterler— gibi Budalarda kişileştirilmesiydi. Burada Mahayanacı ilahiyatçıların sözünü ettiği Buda ve Bodhisattuaların sayıca çokluğu onların evrenin doğuşuyla ilgili nazariyelerinin çokluğuyla eşittir. Onlara göre zamanın başlangıcı yoktur ve her biri mümkün olan her türden his sahibi varlıkları destekleyen sayısız evren doğar, gelişir, zayıflar ve ölür; bu çevrim hâlinde sürer gider, tâ ki bütün dünyalardaki her şuur sahibi varlığın zamanın dışında Ezelî Zât'a veya Budalığa ulaştığı nihaî, algılanamayacak derecede uzak bütünleşmeye kadar. Budizmin bu kozmolojik arka planının modern gök bilimin dünya tasviriyle de ilişkileri vardır. Özellikle de Dr. Weiszacker'in gezegenlerin oluşumuyla ilgili olarak yakınlarda yayımlanan teorisindeki versiyonuyla. Eğer Dr.Weiszacker'in hipotezi doğruysa bir gezegen sisteminin üretimi her yıldızın hayatında normal bir evre olmalı. Sadece bizim galaksi sistemimizde, kırk milyar yıldız vardır; galaksimizin ötesinde de belirsiz sayıda diğer galaksiler. Eğer inanmaktan başka seçeneğimiz olmadığı gibi, bilinci yöneten ilâhî yasalar bütünüyle gezegen yüklü ve muhtemelen hayatı destekleyici evrende bir biçimse, o zaman parlayan çoklukları üzerinde Mahayanacıların mesken tutmak istediği Zât'ın günahları bağışlayıcı sayısız tecessümüne kesinlikle yer vardır ve aynı zamanda buna acı verici ve ümitsiz bir ihtiyaç da vardır.

Kendi hesabıma, görünmez Tanrı'yı bedende görünür olmaya ve insanlarla konuşmaya sevkedenin, sadece cismanî olarak sevmeye yetenekli insanları,

bedenini sağlıklı bir biçimde sevmeye ve sonra da adım adım ilâhî aşka iletmek olduğunu düşünüyorum.

—Aziz Bernard

Aziz Bernard'ın "Mesih'in cismanî sevgisi" doktrini Profesör Etienne Gilson tarafından The Mystical Theology of St. Bernard adlı kitabında takdire değer biçimde özetlenmiştir. Komşuların sosyal cismanî sevgisine yayılmış olan benlik bilgisi ikinci defa, bizim kurtuluşumuz için Acıların İnsanı olması nedeniyle merhamet timsali olan Mesih'in cismanî sevgisine yayılır. O zaman burası Cistercian* mistisizminle Mesih'in görünür hâldeki insanlığı üzerinde tefekkürle işgal edilen yerdir. Bu bir başlangıçtan başka birşey değildir, ama mutlak mânâda gerekli bir başlangıç… Tabiî ki muhabbet temelde ruhanîdir ve bu türden bir sevgi onun ilk anından başka birşey olamaz. Onu ihtiyatla nasıl kullanacağımızı ve ona sadece aşılacak birşey olarak dayanmamız gerektiğini bilmedikçe duyumlarla çevrili kalır. Bu nedenle Bernard kendini ifade ederken sadece kendi tecrübesinin öğretilerini yazıyordu; zira "dönüşümü"nün başlangıcında bu hisli sevgiye kendini çok kaptırdığını; sonra onun ötesine geçmesi gerektiğini düşündüğünü gene ondan öğreniyoruz. Tabiî bu onu unutmak anlamına gelmiyordu; aksine bu sevgiye aklî ve ruhî olanın cismanî olanı aştığı gibi onu aşan başkasını eklemek anlamına geliyordu. Bununla birlikte bu başlangıç zaten bir zirvedir.

Mesih'e olan bu duyarlı sevgi Aziz Bernard tarafından her zaman, nisbeten ikinci dereceden bir düzenin sevgisi olarak takdim edildi. Bunun nedeni hissî niteliğinden başkası değildir, zira muhabbetin salt ruhanî bir özü vardır. İnsan ruhu ruhanî güçleri vasıtasıyla, kendisi salt ruh olan bir Tanrıyla doğrudan birlik hâline gelebilmelidir. Dahası hulûl insanoğlunun günahının sonuçlarından biri sayılmalıdır; öyle ki Mesih'in Kişiliğine olan sevgi, bir vakıa olarak, olmaması gereken ilk günahın tarihiyle sarılmıştır. Aziz Bernard diğer yerlerde daha da ileri giderek bu sevginin tek başına ayakta duramayacağını ve kendi söyleyişiyle 'bilim' olarak adlandırdığı şeyle desteklenmesi gerektiğini belirtir. Önünde en ateşli bağlılıkların bile, akla dayanan bir teolojiyle ittifak etmediği ve onun tarafından yöneltilmediği zaman, içine düştükleri sapkınlıkların birçok örneği vardı.

Günahların keffaretiyle ilgili olarak ilâhî hulûle aşılanmış birçok inanılmaz ve karşılıklı olarak uyuşmaz teori “akla dayanan bir teoloji”nin ayrılmaz unsurları sayılabilir mi? Meselâ Yahudilere Mektup’un yazarı, Athanasius ve Augustine, Anselm ve Luther, Calvin ve Grotius tarafından yorumlandığı şekliyle bu kavramların tarihine göz atan bir kimsenin bu soruya olumlu bir cevap verebileceğini sanmıyorum. Mevcut bağlamda, dikkati tarihin acı olaylarından en acısına çekmek yeterli olacaktır. İnciller’in Mesih’ine göre hukukçular Göklerin Krallığından zenginler dışında diğer sınıflardan daha uzak, Gerçekliğe karşı onulmaz derecede duyarsız gibi görünüyorlardı. Ne var ki Hristiyan ilahiyatı, özellikle de Batı kiliselerininki, Yahudi ve Roma şekilciliğine dalmış zihinlerin bir ürünüydü. Birçok durumda Avatar’la ve tanrı merkezci veliyle ilgili dolaysız sezgiler filozoflarca değil nazarî avukatlar ve hukukçular tarafından rasyonel bir şekilde sistemleştirildi. Abbot John Chapman’ın isimlendirdiği şekliyle “Mistisizm ve Hristiyanlığı uzlaştırma (sadece birleştirme değil) problemi” neden aşırı derecede zor olsun? Sadece ve sadece Katolik ve Protestan düşünüşünün büyük çoğunluğu Mesih’in Eşyanın gerçek Doğasını anlamaktan aciz olarak nitelendirdiği avukatlar tarafından gerçekleştirildiği için “Abbot (Chapman burada açıkça Abbot Marmion’a atıfta bulunuyor) Aziz John’un Hristiyanlığı emmiş bir süngere benzediğini söyler. Onu tamamen sıkabilirsiniz, geriye tamamıyla mistik teori (başka deyişle saf Ezelî Hikmet) kalır. Yaklaşık onbeş sene Aziz John’dan nefret ettim ve onu bir Budist olarak adlandırdım. Aziz Teresa’yı çok seviyor ve onu tekrar tekrar okuyordum. O ilk planda bir Hristiyandı, ancak ikincil olarak bir mistikti. Sonra duayla ilgili olduğu kadarıyla onbeş yılıma yazık ettiğimi anladım.

Şimdi Mesih’in şu iki sözünün mânâsını kavrayın.

Biri, “hiçkimse benim aracılığım olmadan Baba’ya ulaşamaz.” Diğeri ise “hiçkimse Baba’nın sevketmesi olmadan bana gelemez”; yani, Salt ve Mükemmel iyi olan Baba’mın itmesi ve sevketmesi olmadan hayatımı üstlenemez ve beni takip edemez. Aziz Paul Baba’dan şöyle söz eder “mükemmel olan geldiğinde noksan olan kaybolacaktır”

—*Theologia Germanica*

Başka bir deyişle Baba'yla özdeşleşmeden önce Mesih'i taklit etmek gereklidir; ayrıca mücessem Uluhiyet'in dünyevi hareketlerini taklit fikrinin zihinlere girmesi için insan ruhuyla Ruh olan Tanrı arasında temel bir özdeşlik ve beraberlik olmalıdır. Hristiyan ilahiyatçılar "tanrılaşma"nın mümkün oluşundan bahsederlerse de ilâhî Gerçeklik ve insan ruhu arasında öz bakımından bir özdeşlik olduğunu reddederler. Vedanta'da ve Mahayana Budizminde ve ayrıca Sufiler arasında insan ruhu ve Ruh aynı cevherden ibaret sayılır; Atman Brahmandır; sen de şu'sun.

Aydınlanmış olmadığı zaman Budalar alalâde varlıklardan başka birşey değildir; aydınlanma olduğu zaman ise alalâde varlıklar Budalara dönüşür.

—*Hui Neng*

Böylece her insan benimseme yoluyla bir Avatar olabilir, fakat yardım görmeden kendi çabalarıyla değil. Ona ilâhî inayet tarafından yol gösterilmesi ve yardım edilmesi gereklidir. Kadın ve erkeklere bu şekilde yol gösterilebilir ve yardım edilebilir; Ulûhiyet Eşyanın ilâhî doğasınca çizilen yolda, yani sevgiyle, benliği öldürmekle ve bütünsel, tek hedefe yönelik uyanıklıkla kurtuluşa ve aydınlığa kavuşmak zorunda olan alalâde bir varlık suretini alabilir. Bu şekilde aydınlanan Avatar başkalarına da aydınlanmanın yolunu gösterebilir ve onların bilkuvve (gizil güç olarak) oldukları şey hâline gelmelerini sağlayabilir. Tel qu'en Lui–même enfin l'éternité le change. Ve tabiî ki bizi kendimize dönüştüren sonsuzluk bedensel ölümden sonra salt devamlılık tecrübesi değildir. O zaman, zaman ve madde dünyası içerisinde aynı veya benzer bir bilgi olmadıkça sonsuz Gerçekliğin tecrübesi olmayacaktır. Avatar, kuralla ve örnekle bu dönüştürücü bilginin mümkün olduğunu, bütün şuur sahibi varlıkların ona çağrıldığını ve er ya da geç, şu ya da bu şekilde bütün herşeyin sonunda ona varacağını öğretir.

4
Dünyadaki Tanrı

"SEN ŞU'SUN": "Bütün herşeyde Tek olanı gör" içteki ve dıştaki Tanrı, Ruh vasıtasıyla Gerçekliğe ulaşma yolu mevcuttur; gene dünyada ve dünya yoluyla Gerçekliğe ulaşılabilir. Nihaî ereğe diğerlerini dışta bırakarak bu yollardan biriyle ulaşılıp ulaşılamayacağı şüphelidir. İlâhî Kaynağa ulaştıran üçüncü, en iyi ve en çetin yol eş zamanlı olarak algılayan ve algılanandadır.

Akıl Buda'dan başka birşey değildir, Buda da şuur sahibi varlıktan. Akıl şuur sahibi bir varlık suretini aldığında eksilme yaşamaz; Buda olduğunda da, kendine hiçbirşey eklemez.

—*Huang–Po*

Bütün yaratıklar, nümunelerinde olduğu gibi ezelî olarak ilâhî özde mevcutturlar. İlâhî maksada uydukları kadarıyla bütün varlıklar, yaratılmadan önce, Tanrının özüyle birdiler. (Tanrı zamana sonsuzlukta olanı çıkarır) Ezelî olarak, bütün yaratıklar Tanrıda Tanrıdırlar... Tanrıda oldukları kadarıyla aynı hayat, aynı öz, aynı güç, aynı Birdirler ve başka hiçbir şey değildirler.

—*Suso*

Tanrının sureti temelde ve kişisel olarak bütün insanlarda bulunur. Her biri ona bütün, tam ve bölünmemiş şekilde ve bütünüyle tek olarak sahiptir. Bu açıdan hepimiz Tanrının sureti ve bizde hayatımızın kaynağı olan ezelî surette biriz ve içkin olarak birleşiğiz. Yaratılmış özümüz ve hayatımız ezelî sebepleriyle ilgili olarak aracısız biçimde ona bağlıdır.

—*Ruysbroeck*

Basit cevheri açısından, eşit olarak heryerde bulunan Tanrı, teşhir açısından akıllı olan yaratıklarda akıl sahibi olmayanlardakinden, iyi olanlarda ise kötü olanlardakinden daha farklı bulunur. O akıl sahibi olmayan yaratıklarda onlar tarafından kavranamayacak şekildedir; fakat akıl sahibi olanlarca bilgi sayesinde idrak edilebilir; bununla beraber o ayrıca iyi olanlarca sevgi yoluyla kavranabilir.

—*Aziz Bernard*

İnsan ne zaman salt idrak hâlindedir? Ben cevap vereyim, " bir şeyin diğerinden ayrı olduğunu gördüğü zaman" Peki bir insan ne zaman salt idrakın üzerindedir? Size şunu söyleyebilirim: Bütün herşeyde Herşey olanı gördüğü zaman salt idrakın üzerinde durmaktadır.

—*Eckhart*

Dört tür Dhyana (manevî disiplin) vardır. Bunlar nedir? İlki cahillerin uyguladığı Dhyana, ikincisi anlamının tetkikine adanan Dhyana, üçüncüsü objesiyle Ayniyet Dhyanası; dördüncüsü de Tathagataların (Budalar) Dhyanası.

Cahillerin uyguladığı Dhyanayla ne ifade edilmek isteniyor? Buna kendilerini Sravaka ve Pratyekabuddhaların (Hinayana okulunun iç düşünürleri ve "münzevî Budaları") disiplinlerinde ifade eden Yogiler tarafından başvurulur. Benlik cevheri olmadığını, bedenin fanî, kirli ve acı dolu bir gölge ve iskelet karışımı olduğunu gören bunlar, tamamıyla öyle ve başka türlü olamayacağı düşünülen kavramlara yapışırlar ve onlardan başlayarak basamak basamak hiçbir düşüncenin olmadığı araya kadar ilerlerler. Bu cahiller tarafından uygulanan Dhyana olarak adlandırılır.

O hâlde mânânın tetkikine hasredilmiş Dhyana nedir? Bu eşyanın bensizliği, bireysellik ve genelliğin ötesine, felsefeciler tarafından ileri sürülen "kendilik" "başkası" "her kişi" gibi görüşlerin isbat edilemezliğinin ötesine geçerek Bodhisattvalığın çeşitli yönlerinin mânâsını tetkik etmek ve izlemek için ilerleyenlerce uygulanır. İşte bu mânânın tetkikine hasredilmiş Dhyanadır.

Objesi olarak Tathata'ya (Zât) sahip Dhyana nedir? Yogin, benliksizliğin iki biçiminin ayrılmasının salt tasavvur olduğunu ve kendine yer olarak seçtiği Zât'ın gerçekliğinde hiçbir ayrım olmadığını görünce, buna objesiyle Özdeşliğe sahip Dhyana diyorum.

Tathagata Dhyanası nedir? Tathagatalık basamağına çıkan ve yüce irfan sayesinde ulaşılan kendini idrakin ayırıcı özelliğini teşkil eden üçlü mutlulukta mesken tutan Yogin, kendini bütün varlıklar için kavranamaz işleri başarmaya hasrettiğinde, buna Tathagata Dhyanası diyorum.

—*Lankavatara Sutra*

Zen'in takipçileri duyu ve düşünce dünyalarının ötesine geçemediklerinde bütün işleri ve hareketleri hiçbir önem taşımaz. Fakat duyu ve düşünceler yokedildiğinde Küllî Akıla giden bütün yollar tıkanır, o zaman hiçbir giriş mümkün olmaz. Aslî Akıl duyu ve düşüncelerin işlemesiyle tanınmalıdır; fakat onlara ait olmadığı gibi onlardan bağımsız da değildir. Görüşlerinizi duyu ve düşüncelerinizin üzerine bina etmeyin, anlayışınızı duyu ve düşünceleriniz üzerine temellendirmeyin; fakat aynı zamanda Aklı duyu ve düşüncelerinizin uzağında aramayın, Gerçekliğe duyu ve düşüncelerinizi reddederek ulaşmaya çalışmayın. Onlara ne bağlı ne de onlardan bağımsız olduğunuzda sınırsız özgürlüğü tadacak, aydınlanma tahtına kurulacaksınız.

—*Huang–Po*

Atomlardan canlı varlıkların en gelişmişine ve son akılların en yükseğine kadar her bireysel varlık, René Guénon'un deyimiyle, ezelî Uluhiyet'in bir ışığının aynı Uluhiyetin yaratıcı enerjisinin ayrımlaşmış, yaratık kabilinden sudurlarıyla karşılaştığı bir nokta olarak düşünülebilir. Mahluk, mahluk olarak, varlığının ilâhî Kaynağı'nın mahiyetini kavrayacak zekadan yoksun olması açısından Tanrıdan çok uzak olabilir. Fakat ezelî özü açısından mahlûk —mahlukiyetin ve ezelî Uluhiyet'in buluşma noktası olarak— İlâhî Gerçekliğin bütünüyle ve ezelî olarak hazır bulunduğu sonsuz sayıda noktalardan birisidir. Bu nedenle akıl sahibi varlıklar ilâhî Kaynağın birlik bilgisine ulaşabilir; akıl sahibi olmayan cansız varlıklar ise kendi cismanî şekilleri içerisinde Tanrı'nın mevcudiyetinin doluluğunu akıl sahibi varlıklara bildirebilir. Şairin veya ressamın tabiattaki ilâhî olanla ilgili

görüşü, ibadet edenlerin ayinler, sembol veya imgelerdeki ilâhî varlığı hissetmeleri… Bunlar bütünüyle öznel değildir. Doğru, bu algılar herkes tarafından alınamaz, zira bilgi bir varlık işlevidir; fakat bilinen şey bilenin değişebilen niteliğinden ve doğasından bağımsızdır. Şairin veya ressamın gördüğü ve bizim için kaydetmeye çalıştığı şey, doğru türden melekelere sahip herhangi biri tarafından kavranmayı bekler durumda, gerçekten oradadır. Aynı şekilde, ilâhî Kaynak imgede veya törensel objede de tamamıyla hazırdır. İnanç ve bağlılık inananın zihnini önündeki belli türden madde parçasıyla keşişme noktasında Uluhiyet'in şuasını algılamaya hazırlar. Bu gibi semboller, tapınılmak suretiyle, tesadüfen, belli bir güç alanının merkezleri olurlar. Kutsal yerler önünde kuşaklarca diz çökmüş ve çökenlerin özlemleri, duyguları ve tasavvurları, sanki, ruhsal düzlemde sürüp giden bir girdap oluştururlar. Öyle ki imge kendisine tapınanlarca yansıtılan ikincil modun bir ilâhî hayat yanında bütün diğer canlı ve cansız varlıklarla müştereken ilâhî Kaynak'la ilişkisi sebebiyle sahip olduğu birincil bir ilâhî hayat yaşar. Ayincilerin ve suret–perestlerin dinî tecrübeleri tamamıyla samimi ve nesnel olabilir; fakat bu her zaman zorunlu olarak Tanrının veya Uluhiyet'in bir tecrübesi değildir. Bu geçmiş ve şimdiki tapınıcıların zihinlerinin yarattığı ve ikinci–el nesnellik olarak adlandırılabilecek bir durumda ona uygun zihinlerce kavranmayı bekler hâlde asılı bulunan törensel objeye yansıtılan bir güç alanının tecrübesi olabilir ve çoğu durumda da böyledir. Bu tür bir tecrübenin ne denli arzu edilir olduğu diğer bölümde tartışılacaktır. Burada bütün söylenilmesi gereken, putkırıcıların ayinler ve sembollerle ilgili olarak onların bir takım hayvanlar ve taşlarla yapılan anlamsız törenlerden başka birşey olmadığı şeklindeki düşüncesinin oldukça haksız olduğudur.

İşçiler hâlâ kararsız ne yapılacak diye
Bir aziz mi yoksa bir domuz yalağı mı yapsam iyi olur?
Tartışmadan sonra karar verdim azize
Resmettiğim Loyola kavuştu büyük bir üne

Bütün çok katı Protestan hicivciler Tanrı'nın domuz yalağında, teamül hâlini almış kutsal tasvirdekinden daha az bulunmadığını unutuyorlar. "Taşı kaldır beni bulacaksın" İsa'nın Oxyrhinchus Logia'sının* en iyi bilineni olan "odunu yar ben oradayım" ı teyid eder. Bu sözün ve onunla birlikte

Brahmanizm’in “Sen Şu’sun”unun hakikatını kavrayanlar tamamıyla kurtulurlar.

Sravaka (harfi harfine “işiten”, Mahayana Budistlerince Hinayana okulunun iç düşünürlerine verilen isim) Akl’ın, zatında olma sıfatıyla, bir basamağı, illiyeti olmadığını kavrayamaz. Kendini sebepte disipline ederek sonuca ulaşır ve birçok kainat devri boyunca Boşluğun sabadhi’sinde (tefekküründe) kalır. Sravaka, her ne kadar bu şekilde aydınlanmışsa da, doğru yolda değildir. Boddhisattva’nın bakış açısından bu, cehennem azabından elem çekme gibi birşeydir. Sravaka kendini Boşluğa gömmüştür ve sessiz tefekküründen nasıl çıkacağını bilmez, zira Buda doğasının kendisi hakkında hiçbir bilgisi yoktur.

—*Mo Tsu*

Aydınlanma tamamlandığında bir Boddhisattva eşyanın kayıtlarından kurtulmuştur, fakat eşyadan kurtulmaya çalışmaz. Samsara’dan (oluş dünyası) nefret etmez, Nirvana’yı da sevmez, Mükemmel Aydınlanma ışıldadığında bu ne kayıt altına girme ne de kurtuluştur.

—*Prunabuddha–sutra*

Yerin dokunuşu Yerin oğluna her zaman hayat verici olmuştur, fizik ötesi Bilgiyi aradığında bile. Fizikötesi olanın bütün doluluğu içerisinde gerçekten sadece ayaklarımızı fiziksel olana sağlamca bastığımızda ulaşabileceği —ki onun zirvelerine her zaman ulaşabiliriz— bile söylenebilir. “Upanişad, her ne zaman evrende tecellî eden Yüce Zât’ı tasvir etse “Yer O’nun ayaklığıdır” der.”

—*Sri Aurobindo*

“Onun zirvelerine her zaman ulaşabiliriz” Hâlâ balçık içinde yürüyenlerimiz için bu ifadede oldukça ironik bir işaret vardır. Bununla birlikte, zirveler ve dolulukla ilgili en belirsiz bilginin ışığında bile yazarın ne demek istediğini anlarız. Kişinin yalnız kendi içerisinde Tanrı’nın Krallığını bulması onu akıllar, eşya ve canlı varlıklardan oluşan dış dünyada bulmaktan daha kolaydır. Daha kolaydır, çünkü içteki zirveler kendilerini, dışarıda bulunan görüş alanlarından soyutlanmaya hazır olanlara gösterirler. Bu soyutlanma acılı ve incitici bir süreç olmakla beraber, sayesinde manevî

hayatın doluluğunu ve zirvelerini bilebildiğimiz içerme sürecinden daha az yorucudur. İçteki zirveler üzerinde dışlayıcı bir yoğunlaşma olduğu yerde, ayartmalardan ve zihinsel çelmelerden uzak durulur, genel bir inkâr ve bastırma sözkonusu olur. Fakat amaç herşeyde içkin olarak Tanrıyı bilmek —içte olduğu kadar dış dünyada da ilâhî Kaynağı idrak etmek— ise ayartmalardan ve zihinsel çelmelerden kaçınılmamalı ilerlemeye yardımcı olmasını sağlamalıdır; dışa dönük eylemler bastırılmamalı, onları kutsal ayin kabilinden olacak şekilde dönüştürmelidir. Riyazet daha çok içe işler ve tesirli hâle gelir; devamlı bir uyanıklık hâli ve düşünce, duygu ve davranış düzeylerinde bir sanatçının sezgi ve beğenisi gibi birşeye ihtiyaç vardır.

Mahayana ve özellikle de Zen Budizminde, kendisi için samsara ve nirvananın, zaman ve sonsuzluğun bir ve aynı olduğu bir insanın psikolojisinin en iyi anlatımını buluruz. Uzak Doğu Budizmi belki de herhangi bir başka dinden daha sistematik olarak, ruhta ve ötesinde olduğu kadar dünyada ve ötesinde de bütün doluluğu ve doruğu içerisinde manevî bilgiye ulaştıran yolu öğretir. Bu bağlamda, Çin ve Japonya'nın manzara ressamlığının temelde Taoizm ve Zen Budizmi tarafından esinlenen dinî bir sanat olduğunu; öte yandan bunun ve "tabiat perestlik" şiirlerinin Hristiyanlığın çöküşte olduğu sırada gelişen ve Hristiyan ideallerinden hiç ilham almayan —almışsa bile çok az olan— seküler sanatlar olduğu gerçeğine işaret etmeliyiz.

"Kör, sağır, dilsiz!
Hayal gücünüzün erişebileceği noktanın sonsuz derecede ötesinde!"

Seccho bu satırlarda sizin için herşeyi —görmediklerinizle birlikte gördüklerinizi, işitmediklerinizle birlikte işittiklerinizi, konuşamadıklarınızla birlikte konuştuklarınızı— süpürüp temizlemiştir. Bütün bunlar tamamıyla atılır ve siz kör, sağır ve dilsiz hayatına ulaşırsınız. Burada bütün tasavvurlarınıza, düşüncelerinize ve hesaplarınıza bir defada ve tamamıyla son verilir; artık onların hiçbir yararı yoktur. Bu Zen'in bulunduğu; her biri sanatsız ve tepkisiz yönüyle gerçek körlüğe, sağırlığa ve dilsizliğe sahip olduğumuz en yüksek noktadır.

"Göklerin üstünde ve göklerin altında!
Ne kadar gülünç, ne kadar cesaret kırıcı!"

Seccho burada bir eliyle kaldırırken diğer eliyle indirmeye çalışıyor. Bana neyi gülünç bulduğunu, neyi cesaret kırıcı gördüğünü söyleyin. Dilsizin sonuç itibariyle dilsiz, sağırın sağır olmaması gülünç; hiç kör olmayanın herşeye rağmen kör, sağır olmayanın da sağır olması ise cesaret kırıcıdır.

"Li–Lou İmparator Huang'ın saltanatında yaşamıştı. Yüz adımlık mesafeden ince bir saç telinin ucunu görebildiği söylenir. Görüşü olağanüstüydü. Birgün İmparator Huang Ch'ih Nehri üzerinde gezintiye çıkmıştı. Çok değerli bir mücevherini suya düşürdü ve Li'den onu çıkarmasını istedi. Fakat o bunu başaramadı. İmparator Ch'in–kou'dan onu aramasını istedi; o da onu bulamadı. Daha sonra Hsiong–wang'dan onu almasını istedi, o da onu buldu ve imparatora getirdi. Dolayısıyla,

> *"Hsiang–wang suyun altına inerken, mücevher bütün parlaklığıyla ışıldar;*
> *Fakat Li–lou suya atladığında, dalgalar göğe kadar çıkar."*

Bu yüksek alanlara ulaştığımızda Li–lou'nun gözleri bile gerçek rengi ayırmaktan aciz kalır.

"Shih–kvang gizli melodiyi nasıl tanıyabiliyor?"

Shih–kuang, Chou hanedanı zamanında Chiang eyaletindeki Chin kentinden Ching–kuang'ın oğluydu. Diğer ismi Tzuyeh'ti. Beş sesi ve altı notayı doğru olarak ayırabiliyordu. Hatta tepelerin ardında kavga eden karıncaların sesini bile işitebiliyordu. Chin ve Chu savaştayken, Shih–kuang sadece kopuzunun tellerine hafifçe dokunarak çarpışmanın kesinlikle Chu'nun aleyhinde olacağını söyleyebiliyordu. Seccho, onun olağanüstü sezgilerine rağmen, gizli melodiyi tanıyamadığını söyler. Herşeye rağmen, hiç sağır olmayan gerçekten sağırdır. Seccho şöyle der: Ben ne bir Li–lou ne de Shih–kuang olacağım; zira

> *"Şu hayatla hangisi karşılaştırabilir? Pencerenin önünde oturur,*
> *Mevsimler gelip geçtikçe yaprakların düşüşünü, çiçeklerin açısını seyrederim."*

Kişi bu algı düzeyine ulaştığında görmek görmemektir, işitmek işitmemek, öğüt vermek vermemek. Kişi açken yer, yorgunken uyur. Bırakın yapraklar düşsün, çiçekler istedikleri gibi açsın. Yapraklar düşünce bilirim ki mevsim

sonbahardır; çiçekler açtığında ilkbahar. Seccho önünüzdeki herşeyi süpürdükten sonra bir geçit açar; şöyle der:

"Anlıyormusun yoksa hayır mı?
Deliksiz, demir bir çubuk!"

O sizin için yapabileceğinin hepsini yaptı; artık tükenmiş durumda sadece dönüp size bu deliksiz demir çubuğu vermeye gücü yetiyor. Bu çok önemli bir ifadedir. Bak ve kendi gözlerinle gör! Eğer durursan, işareti sonsuza kadar kaçırırsın. Yengo (bu şerhin yazarı) maiyetini kaldırdı ve dedi, "Görüyor musun?" Sonra sandalyesine vurdu ve sordu "Duyuyor musun?" O sandalyesinden inerek şöyle dedi "Herhangi bir şey hakkında konuşuldu mu?"

Deliksiz demir bir çubuğun önemi tam olarak nedir? Bilmiyor gibi yapmayacağım. Zen duyum ötesindekine ulaşması için zihni uyarma yolu olarak her zaman anlamsız şeylerde yoğunlaşmıştı; belki de bu şekilde çubuğun anlamı tam olarak anlamsızlığında ve bizim bu anlamsızlığa karşı gösterdiğimiz endişe ve şaşkınlıkta bulunmaktadır.

İlâhî Hikmet kökte mutlak Brahman; gövdede mutlak Yanılsama, çiçekte bütün Dünya, mevyede ise mutlak Özgürlüktür.

—*Tantra Tattva*

Sravakalar ve Pratyekabudalar Bodhisattva'nın öğretisinin sekizinci basamağına ulaştıklarında zihinsel dinginliğin mutluluğuyla kendilerinden öyle geçerler ki görünür dünyanın Akıl'dan başka birşey olmadığının farkına varamazlar. Onlar hâlâ bireyselleşme alanının içindedirler; anlayışları henüz saf değildir. Diğer taraftan Boddhisattvalar gönüllerindeki herşeyi kuşatan sevgiden kaynaklanan aslî yeminlerine sadıktırlar. Onlar (oluş dünyasından ayrı bir hâl olarak) Nirvana'ya girmezler, görünür dünyanın Akl'ın kendisinin tecellisinden başka birşey olmadığını bilirler.

—*Lankavatara Sutra'dan özetlenmiş*

Bilinçli bir varlık hareketle ne anlatılmak istendiğini bilir;
Kendilerine bilinç verilmeyenlere ise bu anlaşılmaz gelir.
Eğer zihninizi dingin tutarken kendinizi meşgul ederseniz
Kazandığınız hareketsiz olan bilinci olmayanlara ait olandır.

Gerçekten hareketsiz olanı arzuluyorsanız,
Hareketsiz olan hareket edenin içindedir,
Bu hareketsiz olan da gerçekten hareketsizdir.
Bilincin olmadığı yerde Budalık çekirdeği de yoktur.
Hareketsiz olanın özelliklerinin ne kadar çeşitli olduğunu gör
Ve ilk gerçekliğin hareketsiz olduğunu bil.
Sadece bu gerçekliğe ulaşıldığı zaman
Zâtın gerçek işleyişi anlaşılır.

—Hui Neng

Hareketsiz ilk hareket ettirici (muharrik) ile ilgili bu ifadeler Aristo'nun ifadelerini hatırlatır. Fakat Aristo ile Ezelî Hikmetin büyük dinî geleneklerdeki yorumcuları arasında büyük bir farklılık sözkonusudur: Aristo temelde kozmolojiyle ilgilenirken, Ezelî Hikmetin yorumcuları olan felsefeciler kurtuluş ve aydınlanmayla ilgilenmişlerdir:

Aristo hareketsiz ilk muharriki, dışarıdan ve kuramsal olarak bilmekle yetinirken Ezelî Hikmetin yorumcularının gayesi onu doğrudan, onunla bir olarak bilmek ve böylece gerçekte hareketsiz Bir olmaktı. Bu birleştirici bilgi zirvelerdeki veya doluluktaki yahut da aynı anda hem zirvelerde hem de doluluktaki bilgi olabilir. Yalnızca ruhun zirvelerindeki manevî bilgi Mahayana Budizmince yetersiz olması sıfatıyla reddediliyordu. Aynı şekilde Hristiyan geleneğindeki Kuvaytizm'in reddine de "Tefekkür ve eylem" adlı bölümde değinilecektir. Bu arada, onyedinci yüzyıl Avrupa'sında çok sert tartışmalar doğuran problemin Budistlerde çok daha önceki bir devirde ortaya çıktığını saptamak oldukça ilginçtir. Fakat Katolik Avrupa'da Molinos, Mme Guyan ve Fénelon üzerindeki mücadelenin neticesi esas itibariyle mistisizmin Avrupa'da en az iki asır ortadan kaybolması olurken, Asya'da her iki taraf da farklılıkları kabullenecek derecede hoşgörülüydü. Hinayana maneviyatı içteki zirveleri keşfe devam ederken Mahayanacı üstadlar Arhat idealini değil Bodhisattva ülküsünü ele aldılar ve hem doluluğunda hem de zirvelerinde manevî bilgi yolunu gösterdiler. Aşağıda bir onsekizinci yüzyıl Zen velisinin Zen idealini kavrayanların içinde bulunduğu durumu anlattığı şiirsel bir ifade vardır.

Parçalar içindeki bütünle birlikte bulunup,
Gidip dönerek, sonsuza kadar hareketsiz kalırlar.

Düşüncelerde yatan düşünce olmayanı kavrayarak,
Bütün eylemlerinde Hakikat'ın sesini işitirler.
Tefekkür göğü ne kadar sınırsızdır!
Dört–katlı Hikmetin ayışığı ne kadar saydamdır!
Hakikat kendini ezelî dinginliğinde ortaya serdiğinde,
Bu gerçek yeryüzü Saflığın Hünnap Tarlasıdır,
Bu beden de Buda'nın bedenidir.

—Hakuin

İnsan Doğasının ereği ne yiyecek, ne içecek, ne giyinme, ne rahat, ne de Tanrı'nın dışlandığı başka bir şeydir. Hoşunuza gitsin ya da gitmesin, bilin veya bilmeyin, fıtrat gizlice Tanrının bulunabileceği yolları arar, bulur ve ortaya çıkarmaya uğraşır.

—Eckhart

Tanrıda olmak sıfatıyla herhangi bir pire kendileri olmak sıfatıyla en büyük meleklerden bile daha üstündür.

—Eckhart

İçteki varlığım eşyayı yaratık değil Tanrı vergisi olarak görür. Fakat en içteki varlığıma göre onlar Tanrı vergisi değil bütünlük kokar.

—Eckhart

Domuzlar pelit yerler, fakat ne onlara hayat veren güneşi, ne sayesinde beslendikleri göğün etkisini, ne de onların geldiği ağaç kökünü düşünürler

—Thomas Treherne

Dünyanın nimetlerinden faydalanmanız her sabah Gök'te uyanana; kendinizi Baba'nızın sarayında görene; göklere, yere ve havaya göksel hazlar olarak bakana ve bütün bunlara sanki Melekler arasındaymışsınız gibi büyük bir saygı duyana kadar tam değildir. Bir kralın gelininin bile kocasının odasında sizinkiler gibi haz kaynakları yoktur.

Irmaklar damarlarınızda akana, göklerle örtülüp yıldızlarla taçlanana ve kendinizi bütün dünyanın tek mirasçısı ve her biri en az sizin kadar tek

mirasçılar olan başka insanlar da onun içinde olduğundan bundan da ötede görene kadar dünyadan tam anlamıyla lezzet alamazsınız.

Ruhunuz bütün dünyayla dolana; yıldızlar mücevherleriniz olana; bütün çağlardaki Tanrı yollarına kendi yürüdüğünüz yol ve masanız kadar aşina olana; dünyanın yapıldığı gölgeli hiçliği yakından tanıyana; diğer insanları kendi arzularınızla eşit bir susuzlukla mutluluklarını isteyecek derecede sevene; herkese karşı iyi olmaktan büyük haz duyana kadar dünyadan lezzet alamazsınız. Onu kendi özel mülkünüzden daha çok hissedene, yarım küredeki ihtişamı ve güzellikleri düşünerek orada evinizden daha çok bulunana; ne kadar geç yaratıldığınızı ve dünyaya gelişinizin ne muhteşem olduğunu hatırlayana ve ihtişam sarayınızdan bu sabah yapılmış olmasından daha çok zevk alana kadar bunu yapamazsınız.

Dahası, dünyadan haz almanın güzelliğini sevene, başkalarının da ondan haz almasını arzu edene ve bunun için çalışana ve yine insanların yoldan çıkmasından onları hatalarından sorumlu olmaktansa cehennem alevleri içerisinde yanmayı tercih edecek şekilde iğrenmedikçe dünyanın lezzetini tam olarak alamazsınız.

Dünya, Sonsuz Güzelliğin bir aynasıdır, ne var ki kimse onu görmez. O Rabbin Tapınağıdır, ama hiç kimse ona saygı duymaz. O Işık ve Barış bölgesidir, İnsanlar oraya can atmaz. O Tanrının Cennetidir. O insan için oraya düştükten sonra öncekinden daha çok anlam ifade eder. O meleklerin mekânı ve Cennet’in Kapısıdır. Yakup rüyasından kurtulduğu zaman, şöyle dedi; “Tanrı burada ve ben onu bilmedim. Bu ne korkunç bir yer! Bu Tanrı’nın Evinden ve Cennetin Kapısından başka birşey değil.”

—*Thomas Traherne*

Manevî bilginin zirvelerine ve doluluğuna ulaştıran yolları tartışmaya devam etmeden önce kendilerine “herşeyde Bir’i görme” melekesi verilip kendi içlerinde onu algılamak için çaba göstermeyenlerin tecrübesinden sözedelim. Bu konuyla ilgili olarak Buck’ın Cosmic Consciousness’inde oldukça fazla ilginç malzeme bulunabilir. Burada bütün söylenmesi gereken böyle bir kozmik bilincin bulunabileceği ve Katolik ilahiyatçıların isimlendirdiği şekliyle “karşılıksız bir inayetin” doğasında olduğudur. Kişi ölümcül bir günah hâlindeyken (şifa verme veya olayları önceden bilme

gücü gibi) karşılıksız bir inayet görebilir, ama bu kurtuluş için ne gereklidir ne de yeterli. Buck tarafından tanımlandığı şekliyle “kozmik bilincin ani çıkışları sadece bilginin iç zirvesine ve dış doluluğuna ulaşma doğrultusunda gösterilen daha ileri kişisel gayretlere alışılmadık davetlerdir. Birçok durumda bu davet kabul görmez; Tanrı vergisi istiğrakî bir hazla ödüllendirilir, onun gelişi nostaljik olarak hatırlanır ve eğer alıcı bir şairse o zaman —Byron’un *Childe Harold*’un harika bir parçasında, Wordsworth’un Tintern Abbeny ve The Prelude’de yazdığı gibi— şairane bir şekilde yazıya dökülür. Bu konularda hiç kimsenin bir diğer kimse üzerinde belirleyici yargıyı aşma ihtimali yoktur; fakat en azından, biyografik tanıklıklara dayanarak, gerek Byron’un gerekse Wordsworth’un tanımladıkları tecelliler hakkında ciddi birşey yaptıklarını varsaymak için hiçbir sebep olmadığı gibi, bu tecellilerin kendi başlarına onların karakterlerini dönüştürecek kadar etkili olduklarını gösteren hiçbir kanıt da yoktur. De Suincey ve Keats ile Haydon’un tanıklık ettikleri muazzam benlikçilik Wordsworth’ta hayatının sonuna kadar kalmış görünmektedir. Nitekim Byron da şaşırtıcı ve traji-komik bir şekilde bütün herşeyde Bir olanı gördükten sonra da önceden olduğu Byron gibi kaldı.

Bu bağlamda Wordsworth’u diğer bir büyük tabiat aşığı ve edebiyatçı olan Aziz Bernard’la karşılaştırmak ilginç olacaktır. İlki “bırakın tabiat öğretmeniniz olsun” der ve devam eder

> Bahar korusundan gelen bir dürtü
> Size insan
> Kötü ve iyi hakkında
> Bütün bilgilerden daha çok şey söyleyecektir.

Aziz Bernard ta benzer bir vurguyla konuşur.

> “Dinî ilimler ve Kitab-ı Mukaddes hakkında bildiklerimi ormanlarda ve tarlalarda öğrendim. Kayın ve meşe ağaçlarından başka öğretmenim yoktu.”

Bir başka mektubunda da şöyle söyler:

> “Görmüş geçirmiş bir adama kulak verin: Ormanlarda kitaplarda olduğundan daha çok şey öğreneceksiniz. Ağaçlar ve taşlar size bir üstadın ağzından öğrenebileceğinizden daha çok şey öğretecektir.”

İfadelerin benzer olduğu görülüyor; fakat iç farklılıkları daha derindir. Augustine'nin diliyle, sadece Tanrı'dan hoşlanılmalı, yarattıkları ise —bu bilgiye ulaşmanın vasıtaları olarak, aşkla, şefkatle, merakla ve ön yargısız bir değerlendirmeyle— kullanılmalıdır. Bütün diğer edebî Tabiat-perestler gibi Wordsworth da mahlukların manevî hedeflere ulaşma vasıtaları olarak kullanılmasından çok —ki bu kullanım daha sonra da göreceğimiz gibi kişinin nefis terbiyesini sağlar— onlardan haz alınmasını va'zeder. Bernard'a göre ise mütekabilleri bu nefs terbiyesini aktif olarak uygulamamakta ve Tabiat, bir öğretmen olarak sevilip baştacı edilse bile, sanki Tanrıymışcasına sevilmekte ve sadece O'na ulaştıran bir yol olarak kullanılmamaktadır. Çiçeklerin ve tabiat manzaralarının güzelliği sadece birisinin kırlarda "bir bulut gibi yalnız dolaşırken" zevk alması, çaydan sonra kütüphanedeki kanepenin üzerine tek başına ve düşünceli biçimde uzanırken hoş bir şekilde hatırlaması için değildir. Tepki biraz daha gayretli ve amaçlı olmalıdır. "Ey kardeşlerim" der eski bir Budist yazar

"işte burada ağaç kökleri, şurada da boş yerler; düşünün, tefekkür edin"

Tabiî ki hakikat dünyanın onu hakkedenlerin olduğudur; zira, Philo'nun deyimiyle,

"insan kendini evrenin yaratıcısına layık kılamasa bile, kendini evrene layık kılmaya çalışmalıdır. Kendini insan olmaktan evrenin doğası hâline dönüştürmeli ve tabir caizse küçük bir evren olmalıdır."

Zira kendilerini ya (dünyayı sevmeyerek ve kendini hor görerek) yaratıcılarına; ya da daha az meşakkatli olarak (disiplin altına alınmamış insan kişiliğinin çok katlı karmaşasına düzen ve bir birlik ölçüsü getirmek suretiyle) evrene layık kılarak dünyayı hak etmeyenler için dünya manevî açıdan, çok tehlikeli bir yerdir.

Nirvana ve Samsara'nın bir olması evrenin mahiyetiyle ilgili bir olgudur; fakat bu maneviyatta çok ilerlemiş kimselerden başkaları tarafından tam olarak kavranamaz ve doğrudan tecrübe edilemez. Bayağı titiz ve ıslah olunmamış insanların bu hakikatı kulaktan dolma olarak kabul etmeleri ve uygulamada ona uygun davranmaları felaketten başka birşey değildir. Antinomianism'in kederli hikâyesi bizi herşeyin Tanrı, Tanrı'nın da herşey olduğu şeklindeki salt aklî ve tam olarak kavranmamış teorinin kadın ve erkeklerce pratik uygulamalarının yapılması sonucu olacaklar hususunda

uyarmak için hazırdır. Neredeyse antinomianism manzarası kadar üzücü olan bir başka olay da kutsal ayin kabilinden yaşamak için ellerinden geleni yapan, fakat gerçekte bunun üzerine oturduğu temelle doğrudan aşinalığı olmayan iyi vatandaşların ciddi biçimde saygın “geniş kapsamlı hayatları”yla ilgilidir. Dr. Oman, The Natural and the Supernatural adlı kitabında, “Fanî olanla barışık olma ezelî ve ebedî olanın ilhamıdır”; yine Science, Religion and the Future’da Canon Raven’ın tabiat ve ilahî inayet, bilim ve din arasında hiçbir antitez bulunmayan ve gerçekte bilim adamı ve ilahiyatçının dünyalarının bir ve aynı görülmesi gerektiği bir teolojinin ilkelerini açıkladığı için Dr. Oman’ı alkışladığını görürüz. Bütün bunlar Taoizm, Zen Budizm ve Aziz Augustine’in Ama et Fac quod vis’i ve Peder Lallemeant’ın tanrımerkezci düşünürlere dünyaya çıkmalarını ve orada yaşamalarını, zira dünyaya faydalı olanın sadece onların eylemleri olduğunu va’zetmesi gibi Hristiyan öğretileriyle tam bir uyum içindedir. Ne Dr. Oman’ın ne de Canon Raven’ın üzerinde açık olduğu nokta tabiat ve ilahî inayetin, samsara ve nirvana’nın, sürekli yokoluş ve sonsuzluğun sadece belli şartları yerine getiren kişiler için gerçekten ve tecrübî olarak bir olduğudur. Fani dünyada Fac quod vis–fakat sadece bütün benliğinizle Tanrıyı ve çevrenizi kendiniz gibi sevme sanatını (ki bu son derece güçtür) öğrendiğiniz zaman. Bu dersi öğrenmediğiniz zaman kendine ne tabiatı ne de ilahî lütfu anlamak için hiç zaman ayırmayan ahlakî kanun takayyüdatına muhalif bir ayrıksı insan veya bir suçlu yahut saygın bir geniş kapsamlı hayat sahibi olacaksınız. İnciller insanın, sayesinde dünyada sanki evindeymişçesine yaşama hakkını kazandığı süreç hakkında mükemmel derecede açıktır: Benliğini tam anlamıyla yok etmeli, tam ve mutlak bir riyazete girmelidir. Hz. İsa’nın kendisi de hayatının bir dönemine sadece zihinsel değil bedensel bir çile içerisine girmiştir. Kırk günlük orucunun ve kişisel tecrübesinden çıkarıldığı açık olan, kimi şeytanların dua ettiği kadar oruç ta tutan kimseler dışındakilerce kovulamayacağı ifadesinin kaydı vardır. (Mucizeler ve bedensel çile hakkındaki bilgisi dolaysız tecrübeye dayanan Curé d’Ars şiddetli bedensel çileyle kimi istekleri bildiren dualara bazen olağanüstü şekillerde cevap alma gücü arasında yakın bir ilişki olduğu üzerinde ısrar etmektedir) Ferisîler Hz. İsa’yı ayıplıyorlardı, çünkü o vergi tahsildarları ve günahkarlarla birlikte yeyip içiyor, onlarla arkadaşlık yapıyordu; onlar bu açık biçimde dünyevî peygamberin bir zaman Baptist John’un bedensel

çilelerine karşı çıktığını ve devamlı surette va'zettiği ruhî çileyi uyguladığını gözardı ediyorlardı veya bunun farkında değillerdi. Hz. İsa'nın hayat modeli, hayatı Zen Budistleri arasında çok rağbet gören "Oxherding Pictures" da tasvir edilen ideal bilgininkine benzerdir. Islah olunmamış nefsi sembolize eden vahşi öküz yakalanır, yönü değiştirilir, sonra evcilleştirilir ve zamanla rengi siyahtan beyaza dönüştürülür. Islah o kadar ileri gider ki bir zaman öküz tamamıyla kaybolur, öyle ki geriye Aklı, Zâtı, Kaynağı sembozile eden dolunaydan başka resmedilecek birşey kalmaz. Fakat bu son basamak değildir. Sonunda, sığırtmaç öküzünün sırtına binmiş olduğu hâlde dünyaya geri döner. Şimdi sevdiği, aşkının objesiyle özdeşleşecek derecede çok sevdiği için istediğini yapabilir; zira istediği Eşya'nın Tabiatının gereğidir. Ayyaşlarla ve kasaplarla arkadaşlık ettiği görülür; o ve onlar hep birlikte Buda'ya dönüşür. Ona göre fanî olanla mutlak barışıklık ve bu barışıklık yoluyla sonsuz olana ulaşma sözkonusudur. Fakat zayıf, basit, ıslah olmamış insanlar için sonsuz olanla tek barışıklık; şımartılmış arzular, râm olunan ve zevk alınan eğlencelere aittir. Bu gibi insanlara fanilikle sonsuzluğun aynı olduğunu söylemek ve hemen ardından bu ifadeyi açmamak ölümcül bir hatadır; zira uygulamada bunlar ancak bir veliye aynı gelirler; hayatının başlangıcında fanilik ve sonsuzluk, tabiat ve ilahî lütuf tamamıyla farklı ve hiçbir şekilde uzlaşamazmış gibi davranan hiç kimsenin kutsallığa ulaştığı görülmemiştir. Her zaman olduğu gibi maneviyat yolu cehennem çukurları üzerindeki bıçak sırtı gibidir. Bir tarafta salt inkar ve kaçış tehlikesi, diğer tarafta ise sadece araç veya sembol olarak kullanılması gereken şeylerin salt kabulü ve öylece kullanımı tehlikesi sözkonusudur. "Oxherding Pıctures" in sonuncusundaki manzum açıklama şöyledir.

Nihaî sınırların bile ötesine geçen bir geçit vardır,
Bu sayede o altı varlık alanına geri döner.
Artık bütün dünyevi meseleler bir Budist işidir,
Her nereye giderse göğü evi sayar.
Bir mücevher gibi çamurda bile göze çarpar
Saf altın gibi ocak içinde bile ışıldar
Sonu olmayan (doğum ve ölüm) yol (u) boyunca kendine yeterli olarak yürür.
Her hâlükarda sakin ve bağımsız olarak hareket eder.

İnsanın nihaî hedefine ulaşmasını sağlayacak yollar Riyazet ve Kutsal Kayıtsızlık bölümünde ayrıntılı olarak tanımlanacak ve gösterilecektir. Bununla birlikte bu bölüm temelde iradenin disiplin altına alınmasıyla ilgilidir. Fakat iradenin terbiyesi beraberinde aynı derecede tam olarak bilincin de disiplin altına alınmasını bulundurmalıdır. Sadece kalbin değil aynı zamanda duyuların ve müdrikeninde, ani veya bir başka biçimde dönüşümü gereklidir. Şimdi Yunanlıların isimlendirdiği şekliyle bu metanoia ya da bu bütünsel ve köklü “zihinsel değişim” den kısaca söz edeceğiz.

Bu konu en sistemli olarak Ezelî Hikmetin Hind ve Uzak Doğu formulasyonlarında işlenmiştir. Tavsiye edilen kişisel zâtla Brahman’la özdeş Zât, bireysel benlik ile Buda dölyatağı ve Küllî Akıl arasında bilinçli bir ayrım işlemidir. Bu ayrımın sonucu bilincin şu ya da bu şekilde ani ve mükemmel bir “değişimi” ve benlik ilkesine algısal ve zihinsel bağlılıktan kurtulma olarak tanımlanabilecek “unutma hâlidir.” Bu “benliğini unutma hâli”, sanki, cismanî zevkler arayan ortalama bir insanın dikkatsizliğiyle müfrit birinin kurtuluş için duyduğu şiddetli arzu arasında bir bıçak sırtı üzerinde mevcuttur. Ona ulaşmak için kişinin çok dikkatli yürümesi ve onu sürdürmek için de, en yoğun uyanıklık hâlini sakin ve nefsinden feragat hâlindeki bir dinginlikle, yılmaz bir kararlılığı ruhun yol göstericiliğine boyun eğmekle birleştirmeyi öğrenmelidir. “Zihin benliği unutma hâlini yakalamaya çalıştığında” der Huang-Po “bu onu düşüncenin özel bir objesi yapmaktır. Sadece sukunet’in şahitliği vardır; bu düşünmenin ötesine geçer” Başka bir deyişle, bizler ayrı ayrı bireyler olarak, onu düşünmeye değil kendimizin onun tarafından düşünülmesini sağlamaya çalışmalıyız. Aynı şekilde, Diamond Sutra’da “bir Bodhisattva”, Zâtı kavrama çabasında, “benliğin, bir kişinin, ayrı bir varlığın veya bir canın düşüncesini sürdürürse onun artık bir Bodhisattva olmadığını” okuruz. Sûfî filozofu el-Gazalî, zihinsel alçak gönüllüğün ve yumuşaklığın da gerekli olduğunu vurgular. “Eğer fenâ (kabaca Zen’in ‘benliği unutma’ veya mushin’ine tekabül eden bir terim) hâlindeki kişiye nefsinden feragat ettiği düşüncesi gelirse bu bir eksikliktir. En üst derece ve makam nefsini horgördüğünü görmemesidir.” Atman-Brahman’ın içteki zirvelerinde nefsi horgörmekten istiğrakî bir istiğna sözkonusudur; bunun yanında sadece iç zirvelerde değil, dünyada ve ötesinde uyanıklık hâlinde doluluğu içerisindeki Tanrı hakkındaki mutad

bilgide de bir başka ve daha kapsamlı bir benliğini unuttuğunu unutmak” vardır.

İnsan gerçek anlamda fakir olmalı ve kendi mahluk iradesinden doğduğu zamanki kadar bağımsız olmalıdır. İşte ben size ezelî hakikatı haykırıyorum. Tanrının iradesini ifa etmek istediğiniz ve sonsuzlukla Tanrıyı arzuladığınız sürece gerçek anlamda fakir olamazsınız. Hiçbirşey istemeyen, hiçbirşey bilmeyen ve hiçbirşey arzulamayan kimse tek başına ruhî fakirliğe sahiptir.

—*Eckhart*

Mükemmel Yol hiçbir engel tanımaz,
Ancak bir takım tercihler yapmayı reddettiği zaman hariç.
Sadece nefret ve sevgiden kurtulduğunda kendini tam ve maskesiz olarak ortaya koyar.
Gökler ve yer,
Bir incin onda biri kadar bir farkla ayrılır.
Onu gözlerinizin önünde görmek isterseniz,
Ne aleyhte ne de lehte sabit fikirli olmayın.
Sevmediğinize karşı sevdiğinizi ileri sürmek.
İşte zihnin rahatsızlığı budur.
Yol’un derin mânâsı anlaşılmadığında
Zihin dinginliği boş yere bozulur.
Dış karışıklıkların ardına düşme,
İç boşlukta da oturma;
Eşyanın birliğinde sükun bul
İşte o zaman ikilik kendiliğinden yok olur gider.
Hareketi durdurarak hareketsizliğe kavuşmak istendiğinde,
Böylece kazanılan hareketsizlik daima hareket hâlindedir.
Böyle bir ikilikte durduğun sürece, Birliği nasıl kavrayabilirsin?
Birlik bütünüyle kavranamadığında,
Kayıp iki şekilde devam eder:
Dış gerçekliği inkar onun teyidi,
Ve Boşluğun (Mutlak olanın) teyidi onun inkarıdır.
Karşımızdaki boş dünyada süregelen dönüşümler
Bilgisizlik nedeniyle gerçek görülür.

Hakikatın peşinde koşmaya çalışma,
Sadece fikir yürütmeyi bırak.
İki (şey) Bir olan nedeniyle vardır;
Fakat sen bu Bir'e de bağlanma
Zihin tahrik edilmediğinde
Onbin şey hiçbir aykırılık arzetmez...
Eğer bir göz hiç uykuya dalmıyorsa,
Bütün rüyalar sona erer.
Eğer Akıl mutlaklığını sürdürürse,
Onbin şey tek bir cevherden görünür.
Özdeşliğin o derin gizemi kavrandığında
Birden dış engelleri unutuveririz;
Onbin şey bir olarak görüldüğünde
Kaynağa döneriz ve her zaman olduğumuz yerde kalırız...
Herşeyde Bir,
Birde herşey
Sadece bunu kavradınsa
Artık mükemmel olmamaya üzülme!
Akıl ve her inanlı zihin bölünmediği
Ve her inanlı zihin ve Akıl bir bütün olduğu zaman
İşte orada kelimeler durur.
Zira ne geçmişe aittir, ne şimdiye ne geleceğe

—The Third Patriarch of Zen

Şimdi yapıyor olduğunu yap, şimdi katlandığına katlan; bütün bunları kutlulukla yapmak için kalbinizden başka hiç bir şeyin değişmesine gerek yok. Kutsallık bize Tanrının emriyle olanları irade etmekte saklıdır.

—de Saussade

Onyedinci yüzyıl Fransızının kelimeleri bir yedinci yüzyıl Çinlisininkinden çok farklıdır. Fakat verdikleri öğüt temelde benzerdir. Tanrının iradesine uygunluk, boyun eğme, Kutsal Ruhun kılavuzluğuna uyma —bunlar kelime olarak olmasa da uygulamada Mükemmel Yol'a— rüyalar sona ersin ve Hakikat kendini ortaya çıkarsın diye tercihleri ve fikir gütmeyi reddetmek, gözleri açık tutmak bunlar kelime olarak olmasa da uygulamada Mükemmel Yol'a uygunlukla aynıdır.

Basit, zayıf, ıslah olunmamış insanların iskan ettiği dünya çoğunlukla sıkıcı; (öyleki insanlar zihinlerini her türlü yapay “eğlencelerle” onun farkında olmaktan uzak tutarlar,) kimi zaman kısa ve yoğun bir biçimde zevkli, oldukça sık olarak da tatsız ve hatta acı vericidir. Kendilerini kendi ruhlarında olduğu kadar dünyada da Tanrıyı görme istidadına ulaştırarak onu hakedenler için dünya çok farklı bir görünüm taşır.

Buğday parlak ve ölümsüz bir hububattı; ne ekilmesi ne de biçilmesi gerekiyordu. Ezelden ebede kaldığını zannediyordum. Yollardaki toz ve taşlar altın kadar değerliydi. Kapılar ilk önce dünyanın sonundaydı. Yeşil ağaçları bu kapıların birinden ilk defa gördüğümde kendimden geçtim; tatlılıkları ve alışılmadık güzellikleri kalbimin hızlı hızlı çarpmasına ve adeta vecd ile çılgına dönmesine neden oldu, çok garip ve harika şeylerdi. İnsanlar! Şu yaşlı mahluklar ne saygın ve muhterem gözüküyorlardı! Ölümsüz Melâike! Parlayan ve ışık saçan melekler hâlindeki genç erkekler ve hayat ve güzelliğin garip meleksi parçaları olan kadınlar! Sokaklarda koşuşturan ve oynayan erkek ve çocuklar hareketli mücevherlerdi. Onların doğduklarını ve ölmeleri gerektiğini bilmiyordum. Fakat herşey uygun yerlerinde olduğu şekliyle sonsuz olarak kalıyordu. Sonsuzluk gün ışığında tecelli ediyordu, herşeyin arasında sonsuz bir şey görünüyordu; beklentimle konuşuyor ve arzularımı tahrik ediyordu. Şehir Cennet Bahçesinde duruyor veya Gökte inşa edilmiş gibi görünüyordu. Caddeler, tapınak, insanlar ve onların elbiseleri, gümüş ve altın takıları hep benimdi; parlayan gözleri, açık tenleri ve kırmızı yüzleri de öyle. Gökler benimdi, güneş, ay ve yıldızlar da benim, bütün dünya da; ve ben sadece onun seyircisi ve ondan zevk alan biri... Keza büyük bir hızla bozulan ve dünyanın kirli aletlerini öğrenen biri. Şimdi ise öğrendiklerimi unutup yeniden sanki bir çocuk gibi oluyorum, böylece Tanrı’nın Krallığına girebilirim.

—*Thomas Traherne*

Bu nedenle size daha saf ve manevî bir başka fikir veriyorum: Göklerin Krallığında herşey herşeyde, din herşey bir ve herşey bizimdir.

—*Eckhart*

Tanrının dünyada olduğu doktrinin uygulamada önemli bir sonucu vardır. Tabiatın kutsallığı ve insanın onun anlayışlı ve yumuşak başlı bir işbirlikçisi olmak yerine onun efendisi olma doğrultusundaki mağrur çabalarının günahkarlığı ve budalalığı. İnsan altı canlıları ve hatta cansız nesneleri beşerî hedeflerine ulaşmak için gaddarca baskı altına almak yerine onlara saygı ve anlayışla yaklaşmalıdır insanoğlu.

> Güney Okyanusunun hakimi Shu, Kuzey Okyanusunun ki Hu, Merkez hakimi ise Chaos idi. Shu ve Hu devamlı olarak kendilerine iyi davranan Chaos'un ülkesinde buluşuyorlardı. Bu nezaketine nasıl karşılık verebilecekleri hususunda birbirine danıştılar ve şöyle dediler: "Bütün insanların görmek, işitmek, yemek ve nefes almak için yedi deliği var, halbuki bu hükümdarın bir tane bile yok. En iyisi ona bunları kazandıralım." Böylece hergün ona bir delik açtılar. Yedi günün sonunda Chaos öldü.
>
> —*Chuang Tzu*

Bu incelikli şekilde mizahî hikayede Chaos wu-wei —denge— hâlindeki Tabiattır. Shu ve Hu ise çorak bozkırları hububat tarlalarına dönüştürmekle Tabiatı ıslah edeceğini düşünen ve çöller yaratan; mağrur bir şekilde Göğe Hakimiyet iddia eden ve sonra uygarlığı mağlup ettiğinin farkına varan; dünyayı akıl ve demokrasi için emin bir yer yapacak evrensel okur-yazarların talebi olan gazete kağıdı temini için geniş ormanları kesen ve toptan bir erozyonu, faşist, komunist, kapitalist ve nasyonalist propagandanın adi ve ucuz dergilerini ve yayın organlarını doğuran meşgul insanların canlı tasvirleridir. Kısaca, Shu ve Hu Kaçınılmaz İlerleme Dininin bağlılarıdır ve inançları da Göksel Krallığın sizin dışınızda ve gelecekte olduğudur. Diğer taraftan Chuang Tzu, bütün diğer iyi Taocular gibi, insanoğlunun Ezelî Hikmette ifade edilen nihaî hedefiyle uyum içinde, Tabiatı kötü düşünülmüş dünyevî hedeflere köle hâline dönüştürmek için hiçbir arzu duymaz. Onun arzusu bütün insanların psikolojik düzeyden manevî düzeye kadar bütün düzeylerde Tao'yu kavrayabileceği madde ve toplumsal şartları oluşturmak için Tabiat'la ortak çalışmaktır.

Taocuların ve Uzak Doğu Budistlerininkiyle karşılaştırıldığında Hristiyanların Tabiata karşı tutumları görülmemiş derecede duyarsız ve çoğunlukla tam anlamıyla baskıcı ve şiddetli olmuştur. İşaretlerini

Tekvin’deki talihsiz bir ifadeden alan Katolik ahlakiyatçılar hayvanları, insanların kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip olduğu salt eşyalar olarak görmüşlerdir. Manzara resmetme sanatı gibi Avrupa’daki insanseverlik hareketi de neredeyse tamamen din dışı bir konuydu. Uzak Doğuda ise her ikisi de temelde dinîydi.

Grekler hubris’i her zaman nemesis’in* izleyeceğine, eğer çok ileri giderseniz tanrıların ölümlü insanlar tarafından gösterilen küstahlığı hoş görmeyeceğini hatırlatacak bir darbe alacağınıza inanırlardı. İnsan ilişkileri alanında ise modern akıl hubris doktrinini anlar ve onu temelde doğru sayar. Kibrin yokolmasını isteriz ve çoğunlukla onun yokolduğunu görürüz.

Kişinin hemcinsleri üzerinde aşırı güç sahibi olması, çok zengin, çok acımasız çok hırslı olması —bütün bunlar cezayı muciptir; nitekim uzun vadede cezanın şu ya da bu şekilde beklendiği gibi geldiğini görürüz. Fakat Grekler orada durmadı. Çünkü onlar Tabiatı bir şekilde ilâhî sayıyorlardı, ona saygı duyulması gerektiğini hissediyorlar ve Tabiata karşı saygısızlığın intikam alıcı nemesis tarafından cezalandırılacağına inanıyorlardı. Perslilerin Aeschylus’u barbarların yenilgisinin mutlak, metafiziksel sebeplerini verir. Xerxers) iki suçlarından… Atinalılara karşı yönelttikleri mağrur emperyalizm, Tabiatı mağrurane sömürme eğilimi— dolayı cezalandırıldı. O hemcinslerini ve Hellespont’un karşısına bir köprü kurarak denizi köleleştirmeye çalıştı.

Atossa. O Hellespont’u kıyıdan kıyıya bir köprüyle bağladı.
Darius’un Ruhu. Ne dersin, o geniş Boğaziçi’ni de zincirleyebilir miydi?
Atossa. O zaman bile, kimi tanrılar onun tasarımına yardım eder.
Darius’un Ruhu. Kimi güç tanrıları dirayetini bağlasa daha iyi olur.

Bugün birinci emperyalizm çeşidini tanıyor ve kınıyoruz; fakat çoğumuz ikinci tür emperyalizmin varlığını ve hatta bunun mümkünlüğünü bile göz ardı ediyoruz. Bununla birlikte Erewhon’un yazarı kesinlikle budala değildi, nitekim reklamı çok yapılan “Tabiatın işgali” ne korkunç bir fiyat ödediğimiz bugünlerde zikredilen eser her zaman olduğundan daha güncel gözükmektedir. Butler da Kaçınılmaz İlerlemeyle ilgili olarak endişelerini dile getiren tek ondokuzuncu yüzyıl şüphecisi değildi. Ondan bir ya da birkaç kuşak önce, Alfred de Vigny de devrinin yeni teknolojik mucizesi buhar makinesi hakkında —ünlü çağdaşı Victor Hugo’nun alkışları ve övgülerinden çok daha farklı bir tonda— yazıyordu.

Sur le taurcau de fer, qui fume, sauffle et beugle,
L'homme est monté trop tôt. Nul ne connait encor
Quels orages en lui porte ce rude aveugle
Et le gai voyageur lui livre son trésor

Aynı şiirde biraz sonra ekler:

Tour se sons dit: "Allons," mais aucun ne'est le maître
D'un dragon mugissant qu'un savant a fait naître.
Nous nous sommes joués à plus foit que nous tous.

Katliam ve yıkımın öbür yakasına, geriye doğru baktığımızda Vigny'nin tamamıyla haklı olduğunu görebiliriz. Victor Hugo'nun en şamatalı beliği olduğu bu şen şakrak seyyahlardan hiçbiri bu ilk, komik küçük Buharlı Tencerenin kendilerini götürdüğü belirsiz kavrama sahip değildi. Yahut çok açık bir kavramları vardı da, tamamıyla yanlış çıktı. Zira onlar bu Buharlı Tencerenin kendilerini büyük bir hızla evrensel barışa ve insanların kardeşliğine sürüklediğine inanıyorlardı; bu arada onların okuyabilmekten son derece gurur duydukları gazeteler, tren elli yıldan daha az bir sürede hayalî varış noktasına doğru gürleyerek giderken, özgürlük ve aklın kısa sürede her yerde hakim olacağının teminatını veriyordu. Buharlı Tencere şimdi beyaz fosforlu ve şiddetli patlayıcılarla yüklü dört motorlu bir bombardıman uçağına dönüşmüştür, özgür basın da her yerde reklâmcılarının bir baskı grubu ya da hükûmetin hizmetçisidir. Ancak (artık şenlikten çok uzak) seyyahlar, anlaşılmaz kimi nedenlerle, hâla Kaçınılmaz İlerleme Dinine —ki bu son tahlilde (insanoğlunun bütün tecrübelerine rağmen) kişinin hiçbirşeye birşeyler alacağı ümidi ve inancıdır — sıkı sıkıya yapışmıştırlar. Greklerin her zaferin bir ücretinin olması gerektiği ve kimi zaferler için ödenen fiyatın elde edilen faydanın çok çok üzerinde olduğu görüşü ne kadar isabetli ve gerçekçidir(!) Modern insan artık Tabiatı herhangi bir şekilde ilâhî görmüyor ve kendini ona karşı mağrur bir fatih ve zorba sıfatıyla devralma hususunda tam anlamıyla özgür hissetmiyor. Yeni teknolojik emperyalizmin ganimetleri muazzam olmuştur; fakat bu arada nemesis de bununla ilgili olarak takdirlerimizle birlikte tenkidlerimizi de ifade etmemizle meşgul oldu. Mesela, New York'tan Los Angeles'a oniki saatte yolculuk etme imkanı insan ırkına bombaların düşüşünün ve yangınların acı vermesinden daha mı çok zevk vermiştir? Dünyadaki saadeti yahut iyiliği kabaca ölçmek için henüz bir metod keşfedilmemiştir.

Ancak açık olan şu ki, yeni teknolojik gelişmelerden —yahut, Greklerin deyimiyle hubris'in tabiata karşı yönelttiği son eylemlerinden— elde edilen faydalar genellikle beraberinde zararları taşımaktadır. Bir taraftan kazanırken, diğer taraflardan kaybeder ve ancak "birşey" karşılığında "birşey" alırız. Bu ayrıntılı alacak verecek işlemlerinin erdem, mutluluk, Tanrı ve insan sevgisinin anlayış açısından bir İlerleme olup olmadığı kesin olarak saptayamayacağımız bir şeydir. İlerleme gerçekliğinin asla belirlenememesi nedeniyledir ki ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllar onu dinî bir inanç meselesi yapmışlardır. İlerlemenin kaçınılmaz ve hatta gerçek olup olmadığı sorusu Ezelî Hikmetin yorumcuları için birincil derecede önemli değildir. Onlar için önemli olan kadın ve erkeklerin Tanrının birleştirici bilgisine ulaşmalarıdır; toplumsal çevre açısından kendilerini ilgilendiren ise onun ilerleyiciliği veya ilerlemeyiciliği (ne anlama geliyorlarsa) değil, bunun insanları nihaî hedeflerine ilerleyişlerinde ne kadar yardımcı olduğu veya onlara ne derece engel olduğudur.

5
Tanrı (ve insan) Sevgisi

Sevmeyen, Tanrıyı bilmez, çünkü Tanrı sevgidir.

—IV. John

Sevgiyle ona ulaşılabilir ve dokunulabilir, fakat düşünceyle asla.

—The Cloud Of Unknowing

Tanrının birleştirici bilgisine ulaşmak için çalışan kimse işe ne kadar sevdiğini araştırmakla başlasın. Zira sevgi zihnin itici gücüdür; onu dünyanın dışarısına çeker ve zirvelere ulaştırır.

—Aziz Büyük Gregory

Tanrının hikmetlerinin usturlabı sevgidir

—Celaleddin Rûmî

Tanrım, sakin davran!
Emirlerini köleleştiren, görmek istemeyen
Boş ve zevk düşkünü insanı bırak kendi hâline
Hissetmediği için, gücünü er geç hissedecektir

—Shakespeare

Sevgi yanılmaz, hatasızdır, zira bütün hatalar sevgisizidir.

—William Law

SADECE BİLDİĞİMİZİ SEVERİZ, sevmediğimizi tam olarak asla bilemeyiz. Sevgi bir bilgi kipidir, ayrıca sevgi gerektiği gibi yansız ve yeterince yoğun olduğu zaman bilgi birleştirici bilgi hâlini alır ve sonuçta yanılmazlık niteliği kazanır. Yansız sevgi —veya, daha kısaca, Tanrı (ve insan) sevgisi — olmayan yerde sadece yanlı kendini-sevme ve sonuç olarak sadece insanın hem kendisiyle hem de kendi dışındaki eşyalar, canlar, zihinler, ruhlarla ilgili kısmî ve çarpık bir bilgi vardır. Zevk düşkünü insan “Tanrının emirlerini köleleştirir” —yani, Tabiat kanunlarını ve ruhu kendi özlemlerine tâbi kılar.” Sonuç “hissetmemesi” ve dolayısıyla kendini bilgiden mahrum kılmasıdır. Bilgisizliği eninde sonunda gönüllüdür; göremiyorsa bu “görmek istememesi” nedeniyledir. Böyle bir bilgisizlik beraberinde kaçınılmaz olarak olumsuz bir ödül taşır. Nemesis hubris’i takip eder; bu

kimi zaman sadece kendini gören insanın (Macbeth, Othello, Lear) kendi ihtirasının, sahiplik duygusunun veya benlik davasının kendisi için hazırladığı tuzağa düştüğü zaman olduğu gibi gözalıcı biçimde; kimi zamanda güç, zenginlik ve şöhretin sonuna kadar sürdüğü fakat ruhun kötülüklerden arınması ve aydınlanmaya karşı gittikçe artan bir kayıtsızlığa ve benlik ve bireyselliğin boğucu zindanından, şimdi veya gelecekte, kurtulma yeteneğinin gittikçe azalmasına mâl olduğu zamanki gibi daha az açık şekilde gerçekleşir. "Tanrının emirlerini köleleştiren" insanların cezalandırıldığı manevî bilgisizliğin ne denli muazzam olabileceği Kardinal Richelieu'nun ölüm döşeğindeki davranışıyla gösterilir. Ona refakat eden papaz büyük insana canını gelecek ıstıraba hazırlaması için bütün düşmanlarını affetmesi gerektiğini öğütledi. "Benim hiç düşmanım olmamıştır ki" dedi Kardinal uzun yıllar süren entrika, açgözlülük ve hırsın, siyasî gücünün" sadece Devlet erkanını kurtar" formülü kadar mutlaklaştırdığı bir bilgisizliğin içtenliğiyle. O da Napolyon gibi, fakat daha farklı biçimde, "Tanrının gücünü hissediyordu" zira sevgi duymayı ve dolayısıyla da kendi nefsi veya bir başka şey hakkındaki bütün hakikatı bilmeyi reddetmişti.

> Burada yeryüzünde, Tanrı sevgisi, Tanrı bilgisinden daha iyidir. Öte yandan aşağı şeyleri bilmek onları sevmekten daha iyidir. Onları bilerek bir anlamda onları anlayışımıza yükseltiriz, oysa onları seversek onlara doğru eğilir, onlara hizmetçi oluruz, tıpkı cimrinin altınlarına kul köle olduğu gibi.
>
> —*Aziz Thomas Aquinas*

Bu ifade, ilk bakışta, kendinden öncekiyle uyuşmaz gözükmektedir. Fakat gerçekte Aziz Thomas sadece farklı sevgi ve bilgi türleri arasında bir ayrım yapmaktadır. Tanrıyı sevmek-bilmek onu, sevgisiz, sadece ilahiyatla ilgili bir risaleyi okuma yoluyla bilmekten daha iyidir. Diğer taraftan altın kesinlikle cimrinin sevgi ya da daha ziyade tutkusuyla değil ya bilimsel araştırmacının onu bildiği şekilde soyut olarak ya sanatçının madenle alakalı yansız sevgi-bilgisiyle ya da sarrafın eserini parasal değeri ya da ona sahip olması açısından değil sırf güzel olduğu için seven-bilen seyircinin sevgi-bilgisiyle bilinmelidir. Aynı şey bütün yaratılmış şeyler, canlar, akıllar için de geçerlidir. Onları bencil bir bağlılık ve açgözlülükle sevmek kötü;

bilgisel bir yansızlıkla sevmek daha iyi; sevgisiz soyut bilgiyi estetik haz veya sevgi yahut her ikisinin birleşimi niteliğine sahip gerçek yansız sevgi-bilgiyle tamamlamak ise en iyisidir.

> Hakikatın kendisinden bir put yaparız; zira sevgiden yoksun hakikat Tanrı değildir, olsa olsa onun ne sevmemiz ne de tapınmamız gereken sureti veya heykelidir.
>
> —*Pascal*

“Charity” kelimesi modern İngilizce’de bir tür filolojik tesadüfle (bu belki de bir tesadüften ziyade insanın bilgisizliğe ve manevî karanlığa yönelik derin arzusunun en anlaşılmaz ifadelerinden biridir) “almsgiving” (bağış) kelimesiyle eşanlamlı olagelmiştir ve en yüksek ve ilahî sevgi çeşidi anlamıyla neredeyse hiç kullanılmaz. Psikolojik ve manevî kavramlarla ilgili kelimelerimizin fakirleşmesine bağlı olarak “love” (aşk, sevgi) kelimesi de ek bir yük almak zorunda kalmıştır. Cerbezeli olarak “Tanrı sevgidir”, “komşularımızı da kendimiz gibi sevmeliyiz” diye tekrarlar dururuz; fakat “sevgi” maalesef ekranda iki ayrı ayrıntı çekiminin delicesine çarpıştığı zaman olanlardan bir John Wollman’ın veya Peter Claver’in Kutsal Ruh’u mabetleri olduğu için zenci kölelerle ilgili olarak tasa duydukları zaman olanlara —büyük insan kalabalıklarının Sport-Palast’ta veya Kızıl Meydan’da bağırıp şarkı söyleyerek bayrak salladıklarında olanlardan münzevî bir zahitin içtenlikle yaptığı duada kendini kaybettiği zaman olanlara kadar— herşey için kullanılmaktadır. Kelimelerdeki bu karışıklık düşünce karmaşasına da yol açmaktadır; ayrıca bu sevgi meselesinde düşünce karmaşası her iki dünyanın da en iyisini elde etmeye kararlı —yani gerçekte Hırs Putuna, Savaş İlahına veya Şehvet Putuna taparken Tanrıya ibadet ettiğini söyleyen— ıslah olunmamış ve bölünmüş insan doğasının amacına hizmet eder.

Manevî hayatın üstadları, sistematik olarak veya özdeyişler ve hikâyeler hâlinde, gerçek sevginin mahiyetini tanımlamışlar ve onu daha aşağı sevgi türlerinden ayırmışlardır. Şimdi bunun temel özelliklerini sırayla ele alalım. İlk olarak sevgi yansızdır, hiçbir ödül aramaz, kendi yararına herhangi bir kötülüğün kazancıyla azaltılmasına da izin vermez. Tanrı bizatihi sevilmelidir, ödülleri için değil; insanlar da Tanrının hoşnutluğunu

kazanmak için sevilmelidir, zira onlar Kutsal Ruhun mabetleridir. Dahası, Tanrı sevgisi yansız olduğundan, zorunlu olarak evrensel de olmalıdır.

Sevgi kendinden başka bir sebep, bir meyve aramaz; o kendi kendinin meyvesidir, zevkidir. Sevdiğim için seviyorum; sevebileyim diye seviyorum... Sevgi ruhun bütün hareketlerinden ve duygularından mahlukun, eşit şartlarda olmasa bile, Yaratıcıyla ilişkiye girebileceği ve kendisine verilene benzer birşeyi iade edebileceği vasıtalardan tekidir... Tanrı sevdiğinde, sadece sevilmeyi ister; sevginin kendisini sevenlerin hepsini mutlu edeceğini bilir.

—*Aziz Bernard*

Sevginin kendinden başka bir hedefi yoktur, kendinin artmasından başka birşey istemez; dolayısıyla herşey onun alevinin yağı gibidir; istediğine sahip olmalıdır ve hayal kırıklığına uğrayamaz, çünkü (sevilenler tarafından gösterilen haşinlik de dahil olmak üzere) herşey tabiî olarak kendince yaşamasına ve kendi eserini ortaya koymasına yardımcı olur.

—*William Law*

Benden kötü sözedenler gerçekten benim iyi arkadaşlarımdır.
Bana iftira edildiğinde ne düşmanlık beslerim ne de ayrım yaparım.
İçimde, doğmamış olandan doğan sevgi ve tevazu büyür.

—*Kung-chia Ta-shih*

Kimi insanlar Tanrıyı bir ineği gördükleri gibi gözleriyle görmez; Onu — sütü ve peyniri, kendilerine sağladığı fayda için— ineklerini sevdiği gibi sevmek isterler. Bu onun Tanrıyı dış zenginlik veya iç rahatlık için seven insanlarda nasıl olduğudur. Tanrıyı kendi çıkarları için sevdiklerinde O'nu gerçek anlamda sevmezler. Gerçekte, size hakikatı söyleyeyim, ne kadar iyi olursa olsun zihninizdeki herhangi bir obje sizinle en içteki Hakikat arasında bir engel teşkil edecektir.

—*Eckhart*

Bir dilenci olarak, Tanrım, seni istiyorum.
Bin kralın isteyebileceğinden çok daha fazla olarak.
Her biri birşey ister, Seni arar.

Kendini bana vermeni istemeye geldim.

—Heratlı Ensari

Tanrı için veya Tanrıda olacak bir sevgiyle işim yok. Bu saf sevginin çekemeyeceği bir sevgidir; zira saf sevgi Tanrının kendisidir.

—Cenovalı Azize Catherine

Bir annenin, kendi hayatına mâlolma tehlikesine rağmen tek oğlunu koruması gibi bütün varlıklar arasında da sınırsız bir iyi niyet olsun. Bırakın sınırsız iyi niyet bütün dünyada, yukarıda, aşağıda, çevrede sınırsız, farklı ve muhalif çıkar duygularıyla karışmamış olarak hakim olsun. Eğer bir insan sebatla bu ruh hâletinde kalırsa o her zaman uyanıktır; o zaman şu söz gerçeklenir: “Bu dünyada da kutsallık bulunur.”

—Metta Sutta

Herşeyde tek bir Zâtı görerek bütün varlıklara eşit gözle bakmayı öğrenin.

—Srimad Bhagavatam

Tanrı (ve insan) sevgisinin ikinci ayırıcı özelliği, diğer aşağı sevgi türlerinin aksine bir duygu olmamasıdır. O iradenin bir eylemi olarak başlar ve salt manevî bir uyanıklık objesinin özüyle ilgili birleştirici bir sevgi-bilgi olarak tamamlanır.

Bırakın herkes Tanrıyı gerçekten sevmenin gözyaşları dökmekte, genellikle özlemini duyduğumuz tatlılık ve şefkatte olmadığını anlasın. Çünkü bunlar bizi sadece avuturlar. Onu gerçekten sevmek Ona hakkıyla kulluk etmekte, ruhun metanetinde ve alçak gönüllüktedir.

—Azize Teresa

Sevginin değeri yüksek duygularda değildir, onu ancak yansızlıkta, sevdiğimiz Tanrı uğruna çekilen bütün çilelerdeki sabırda bulabiliriz.

—Aziz John

Sevgiyle, yapılarına göre şu veya bu şekilde insanlarda bulunan fıtrî bir duyguyu değil; daha ziyade bizi hemcinslerimize karşı Tanrının yarattıkları

olduğu ve onun rızası için şefkatli, yumuşak ve nazik yapan ve mantık ve dindarlıkta bulunan bir ruh ilkesini kastediyorum.

—*William Law*

İlahî aşkın veya Tanrı sevgi-bilgisinin mahiyeti büyük Vedantist azizi ve dokuzuncu yüzyıl filozofu Shankara tarafından Viveka Chudamini'sinin otuzikinci beytinde tanımlanır.

Kurtuluşun vasıtaları arasında en yücesi zühttür. Gerçek Zât'ın (Brahmanla özdeş Atman) tefekkürünün züht olduğu söylenir.

Başka bir deyişle, Tanrı sevgisinin en yüksek formu, sayesinde "bilen, bilinen ve bilginin bir yapıldığı" dolaysız bir ruhî sezgidir. Ruh'un ruh tarafından yüce bir şekilde sevilmesi-bilinmesinin yolları ve ilk basamakları Shankara tarafından felsefî şiirin önceki beyitlerinde tanımlanır ve iradenin, benliğin düşünce, duygu ve eylemde reddine; arzusuzluk ve bağımsızlık yahut (mütekabil bir Hristiyan deyimi kullanırsak) "kutsal kayıtsızlığa"; acı ve kederlerin kendine fazla acımadan ve kötülüğe kötülükle karşılık verme düşüncesi olmadan cânı gönülden kabulüne ve son olarak da aşkın ve aşkın olduğu için de her nefiste içkin olan Uluhiyetin uyanık ve tek amaç olarak düşünülmesine yönelik eylemlerinde gösterilir.

İradeyi okşayan herhangi farklı bir objenin Tanrı olamayacağı açıktır; bu nedenle, eğer irade O'nunla birleşecekse; kendini boşaltmalı, her türlü arzuya bağlanmaktan, onun sahip olabileceği az veya çok, cismanî veya ruhî hazlardan uzaklaşmalıdır. Bu sayede azılı bütün hazlar, zevk ve arzulardan arınır ve temizlenir; bütün muhabbetiyle birlikte Tanrıyı sevmeye dalabilir. Zira irade herhangi bir şekilde Tanrıyı kavrayacak ve Onunla birleşecekse bu sevgiden başka herhangi bir arzu melekesi dışında bir yolla olmaz; iradenin hassas olduğu bütün zevk, tatlılık ve neşe sevgi olmadığından bu hoş etkilerin hiçbiri iradeyi Tanrıyla birleştirme yollarından biri olamaz. Bu etkili yollar iradenin eyleminde bulunur. İradenin eylemi duygudan çok farklı olduğu için, irade bir eylemle Tanrıyla birleşir ve O'nda huzur bulur; bu eylem sevgidir; zira bunlar ruhta amaçlar ve hedefler olarak kalır. Eğer irade daima ileriye doğru gitmeye azmetmişse ve bundan başka bir amacı yoksa duyguların bu amaçla

hizmetli olarak kullanılması ancak sevgi güdüleri hâline dönüştürülmeleriyle mümkün olur...

O hâlde, tatlılık ve ruhî haz kendini ortada bırakınca, Tanrının bu sebeple kendini terkettiğini düşünen, onları tekrar bulduğunda sevinen ve mutlu olan ve bu şekilde Tanrıya ulaşacağını düşünen kimse çok budaladır.

Daha da budala olan Tanrıda tatlılık arayarak dönüp dolaşan, bundan zevk alan ve buna yapışan kimsedir; çünkü böyle yapmakla inanç ve sevginin boşluğunda değil sadece yaratılmış bir şey olan ve kendi arzu ve saf lezzet duygusuyla ruhî tatlılık ve hazda Tanrıyı arar.

İradenin, ilahî birliğin tatlılığına ve mutluluğuna gökteki ve yerdeki şeylerden zevk alma arzusuna, kutsal kayıtsızlıktan başka bir yolla ulaşması imkansızdır.

—*Aziz John*

Sevgi (duygulardan oluşan hissî sevgi) birleştirmez. Doğru, eylemde birleşilir; fakat özde asla.

—*Eckhart*

En yüce obje hakkındaki hissî sevginin bile ruhu özde ilahî Kaynağıyla birleştirememesinin nedeni kalbin diğer duyguları gibi hissî sevginin de böyle bir birliğin yolundaki en büyük engeli teşkil etmesidir.

“Lanetlenenler herhangi bir dinlenme karışımı olmaksızın sonsuz bir hareket hâlindedir; bu yolculukta olan biz ölümlüler de, gâh hareket eder gâh dururuz... Sadece Tanrı hareketsiz bir sûkunete sahiptir”

Sonuç olarak bütün anlayışın ötesinde olan Tanrının sûkunetinde kalırsak Tanrının bilgisine ve sevgisine ulaşabiliriz. Anlayışı aşan sukunete de herkes tarafından kolaylıkla anlaşılan gayet mütevazi ve basit bir barışla —uluslar arasında ve kendi içlerindeki barış— (zira savaşlar ve kanlı devrimler bunlara katılanların çoğunun şu ya da bu şekilde Tanrıyı görememeleri etkisini doğurmaktadır); bireyler arasında ve kişinin kendi ruhundaki barışla (zira kişisel çatışmalar ve korkular, sevgiler, nefretler, ihtiraslar ve zihinsel oyalanmalar, kendilerince, manevî hayatın gelişmesi için en korkunç felaketlerden daha az ölümcül değildir) ulaşılabilir. Hem kendimiz hem de başkaları için elde etme gücünde olduğumuz barışı

istemeliyiz; bu sayede bir başına barışa, Aziz Paul'un de imâ ettiği gibi Ruh'un bir meyvesi ve Tanrının birleştirici bilgi-sevgisinin şartı olan barışa ulaşabiliriz.

Zihin dinginliği vasıtasıyla bu sahte ölüm ve yeniden doğuş fikrini açık Sezgisel Akla dönüştürebilir ve böylece de ilk ve aydınlatıcı Aklın Özünü kavrayabilirsiniz. Bunu ruhî egzersizleriniz için başlama noktası yapmalısınız. Başlama noktanızı hedefinizle ahenkli hâle getirerek, doğru uygulamayla, gerçek hedefiniz olan küllî aydınlanmaya ulaşabilirsiniz.

Eğer zihninizi dinginleştirmek ve onu aslî saflığına geri döndürmek isterseniz bir kavanoz çamurlu suyu arıtıyormuşçasına hareket etmelisiniz. İlk olarak onu tortular dibe çökene, zihnin lekeleyici arzularla rahatsız edilmemesiyle mütekabil olarak, berraklaşıncaya kadar bekletmelisiniz. Sonra saf suyu süzgeçten geçirmelisiniz.

.......Zira dinginleştiğinde ve küllî birlik üzerinde yoğunlaştığında herşey görünecektir; tabiî ki farklı olarak değil birlik hâlinde. Orada hiçbir arzunun gireceği yer yoktur ve Nirvana'nın gizemli ve tanımlanamaz saflığıyla tam bir ahenk içindedir.

—*Surangama Sutra*

Bu Bir'den Bir'e ve Bir'le özdeşlik hararetli Aşk'ın kaynağı, ilk menşei ve çıkış yeridir.

—*Eckhart*

Manevî/ruhî ilerleme, daha önce de çeşitli sebeplerle bahsettiğimiz gibi, her zaman helezonlu ve gel-gitlidir. Zihinsel oyalanmalardan ve hissî çalkalanmalardan huzura kavuşmak Tanrı sevgisine ulaşmanın yoludur; Tanrı sevgisi veya birleştirici sevgi-bilgi de Tanrının yüce barışına ulaşmanın yoludur. Aynı şey Tanrı sevgisinin üçüncü ayırdedici emaresi olan alçak gönüllülük için de geçerlidir. Alçak gönüllülük en yüce sevgi biçiminin ön koşuludur, en yüce sevgi türü de alçakgönüllüğün insanın benliğini tamamıyla yok saymasında son bulmasını sağlar.

Aşk yolunda bir hacı olmak istemez misiniz?
İlk şart kendini toz ve küller kadar alçakgönüllü yapmandır.

—*Heratlı Ensarî*

Çevrenizdekileri sevmeniz hususunda size tek bir kelime söyleyeceğim; alçakgönüllülükten başka hiçbir şey sizi o kalıba sokamaz; kendi zayıflığınızın farkında olmanızdan başka hiçbir şey başkalarınınkini hoşgörmenizi ve onlara üzülmenizi sağlayamaz. Eminim ki buna “anlıyorum alçakgönülülük başkalarına katlanmayı doğuracaktır, fakat alçakgönülülüğü nasıl edineceğim?” diye cevap vereceksiniz. İkişey bir arada bunu sağlayacaktır. Bunlardan ilki Tanrının çok güçlü elinin sizi dışarısına çekip aldığı, sözgelimi sizi devamlı asılı olarak üzerinde tuttuğu derin uçurumu düşünmektir. İkincisi ise herşeye nüfûz eden Tanrının varlığıdır. Kendimizi unutmayı, gözlerimizi kamaştıran hiçliği hakkıyla ölçmeyi ve kendimizi bütün herşeyi kaplayan yüce Efendilerinin altında müteşekkirane küçültmeyi ancak Tanrıyı görerek ve onu severek başarabiliriz. Tanrıyı sev, o zaman alçakgönüllü olacaksın; Tanrıyı sev o zaman kendini sevmeyi bırakacaksın; Tanrıyı sev o zaman O’nun kendisini sevmen için sana verdiği bütün herşeyi seveceksin.

—*Fénelon*

Daha önce de gördüğünüz gibi duygular itici güç olarak Tanrı sevgisine hizmet edebilir; fakat Tanrı (ve insan) sevgisinin başlangıcı iradedir; kişinin kendisinde huzuru ve alçakgönüllülüğü iradesi, hemcinslerine karşı sabır ve şefkati iradesi, “hiçbirşey istemeyen hiçbirşeyi de reddetmeyen” yansız Tanrı sevgisinin iradesi. Fakat irade işletmeyle güçlendirilir ve azimle sağlamlaştırılır. Bu genç Belley Piskoposuyla sevgili arkadaşı ve üstadı François de Sales arasındaki —Boswellvarî canlılığıyla zevk verici— şu aşağıdaki konuşmanın kaydında çok açık bir biçimde ortaya koyulur.

Bir defasında Cenova Piskoposuna kemâle, kutsallığa ulaşmak için ne yapılması gerektiğini sormuştum. “Bütün kalbinle Tanrıyı sevmelisin” diye cevap verdi, “çevrendekileri de kendin gibi.”

“Kemâlin nerede yattığını sormadım” diye sertçe karşılık verdim “ona nasıl ulaşabiliriz?” O tekrar “Tanrı ve insan sevgisi” dedi “bu hem araç hem de amaçtır, ancak bu sayede kemâle ulaşabiliriz, bu da Tanrı ve insan sevgisinin kendisinden başka birşey değildir... Ruh bedene hayat verdiği gibi, Tanrı ve insan sevgisi de ruhun hayatıdır.”

“Bütün bunları biliyorum” dedim. “Fakat kişinin Tanrıyı bütün kalbiyle ve çevresindekileri de kendisi gibi nasıl sevebileceğini bilmek istiyorum”

Fakat o gene “Tanrıyı bütün kalbimizle, çevremizdekileri de kendimiz gibi sevmeliyiz” diye cevap verdi.

“Bunu ben de biliyorum” dedim “bu sevgiyi nasıl elde edebileceğimi şöyle”

“Kişinin Tanrıyı bütün kalbiyle sevmesinin en iyi, en kısa ve en kolay yolu O’nu tamamıyla ve canı gönülden sevmektir!” Bana başka bir cevap vermeye niyeti yoktu. Ancak sonunda “Benden kendilerine kemâle ulaşmanın metodlarını, sistemlerini ve gizli yollarını söylememi isteyen senden başka birçok insan var; ancak ben onlara sadece tek sırrın Tanrıyı gönülden sevmek ve buna ulaşmanın tek yolunun da sevmek olduğunu söyleyebilirim. Konuşmayı konuşarak, okumayı okuyarak, koşmayı koşarak, çalışmayı çalışarak öğrenirsin; Tanrıyı ve insanı sevmeyi de severek öğrenebilirsin. Sevmenin bir başka yolu olduğunu düşünenler kendilerini aldatırlar. Eğer Tanrıyı sevmek istiyorsan onu gittikçe daha çok sevmelisin. Bir çırak olarak işe başla, sevginin gücü seni bu sanatta bir usta olmaya götürecektir. En çok ilerleme kaydedenler, hedeflerine henüz ulaştıklarına inanmayarak, adımlarını devamlı sıklaştıranlardır; zira Tanrı ve insan sevgisi son nefesimizi verinceye kadar artmaya devam etmelidir.

—*Jean Pierre Camus*

Aziz Bernard’ın deyişiyle kutsal insanlığın “cismanî aşkından” Uluhiyetin “ruhî sevgisine”, seveni ve sevileni sadece fiilen birleştirebilen hissî sevgiden onları ruhî cevherleri açısından birleştiren mükemmel Tanrı (ve insan) sevgisine geçiş dinî uygulamada nazarî ve hissî tefekkürden iç düşünceye dalma olarak yansıtılır. Bütün Hristiyan yazarlar Uluhiyetin ruhî sevgisinin insanın ilahî Kaynağının birleştirici sevgi-bilgisindeki nihaî hedefine ulaşma yolunda bir başlangıç ve buna ulaştıracak bir vasıta olarak görev yapan insanlığın cismanî sevgisinden üstün olduğunda ısrarlıdırlar; fakat gene hepsi en az bunun kadar cismanî sevginin de gerekli bir başlangıç ve vazgeçilmez bir araç olduğunda da ısrar ederler. Doğulu yazarlar da bunun birçok kişi için doğru olduğunu fakat hepsi için geçerli olamayacağını, zira “başlangıç noktalarını hedefleriyle telif edebilen” ve

dolaysız olarak Bilgi Yogasına girişebilen doğuştan derin düşünüşe sahip olanlar vardır. Taocu filozofların en büyüğü aşağıdaki parçada bu bakış açısı hakkında yazmaktadır.

> Göğü özel bir şekilde Baba sayıp sanki ona kişisel bir sevgi besleyenler Göklerin üzerindekini Baba olarak çok daha fazla sevmelidirler! Başka insanlarda hükümdarlarını gene özel bir şekilde kendilerinden daha iyi sayıp, sanki kişisel olarak onun için ölürler. Bir hükümdardan daha gerçek olan için ne kadar daha çok ölmelidirler! Kaynaklar kuruduğu zaman bütün balıklar kuru toprak üzerinde kalır. Islaklıklarıyla birbirini hafifçe ıslatırlar ve balçıklarıyla birbirini ıslak tutarlar. Fakat bu birbirini bir nehir veya gölde unutmalarıyla karşılaştırılmamalıdır.
>
> —*Chang Tzu*

Kişisel ve hissî sevginin balçığı Uluhiyetin manevî/ruhî varlığının suyuna uzaktan benzerdir, fakat daha aşağı nitelikte ve (özellikle sevgi duygusal ve dolayısıyla da kişisel olduğu için) yetersiz niceliktedir. Kendi gönüllü bilgisizlikleriyle suç işleyip, hatalara düşerek ilahî kaynakların kurumasına neden olan insanoğulları "birbirini balçıklarıyla ıslak tutarak" durumlarının dehşetini azaltacak birşey yapabilirler. Fakat balçıklarının yeterli olduğunu düşünmekten vazgeçene ve kendilerini gerçekte unsurları olana bırakarak ezelî suları geri çağırana kadar, ne zaman içerisinde mutluluk ve güvenlik ne de sonsuzlukta bir kurtuluş olabilir. İlk olarak Tanrının Krallığını arayanlara bütün geri kalan verilecektir. İlerleme putunun modern tapıcıları gibi (atom enerjisini kullanır hâle getirdikten sonra bu devrimin ertesinde) Tanrının Krallığının ona eklenebileceği beklentisiyle ilk önce geri kalanları arayanlardan herşey alınacaktır. Bununla beraber biz ilerlemeye, kişisel balçığı manevî ıslaklığın en yüksek biçimi olarak görmeyi ve kuru toprak üzerinde acı verici ve imkãnsız bir varlığı anayurdumuz olan okyanusta aşka, zevke ve huzura tercih etmeyi sürdürüyoruz.

> *Aşıkların mezhebi diğerlerindinken ayrıdır,*
> *Aşıkların kendi dinleri ve inançları vardır.*
>
> —*Celaleddin Rumî*

> Ruh hayat verdiği bedenden ziyade sevdiğiyle yaşar. Zira hayatı bedende değildir; bilâkis bedene hayat verir ve sevdiğinde yaşar.

—*Aziz John*

Ilımlılık kendini tamamen objesi olan O'na teslim eden sevgidir; cesaret herşeyi objesi olan O'nun uğruna yüklenen sevgidir; adalet yalnızca objesi olanO'na hizmet eden sevgidir; basiret ise kendini engelleyenle kendine yardım edenler arasında bilgece ayrımlar yapan sevgidir.

—*Aziz Augustine*

Tanrı (ve insan) sevgisinin ayırıcı işaretleri yansızlık, sükûnet ve alçakgönüllülüktür. Fakat yansızlığın olduğu yerde ne kişisel çıkar hırsı ne de kayıp ve ceza korkusu duyulur; sükûnet olan yerde de ne özlem ne de nefret vardır; bilâkis varlığın bütün düzeylerinde ilâhî Tao'ya veya Logos'a uyma iradesi ve ilâhî Zât ve kişinin onunla ilişkilerinin ne olacağı hususunda devamlı bir uyanıklık mevcuttur; alçakgönüllülüğün olduğu yerde de başkalarının kusurlarını bulma ve kişinin kendini ve muhayyel ikinci şahsiyetini yüceltmesi sözkonusu değildir; zira diğer insanlar da aynı zayıflıklara ve hatalara sahip olmakla beraber, Tanrının birleştirici bilgisi açısından kendilerini aşma gücüne sahiptirler. Bütün bunlardan Tanrı (ve insan) sevgisinin faziletin kökü ve cevheri olduğu, Tanrı (ve insan) sevgisinin kırıntısı olan yerde kötülükten kaçınılabileceği çıkmaktadır. Bütün bunlar Aziz Augustine'in şu formülünde özetlenmiştir: "Sev, sonra istediğini yap." Augustin'in temasının sonraki yorumları arasında John Everard'ın yazılarından bir parçayı zikredebiliriz. Öğretileri savaşan hiziplerin sağır kulaklarına ve devrim ve askerî diktatörlük sona erdiğinde Restorasyon rahiplerinin ve onların August devrindeki haleflerinin daha da sağır kulaklarına ulaşan Evarard ruhanî düşünüşlü onyedinci yüzyıl ilâhiyatçılarından biriydi. (Bu kulakların ne kadar sağır olduğunu Swift'in sevdiği ve ahlâken mükemmel Hauyhnhnmler hakkında yazdıklarından çıkarabiliriz.. Konuşmalarının, ayrıca şiirlerinin konusu, "dostluk, şefkat, tabiatın görünür faaliyetleri ve kadim gelenekler; erdemin sınırları, aklın yanılmaz kuralları" gibi şeylerden oluşuyordu. Bu sefer de Tanrı ve Tanrı (ve insan) sevgisi ya da kurtuluş fikirleri zihinlerini işgal etmiyordu.. Aziz Patrick'in papazlar meclisi reisinin bu sayede para kazandığı din düşüncesine hangi (şey) yeterince açık olarak gösterebilir!

Kendi içinde canlı Rehber'i bulan insanı serbest bırakın; eğer yapabilirse, dışındakini unutsun! Aynen karısını bütün kalbiyle seven bir adama "onu

dövme, incitme ve öldürmede serbestsin, eğer istersen” demek gibi birşeydir bu.

—*John Everard*

Bundan Tanrı (ve insan) sevgisinin olduğu yerde zorlama olamayacağı çıkartılır.

Tanrı kimseyi zorlamaz, çünkü sevgi zorlamaz, bu nedenle Tanrıya kulluk tam anlamıyla bir özgürlük meselesidir.

—*Hans Denk*

Bununla beraber Tanrı (ve insan) sevgisi, kimseyi zorlamayacağı için zorlayıcı olmayan bir otorite türüne sahiptir. Bununla kendini savunur ve iyilikçi iradesinin dünyada gerçekleşmesini sağlar; tabiî ki, bu ne kaçınılmazdır, ne de otomatik (zira gerek bireyler gerekse örgütlenmeler ilâhî tesire karşı nüfuz edilemeyecek biçimde silâhlanabilir), fakat şaşırtıcı biçimde çok sayıda durumda böyle olur.

Gök yok olmasını istemediklerini şefkatle silâhlandırır.

—*Lao Tzu*

“Beni istismar etti, beni dövdü, beni mağlûb etti, beni soydu” bu gibi düşünceleri besleyenlerde nefret asla yok olmaz.

“Beni istismar etti, beni dövdü, beni mağbûb etti, beni soydu” bu gibi düşünceleri beslemeyenlerde nefret yok olur. Zira nefret nefretle yok olmaz; bu eski bir kuraldır.

—*Dhammapada*

Günümüz ekonomik, sosyal ve uluslararası düzenlemeleri büyük oranda örgütlü sevgisizlik üzerine bina edilmiştir. Tabiata karşı sevgisizlikle işe başlarız, öyleki cansız ve insan–altı düzeylerde Tao veya Logos’la işbirliği yapmaya çalışmak yerine onu boyunduruğa almaya ve sömürmeye çalışır, yerkürenin maden kaynaklarını israf eder, toprağını mahveder, ormanlarını kıyıma uğratır, akarsularına pislik akıtır, havasına zehirli gazlar pompalarız.Tabiatla ilişkili sevgisizlikten sanatla ilgili sevgisizliğe geçeriz. Bu o kadar aşırı bir sevgisizliktir ki, bütün temel veya faydalı sanatları etkin

biçimde yok edip yerlerine makinelerle çeşitli türden seri üretimi koyarız. Ve tabiî ki, sanatla ilgili bu sevgisizlik aynı zamanda mekanik sanat vekillerimiz ve seri üretim ve dağıtımla alâkalı son derece uzun kırtasiye işlerince dayatılan basit ve zevksiz görevleri yapmak zorunda olan insanla da ilgili bir sevgisizliktir. Seri üretim ve dağıtımla birlikte büyük çaplı finansman bulunmaktadır. Bu üçü birlikte gittikçe artan sayıda küçük toprak sahiplerini topraklarından ve üretim araçlarından mahrum etmiş, dolayısıyla çoğunluk arasındaki özgürlük oranını azaltırken küçük bir azınlığın hemcinsleri üzerinde zorlayıcı bir kontrol icra etme gücünü arttırmıştır. Bu zorlayıcı olarak kontrol eden küçük azınlık bireysel kapitalistlerden veya bürokratlardan yahut işbirliği içinde hareket eden her iki patron sınıfından olmuştur ve tabiî ki, kontrolün zorlayıcılığı ve dolayısıyla da sevgisizliği, patronlar kendilerini "şirket yöneticileri veya "memurlar" olarak adlandırsa bile, aynı kalmıştır. Bu iki türden oligarşik yöneticiler arasındaki tek fark ilkinin gücünü teamül gereği saygı gösteren bir hiyerarşi içerisindeki makamdan ziyade zenginlikten olmalarıyken, ikincisinin zenginlikten ziyade makamdan daha çok güç almasıdır. Sevgisiz ilişkilerin bu oldukça yekpare temeli üzerine bir toplumdan diğerine, yerel şartlara ve yerel düşünme ve duygu alışkanlıklarına göre çok farklılaşan diğer ilişkiler bina edelir. İşte size birkaç örnek: Beyaz çoğunluk arasında yaşayan beyaz olmayan azınlıkların küçük görülmesi ve sömürülmesi, veya beyaz olmayan çoğunlukların beyaz emperyalist azınlıklarca yönetilmesi; dili, alışkanlıkları, görünüşleri veya dinleri yerel ççoğunluğunkinden farklı olan Yahudiler, Katolikler, Farmasonlar veya bir başka azınlıktan nefret. Tanrı (ve insan) sevgisizliğinin yönetsel üstyapısı devlet ve egemen devlet arasındaki ilişkilerdeki örgütlü sevgisizliktir ki, bu sevgisizlik kendisi ulusal örgütlerin tepeden tırnağa silâhlanmış ve ilk fırsatta çalmaya ve öldürtmeye hazır hırsızlar ve caniler gibi davranmanın doğru ve doğal olduğu şeklindeki açık varsayımda ifade eder. (Bu en az Orta Amerika tarihinin gösterdiği ulus olma olgusuyla ilgili varsayım kadar açıktır. Orta Amerika sınırları keyfî olarak çizilmiş ülkeleri İspanyol koloni imparatorluğunun çeşitli idarî bölgeleri "ana vatana" olan bağlılıklarına son verdiler ve Avrupa modelinde birer ulus olmaya karar verdiler. Sonuç: Kısa sürede birbirleriyle savaşa tutuştular. Niçin mi? Çünkü, tanım gereği egemen bir ulusal devlet üyelerini mümkün olan en büyük çapta çalmaya ve öldürmeye, horlama hakkına ve görevine sahiptir.)

“Bizi ayartma!” bütün toplumsal örgütlerin şiarı olmalıdır; kendisine karşı korunulması ve mümkün olduğunca ekonomik ve siyasî düzenlemelerle yokedilmesi gereken ayartmalar Tanrı, insan ve tabiat sevgisine karşı ayartmalardır.Ezelî Hikmet herhangi bir biçiminin yayılması ve genel kabulü erkek ve kadınları zaman içerisinde birtakım şeylere perestişkârâne tapınmadan —kilise–perestlik, devlet–perestlik, devrimci gelecek–perestlik, insancıl nefis–perestlik, —ki bütün bunlar esas olarak Tanrı ve insan sevgisine karşıttır— koruyacak birşeyler yapacaktır. Daha sonra adem–i merkezîleştirme, toprakların yaygın bir şekilde, üretim araçlarının da küçük çapta özel mülkiyette toplanması; tekellerin devlet veya şirketler tarafından engellenmesi ve (Lord Acton’un diretmekten asla vazgeçmediği ve yasalar çerçevesinde kişi özgürlüğünün tek teminatı olan) ekonomik ve siyasî gücün ayrılması gelmektedir. Bu toplumsal (yeniden) düzenlemeler ihtiras sahibi bireyleri, kuruluşları ve hükûmetleri zorbaca davranmaya teşvik edilmekten kurtaracak çok şey yapacak; öte yandan kooperatifler, demokratik olarak kontrol edilen meslekî kuruluşlar ve seçmenlerin kamu işlerini görüşmek için düzenledikleri toplantılar halk kütlelerini adem–i merkezîleşmiş bireyciliklerini çok sertleştirme iğvasına kapılmaktan kurtaracaktır. Tabiî ki, bu içten istenen reformların hiçbirisi, egemen devletlerin diğerlerine karşı savaş yapmak için hazırlıkta bulunması doğru ve doğal birşey olarak düşünüldüğü sürece uygulanamaz. Zira modern savaş aşırı gelişmiş imalat malzemesi sanayiine sahip ülkeler; ekonomik gücün ya devletin ya da vergilendirilmesi ve gerektiğinde geçici olarak kamulaştırılması mümkün olan birkaç tekelci şirketin elinde bulunduğu ülkeler; işçi sınıfının, hiçbir varlığı olmadan kolaylıkla yer değiştiren, fabrika disipliniyle sıkı ve yeknesak bir şekilde zorlanan köksüzler alayı olduğu ülkelerden başkası tarafından yapılamaz. Özgür, zorlama altında olmayan küçük mal sahiplerinden oluşan tam anlamıyla dengeli bir ekonomiye sahip herhangi bir adem–i merkezîleşmiş, insanları mülksüz ve dolayısıyla kolaylıkla zorlanabilir ve ekonomisi aksak bir toplumun merhametine kalmalı. Meksika, Çin gibi endüstriyel açıdan gelişmemiş ülkelerin Almanya, İngiltere veya Birleşik Devletler gibi olmak istemesi bundandır. Örgütlü savaş sevgisizliği ve savaşa hazırlık devam ettikçe ekonomik ve siyasî ilişkilerimizin örgütlü sevgisizliğinin büyük çapta, ulus veya dünya çapında yumuşatılması mümkün değildir. Savaş ve savaşa hazırlıklı toplumun hâlihazırdaki kötü ve Tanrıyı gizleyen

düzenlemeleri teknoloji gittikçe verimli hâle geldikçe daha da kötüleştiren isteklerdir.

*Kuvaytizm: Dinde kemalin ancak murakabe ve tam ruhî itminandan ibaret olduğunu savunan felsefe.
**Antinomianizm: Ahlakî kanun takayyudatına muhalefet.
*Baba, oğul ve Ruhü’l–Kudüs.
*Bir çeşit Katolik manastır tarikatı.
*Hz. İsa’nın İncil’e girmemiş, fakat başka surette muhafaza edilmiş olan sözleri.
*Eski Yunanlıların ceza, intikam mabudesi..

6
Riyazet, Kutsal Kayıtsızlık, Meşrû Giyim

Tanrının Krallığının bu hazinesi zaman ve çokluk ile, ruhun kendi işleriyle ya da kısaca mahlûk olması sıfatıyla gizlenmiştir. Fakat ruh kendini bu çokluktan ayırabildiği ölçüde kendi içinde Tanrının Krallığını keşfeder. Burada ruh ve Uluhiyet birdirler.

—*Eckhart*

“Bizim krallığımız gitsin”, “Senin krallığın gelsin”in gerekli ve kaçınılmaz ön koşuludur. Zira nefisle alâkalı ne kadar çok şey varsa, Tanrıyla alâkalı o kadar az şey var demektir. Hayatın ilâhî sonsuz doluluğu ancak şiddetli arzu ve bencillik, ben–merkezci düşünüş, duyuş, isteyiş ve yapış hayatını düşünerek yokedenlerce kazanılır. Riyazet veya nefsi körletme Hritiyanlık, Hinduizm, Budizm ve dünyanın diğer büyük ve küçük dinlerinin çoğu ve Ezelî Hikmetin ilkelerini her zaman yaşamış ve yorumlamış olan her Tanrı–merkezci velî ve din reformcusu tarafından uzlaşmaz bir kesinlikle telkin edilmiştir. Fakat bu “nefsi körletme” (hiç olmazsa ne hakkında konuştuğunu bilen kimse tarafından) hiçbir zaman haddizâtında bir hedef olarak görülmez. Bu sadece bir başka şeye ulaşmak için kullanılan vazgeçilmez bir araç değeri taşır. Daha önceki bölümlerde sık sık zikrettiğimiz kişinin deyimiyle bu “bütün özverilerin ve nefis körletmelerinin gerçek mahiyetini ve değerini öğrenmek için hepimize gereklidir.”

Haddizâtında düşünüldüğünde, mahiyetleri açısından hiçbir iyilikleri veya kutsallıkları yoktur. Günahlardan arınmamızın herhangi bir gerçek kısmını da oluşturmazlar, ruhlarımızdaki İlâhî Hayatın gerçek gıdası da değillerdir ve kendilerinde canlandırıcı, takdis edici hiçbir güç de yoktur; tek değerleri kutsallığın önündeki engelleri kaldırması, Tanrıyla aramızda (bir engel olarak) duranları yıkması ve Tanrının canlandırıcı, kutsallaştırıcı ruhunun kendi ruhlarımıza tesir etmesine imkân vermesindedir. Tanrının bu tesiri ruhumuzda İlâhî Hayatı tesis edebilen veya onu gerçek kutsallığın en küçük derecesine yahut manevî hayata ulaştıran tek şeydir… Böylece birçok insanın riyazetlerinin faydasını görememelerinin ve hatta bundan daha da kötü duruma çıkmalarının sebebini bulabiliriz. Sebep bunların gerçek mahiyetini ve değerini yanlış değerlendirmeleridir. Bunları kendileri için, haddizâtında şeyler olarak uygularlar; onları kutsallığın gerçek parçaları olarak düşünürler ve onlarda kalarak fazlasını istemezler, fakat onlarda kendi gelişimleri için kendine saygı ve kendini beğenmeyle

dolarlar. Bu onları kendine güvene, titiz, riyasetlerine erişemeyenlerin hepsinin katı hakimleri yapar. Böylece riyazetleri onlara ancak nefsî tatminlerin diğer insanlara yaptığını yapar: Tanrının ruhları üzerindeki tesirine karşı direnirler ve onu engellerler; gerçekten nefsi köreltmek yerine onun krallığını güçlendirirler ve devam ettirirler.

—*William Law*

Arzu ve ihtirasların yokedilmesi, iyi olmakla birlikte, mutlak iyi değildir; Hikmetin keşfi en yüce iyidir. Bu bulunduğunda bütün insanlar şarkı söyleyecektir.

—*Philo*

Kişi dinî bir hayat yaşarken (tecrübeyle söyleyebildiğim kadarıyla) eğer dua ve Tanrıyla ruhumuz arasındaki diğer ilişkiler açısından doğru istikamette değilse, kişinin doğası eğer dünyada yaşamış olsaydı her zaman olacağından çok daha kötüleşebilirdi. Ruhta günah tarafından yerleştirilen kibir ve kendini beğenme, eğer ruh kendine gerçek tevazuyu öğretebilecek ve onu sağlayacak istikamette değilse, kendilerini dinî hayatta aşırı derecede güçlendirme aracı bulurlar.Zira iradenin (dindar bir toplulukta yaşayan hiç kimsenin kaçınamayacağı) düzeltmeleri ve çatışmaları vasıtasıyla kalbimin, söyleyebileceğim kadarıyla, bir taş kadar sertleştiğini saptarım; dua ve ibadet cereyanına kapılmaktan başka hiçbir şey onu yumuşatamaz. Bu sayede ruh Tanrıya yönelir ve Ondan kendini yumuşatma dersini alır.

—*Dame Gertrude More*

Bir defasında, et yemek zorunda kaldığımdan ve kefaret ödemediğimden şikâyette bulunurken, kimi zaman böyle bir acı içerisinde kefaret arzusundan çok kendimi beğenmenin sözkonusu olduğunu işittim.

—*Azize Teresa*

Riyazet içine girenlerin, bazı açılardan, çok sık olarak riyaset içinde olmayanlardan çok daha kötü olması tarih kurgu ve tanımsal psikolojinin kalıplaşmış bir sözüdür. Bu nedenle bir Püriten bütün temel erdemleri, ihtiyat, metanet, itidal ve sadelik yaşayabilir ve buna rağmen tamamen kötü kalır; zira, birçok durumda onun bu erdemleri kibir, haset, müzmin öfke ve

kimi zaman etkin acımasızlık düzeyine itilen sevgisizlik günahlarıyla birlikte bulunur ve gerçekte onlarla nedensel olarak ilişkilidir. Araçları hedefle karıştıran Püriten ısrarlı biçimde sade olduğundan kendini kutsal sayar. Fakat ısrarlı sadelik sadece benliğin daha az itibarlı yanının pahasına daha itibarlı yanını yüceltmekten ibarettir. Buna karşılık kutsallık, nefsin utanılacak ve hatta beğenilir yönleri açısından unutulması ve iradenin Tanrıya yönelmesidir. "Ben"e, "benim"e bağlanıldığı ölçüde İlâhî Kaynağa ve dolayısıyla onun birleştirici bilgisine bağlılık olmayacaktır. Riyazet, ilgisizlik ve (St. François de Sales'in tabiriyle) "kutsal kayıtsızlık" derecesine kadar sürdürülmelidir; aksi takdirde benlikçiliği bir kanaldan bir başkasına aktarır; bu benlikçiliğin hacminde hiçbir azalma olmadığı gibi gerçek bir artış da olabilir.Her zaman olduğu gibi, en iyinin bozulması en kötüdür. Nefsini körleten fakat hâlâ kibirli olanla bencil stoik ve nefsini körletmemiş hazcı arasındaki fark şu şekildedir: Gevşek, tembel ve kalben kendinden utanan ikincisi kendi vücudu, zihni ve ruhundan başkasına eziyet–etme enerjisine ve güdüsüne sahip değildir; birincisi ise, büyük çapta ve tamamen rahat bir vicdanla zarar vermeyi istemeye ve bunu gerçekleştirmeye ahlâken mücehhezdir. Bunlar açık gerçeklerdir; bununla birlikte günümüz dinî ıstılahında "ahlâksız" kelimesi neredeyse tamamen kendini nefsin şehvanî arzularına bırakanlar için kullanılmaktadır. Açgözlü ve ihtiras sahibi, saygıdeğer zorbalar ve güç sahibi olma arzularını gizleyerek onları iyi seçilmiş ülküsel yalanlar altına sokanlar sadece kınanmamakla kalmazlar ayrıca fazilet ve dindarlık timsalleri olarak yüceltilirler. Örgütlü kiliselerin temsilcileri savaşları ve devrimleri yapan insanların başlarına nurdan hâleler koyarak işe başlarlar ve sonra da, oldukça kederli biçimde, dünyanın neden böyle bir karmaşa içinde olduğunu merak eder dururlar.

Riyazet veya nefsini körletme, birçok insanın tasavvur ettiği gibi, temelde katı bedensel çileler meselesi değildir. Belli kimselerin belli şartlarda insanın nihaî hedefine ulaşma yolunda katı bedensel çileler sayesinde ilerlemesi mümkündür. Bununla beraber, bu gibi çileler sonucu kazanılanın özgürlük değil oldukça farklı bir şey —"gizil güçler"— olduğu görülmektedir. Birşeyler istemek için yapılan duanın cevaplandırılması, şifa verme ve başka kerametler gösterme, geleceğe bakma ve diğer insanların zihinlerini okuma bütün bunlar oruç, acıyı seyretmek ve kendini de buna maruz bırakmak gibi bir takım uygulamalarla nedensel bir ilişki içerisinde

bulunuyor gibi gözükmektedir. Tanrıyı herşeyin merkezi olarak tanıyan velilerin ve manevî mürşitlerin çoğu olağanüstü güçlerin varlığını ancak onları kötülemek için kabul etmişlerdir. Hinduların isimlendirmesiyle bu gibi *Siddhileri* kurtuluşla alakalı birşeylere sahip görmenin tehlikeli bir yanılsama olduğu söylenir. Bu gibi şeyler ya hayatın esas meselesiyle alakasızdır ya da çok fazla ödüllendirilir ve üzerine düşülürse manevî ilerleme yolunda büyük bir engeldir. Bunlar bedensel eziyetlere yöneltilen yegâne itirazlar da değildir. Aşırıya kaçıldığında sağlık için de tehlikeli olabilirler. Sağlık olmadan da manevî hayatın gerektirdiği gayretin devamını sağlamak çok güçtür. Bedensel çile güç, acı verici olduğundan ve genelde göze çarptığından kendini beğenmişliğe ve rekor kırmanın rekabet ruhuna devamlı bir davettir. "Kendini bedensel çileye verdiğinde yücelenir ve takdir edilirsin." Suso bunu kendi tecrübelerine —ki bu tecrübeler onu aynen yüzyıllar önce Gautama Buda'yı olduğu gibi bedensel çileyi bırakmaya itmiştir- dayanarak yazmaktadır. Aziz Teresa da kişinin kendisine büyük sıkıntılar yüklemesinin sabır, sevgi ve alçakgönüllülük içerisinde aile hayatının olağan günlük sıkıntılarına katlanmaktan ne kadar kolay olduğunu vurgular. (Bunlar onu, ölüm anına kadar, nefse eziyetin en dayanılmaz biçimlerini uygulamaktan alıkoymamıştır. Bu eziyetlerin onu gerçekten Tanrının birleştirici bilgisine ulaştırıp ulaştırmadığı, veya bunların gelişmesine yardımcı olduğu gizil güçleri nedeniyle mi ödüllendirilip sürdürüldüğünü tespite imkan yoktur.)

Sevgili Azizimiz (François de Sales) ölçüsüz orucu tasvip etmezdi. Vücut az beslendiğinde ruhun onu taşıyamayacağı, çok beslendiğinde ise vücudun ruhu taşıyamayacağını söylerdi.

—*Jean Pierre Camus*

İrade hissî şeylerde bir haz hissettiğinde bu haz içerisinde Tanrıya yükseldiği ve hissî şeyler onu duaya sevkettiği zaman onları önemsememezlik etmemeli onlardan kutsal bir egzersiz için faydalanmalıdır. Zira hissî şeyler bu şartlarda Tanrının kendilerini yaratmış olduğu amaca yani O'nun daha iyi bilinmesi ve sevilmesine hizmet ederler.

—*Aziz John*

Ruhun hislere hitap eden ve tatlı şeyler —ki bunlar duaya sevketmelidir— arasında bağımsızlığından haberdar olmayan ve iradesi onlar üzerinde dinlenen ve beslenen kimse onları kullanmaktan kaçınmalıdır; zira onun için bunlar Tanrının yolundaki engellerden başka birşey değildir.

—*Aziz John*

Kişi oruç tutamayacağını söyleyebilir; fakat Tanrıyı sevemeyeceğini söyleyebilir mi? Bir başkası iffetini koruyamadığını veya bütün eşyasını, parasını fakirlere vermek için satamayacağını itiraf edebilir; fakat bana düşmanlarını sevemeyeceğini söyleyebilir mi? Bütün yapılması gereken kişinin kendi kalbine bakmasıdır; zira Tanrının bizden istediği çok uzaklarda bulunmaz.

—*Aziz Jerome*

Bunu yapmak isteyen herhangi biri arzu ettiği nefsî körlenmeyi ve daha da fazlasını bedensel çileye hiç başvurmadan olağan, günlük yaşamın olaylarından da elde edebilir. *Holy Wisdom*'ın yazarının Gertrude More için koyduğu kurallar şunlardır.

İlk olarak, beşeri veya İlâhî herhangi bir yasayla yapması gereken şeyleri yapmalı. İkincisi, beşerî veya ilâhî yasalarca veya İlâhî vahiyle yasaklanan şeyleri yapmaktan kaçınmalı. Üçüncüsü, mümkün olduğunca çok sabır veya tevekkülle, Tanrının eli tarafından uğratıldığı bütün sıkıntılara ve fitrî isteklerine karşı olan şeylere katlanmalıdır. Bunlar, mesela, açlıklar, dayanılmaz istekler, dertler veya bedensel acılar, hastalık ve sakatlıklar; yahut gene dostların kaybedilmesi, ihtiyaçların sağlanamaması ve isteklerin tatmin edilememesi gibi şeylerdir. Bütün bunlara sabırla katlanılmalıdır; bu sıkıntılar dolaysız olarak Tanrıdan veya yarattıklarından gelebilir, bu farketmez... Esasen bunlar Bayan Gertrude veya herhangi başka biri için yeterli riyazet kurallarıdır; kimseye başkalarını öğütlemeye veya dayatmaya da gerek yoktur.

—*Augustine Baker*

Özetleyecek olursak riyazetin en iyisi inatçılığın, bencilliğin, ben merkezli düşünüş, isteyiş ve tasavvurun yokedilmesiyle sonuçlanandır. Aşırı bedensel çileler bu tür bir nefsî körlenmeyi sağlayamaz. Fakat günlük hayatımızda (günahlarımız dışında) başımıza gelenlerin kabulü muhtemelen

bu sonuca ulaştıracaktır. Nefsanî zevklerden alıkoyma sürecinde özgül çalışmalar yapılacaksa bunlar göze çarpmaz, rekabete dayanmayan ve sağlığa zararsız olmalıdır. Bu nedenle çoğu insan perhiz konusunda beslenme uzmanlarının sağlığa zararlı olarak gördüğü şeyleri yemekten kaçınmayı nefsi yeterince körletici bulacaktır. Sosyal ilişkiler söz konusu olduğunda ise, nefsi çeşitli zevklerden alıkoyma sözde–alçakgönüllülük gibi yapmacık hareketler değil —kaba ve değersiz şeyler söylemekten kaçınma (ki bu uygulamada sıradan konuşmanın yüzde ellisinden kaçınmak anlamına gelir) ve dış şartlar veya vücudumuzun durumu bizi endişeye, üzüntüye ve aşırı sevince sevkettiğinde sakin olarak ve sade bir neşeyle davranma açısından— dilin ve duyguların kontrolü şeklini alacaktır.

Bir insan Tanrı sevgisine cennette yeniden doğmak, şöhret veya mükafat için ya da korkudan giriyorsa böyle bir sevginin hiçbir saf etkisi olmaz.

—Sutra, Dharma'nın Ayrımı ve Korunması

Prens Wen Wang Tsang'da teftiş için dolaşırken balık tutan yaşlı bir adam görür. Fakat onunki gerçekten balık avlamak sayılmazdı, çünkü balık tutmak için değil kendini eğlendirmek için atmıştı oltasını. Wen Wang onu hükümet idaresinde görevlendirmek istedi, bir taraftan da vezirleri, amcaları ve kardeşlerinin itirazından korkuyordu. Öte yandan, eğer yaşlı adamın gitmesine izin verirse insanların böyle bir nüfuzdan mahrum kalacağını düşünmeden de edemiyordu.

—Chuang Tzu

Tanrım, eğer sana cehennem korkusuyla ibadet ediyorsam beni cehennemde yak. Sana Cennet ümidiyle ibadet ediyorsam beni ondan mahrum et; eğer sana yalnız Senin rızan için ibadet ediyorsam sonsuz güzelliğini benden esirgeme.

—Rabia

Sufi kadın–veli Rabia kendini sadece Tanrının kendisine adama; Budist ilahiyatçı kişisel ahlak Yasası; Çinli Filozof ise, karakteristik bir nükte ile, devlet idaresi açısından konuşuyor, düşünüyor ve hissediyor; fakat her üçünün de üzerinde durduğu nokta kişisel çıkarlara kayıtsızlıktır. Bu Hz. İsa'nın Ferisîleri ben–merkezci sofulukları nedeniyle kınadığı, Bhagavad–Gita'nın Krişna'sının da Arjuna'ya Tanrının emrettiği görevleri amellerinin

meyvelerine kişisel bir özlem veya korku duymadan yapmasını söylediği zamanki kadar güçlü bir ısrardır.

Aziz Ignatius Loyola'ya bir defasında, Papa'nın Mesih'in Cemaatini terketmesi durumunundа hislerinin ne olacağı soruldu. "Onbeşdakikalık bir dua" diye cevap verdi" ve "bu konuda daha fazla düşünmezdim."

Bu belki de bütün çilelerin en güç olanıdır. Kişinin bütün enerjisini yoğunlaştırdığı herhangi bir meseleyle ilgili geçici bir başarı veya başarısızlığa karşı "kutsal kayıtsızlık" Eğer başarıyla sonuçlanırsa bu iyi ve güzeldir; başarısızlıkla karşılaşırsa da iyi ve güzeldir, tabiî ki bu sınırlı ve zamanla kayıtlı akla tamamıyla kavranmaz gelen şekillerde olur.

Özlemleri olmayan bir adamla iyinin veya kötünün iç idaresini bozmasına izin vermeyen, daha ziyade olup biteni kabul eden ve ölümlülüğünün toplamına eklemeyen kişiyi kastediyorum.

—*Chuang Tzu*

Tanrıyla birlik için uygun tasarruf ruhun Tanrının mahiyeti konusuyla ilgili herhangi birşeyi anlaması, hissetmesi, tatması veya tasavvur etmesinden ziyade sadece Tanrı için herşeyden tam anlamıyla el çekme ve mutlak kopuş olan saflık ve sevgide kalmasıdır.

—*Aziz John*

Endişe her zaman boştur, zira hiçbir fayda sağlamaz. Evet, bütün dünya ve içindeki herşey düzensizliğe atılsa bile bu nedenle huzursuzluk boş olacaktır.

—*Aziz John*

Bugünün ve bulunduğumuz yerin derdi yeter. Ya henüz gerçekleşmedikleri ya da ulaşamayacağımız uzaklıkta meydana geldikleri için değiştiremediğimiz olaylar hakkında endişe etmek, huzursuz olmak içinde bulunduğumuz anda olanları endişemizin konusu olan uzak veya muhtemel bir kötülükle aşılamaktan başka birşeye yaramaz. Günde dört veya beş defa radyo habercilerini ve yorumcuları dinlemek; sabah gazetelerini, bütün haftalık ve aylık dergileri okumak, bugünlerde "politikaya kavrayışlı bir ilgi duymak" şeklinde tanımlanıyor. Aziz John ise bunu boş bir uğraşa dalma ve huzursuzluk için huzursuzluk duymak olarak adlandıracaktır.

Çok az şey istiyorum, istediğim şeyler için de arzum çok az. Neredeyse hiç özlemim yok. Fakat dünyaya yeniden gelseydim hiç özlem sahibi olmazdım. Hiçbirşey istememeli, hiçbir şeyi reddetmemeliyiz. Tanrının bizim için istediğini istemek dışında hiçbir özlemle oyalanmadan kendimizi ilâhî Takdir'in kollarına bırakmalıyız.

—Aziz François de Sales

Boşluğa doğru yeterince ilerleyin,
Huzura sıkı sıkıya yapışın
Onbin şeyden hiç birine senden başkası tesir edemez.
Her nereye giderlerse onları seyrederim.
Bak, bütün herşey her ne şekilde gelişirse gelişsin
Geliştikleri köke geri dönerler
Köke bu dönüş Huzur olarak adlandırılır;
Huzura Kadere boyun eğme denilir;
Kadere boyun eğen her zaman aynı olanın parçası olur;
Her zaman aynı olanı bilmek aydınlanmaktır;
Onu bilmemek kör gözle uçuruma yürümek demektir.

—Lao Tzu

Keşke Manastır reisi olmak ve kitap yazmak yerine (Caldey Adası'ndaki) "Münzevîlere" katılabilseydim. Fakat tabiî ki arzu ettiğime sahip olmayı istemem.

—Abbot John Chapman

Anlık, her zamanki olaylardan başkasını istememeliyiz, fakat kendimizi iyiliğe alıştırmalıyız.

—Cenovalı Azize Catherine

Diğer bütün alanlarda olduğu gibi nefsi körletme uygulamasında da ilerleme bir bıçak ağzı boyuncadır. Bir tarafta ben–merkezci zühdün Scylla'sı* gizlenirken diğer tarafta kaygısız dinginciliğin Charybdis'i* bulunur. Ezelî Hikmetin yorumcuları tarafından telkin edilen kutsal kayıtsızlık ne sevinç ve kedere karşı lakaytlık ne de etkilere karşı salt hareketsizliktir. Bu daha ziyade etkin bir teslimiyettir. Arzular doğrultusunda hareket etme isteği terkedilir, bununla arzulardan tamamıyla

kurtulma değil ilâhî iradenin tüm doğal arzuları bastırılmış zihin ve bedeni iyilik için aracı olarak kullanabileceği beklenir. Yahut Kabir gibi,

> “Tanrıyı yürekten arayan kimse gönlünde Ganj ve Yamuna nehirlerini karıştırmak gibi aşk ve kayıtsızlık akıntılarını karıştıran kimsedir”

diyebiliriz. Belli şeylere bağlanmayı sona erdirmedikçe bütün kalp, zihin ve gücünüzle Tanrı aşkı ve sırf O’nun rızası için bütün yaratılmışlara karşı sevgi duymak söz konusu değildir. İncillerde başkalarını dışta bırakan aile bağlarını terketme gereğiyle ilgili sert sözleri bu şekilde anlayabiliriz. Eğer İnsanoğlu başını hiçbir yere koymamışsa, Tathagata ve Boddhisattvalar

> “düşüncelerini ne olursa olsun hiçbirşeye bağlanmadan Gerçekliğin doğasına karşı uyanık tutmuşlarsa”

bunun nedeni aynen güneş gibi adile de adaletsize de eşit derecede yansıyan ilâhî aşkın kişisel özlemleri ve ihtirasları içerisinde hapsolmuş bir zihince kavranamayışıdır.

> İçinde ne kadar iyilik olursa olsun herhangi bir şeye bağlanmış nefis ilâhî birliğin kurtuluşuna ulaşamaz. Zira kuşu tutan ister güçlü kalın bir halat, isterse zayıf ince bir ip olsun bu farketmez, önemli olan onu gerçekten sıkı tutmasıdır; çünkü ip kopana kadar kuş uçamaz. Aynen bunun gibi, ne denli zayıf olursa olsun beşerî sevgi bağlarıyla tutulan nefis bunlar durdukça Tanrıya ulaşamaz.
>
> —*Aziz John*

> Günahlarından yeni kurtulan ve dolayısıyla, Tanrıyı sevmeye azmetmiş olmakla beraber, hâlâ acemi ve çırak, zayıf ve gevşek olan bazıları vardır... Bunlar Efendimizle birlikte gereksiz, boş ve tehlikeli şeyleri de aynı anda severler. Tanrıyı herşeyden çok sevmekle birlikte Tanrının rızasına göre değil ayrıca sevdikleri —konuşma, davranış, giyim, eğlence ve zevkler açısından hafif aşırılıklar gibi— bir çok şeyden haz almayı sürdürürler.
>
> —*Aziz François de Sales*

> İlâhî aşk açısından epey ilerleme kaydetmiş ve tehlikeli şeylere olan sevgisini kesmiş bazı kimseler vardır; bununla beraber hâlâ tehlikeli ve gereksiz sevgileri vardır, zira onlar Tanrının sevmelerini istediği şeyleri aşırı, çok duyarlı ve ihtiraslı bir sevgiyle severler...Akrabalarımız,

dostlarımız ve hayırseverleri sevmemiz Tanrının rızasına uygundur, fakat onları aşırı şekilde sevebiliriz; dinî olsalar bile meşgalelerimizi ve (gene de çok sevmemiz gereken) zühtle ilgili uygulamalarımızı, sadece birer araçken hedef olarak gördüğümüzde ve itaatın ve daha genel iyiliğin üzerine yerleştirdiğimizde aşırı olarak sevebiliriz.

—Aziz Françoise de Sales

Tanrının bütün sınırların ötesinde olan iyilikleri ancak boş ve yanlız bir kalpte bulunabilir.

—Aziz John

Farzedin ki bir kayık nehrin karşısına geçiyor, boş bir başkası da onunla çarpışmak üzere. En duyarlı birisi bile soğukkanlılığı kaybetmez. Fakat düşünün ki ikinci kayıkta biri var. İlk kayıktaki kimse ikincisindekine uzak durması için bağıracaktır. İlkinde işitmezse, üçüncü defada da duymazsa kötü sözler duyması kaçınılmazdır. İlk olayda kızgınlık yoktur, ikincisinde ise var; çünkü ilk olayda kayık boşken ikincisinde doludur. Dolayısıyla olay insanla ilişkilidir. Eğer hayatını boş geçirse onu kim incitebilirdi?

—Chuang Tzu

Kalp kaybettiğine ağlarken ruh bulduğuna güler.

—Anonim Sûfi Özdeyişi

Varlığımızın ruhî kısmında ilâhî Kaynakla paylaştığımız, şimdiye kadar bilkuvve mevcut ve keşfedilmemiş hayatı benmerkezci yaşamı yokederek kurtarırız. Bu yeni bulunmuş hayat diğerinden “daha zengindir” ve daha farklı ve yüksek türden bir hayattır. Varlığı ezelî ve ebedî olana kavuşmaktır, bu kavuşma mutlak saadettir. Aynı şekilde zorunlu olarak, Atman’la bir olan Brahman sadece Varlık ve Bilgi değil aynı zamanda Saadet olduğundan ve Aşk ve Huzurdan sonra geldiğinden Ruh’un nihaî meyvesi hazdır. Nefsi körletme acılıdır, fakat bu acı kutluluğun ön koşullarından biridir. Bu manevî/ruhî tecrübe kimi zaman tanımlandığı dilce gizlenmektedir. Bu nedenle, Mesih Göksel Krallığa çocuklar kadar küçük olanlardan başka kimsenin giremeyeceğini söylediğinde (ki bu basit cümlenin çağrıştırdığı imgeler çok tesirlidir) insanın en yorucu ve sıkı bir “nefsî hazlardan mahrumiyet” sürecine girmeden çocuk gibi olamayacağını

unutma eğiliminde bulunuruz. Uygulamada çocuklar gibi olma emri kişinin hayatını sona erdirmesi emriyle benzerdir. Traherne'nin "Dünyadaki Tanrı" bölümünde açık bir şekilde belirttiği gibi kişi yetişkin beşeriyetin kirli aletlerinden vazgeçmedikçe bütün kutsal güzelliği içerisindeki yaratılmış Tabiatı bilemez. Gübre renkli gözlüklerden bakıldığında evren bir gübre yığını gibi görünür; uzun süre takılması nedeniyle gözlükler gözkürelerini iyice sardığında ise "algı kapılarının silinmesi" süreci çoğunlukla, manevî hayatın ilk basamaklarında her halükarda, cerrahî bir müdahale gibi acı vericidir. Daha sonra nefsin isteklerine gem vurmanın bile Ruh'un hazzıyla kaplanabildiği doğrudur. Bu hususta ondördüncü yüzyılda yazılmış olan *Scale of Perfection*'dan alınan aşağıdaki parça aydınlatıcı olabilir.

Çoğu insan komşularına karşı alçakgönüllülük, sabır ve sevgi erdemlerine sadece aklen ve niyet olarak sahiptir, onlardan ne ruhî bir haz alır, ne de onları sever; zira çoğu zaman onları yapmaktan nefret duyar, onları yapmak zor gelir ve acı verir. Fakat yine de onu yapar; bu sadece aklın ve iradenin zorlaması, Tanrı korkusu nedeniyledir. Bu insan bu erdemleri akıl ve iradesinde bulundurmaktadır, onlara sevgi duymaz. Fakat Mesih'in inayeti, ruhî ve bedenî çalışmayla akıl ışığa, irade sevgiye dönüşünce bu erdemler kalbinde yer tutar; zira fındığın acı kabuğunu o kadar kemirmiştir ki sonunda onu kırmış ve içini yemeye başlamıştır; şunu demek istiyorum önceleri uygulanması zor olan erdemlerden artık zevk ve lezzet alınmaya başlanmıştır.

—*Walter Hilton*

Şu veya bu oldukça, şu veya buna sahip oldukça ne herşeyim ne de herşeye sahibim. Şu veya bu oldukça, şu veya buna sahip oldukça kendinizi arıtamazsınız; o zaman heryerde hazır ve nâzır ve ne şu ne de bu olarak herşey olursunuz.

—*Eckhart*

Eckhart'ın bu satırlarda dramatik olarak vurguladığı husus manevî hayat ahlakiyatçıları ve ruhiyatçıları tarafından da sık sık vurgulanmaktadır. İçinde yaşadığımız dünyaya gerçek anlamda sahip olmamız ancak zihnimizi "ben" "beni" "benim"le işgalden kurtarmakla olacaktır. Hiçbirşeyi

mülkümüz saymamak şartıyla herşey bizimdir. Ayrıca herşey sadece bizim değil, başkalarınındır da.

Bu gerçek sevgi cüruf ve kilden farklıdır
Bölmek atmak değildir.

Ruhun ve bir ölçüde de zihnin iyilikleri dışında ve bu iyiliklere kadın ve erkekler tarafından kayıtsızlık ve feragat hâlinde sahip olunmadan tam bir ortakçılık sözkonusu olamaz. Sırf aklî ve estetik iyiliklerin yaratılması ve bunlara sahip olmak için bile bir parça çilenin vazgeçilmez bir ön koşul olduğu da belirtilmelidir. Bir sanatçı, filozof veya bilim adamı hayatını tercih edenler, çoğu zaman, fakirlik ve sıkı çalışma hayatını seçerler. Fakat bunlar onların katlanmaları gerektiği tek çileler değildir. Sanatçı dünyaya baktığında eşyayı faydacı, bencil açıdan düşünme şeklindeki basit insan eğilimini reddetmelidir.

Aynı şekilde bir filozof da sağduyusunu körletmeli, araştırmacı da aşırı basitleştirme ve kalıplaşmış olarak düşünmeye kesin bir biçimde direnmeli ve kendini esrarlı Gerçeğin imâlarına karşı duyarlı kılmalıdır. Estetik ve fikrî eserlerin yaratıcıları için geçerli olan, bir defa ortaya çıkarıldığında bunlardan zevk alanlar için de geçerlidir. Bu nefsi körletmelerin hiçbir surette değersiz olmadığı tarihin akışı içerisinde tekrar tekrar görülmüştür. Kişi, mesela, fikrî açıdan nefsini körletmiş Socrates'i ve nefsini körletmemiş vatandaşlarının ona ödül olarak verdikleri zehiri düşünebilir. Kişi gene Galileo ve çağdaşlarının Aristocu düşünüş kalıbını kırmak için göstermeleri gereken destansı çabaları ve bu gün evrende Descartes'ın eski zamanlardan beri kutsanan reçetelerini kullanarak bulunabilecek olandan daha fazlasının bulunduğuna inanan herhangi bir bilim adamınca gösterilmesi gereken hiç de daha az destansı olmayan çabaları düşünebilir. Bu çilelerin ödülü daha alt düzeyde ruhî bir saadete tekabül eden bir bilinç hâlidir. Sanatçı, —filozof ve bilim adamı da birer sanatçıdır— estetik tefekkürün, buluşun ve kayıtsız (yani ona bağlanmadan) mülkiyetin mutluluğunu, saadetini bilir.

Aklın, duyguların ve muhayyilenin malları gerçek mallardır; fakat bunlar nihaî mallar değildir, eğer onları başlı başına hedef sayarsak putperestliğe düşeriz. İradenin, arzuların ve eylemin körletilmesi yeterli değildir; biliş, düşünüş, duyuş ve tasavvur ediş alanlarında da riyazet olmalıdır.

İnsanın aklî melekeleri İlk Günahla hayvanî iştihalarından çok daha kötü bir durumdadır ve çok daha büyük bir mahviyet gerektirmektedir. Öz irade, öz anlayış ve öz tasavvur tabiî güçlerini şımarttığı ve tatmin ettiği ve edebiyat eğitiminden kazanılan hazinelerle görünüşte zengin ve saygın yapıldığı zaman bunlar zavallı düşkün insanın Mesihle yekdil olmasına aynen iyi ve gerektiği şekilde öğrenilmiş yemek pişirme sanatının bir İncil aliminin Hristiyan riyazetinin özüne ve tatbikine ulaşmasına katkıda bulunduğu kadar yardımcı olacaktır.

—*William Law*

Kültür, Almanca olduğu ve bir “K” ile hecelendiği için Birinci Dünya Savaşı sırasında bir olay ve istihfaf konusuydu. Bu şimdi tamamıyla değişmiştir. Edebiyat, Sanat ve Bilim Rusya’da yeni bir beşerî Teslis’in üç unsuru olmuştur. Kültür dini sadece Sovyetler Birliğine özgü değildir. Kapitalist demokrasilerdeki aydınların çoğunluğu tarafından da uygulanmaktadır. Tanrı, İnsan ve Tabiat hakkında herşeyi bilen insanların himayekâr olumsuzculuğuyla başka herşey hakkında yazan ve garip kalabalıkların içini okuyan zeki ve pişkin gazeteciler sıra Kültüre geldiğinde kendilerine gelirler. Bu durumda tarif edilemeyecek derecede gülünç olan bir samimiyet ve coşkunlukla bizi en son duvar resimleri ve uygarlık merkezlerince temsil edildiği şekliyle Yüce Sanat’a karşı olumlu dinî duygularını paylaşmaya davet ederler; Bayan X eşsiz romanlarını, Bay Y de fazlasıyla Coleridge tarzındaki eleştirilerini yazmayı sürdürdükçe dünyanın, bütün zıt görünümlere rağmen, anlam ifade edeceğinde diretirler. Kültürün aynı şekilde abartılması, sanat ve edebiyatın haddizatında hedef olduğu ve mantıklı ve gerçekçi bir hayat felsefesinden tecrit hâlinde gelişebileceği inancı okulları bile işgal etmiştir. “İlerlemiş” eğitimciler arasında yetişkinlerin “kendilerini ifade etmelerine” izin verildiği, çocuklar da sanat dersinde “yaratıcı” olmaya teşvik edildiği sürece herşeyin yolunda gideceğine inanan birçok insan vardır. Fakat, aksine, mumlu kil ve kendini ifade eğitim problemlerini çözmeyecektir. Ne teknoloji ve meslekî rehberlik, ne de klasikler ve “En İyi Yüz kitap” bunu yapabilir. Eğitimle ilgili aşağıdaki eleştiri bundan iki buçuk asır kadar önce yapılmış olmakla birlikte bugün de onyedinci yüzyılda olduğu kadar geçerlidir.

> Yerini ve Tanrıyla, melekler ve insanlarla ve yeryüzündeki bütün mahluklarla, cennet ve cehennemle, zaman ve sonsuzlukla ne şekilde ilişkili olduğunu görmeden herhangi bir şeyi bildiğini düşünen kimse bilmesi gerektiği şekilde hiçbir şey bilmez.
>
> —*Thomas Traherne*

> Bununla beraber (İngiliz Uluslar topluluğu zamanında) Oxford da bazı şeyler de eksikti. Bütün diğer bilimlerin anası olmakla beraber açıkça saadeti öğretecek hiçbir hoca yoktu. Bizler de bu şeyleri ancak yabancı olarak, kendi özel merakımızı tatmin etmek için etüd ediyorduk. Bilgimizi artırmaya çalışıyorduk, fakat hedefe yönelik olarak çalıştığımızı bilmiyorduk. Belli bir hedefimiz olmadığı için de usulde hata yapıyorduk.
>
> —*Thomas Traherne*

Traherne'nin ifadesiyle "saadet" "sonsuz mutluluk hâli" anlamına geliyor; o da uygulamada kurtuluşla özdeştir. Kurtuluş ise içteki zirvelerde ve hem içte hem de dıştaki dolulukta Tanrının birleştirici bilgisinden başka birşey değildir.

Aşağıdaki parça temel kaygısı Uluhiyetin ruhun iç zirvelerindeki bilgisine ulaşmak olanlarca uygulanması gereken fikrî çilenin bir anlatımıdır.

> Devamlı bir surette bütün putları yokederek, içe bakış ve zihnî Tanrı fikriyle işgal etme yoluyla sonunda bütün bu engelleri aşarak arkada bırakan kimse mutludur. Zira sadece bu yollar vasıtasıyla en saf ve basit objesi olan Tanrı hakkında yalın, saf, basit aklı ve sevgileriyle içten davranır. Bu nedenle içindeki Tanrıyla ilgili bütün tasarrufun bütünüyle ve yalnızca yalın akla, sevgiye ve iradeye bağlıdır. Zira gerçekte bu tasarruf insanın özünü oluşturan —anlayış ve sevgiden başka hiç birşeyle— ne bedensel bir organ ne de dış duyumlar tarafından gerçekleştirilebilir. O hâlde, gerçek mutluluğa ulaştıracak emin bir basamak ve kısa bir yol bulmak istiyorsanız, kararlı bir şekilde samimi olarak kalp temizliği ve zihin saflığını isteyin ve onun arkasından koşun. Buna sürekli bir sukûneti ve zihin dinginliğini, kalbî sevgileri devamlı surette üste yerleştirerek hatırlamayı ekleyin. Kalbi sadeleştirmek için çalışın, kalbi işgal eden düşlere karşı sarsılmaz ve bunlardan uzak durarak içinizdeki Efendide sabit kalırsınız. O derece ki ruhunuz sanki sonsuzluğun her zaman mevcut

şimdisine —yani uluhiyet hâline— girmiş gibidir. Tanrıya yükselmek kişinin kendisine girmesidir. Zira bu şekilde yükselen, giren ve kendinin altına inen ve üstüne çıkan kimse gerçekte Tanrıya yükselir. O zaman zihin kendini kendi üzerine çıkarmalı ve şöyle demelidir: “Herşeyin üzerinde ihtiyaç duyduğum bütün bildiklerimin üzerindedir” Bu şekilde zihinsel karanlığa taşındıktan sonra, kendini bu herşeye yeten iyiliğe yoğunlaştırarak evde kalmayı öğrenir ve bütün sevgisiyle içteki yüce iyiliğe yapışır ve devamlı onda sabit kalır. Bu nedenle değişmez olana ve Tanrının kendisi olan bu gerçek hayata ulaşana kadar, zaman ve mekân değişiklikleri olmaksızın bu iç huzurda ve uluhiyetin gizli konağında kalmayı sürdürün.

—*Albertus Magnus*

Kimi insanlar bilgiyi ve ayırt etmeyi bütün herşeyin en iyisi ve mükemmeli olarak severler. Bakın, sonra bilgi ve ayırt etme, ayırt edilenden daha çok sevilmeye başlar; zira sahte tabiî ışık kendisinden başkası olmayan bilgi ve melekelerini bilinenden daha çok sever. Bu sahte tabiî ışığın basit Hakikatı anlaması mümkün olsaydı, Tanrıda ve hakikatta olduğundan kendi mülkünü kaybetmeyecekti; yani, kendinden ve kendi öz şeylerinden ayrılamayacaktı.

—*Theologia Germanica*

Ahlakî eylemle manevî bilgi arasındaki ilişki sanki çevrimsel ve karşılıklıdır. Kişinin kendini düşünmeden davranması bilgiye ulaşmayı mümkün kılar, bilgisinin eldesi ise kendi sıraları geldiğinde âmilin bilme gücünü arttıran daha ileri ve daha samimî olarak kendini düşünmeden yapılan eylemleri mümkün kılar. Herşey yolunda giderse ve bir de tam bir alçakgönüllülük ve itaat varsa bu şekilde sınırsız olarak sürer gider. Bu süreç Maitrayana Upanişad’ın birkaç satırında özetlenir. İnsan doğru eyleme girişir (ki bu tabiî ki kişinin kendini bilmesini ve doğru tefekkürü de içerir) ve bu onun ayrı bireyselliği altındaki Zât’ı kısa bir an için görmesini sağlar. “Kendi nefsini Zât olarak görerek, benliğini unutur (ve dolayısıyla sadece başkalarını düşünerek hareket eder) bu nedenle mutlak olarak düşünülmelidir. Bu kurtuluşu gösteren en yüce sınır; benliğini unutmak suretiyle zevk veya acı içerisine girmez (başka bir deyişle, alakasızlık yahut kutsal kayıtsızlık hâline girer,) fakat mutlaklığa ulaşır (yahut Albertus

Magnus'un deyimiyle "değişmez hâle gelir ve Tanrının kendisi olan gerçek hayata varır)."

Çile yahut nefsi körletme tam olduğunda en karakteristik meyvesi saflıktır, ya koca, aile veya çocuk, kardeş veya arkadaş birliğini bozmadan sevecektir; dıştaki şeylerin ruhlarının, O'na sevketme açısı hariç, hiçbir cazibeleri olmayacaktır; bütün abartı ve hayalîlikler, taklit ve sahtelikler böyle bir birden, aynen çiğlerin güneş ışımadan önce kuruyup gitmesi gibi uzak durmalıdır. Tek saik Tanrıyı memnun etmek, Onun hoşnutluğunu kazanmaktır, böylece başkalarının söyledikleri ve düşündüklerine karşı küllî bir kayıtsızlık ortaya çıkar, bu sayede kelimeler ve eylemler sanki sadece onun temaşa gibi tam olarak sade ve tabiîdir. Böyle bir Hristiyan sadeliği iç hayatın mükemmeleştirilmesidir. Tanrı, iradesi ve hoşnutluğu da bunun tek hedefidir.

—*N. Grou*

Aşağıda ise psikolojik çözümlemenin en büyük üstadlarından birinin meseleyle ilgili daha geniş bir anlatımı vardır.

Dünyada, insanlar herhangi birini saf olarak isimlendirdiğinde genel olarak budala, cahil ve kolay kandırılır bir kişiyi kasteder. Fakat gerçek saflık, budalalıktan çok uzak olarak, neredeyse yüce bir erdemdir. Bütün iyi insanlar ondan hoşlanır ve onu takdir ederler, ona karşı olmanın kötülüğünü bilirler, başkalarında görmek isterler ve neyi içerdiğini bilirler; ne var ki onu tam olarak tanımlayamazlar. Saflığın ruhun nefsi fazla düşünmeyi engelleyen doğruluğu olduğunu söylemeliyim. Çok da mütevazi bir edim olan içtenlikle aynı değildir. Çoğu insan içten olduğu hâlde saf değildir. Doğru olduğuna inandıklarından başka hiçbir şey söylemezler, olduklarından başka türlü görünmeyi düşünmezler. Her zaman kendileri hakkında düşünürler ve her kelimelerini ve düşüncelerini tartarlar ve çok fazla ya da çok az yaptıkları endişesiyle kendi üzerlerinde dururlar. Bu insanlar içten fakat saf değildir. Başkalarıyla rahat geçinemezler, insan, kaba olmayan daha az saygın insanları daha çok seveceğini düşünür.

Çevredeki maddî dünyaya dalmak ve iç düşünceye hiç yer vermemek, hoş ve elle tutulabilir şeylerle sürüklenen kimilerinin körlükleri gibi, saflığın aksine olarak bir uç noktayken; Tanrıya veya diğer insanlara karşı

sorumluluklarımızla ilgili bütün meselelerde kendine dalmak da kişiyi kendi kibrinde bilge, ihtiyatlı, ne yaptığını bilen ve kendi iç huzurunu bozan ve en ufak şeyden rahatsız yapan diğer uç noktadır. Böyle sahte bir bilgelik, ciddiyetine rağmen dünyevî zevklere başaşağı dalanların budalalığından daha az boş ve budalaca değildir. Birisi kendini dıştan çevreleyen şeylerle sarhoştur; fakat her ikisi de sarhoşluk hâlindedir ve sonuncusu ilkinden daha kötü bir durumdur; zira gerçekte akıllıca olmadığı hâlde öyle görünür ve dolayısıyla insanlar tedavi edilmeye çalışılmaz. Gerçek saflık düşüncesizlikten ve yapmacıklıktan eşit derecede uzak, nefsin, öz–bilincin neden olduğu arıtmaları yansıtamaması ve onlara teslim olmaması için dış görünüşlerle boğulmadığı bir juste milieu'de yatar. Attığı her adım üzerinde düşünerek vakit kaybetmeksizin veya devamlı geriye bakmaksızın gittiği yere bakan kişi gerçek saflığa sahiptir. Böyle bir saflık gerçekte büyük bir hazinedir. Ona nasıl ulaşabiliriz? Onun için sahip olduğum bütün herşeyi verirdim; o Kutsal Kitabın değerli incisidir.

Bu durumda ilk adım nefsin dış görünüşleri bir tarafa koyması ve kendinin gerçek alakasını bilmek için içe bakması gereklidir; buraya kadar herşey doğru ve tabiîdir; bundan fazlası sadece dünyanın sarhoşluğundan kaçınmaya çalışan akıllı bir kendine sevgidir.

Sonraki safhada, korktuğu Tanrıyı düşünmeyi kendini düşünmesine eklemelidir. Bu gerçek hikmete zayıf bir yaklaşımdır, fakat nefis hâlâ büyük oranda kendine dalmış durumdadır; Tanrıdan korkmakla tatmin olmaz; öz–bilincin sürekli dairesi içinde gezinerek O'ndan korktuğu ve korkmamak için korktuğu konusunda emin olmak ister. Nefis üzerinde bütün bu hareketli durma gerçek aşkın huzurundan ve özgürlüğünden çok uzaktır, nefsin mutlaka bir imtihan döneminden geçmesi lazımdır; eğer aniden bir hareketsizlik hâline dalarsa onu nasıl kullanacağını bilmez.

Üçüncü safhada ise nefis, hareketli bir öz–tefekkürden vazgeçerek yerine Tanrı üzerinde durmaya başlar ve tedrîcen kendini Onda unutur. O'nunla dolar ve benliği doyurmayı bırakır. Böyle bir ruh kendi hatalarını görmezden gelmez veya kendi yanlışlarına kayıtsız kalmaz; onlardan her zamankinden daha çok haberdardır ve artan ışık onları daha açık biçimde gösterir, fakat bu kendini biliş Tanrıdan gelir ve bu nedenle de huzursuz ve tedirgin edici değildir.

—*Fenélon*

Bu ne kadar fevkalâde derecede kesin ve incedir! Yirminci yüzyılın kibrinin en sebepsiz olduğu için en olağanüstü kısımlarından biri de Freud'tan önce kimsenin psikoloji hakkında birşey bilmediği iddiasıydı. Fakat gerçek, çoğu modern ruh bilimcinin insanları seleflerinin en yeteneklilerinden daha az anladığıdır. Fenélon ve La Rochefoucauld bilinç altındaki derin ve utanç verici güdülerin dışa vurulduğunda mantıklı nedenlerle açıklanması hakkında herşeyi biliyorlardı ve cinsellik ve güç arzusunun persona'nın nazik maskesi altında işleyen etkili güdüler olduğunun da tam olarak farkındaydılar. Machiavelli Pareto'nun "artıklar" ve "türevler" —gerçek, bencil siyasî eylem güdüleriyle öyle bir eylemin kolay kandırılır halka kendileri açısından açıklanıp haklı gösterileceği süslü teoriler, ilkeler ve ülküler— arasındaki ayrım hattını çizmişti. Buda ve Aziz Augustin'in beşerî erdem ve malullükle ilgili görüşleri gibi Pascal'ın görüşü de daha gerçekçi olarak düşük olamazdı. Fakat bütün bu insanlar, La Rochefoucauld ve Machiavelli bile, yirminci yüzyıl ruh bilimcilerinin görmezden gelmeyi tercih ettikleri —insan doğasının ruh, zihin ve bedenden müteşekkil olmak üzere üç kısımlı olduğu; geçici ve ebedî, fiziki–hayatî, beşerî ve ilâhî iki dünya arasındaki sınır çizgisi üzerinde yaşadığımız; haddizâtında hiçbir şey olduğu hâlde "insanın, eğer isterse, Tanrı tarafından çevrelenmiş, Tanrıyı bulmaya yetenekli, Tanrıyla dolu bir hiç olduğu" gibi— belli gerçeklerin farkındaydılar.

Grou ve Fénelon'un hakkında kalem oynattığı Hristiyan saflığı Lao Tzu ve haleflerince çok takdir edilen erdemle aynı şeydir. Bu Çinli bilgelere göre kişisel günahlar ve toplumsal uyumsuzluklar hep insanların kendilerini ilâhî kaynaktan ayırmış olmalarından ve —kendini fiziksel olandan hayatî ve zihinsel olan yoluyla ruhî düzleme kadar her yerde gösterdiği şekliyle Büyük Yol, Logos ve Eşyanın Tabiatı olan— Tao'ya göre değil kendi istek ve anlayışlarına göre yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Kendi arzu ve isteklerimizi terkedip kendimizi Tao'nun çevremizdeki ve bedenlerimiz zihinlerimiz ve ruhlarımızdaki işleme biçimine bıraktığımızda Aydınlanma gelir. Taocu filozoflar kimi zaman Rousseau'nun Soylu İlkeline inanıyormuşçasına yazarlar ve (Çinli olmalarından ve dolayısıyla salt nazarî olandan ziyade somut ve uygulamaya dönük olanla çok daha fazla ilgilenmeleri nedeniyle) yöneticilerin, sayesinde medeniyetin karmaşıklığını

azaltabilecekleri ve böylece tebaalarını insan ürünü ve dolayısıyla da Tao'yu örten düşünce, duygu ve eylem kalıplarının bozucu etkilerinden koruyabileceği metodları formüle etmeye düşkündürler. Bununla beraber, halk için bu görevi icra edecek yöneticilerin kendisi de bilgi olmalıdır; kişinin bilge olması için de ıslah olunmamış yetişkinliğin bütün katılıklarından kurtulması ve tekrar küçük bir çocuk hâline gelmesi gereklidir.

Zira sadece yumuşak ve uysal olan canlıdır; herşeyi istila eden ve başkaları öldüğü hâlde kendisi hayatta kalan kendini herşeye uyduran ve her zaman en düşük yeri —sert kayayı değil sonsuz tepeleri aşındıran suyu — arayandır. Mükemmel bilgenin saflığı ve içtenliği çilenin —iradenin ve kendini bilme ile murakabe vasıtasıyla zihnin çilesinin— meyveleridir. Çocuk saflığını temel renkler kabıyla daha yüksek düzeyde ancak mükemmel bir eğitim görmüş bir ressam yakalayabilir. Hiçbir şey saf olmaktan daha zor değildir.

"Kalbin perhizinin nelerden oluştuğunu sorabilir miyim?" diye sordu Yen Hui.

"Birliği elde et" diye cevap verdi Konfüçyüs. "Kulaklarınla değil zihninle, zihninle değil tam ruhunla işitirsin. Fakat sen bırak işitme kulaklarınla olsun, zihnin işleyişi kendiyle. O zaman ruh dış görünüşlere pasif olarak tepkide bulunan menfî bir varlık olacaktır. Böyle menfî bir varlıkla sadece Tao kalabilir. İşte bu menfî hâl kalbin perhizidir."

"O zaman" dedi Yen Hui" bu metodu kullanamamamın sebebi kendi bireyselliğimdir. Eğer bunu kullanabilseydim bireyselliğim giderdi. Menfî hâlle kastettiğiniz bu mu?"

"Tamı tamına öyle" diye cevap verdi üstad: "Bırak da sana anlatayım. Eğer bu prensin (Yen Hui'nin ıslah etmeyi istediği kötü bir hükümdar) topraklarına onun izzeti nefsini kırmadan girebilirsen seni işitirse güleryüzlü davranacak, işitmezse pasif kalacaktır; orada tam mânâsıyla bir kayıtsızlık hâlinde bilgisiz, ilaçsız yaşayarak, başarıya yaklaşacaksın.....Şu pencereye bak. Onun vasıtasıyla boş bir oda manzarayla parlıyor; fakat manzara dışarıda durur. Bu anlamda kulaklarını ve gözlerini içeride iletişim kurmak için kullanabilirsin, fakat zihninden (basmakalıp, birbirinin tıpkı

> özdeyişler anlamında) bütün hikmeti çıkar at. İşte bu bütün mahlukatı ıslah metodudur.
>
> —*Chuang Tzu*

Bu bağlamda çile, sayesinde olaylara karşı gösterdiğimiz doğal, çalışılmadan kazanılmış —Tao, Zât, Tanrının İradesi ile uygunluk içindeki — tepkiler, nihayet sahip olmayı öğrendiğimiz bir çalışma, tahsil süreci olarak görülebilir. Kendilerini Eşyanın İlâhî Doğasına karşı yumuşak başlı kılanlar, içinde bulundukları şartlara özlem ve hırsla değil istediklerini kendiliğinden yapmalarını sağlayan bir sevgiyle tepki verirler; gerçekten samimi olarak içimdeki Ben Değil Tanrıdır diyebilen erkek ve kadınlar Ezelî Hikmet'in yorumcuları tarafından çocuklara, saf kimselere ve hatta kimi zaman ayyaşlara benzetilir.

> Arabadan düşen sarhoş bir adam, acı çekse de ölmez. Kemikleri diğer insanlarınkilerle aynıdır; fakat kazasıyla farklı şekilde karşılaşır. Ruhu emniyet hâlindedir. Arabaya bindiğinin bilincinde değildir. Hayat, ölüm, korku ve benzeri düşünceler kalbine girmez; dolayısıyla o da nesnel varlıkla temastan acı çekmez. Eğer şarap sayesinde böyle bir emniyet sağlanıyorsa Tanrı sayesinde ne kadar daha çoğu sağlanabilir?
>
> —*Chuang Tzu*

Sanatçı uzun bir itaat ve sıkı çalışmayla zorlama olmayan bir içtenliğe ve mükemmel bir ustalığa ulaşır. Kendi başına, deyim yerindeyse kişisel bilincinin üst tabakalarından birşey yaratamayacağını bilerek kendini "ilham"ın işleyişine bırakır; çalıştığı ortamın gözardı edilmemesi ve vahşice çiğnenmemesi gereken kendi doğası olduğunu bilerek kendini onun sabırlı hizmetçisi yapar ve bu şekilde mükemmel ifade özgürlüğünü yakalar. Fakat hayat da bir sanattır ve yaşamak da mükemmel bir sanatçı olacak insan da, varlığının bütün düzeylerinde, bir ressamın, heykeltraşın veya başka bir sanatçının sayesinde sınırlı bir mükemmeliyete ulaştığı aynı yolu takip etmelidir.

> Prens Hui'nin aşçısı bir öküz kesiyordu. Her bıçak darbesi, omuzlarının her kalkıp inişi, ayak sesleri, yarılan etin çıkardığı her bıj sesi, satırın çıkardığı çak sesi mükemmel bir uyum içindeydi; Mulberry Grave Dansı gibi ritmik, Ching Shou'nun akortları gibi aynı anlıydı.

“Bravo!” diye bağırdı. Prens. “Gerçekten büyük bir maharet” “Efendim” diye karşılık verdi aşçı, “kendimi her zaman Tao’ya adamışım. Bu maharetten daha iyidir. İlk olarak öküz parçalama işine başladığımda, önümde sadece bütün öküzleri görüyordum. Üçyıl bu işi yaptıktan sonra artık bütün hayvanları görmemeye başladım. Ve şimdi gözümle değil zihnimle çalışıyorum. Duyularım beni durmaya zorladığında zihnim devam etmeye iter, ezelî ilkelere başvururum. Hayvanın fıtrî yapısına göre olabilecek delikleri ve oyukları takip ederim. büyük kemikler şöyle dursun eklem yerlerinden bile kesmeye çalışmam.

“İyi bir aşçı satırlarını senede bir değiştirir, çünkü o keser. Bayağı bir aşçı ise ayda bir, çünkü o vura vura doğrar. Bu satır ondokuz senedir bende ve onunla binlerce öküz parçalamama rağmen ucu sanki bileği taşından yeni çıkmış gibidir. Çünkü eklem yerlerinde her zaman yarıklar bulunur, satırın ağzı da kalın olmadığından geriye yapılacak tek iş olarak kalınlığı olmayanı bu yarığa yerleştirmek kalır. Bu sayede yarık genişleyecek ve bıçak ağzı da kendine geniş bir hareket alanı bulacaktır. İşte ben satırımı bu nedenle ondokuz senede sanki bileği taşından yeni çıkmış gibi korudum. Fakat bir de bıçak ağzının zorlandığı sert kısımlar var ki burada çok dikkatli davranırım. Gözlerimi onun üzerinde sabitleştiririm. Elimi koyar ve parça bir hah sesiyle yere dökülen toprak gibi teslim olana kadar bıçağın ağzını sürterim. Sonra bıçağın ağzını çekerim ve ayağa kalkıp etrafa bakarım; son olarak da satırımı siler, temizler ve onu dikkatlice bir kenara koyarım.”

“Bravo!” dedi. Prens. “Bu aşçının sözlerinden hayatıma nasıl ihtimam göstermem gerektiğini öğrendim”

—*Chuang Tzu*

Buda, Sekiz Katlı Yolunun ilk yedi kolunda sekizinci ve son kol olan doğru tefekküre ulaşmak isteyen herhangi bir kimse tarafından yerine getirilmesi gereken koşulları tanımlar. Bu şartların yerine getirilmesi en sıkı ve kapsamlı bir riyazet —akıl ve iradenin, özlem ve duygunun, düşüncesinin, konuşmasının, eylemin ve son olarak ta geçim yollarının riyazeti— seyrine girmeyi sonuç verir. Belli meslekler insanın nihaî hedefine ulaşmakla neredeyse tamamıyla uyuşmazlar; ayrıca çok fazla fiziksel ve herşeyden önemlisi ahlakî, fikrî ve ruhî zarar veren belli geçim yolları vardır; öyle ki

bunlar kayıtsız bir ruh haletiyle bile uygulansalar (ki bu genel olarak imkânsızdır) gene de kendini sadece kendini değil başkalarını da kurtarmaya adayan bir kimse bunlardan kaçınmalıdır. Ezelî Hikmetin yorumcuları genelev işletme, kalpazanlık, vurgunculuk ve benzeri gibi suç niteliğinde mesleklerden sakındırma ve bunları yasaklamakla yetinmezler; ayrıca meşru sayılan bir çok geçim yolundan da uzak dururlar ve başkalarını da bunlara karşı uyarırlar. Bu nedenle çoğu Budist toplumlarda silah üretimi, sarhoşluk verici içki üretimi, kasapların etini toptan tedarik etme, çağdaş Hristiyan âleminde olduğu gibi servet, asalet ve siyasî nüfuzla ödüllendirilmiyordu; bunlar uğraşanlarının ve bu işlerin yapıldığı toplulukların üyelerinin aydınlanma ve kurtuluşa ulaşmalarını özellikle zorlaştıran işler olarak kötü görülüyordu. Benzer şekilde, ortaçağ Avrupa'sında da Hristiyanların tefecilik ve vurgunculukla geçim temini yasaklanıyordu. Tawney ve diğerlerinin de gösterdiği gibi faiz alma, tefecilik ve hisse senetlerine ve ticari mallara para yatırmak ancak reformasyon sonrası saygın hâle geldi ve kilisenin onayını aldı.

Kuveykırlara göre askerlik gayrı meşru bir geçim biçimiydi ve hâlâ öyledir. Onlara göre savaş Hristiyanlığa aykırıdır; bunun sebebi doğurduğu acıdan çok nefreti yayması, hilekarlık ve zulmü ödüllendirmesi, bütün toplumlara öfke, korku, kibir ve sevgisizlik bulaştırmasıdır. Bu tutkular İç Işığı örterler, bu nedenle de bunların sayesinde ortaya çıktığı ve yoğunlaştığı savaşlar, siyasî neticeleri ne olursa olsun, dünyayı manevî karanlığa emin bir yer yapmak için düzenlenmiş haçlı seferleri olarak görülmelidir.

Meşru geçim için ayrıntılı ve katı kurallar koymanın, tehlikeli olduğu saptanmıştır. Tehlikelidir zira çoğu insan aşırı dürüst olmak için hiçbir sebep görmemekte ve neticede çok katı bir kuralın dayatılmasına riyakarlık veya açık başkaldırmayla tepki vermektedir. Mesela Hristiyan geleneğinde bütün herkes üzerinde bağlayıcılığı olan kurallarla "dünyayı" tamamıyla terketme yönüne doğru çekildiklerini hissedenler için bağlayıcılığı olan mükemmellik öğütleri arasında bir ayrım yapılır. Kurallar kişinin Tanrıyı bütün kalbi, ruhu ve gücüyle ve komşusunu da kendisi gibi sevmesi şeklindeki ahlakî yasayı ve emri içerir. Bu son ve en büyük emre bütün gayretleriyle uymaya çalışanlar öğütlere uymadıkları ve dünyayla olan bütün bağlarını kesmedikçe bunu bütün kalpleriyle yapamayacaklarını anlarlar. Bununla birlikte insanların evliliği terketmeden ve sahip oldukları

bütün herşeyi satarak parasını fakirlere vermeden de Tanrının birleştirici bilgisine kavuşmak olan "mükemmelliği" elde etmeleri mümkündür. Fiilî fakirlik (hiç para sahibi olmamak) hiçbir surette kalbî fakirlik (paraya karşı kayıtsız olma) değildir. Kişi fakir, fakat paranın satın alabilecekleriyle ümitsizce alakalı, özlem, haset ve kendine acımayla dolu olabilir. Bir başkasının parası olabilir ama paraya ve paranın satın alabileceği şeylere, güç ve imtiyaza karşı kayıtsız olabilir. "İncildeki fakirlik" fiilî ve kalbî fakirliğin bir karışımıdır; fakat ruhun gerçek fakirliği fiilî olarak fakir olmayanlarda da mümkündür. O zaman, genel ahlakî yasaların yargısı dışında bulunduğu kadarıyla meşru geçim sorunlarının kesinlikle kişisel olduğu görülecektir.

Bireysel bir sorunun kendini gösterme şekli ve buna uygun çözümün bulunması sözkonusu bireyin ulaştığı bilgi, ahlakî duyarlılık ve manevî ferasete bağlıdır. Bu nedenle çok genel anlamda hariç evrensel olarak uygulanabilir kurallar koymak mümkün değildir "İşte benim üç hazinem" der Lao Tzu

> "onları koruyun ve onlara bekçilik edin! İlki merhamet, ikincisi tokgözlülük üçüncüsü de göğün altındaki herşeyin en önemlisi olma iddiasını terktir"

İsa Mesih'ten bir yabancı tarafından kardeşiyle arasındaki bir miras davasını çözmesi istendiğinde o (şartları bilmediğinden) davada yargıç olmayı reddeder ve sadece açgözlülüğe karşı genel bir uyarıda bulunur.

> Ga–Sang bir gün bağlılılarına ders veriyordu: "Cinayet aleyhinde konuşanlar ve bütün şuurlu varlıkların canlarına saygı göstermeyi isteyenler haklıdır. Hayvanları ve böcekleri bile korumak güzel bir şeydir. Fakat vakti öldüren, serveti yokeden, toplumlarının idaresini bozan insanlara ne demeli? Onları küçümseyemeyiz. Peki, aydınlanmış olmadığı hâlde öğüt verene ne demeli? O da Budizmi öldürüyor."

—*"One Hundred and One Stories" den*

Birgün Sultan İbrahim (Ethem) kurulmuş otururken tahtına,
Çatıdan gürültü ve bağırış sesleri geldi kulağına,
Ayak sesleri de işitti sarayının çatısında
Kendi kendine dedi, "Bu şiddetli ayak sesleri de kimin acaba?"

Pencereden bağırdı “Hey kim geziyor orada?”
Muhafızlar şaşkınlıkla dolu olarak, selam verdiler başlarıyla,
Dediler, “biziz dolaşıyoruz etrafta.”
“Ne arıyorsunuz” dedi. Dediler “develerimiz kayıp ta”
“Kim arar develerini evin çatısında”
Muhafızlar dedi “bizler kurulmuş olduğu hâlde
tahtına, Tanrıyla birliği arayan senin izindeyiz”

—Celaleddin Rûmî

Bütün toplumsal, ahlakî ve manevî problemlerin çözümü en acil ve en zor olanı güç, iktidar sorunudur. Güç arzusu bedensel bir kusur değildir ve yorgun ve doymuş bir fizyolojinin oburluk, aşırılık ve şehvet üzerinde koymuş olduğu sınırlamaların hiçbirini tanımaz. Her başarılı tatmin hissiyle büyüyen güç arzusu kendini bedensel yorgunluk veya hastalık tarafından engellenmeden belli belirsiz bir şekilde gösterir. Dahası, toplumun yapısı öyle bir hâldedir ki kişi siyasî, ekonomik ve dinî hiyerarşide ne kadar yukarılara çıkarsa güç icrası için mevcut imkânlar ve kaynaklar da o kadar çoğalır. Fakat hiyerarşi merdivenine tırmanmak genellikle yavaş bir süreçtir; ihtiras sahipleri de tepeye yaşları ilerleyinceye kadar nadiren ulaşırlar. Güç aşığı yaşlandıkça daima düştüğü günaha dalma şansı da artar, daha sürekli olarak arzularına râm oldukça bu arzular daha çekici hâle gelir. Bu açıdan durum sefahat düşkünlerininkinden büyük oranda farklıdır. İkincisi günahlarını gönüllü olarak hiçbir zaman terkedemeyebilir, fakat hiç olmazsa yaşlandıkça günahlarının kendini terkedeceğini görecektir; ilki ise günahlarını terkedemediği gibi günahları da onu terketmez. Yaşlılık, güç aşığına tutkularından kurtulma imkânı sağlayacağı yerde özlemlerini büyük çapta ve daha görkemli bir şekilde tatmin etmesini kolaylaştırarak onları yoğunlaştırır. İşte bu nedenle Acton’un deyimiyle, “Bütün büyük adamlar kötüdür” bu nedenle, eğer çoğu zaman kamu yararı için değil yalnızca veya en iyi deyimiyle esas olarak kötü adamların güç, iktidar arzularını tatmin için girişilen siyasî eylemin çok sık olarak ya kendini cerhedici ya da tam bir felaket olmasına şaşırabilir miyiz?

“*L’état c’est moi*” (devlet benimdir) der tiran; tabiî ki bu sadece piramidin tepesindeki otokrat için değil devleti kendileri aracılığıyla yönettiği ve gerçekte devletin hakiki hakimleri olan yönetici azınlığın üyeleri için de geçerlidir. Dahası, yönetici sınıfın güç iştihalarını tatmin

eden politika başarılı olduğu ve başarının ücreti de çok yüksek olmadığı sürece, halk yığınları bile devletin kendilerine ait olduğunu hissedecektir. Bireyin haddizâtında değersiz egosunun geniş ve parlak bir yansıması. Önemsiz insanlar güç, iktidar hırslarını aynen büyük adamların yaptığı gibi kendilerine vekil olarak tayin ettikleri yayılımcı devletin eylemleriyle tatmin ederler; aralarındaki fark tür değil derece farkıdır.

Güç ve iktidar hırsı ve arzusunun siyasî görünümlerini kontrol etmek için henüz hiçbir yanılmaz metod bulunamamıştır. Güç haddizatında sınırsız bir şekilde yayılımcı olduğundan bir başka güçle çarpışma dışında bir yolla kontrol edilemez. Sınıf çıkarları veya kişisel irade değil de hukuk devleti anlamında, özgürlüğe değer veren herhangi bir toplum, yöneticilerinin güçlerinin ayrılmasını sağlamalıdır. Ulusal birlik tek bir adama ve onun yönetici sınıfına ulusal kölelik anlamına gelir. Örgütlü ve dengeli bir ihtilaf özgürlüğün vazgeçilmez unsurudur. Majestelerinin Samimî Muhalefeti özgürlük aşığı her topluluğun gerçekten en faydalı kısmı olduğundan en samimîdir. Bundan başka, güç arzusu salt zihinsel ve bu nedenle doymak bilmez olduğu ve hastalık veya yaşlılıktan anlamaz olduğu için özgürlüğe değer veren hiçbir topluluk, yöneticilerine uzun görev süreleri vermez. “Hiç bozulmadığı için reforma uğratılmayan” Carthusian Tarikatı bozulmadan uzun bağışıklığını reislerinin sadece bir yıl için seçilmesine borçluydu. Kadim Roma’da yasalardaki özgürlük miktarı hakimlerin görev sürelerinin uzunluğuyla ters orantılıydı. Güç ve iktidar hırsını kontrole yönelik bu kuralların formülasyonu çok kolay, uygulamaya geçirilmesi ise, tarihin de gösterdiği gibi çok zordur. Bunların uygulanması zaman ayarlı siyasî mekanizmanın hızlı teknolojik değişim tarafından eskitildiği ve sağlıklı, örgütlü ve dengeli ayrılık ilkesinin yeni ve uygun kurumlarda somutlaşmasını gerektirdiği şimdiki gibi bir dönemde özellikle zordur.

Bilge Katolik tarihçi Acton da bütün büyük adamların kötü olduğu düşüncesindeydi; İranlı şair ve sûfî Rûmî de tahta kurulmuş otururken Tanrıyla birliği aramanın en az çatılarda deve aramak kadar boş bir girişim olduğunu düşünüyordu. Konuyla ilgili görüşleri Boswell üsluplu öğrencisi genç Belley Piskoposu tarafından kaydedilen Aziz François de Sales ise daha iyimser bir açıklama getirmektedir.

“Baba” dedim bir gün, yüksek makamları işgal edenlerin itaat erdemini uygulaması nasıl olur?

Fronçois de Sales cevap verdi “Bunu kendi tebaalarından daha çok ve iyi yapma yolları vardır onların. “Bu cevabı anlamadığımı görmüş olacak ki devam etti: ‘İtaatla yükümlü olanlar genellikle tek bir üste tâbidirler... Fakat kendileri üst olanlar, emrettiklerinde bile daha geniş bir itaat alanına sahiptirler; zira Tanrının kendilerini diğer insanların üstüne yerleştirdiğini, kendilerine sahip oldukları gücü verdiğini hatırda tutarlarsa onu Tanrıya itaatte kullanacaklar ve emrederlerken bile O’na itaat edeceklerdir. Bundan başka, vicdanı ve ruhu ilgilendiren konularda ruhanî bir üste tâbi bir makam kadar yüksek bir makam yoktur. Fakat bütün üstlerin can attığı daha yüksek bir itaat noktası vardır. Aziz Paul bile “Bütün insanlardan bağımsız olmama rağmen kendimi hepsinin hizmetçisi yaptım” derken buna imâda bulunmaktadır. Bu evrensel “herkese itaatle”, “bütün insanlar için herşey” oluruz; Efendimiz’in hoşnutluğu için herkese hizmet ederek de herşeyin üstümüz olmasına saygı duyarız.”

Bu kurala göre, François de Sales’in herkese, hatta kendisine yaklaşan en değersiz insanlara bile sanki üstüymüş gibi nasıl davrandığını, kimseyi incitmediğini, konuşmayı, dinlemeyi asla reddetmediğini, sözü kesildiğinde zamanlama ne kadar kötü de olsa en küçük bir bıkkınlık, sabırsızlık ve kızgınlık emaresi göstermediğini sık sık gözlerdim. Kendisine zamanını niçin ziyan ettiğini soranlara cevabı her zaman “bu Tanrının isteğidir, bu Onun benden istediğidir; daha ne istemeliyim? Bunu yaparken başka birşey yapmam istenmez. Tanrının Kutsal İradesi hepimizin kendisinden yayılması gerektiği merkezidir; başka herşey salt bıkkınlık ve heyecandır”

—*Jean Pierre Camus*

O hâlde büyük bir adamın da gücünü icra ederken iki koşulu yerine getirmek şartıyla —İlâhi kaynağın birleştirici bilgisini bile arzu edecek kadar— iyi olabileceğini görüyoruz. İlk olarak güç ve iktidarın getirdiği bütün faydalardan uzak durmalı ve yokluklarında ne insan ne de Tanrı sevgisinin olabileceği sabır ve nefse hakimiyet faktörlerini gözetmelidir. İkinci olarak ise, dünyevî güce sahip olmasının kendisine sadece Eşyanın Doğasına dolaysız olarak nüfuz eden yaşayan veya ölü azizlere ait olan ruhanî otoriteyi kazandıramayacağını idrak etmelidir. Patronun bir peygamber olduğuna inanacak kadar çılgın olan bir toplum yok olmaya

mahkum bir toplumdur. Uzun ömürlü bir toplum ise kendilerini Eşyanın Tabiatını görecek şekilde niteliklendirenlerin ulaşılacak hedefleri gösterdiği, işleri yönetmek olanların da azizlerin otoritesine saygı duyduğu ve öğütlerini dinlediği bir toplumdur. Bunlar en azından teoride, “vicdan ve ruh ile ilgili konularda ruhanî ve üste tâbi olmaktan başka hiçbir makamın çok yüksek olmadığı” Hindistan’da ve Reformasyon’a kadar da Avrupa’da çok iyi anlaşılmıştı. Ne yazık ki kiliseler her iki dünyanın da en mükemmelini elde etmeye —ruhanî otoriteyi ya doğrudan ya da bir derece uzakta tahtın arkasında kullanılan dünyevi iktidarla birleştirmeye— çalıştılar. Fakat ruhanî otorite sadece dünyaya karşı tamamen ilgisiz ve bu nedenle güdüleri şüpheden uzak olanlarca icra edebilir. Dinî bir kuruluş kendini Mesih’in Gizemli Bedeni olarak adlandırabilir; fakat rahipleri geçmişte olduğu gibi köle sahipleri veya devlet yöneticileriyse veya kurtuluş bugün olduğu gibi geniş ölçüde kapitalistlikse ne denli takdir ve saygı ifade ederse etsin hiçbir ünvan onun yargıya geçtiğinde siyasî ve ekonomik çıkarı olan bir taraf olarak yargıda bulunacağı gerçeğini gizleyemez. Gerçekte kurumun dünyevî güçleriyle doğrudan ilgili olmayan meselelerinde tek tek rahipler tam anlamıyla ilgisiz olabilirler ve bunu gerçekten de ispatlayabilirler. Bu neticede gerçek ruhanî otorite sahibi olabilecekleri ve oldukları anlamına gelir. Aziz Philip Neri sözkonusu duruma bir örnektir. Dünyevî hiçbir gücü olmadığı hâlde onaltıncı yüzyıl Avrupası üzerinde muazzam bir tesir icra etmişti. Fakat bu tesir nedeniyle, Trent Meclisinin Roma Katolik Kilisesini içten reforme etme çabalarının başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmadığı hususunda şüphe edilebilir.

Gerçek hayatta kaç tane büyük adam yönetilene olduğu kadar yönetene de zararsız iktidarı tek başına ortaya çıkaran şartları yerine getirmiş veya getirebilecektir? Tabiî ki çok az. Güç ve iktidar sorunu veliler dışında herkesçe çözümsüzdür. Fakat öz–yönetim sadece çok küçük gruplarda mümkün olduğundan ulusal veya uluslar üstü çaptaki toplumlar daima üyeleri iktidar hırsına büründükleri için iktidara gelen oligarşik azınlıklarca yönetilecektir. Bu demektir ki güç ve iktidar sorunu her zaman çıkacak ve François de Sales gibi insanlardan başkalarınca çözümlenemeyeceğinden her zaman sıkıntı yaratacaktır. Bu ise gelecekteki geniş çaplı toplumların, geçmiş toplumların güçlerinin zirvesinde oldukları kısa dönemlerdekinden daha iyi olmasını bekleyemeyeceğimiz anlamına gelir.

7
Hakikat

Tanrı hakkında niye lafazanlık ediyorsun? O’nun hakkında ne söylersen şöyle hakikatla alakası yoktur.

—Eckhart

DİNÎ LİTERATÜRDE “hakikat” kelimesi ayrım gözetmeksizin en az üç ayrı ve çok farklı anlamda kullanılmaktadır. Bazan Tanrının Hakikat olduğu söylendiği zaman olduğu gibi “gerçek” kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılır. Burada O’nun ezelî Gerçeklik olduğu kastedilir. Fakat bu hiç şüphesiz “Tanrıya ruhen ve hakikaten tapmak” gibi bir ifadedeki anlam değildir. Burada “hakikat” açıkça Gerçeklik hakkındaki cümleler hâlinde ifade edilmiş ve salahiyeti muteber kitaplara dayanılarak veya daha önceki kaziyelerden çıkarılan delillerin mantıksal açıdan ikna edici olması nedeniyle kabul edilen ikinci el bilginin aksine İlâhî Gerçekliğin dolaysız idrakine işaret eder. Nihayet kelimenin “bu ifade gerçektir” cümlesinde olduğu gibi daha bayağı bir anlamı vardır. Burada ifadenin oluşturulduğu lafzî sembollerin göndermede bulunduğu gerçeklere işaret eder. Eckhart “Tanrı hakkında ne söylerseniz söyleyin hakikatla alakası yoktur” diye yazdığında ilahiyatla ilgili bütün ifadelerin yanlış olduğunu iddia etmez. Beşeri sembollerle ilâhî Gerçeklik arasında bir uygunluk olabileceği kadarıyla ilahiyatla ilgili kimi ifadeler onları oluşturmamız mümkün olduğu kadar gerçektir. Kendisi de bir ilahiyatçı olan Eckhart bunu kesinlikle kabul edecekti. Fakat Eckhart aynı zamanda bir mistikti. Bu sıfatla, modern anlamda bir bilimcinin çağdaş zihinlere hararetli (ve aynı zaman da başarısız) olarak neler sokmaya çalıştığını —yani, kelimenin nesnelerle aynı olmadığı ve gerçekler hakkındaki kelime bilgisinin hiçbir surette gerçeklerin kendisini dolaysız olarak kavramakla eşdeğer olmadığını— çok canlı bir biçimde anlıyordu. Eckhart’ın gerçekte şöylediği şudur: Kişinin Tanrı hakkında söyledikleri bu çok karmaşık ve muğlak kelimenin ifade ettiği ilk iki anlam açısından hiçbir surette doğru olamaz. Aziz Thomas Aquinas da, içe dönük düşünüş tecrübesinden sonra kendisine ihsan edilen dolaysız bilgiyle karşılaştırıldığında o ana kadar yazdığı herşeyin bir saman çöpü olduğunu söyleyerek ilahiyatla ilgili çalışmasını kestiğinde imâ ile aynı şeyi söylüyordu. Büyük Müslüman ilahiyatçı El–Gazalî Aquinas’tan da iki yüzyıl önce Bağdat’ta aynı şekilde Tanrıyla ilgili hakikatların mülahazasından Hakikat–Gerçeğin tefekkürüne ve dolaysız kavranışına, filozofların salt aklî disiplinlerinden Sûfîlerin ahlakî ve ruhî disiplinlerine geçmişti.

Bütün bunlardan alınacak ders açıktır. “Hakikat” hakkında herhangi birşey işittiğimizde yahut okuduğumuzda kelimenin o anda yukarıda belirtilen anlamlardan hangisinde kullanıldığını soracak kadar uzun bir süre

düşünmeliyiz. Bu basit tedbiri almak suretiyle (ki bu fikrî doğruluğa ait gerçekten erdemli bir eylemdir) kendimizi büyük oranda rahatsız edici ve oldukça gereksiz bir zihinsel karışıklıktan kurtarırız.

Cezbetmek isterken körleri söyleyiverir Buda neşeyle o beliğ sözleri
İşte o zamandan itibaren engelleyici yaban gülleri doldurur göğü ve yeri

—Dai–o Kokushi

Hiçbir yerde gerçek birşey yoktur. Gerçek olan hiçbir yerde bulunmaz.
Gerçek olanı gördüğünü söylersen bu görüş gerçek değildir.
Gerçek olan kendine bırakıldığında, O'nda yanlış hiçbir şey yoktur, zira o Aklın kendisidir.
Akıl haddizâtında yanlıştan kurtarılmadığında
Gerçek olan hiçbirşey yoktur; hiçbir yerde Gerçek bulunamaz.

—Hui Neng

Gerçekte Buda hiçbir zaman hakikatı va'zetmemiştir, O herkesin onu kendi içinde görmesi gerektiğini biliyordu.

—Sutralamkara

Kişi ne kadar uzaklara giderse o kadar az bilir.

—Lao Tzu

"Şunu dinleyin" diye bağırdı Maymun. "Çin'den buraya gelirken yaşadığımız bütün sıkıntılardan ve kutsal kitapların bize verilmesini özellikle emretmenizden sonra Ananda ve Kasyapa bize düzmece bir mal teslimi yaptı. Onlar bize alıp götürmemiz için boş sayfalar verdiler, soruyorum size bunun bize faydası ne?"

"Bağırmanıza gerek yok" dedi. Buda gülümseyerek...." Gerçekte gerçek nüshalar bunlar gibi boş tomarlardır. Fakat görüyorum ki Çinliler bunu anlayamayacak kadar budala ve bilgisiz, bu durumda onlara üzerinde yazı olan nüshalar vermekten başka yapacak bir şey yok.

—Wu Ch'êng–ên

Filozoflar gerçekte yeterince zekiler fakat irfandan yoksunlar; diğerlerine gelince, onlar ya cahil ya da çocuksudurlar. Boş bir yumruğu gerçek birşey

kapsıyormuş gibi, parmak doğrultmayı gösterilen nesne gibi algılarlar. Parmağa sanki Aymış gibi bağlandıklarından bütün çabaları boşa gider.

—Yoka Daishi

Buda'nın öğretisi olarak bilinenler Buda'nın öğretisi değildir.

—Diamond Sutra

Budizmin nihaî öğretisi nedir?
Ona sahip olana kadar onu anlayamazsınız.

—Shih–t'ou

Ezelî Hikmetin konusu ezelî, ilâhî Gerçekliğin mahiyetidir, fakat bunun, sayesinde formüle edilmesi gereken dil zamanla kayıtlı olaylarla uğraşmak için geliştirilmiştir. Bütün bu formülasyonlarda bir çelişki unsuru bulmamızın nedeni de budur. Hakikat–Gerçek'in mahiyeti kendisine tam olarak tekabül etmeyen sözlü sembollerle tanımlanmaz. Ona en fazla *non sequitiurs* ve karşılıklarla imâda bulunulabilir.

Kimi dinî yazarlar bu kaçınılmaz paradokslara kasıtlı dil yanlışları —okuyucuyu aklın aslî günahı olan kendini beğenmişliğin dışına çıkaracak kadar şaşırtmak ve sarsmak için tasarlanan anlaşılması güç sözler, abartılar, ironik veya nükteli aşırılıklar— eklemeyi tercih etmişlerdir. Taoizm ve Zen Budizm üstadları bu ikinci türden paradoksa düşkündüler. Gerçekte ikinciler "göksel krallığı şiddetle ele geçirmek" için mantıklı olmayan ve hatta saçma düşünüşleri bir araç olarak kullandılar. Mükemmellik hayatına özlem duyanlar tamamıyla mantık dışı kimi formüller üzerinde nazarî bir düşünüş icra etmeye teşvik edildiler. Sonuç bütün bencil ve dünya merkezli nazarî sürecin bir tür *reductio ad absurdum*'u,* *(skolastik felsefe* dilinde) "istidlâlî akıl" dan bütün varlığın ilâhî Kaynağı'na gerçekten nüfuz etme melekesine sahip sezgisel "akla" ani bir geçişti. Bu metod bizi garip ve alışılmadık olması itibariyle şaşırtmaktadır. Fakat birçok insanda nihaî *metanoia'yı* yahut bilincin ve karakterin dönüşümünü sağlayacak derecede işlediği de gerçektir.

Zen'in en önemli saydığı felsefî hakikatları vurgulamak için neredeyse komik mübalağalar kullanması yukarıda zikredilen alıntıların ilkinde çok açık biçimde görülmektedir. Biz bir Avatar'ın insan ırkına muziplik etmek amacıyla vaaz ettiğini ciddî biçimde düşünme niyetlisi değiliz. Fakat bu arada yazarın yapmayı başardığı şey bizi normal olarak hayatımızın çoğunu

geçirdiğimiz insan yapımı sözcük evreni hakkındaki alışkanlık hâline gelmiş kendini beğenmişliğimiz dolayısıyla şaşırtmalıdır. Kelimeler gerçeklikler değildir, ezelî Gerçeklik ise hiç değildirler. Eğer onları çok ciddiye alırsak her yerini yaban gülleri sarmış bir ormanda yolumuzu kaybederiz. Buna karşılık, onları yeterince ciddiye almazsak kaybedilecek bir yol veya ulaşılacak bir hedef olduğundan da habersiz kalırız. Eğer Aydınlanmış olan öğüt vermezse kimse için kurtuluş sözkonusu olamazdı. Fakat insan zihinleri ve dilleri ne iseler o olduklarından bu gerekli ve vazgeçilmez öğüt veriş tehlikelerle kuşatılmıştır. Bütün dinlerin tarihi önemli bir açıdan benzerdirler; bağlılarının kimi aydınlanmış ve kurtuluşa ermiştirler; çünkü kurucuların kaydedilmesine izin verdikleri kelimelere uygun şekilde karşılık vermeyi tercih etmişlerdir; bir kısmı kısmî bir uygunlukla kismî bir kurtuluşa ermişler, diğer bir kısmı ise —ya kelimeleri tamamen görmezden gelerek ya da, daha sık olarak, onları çok ciddiye alıp onları sanki imâda bulundukları Gerçeklikle özdeş sayarak— bütünsel bir uygunsuzlukla karşılık vererek hem kendilerine hem de hemcinslerine zarar vermişlerdir.

Kelimelerin hem vazgeçilmez hem de, çoğu zaman, zararlı olduğu Ezelî Hikmetin bütün yorumcuları tarafından kabul edilmiştir. Bu nedenle Mesih kendinden dünyaya yaban güllerinden daha kötü bir şey —bir kılınç— getiren kişi sıfatıyla söz ediyordu. Aziz Paul öldüren harflerle hayat veren öz arasında bir ayrım yapmaktadır. Sonraki yüzyılların bütününde Hristiyan maneviyatının üstadları *homo laquax*'ın, (konuşan hayvanın) hâlâ Babil Kulesi inşa edildiği zamanki gibi en önemli başarısından saf bir lezzet alması ve sözcüklerinin ümitsiz bir kurbanı olması dolayısıyla hiçbir zaman eskimeyen bir temaya tekrar tekrar dönmeyi gerekli bulmuşlardır. Son yıllar anlam bilimle ilgili pek çok eserin yayımlanmasına ve ulusçu, ırkçı, militarist propaganda ummanına şahit olmuştur. Hiçbir zaman bu kadar çok yetenekli yazar insanoğlunu yanlış konuşmanın tehlikelerine karşı uyarmamış; ve ne yazık ki hiç bir zaman da sözcükler politikacılar tarafından bu kadar pervasızca kullanılmamış ve halk tarafından bu kadar ciddiye alınmamıştır. Gerçek şudur ki, eski problemler değişen şekillerde de olsa her zaman oldukları gibi —acil, çözümlenmemiş ve görünüşe bakılırsa çözümlenemez— durmaktadırlar.

Muhayyilenin tahayyül edebildiği ve aklın bu hayatta algıladığı ve anladığı bütün herşey Tanrıyla birliğin en yakın vasıtaları değildir ve olamaz da.

—*Aziz John*

Yavan ve kısır kurgular Hakikatın elbisesinin büklümlerini açabilir, ama onun güzel yüzünü keşfedemez.

—*John Smith, Platonist*

Bütün yüzlerde peçeli ve muammalı en güzel Yüz görünür. Bununla birlikte, kişi bir biliş veya yüz kavramının olmadığı belli bir gizli ve mistik sessizliğe girene kadar bütün yüzlerin üzerinde peçesiz olarak görülmez. Senin Yüzünü arayanın içine girdiği bu sis, bulut, karanlık veya bilgisizlik, bütün bilgi ve kavramların ötesine geçtiğinde altında yüzünün ancak peçeli olarak bulunabileceği bir makamdır; fakat bu gerçek karanlık, Yüzünün bütün gecelerin ötesinde orada olduğunu gösterir. Bu nedenle karanlığa girmeye ve aklın kavrayışının ötesinde karşıtların çakışmasını kabul etmeyi ve orada, imkânsızlığın bizi karşıladığı yerde Hakikatı aramaya ne kadar muhtaç olduğumu görüyorum.

—*Cusa'lı Nicholas*

Uluhiyet isimsiz olduğundan bütün isimlendirmeler ona yabancıdır, keza ruh da isimsizdir, zira o burada Tanrıyla aynıdır.

—*Eckhart*

Tanrı haddizâtında ulaşılamaz olduğundan duyular tarafından algılanabilen ve akıl tarafından kavranabilen nesnelerle ilgili bir düşünüşte yatmaz. Bu ancak Tanrıdan aşağı olan bir şeye uyabilir; böyle yapmakla ruhun O'nunla yürümesi için gerekli olan enerjisini yok ederseniz.

—*Aziz John*

Tanrıyı herhangi bir dış kanıtla veya Tanrının kendisinin içinizde açık ve apaşikâr kıldığı dışında başka bir şeyle hakikat olarak aramaya çalışmak ne burada ne de ötede meseleniz olmayacaktır. Zira ne Tanrı, ne cennet, ne cehennem, ne şeytan, ne insan içinizde veya sizin tarafınızdan sizdeki kendi varlıkları ve görünümleri dışında başka bir yolla bilinemez. Nitekim

bütün bu şeylerin herhangi biri hakkındaki bütün sözde bilgiler, onların içinizdeki varlığının bu aşikâr duyarlığı olmadan ve bunun ötesinde ancak kör bir adamın kendisine hiç ulaşmamış ışıkla ilgili bilgisi gibidir.

—*William Law*

Aşağıdaki parça ise Hinduların *Jnana*, Brahman'ın veya ilâhî Kaynağın kurtarıcı bilgisi hakkındaki doktrinlerine hakim seçkin bir ilim adamının konuyla ilgili özetidir.

Jnana sonsuzdur, geneldir, gereklidir ve şu ya da bu adamın kişisel bilgisi değildir. O Atman'ın kendisindeki bilgi olarak oradadır ve orada bütün avidya'ların (bilgisizlik) altında —muğlak ve ispatlanamaz olabilse bile aşikar olduğu için kaldırılamaz, kendisi bütün kanıtlara imkân zemini sağladığından kanıta gerek duymaz şekilde— yatmaktadır. Bu cümleler Eckhart'ın "bilgisine" ve Augustine'nin bütün kesinliklerin kaynağı ve A ya da B'nin değil "ruhun" mülkü olanı (ruhtaki) Ezelî Hakikat hakkındaki öğretisine yakındır.

—*Rudolf Otto*

Estetik ilmi sanatların icrası ve takdiriyle ne aynıdır ne de buna ulaştıran bir vasıtadır. Kişi tablolardan anlamayı veya iyi bir ressam olmayı nasıl öğrenebilir? Tabiî ki Benedetto Croce'yi okuyarak değil. Kişi resim yapmayı resim yaparak, tablolardan anlamayı da sanat galerilerine gidip onlara bakarak öğrenir.

Fakat bu Croce ve arkadaşlarının zamanlarını boşa harcadıkları anlamına gelmez. Bir düşünce sistemi kurmada gösterdikleri çabalardan ötürü onlara müteşekkir olmalıyız. Bu sayede sanatın doğrudan kavranan önemi ve değeri genel bilgi ışığında saptanabilir, diğer tecrübî olgularla ilintilendirilebilir ve bu şekilde bir derece "açıklanabilir"

Estetik için geçerli olan ilahiyat için de geçerlidir. İlahiyat alanındaki kuramsal düşünüş Tanrının çeşitli yönleriyle ilgili dolaysız tecrübeleri olanların ilâhî Kaynağın ve diğer tecrübelerle bağlantılı olarak Kaynak'la ilgili kendi tecrübelerinin mahiyeti hakkında kolay anlaşılır fikirler oluşturmasını mümkün kıldığı kadarıyla değerlidir. Bağdaşık bir ilahiyat sistemi oluşturulduğunda ise, onu öğrenenleri ilâhî Kaynakla ilgili yargılar hakkında kendi içinde çelişik hiç birşey bulunmadığına ve belli şartları sağlamaya hazır yargının kavranabilir bir Gerçek olabileceğine ikna ettiği

derecede faydalıdır. Fakat ilahiyat tahsili veya zihnin ilahiyatla ilgili bir takım önermeleri tasvibi Law'ın deyimiyle "Tanrının içte doğuşu"nun yerini alamaz. Çünkü ne teori uygulamadır, ne de sözcükler işaret ettikleri şeylerdir.

> Bildiğimiz şekliyle ilahiyat ilmi büyük mistikler, özellikle Aziz Augustine ve Aziz Thomas tarafından kurulmuştur. Diğer pek çok ilahiyatçı — özellikle de Aziz Gregory ve Aziz Bernard ve hatta Suarez'e kadar olanlar — böyle bir vukûfa üstün mistik bilgi olmaksızın sahip olamazlardı.
>
> —*Abbot John Chapman*

Buna karşı Dr. Tennant'ın görüşü de belirtmeyiz. Dinî tecrübe gerçek ve yekpare bir şeydir, fakat tecrübe sahibinin nihaî Gerçeklik hakkındaki bilgisine bir şey eklemez ve her zaman diğer kaynaklardan türemiş bir Tanrı fikri açısından yorumlanmalıdır. Olguların incelenmesi bu görüşlerin ikisinin de doğru olduğunu telkin edecektir. Mistik nüfuz vakaları (tarihsel ilham olarak adlandırılan olgularla birlikte) genel bilgi açısından rasyonel olarak düzenlenmiş ve bir ilahiyatın temeli olmuşlardır. Buna karşılık genel bilgi açısından mevcut bir ilahiyat da dinî hayat içerisine girenler üzerinde muazzam bir tesir icra etmiş ve onların, eğer zayıfsa, düşük düzeyli bir tecrübe şekliyle yetinmelerini, eğer çok güçlüyse, kitaplarda tanımlanan Tanrının ayırdedici özellikleriyle uyuşmayan niteliklere sahip herhangi türden bir gerçeklik tecrübesini yetersiz sayarak reddetmelerine sebep olmuştur. Bu nedenle mistikler ilahiyatı, ilahiyat da mistikleri ortaya çıkarır.

Doğru olmayan bir dogmayı tasvip eden veya bütün dikkatini ve bağlılığını bağdaşık bir sistemdeki doğru bir dogmaya yöneltip (birçok Hristiyanın münhasıran Teslis'in İkinci Kişisinin beşeriliği üzerinde yoğunlaşarak Baba'yı ve Kutsal Ruh'u hesaba katmaması gibi) diğerlerini ihmal eden kişi Gerçekliğin dolaysız bir şekilde kavranmasını peşinen sınırlama tehlikesi içine girer. Tabiî bilimlerde olduğu gibi dinde de tecrübe sadece tecrübeyle belirlenir. Onu ya gerçeklere hiç uymayan ya da sadece bazılarına karşılık gelen bir teorinin dayattığı kalıba girmeye zorlamak, onun hakkında araştırmadan hüküm vermek çok tehlikelidir. "Hakikatın peşinden koşmaya çabalama" diye yazan bir Zen üstadı, "sadece fikir yürütmeyi bırak. " Yanlış veya eksik bir ilahiyata inancın kötü sonuçlarını düzeltmenin tek yolu vardır, bu da en doğru ilahiyata inançtan bilgiye yahut

ezelî Gerçeğe geçişin bilinen tek yoluyla aynıdır. Benliği, bencilliği unutmak, yumuşaklık, ezeliyetin bilgilerine açıklık. Fakat Aziz John'un deyimiyle "duyularca algılanabilen ve aklın kavrayabileceği nesnelerin teemmülünde kalakalmak Tanrıdan başkasıyla yetinmek demektir" Tanrıyla birlik bilgisine sadece "fikir yürütmeyi bırakanlar" ulaşabilir. Buna sözcüklere dökülmüş soyut düşünceler için mümkün olabildiği kadar doğru olan fikirlerler de dahildir.

> O hâlde ey asil ruh! Akıl ve sevgi olan sıçrama ayakkabılarını giy ve zihinsel güçlerine tapınmanın üstünden atla, anlayışını aş ve Tanrının merkezine, bütün mahluklardan gizlendiğin yer olan onun gizliliğine sıçra.
>
> —*Eckhart*

> Kişi, sözcük ve ayrım lambasıyla sözcük ve ayrımın ötesine geçmeli ve kavrayış yoluna girmelidir.
>
> —*Lankavatara Sutra*

Eckhart "akıl" sözcüğünü skolastik dolaysız sezgi anlamında kullanır "Akıl ve mantık" der Aquinas "sadece iki meleke değil, birbirinden mükemmel ve noksanın ayrı olduğu kadar ayrıdır... Akıl hakikate tam bir nüfuzken, mantık araştırma ve yargılamadır." Kişinin aklî ya da sezgisel "kavrayış yoluna" girebilmesini sağlayan mantıksal ve duyumsal "sözcük ve ayrım" yolunu takip ve sonra da terketmesidir. Bununla birlikte, örgütlü Hristiyan kiliseleri, benliği unutma yoluyla harften öze, teoriden dolaysız bilgiye geçenlerin uyarılarına rağmen araçları hedeflerle karıştırma şeklindeki tehlikeli alışkanlıkta ısrar etmişlerdir. İlahiyatın tecrübeyi şöyle ya da böyle yeterli derecede aklîleştirmesine ait lafzî ifadeler çok ciddiye alınmış ve sadece tanımlamak istedikleri Hakikata layık bir hürmet görmüşlerdir. Ruhların ancak mantıksal olarak doğru sayılanı onayladığında kurtulacağı, eğer buna itiraz ederlerse kaybedecekleri düşünülmüştür. İki sözcük, filioque, Batı ve Doğu kiliseleri arasındaki bölünmenin tek sebebi olamazdı; fakat bunlar hiç şüphesiz birer bahane ve savaş sebebiydi.

Sözcüklerin ve formüllerin aşırı vurgulanması tarihsel Hristiyanlığın çok tehlikeli bir özelliği olan "zamana ait şeylerin aşırı vurgulanmasıyla" ilgili özel bir durum sayılabilir. Olgu olarak Hakikat'i bilmek ve onu bir bütün hâlinde ruhen ve hakikaten dolaysız kavrayış hâlinde— bilmek kurtuluştur

ve sonsuz hayatımız bunda saklıdır. Dolaysız kavrayış veya tarihsel vahiy sıfatıyla hakikatte bilinebileceği yahut bundan çıkarılabileceği kadarıyla sembolik olarak —olgu olarak— Hakikat'e tekabül eden sözcüklere dökülmüş hakikatlere aşina olmak kurtuluş değil sadece felsefenin özel bir dalında ilerlemektir. Zaman içerisindeki birşeyin veya bir olayın en basit tecrübesi bile sözcüklerle tam olarak veya yeterli derecede tanımlanamaz. Göğü görme veya nevralji geçirme tecrübesi anlatılamaz; söyleyebileceğimizin en fazlası "mavi" veya "acı' olacaktır, böylece bizi işitenlerin de benzer tecrübelere sahip olmuş olabilecekleri ve dolayısıyla kendi anladıklarını aktarabileceklerini ümid ederiz. Bununla beraber Tanrı zaman içerisinde birşey veya bir olay değildir, bu nedenle dünyevî meseleleri bile tam olarak anlatamayan zamanla kayıtlı sözcükler oran kabul etmeyecek derecede farklı bir düzene ait olanın aslî mahiyeti ve bizim onunla ilgili birlik tecrübemizi anlatmak için iyice yetersizdir. İnsanların bir takım deyimleri mütalaa ederek veya onaylayarak kurtuluşa erebileceklerini varsaymak herhangi bir kişinin T*imbuctoo*'ya bir Afrika haritasına dalmakla varabileceğini farzetmek gibi birşeydir. Haritalar sembollerdir; en iyileri bile yanlış ve eksiktir. Fakat belli bir noktaya ulaşmayı gerçekten isteyen biri için harita yolcunun gitmesi gereken yönü ve geçmesi gereken yolları göstermesi açısından vazgeçilmeyecek derecede faydalıdır.

Daha geç Budist felsefesinde sözcükler insanoğullarının yaratıcı gelişmesindeki en önemli belirleyici faktörlerden biri olarak görülür. Bu felsefede beş varlık kategorisi kabul edilir: Ad, Görünüş, Ayrım, Doğru Bilgi, Zât. İlk üçü kötülükle, son ikisi de iyilikle ilişkilidir. Görünüşler duyu organlarıyla ayırdedilir, sonra isimlendirmeyle maddeleştirilir, bu sayede sözcükler eşyaya benzetilir ve semboller bir gerçeklik ölçütü olarak kullanılır. Bu görüşe göre dil, kaçınılmaz yardımcıları olan hırs, haset, güç arzusu, öfke ve zulümle birlikte farklılık hissi ve bireysel kendini beğenmişlik fikrinin ana kaynağıdır. Bu kötü tutkulardan da özlem ve onulmaz tutkuların aynı, kendinden devamlı şartlarında belirsiz derecede sürüncemeli ve mükerrer ayrı varlık gereksinimi doğar. Tek kaçış Buda'nın yardımını gören, benliği unutma yoluyla diğer şeyler yanında Adların, Görünüşlerin ve Ayrımın uygun bir şekilde değerlendirilmesinden ibaret olan Doğru Bilgiye ulaştıran iradenin yaratıcı eylemiyledir. Kişi Doğru Bilgide ve bu bilgi yoluyla "ben", "beni" "benim" e tutkulu bir dalıştan çıkar ve dünyayı erken ve tek taraflı bir vecd hâlinde inkar etme veya onu

nefsî hazlara düşkün ortalama bir vatandaş gibi yaşayarak benimseme isteğine karşı çıkarak sonunda *samsara* ve *nirvananın* bir olduğu şeklindeki görünüşü değiştirici sezgiye, —lafzî semboller açısından sadece işaret edebilen ve kesinlikle tam olarak tanımlanamayan nihaî Kaynak olan— salt Zât'ın birleştirici anlayışına ulaşır.

Mahayanacıların sözcüklerin ıslah olunmamış insan doğasının gelişiminde önemli ve hatta yaratıcı bir rol oynadığı görüşüyle bağlantılı olarak Hume'un nedensellik gerçekliğine karşı geliştirdiği tezleri zikredebiliriz. Bu tezler bütün olayların birbirinden "bağımsız ve ayrı" olduğu yargısından başlar ve hatasız bir mantıkla devam ederek bütün örgütlü düşünceyi veya maksatlı eylemi tamamıyla bozan bir sonuca ulaşır. Buradaki yanılgı Profesör Stout'un da belirttiği gibi, başlangıçtaki yargıda yatar. Hume'u olayların birbirinden "bağımsız ve ayrı" olduğu şeklindeki bu garip ve gerçekçi olmayan varsayımda bulunmaya sevkedenin ne olduğunu sorduğumuzda dolaysız tecrübeye karşı çıkmasının tek sebebi olarak eşyanın ve olayların düşüncemizde sembolik olarak isimlerle, fiillerle ve sıfatlarla temsil edilmesi ve bu sözcüklerin birbirinden fiilen işaret ettikleri olayların ve eşyanın açık biçimde olmadıkları şekilde "bağımsız ve ayrı" olması olduğunu görürüz. Eşyayı sözcüklerin ölçütü olarak kullanmak yerine sözcükleri eşyanın ölçütü olarak alan Hume gerçek tecrübenin sürekli ve aralıksız bütünlüğü üzerinde —hepimizin aşina olduğu inanılmaz derecede çelişkili sonuçlarla birlikte— devamsız, tabir caizse, noktacı dil kalıbını dayatıyordu. İnsanların çoğu filozof değildir ve düşünce ve eylemde devamlılığa hiç dikkat etmezler. Bu nedenle, kimi zaman olayların birbirinden "bağımsız ve ayrı" olmadığını, kozmik bir bütünün düzenli ve düzenleyici alanında beraberce varolup birbirlerini takip ettiklerini gerçek olarak kabul ederler. Kimi zaman da, karşı görüşün arzuları ve çıkarlarıyla daha uygun olduğu yerlerde, bilinçsiz olarak Hume'un görüşünü benimserler ve olayları sanki birbirlerinden ve dünyanın geri kalan kısmından sembolize edildikleri sözcükler kadar ayrılmış gibi görürler. Bu genelde "ben", "beni", "benim"le ilgili bütün olaylar için geçerlidir. "Bağımsız ve ayrı" isimleri maddeleştirerek eşyayı da "bağımsız ve ayrı" — fiziksel, sosyal ve manevî çevreleriyle açıkça kayıtlı oldukları ilişkiler ağından, yasadan bağımsız— olarak görürüz. Tabiatta nedensel bir süreç ve olaylar ve diğer insanların hayatlarındaki şeyler arasında hiçbir organik bağ olmadığı fikrini gülünç buluruz; fakat aynı zamanda kendi

kutsal benliğimizin evrenden “bağımsız ve ayrı”, ahlakî *dharma*’nın ve hatta, birçok açıdan, tabiî sebeplilik yasasının üzerinde kendi başına bir yasa olduğu şeklindeki kavramsalı açık şekilde doğru buluruz. Hem Budizmde hem de Katoliklikte rahip ve rahibeler kişi zamiri kullanmaktan kaçınmaya ve kendilerinden kozmik gerçeklik ve hemcinsleriyle ilişkilerine açıkça işaret eden dolambaçlı sözler açısından bahsetmeye teşvik ediliyordu. Alınan tedbir oldukça akıllıcaydı. Aşina olduğumuz sözcüklere karşı geliştirdiğimiz tepkiler şartlı reflekslerdir. Uyarıcıyı değiştirmekle tepkiyi değiştirmek için birşeyler yapabiliriz. Ne Pavlov zili, ne ağzın tükürüklenmesi; ne “beni” ve “benim” gibi kelimeler üzerinde durma ne de salt otomatik ve kendisini aksettirmeyen benlikçilik. Bir rahip kendinden “ben” olarak değil “bu günahkar” veya “bu işe yaramaz kul” olarak bahsettiğinde “bağımsız ve ayrı” benliğini gerçekmiş gibi kabul etmeyi bırakır ve Tanrıyla ve komşularıyla olan gerçek, organik ilişkisini tanır.

Sözcükler uygulamada bir takım olgular hakkında açıklamalar yapmaktan başka amaçlar için kullanılır. Bunlar çok sık olarak arzuları uyandırmak ve iradeyi beğeniden bir eylem biçimine yönlendirmek amacıyla belagatlı olarak kullanılır. Bazan da şiirler olarak kullanılır; yani gerçek ve hayalî şeyler ve olaylar hakkında bir açıklama yapmanın ve belagatlı olarak iradeye ve arzularına hitap etmenin yanında okuyucunun bunların güzel olduğunun da farkına varmasını sağlayacak şekilde kullanılır. Sanat veya tabiattaki güzellik haddizâtında aslî olarak güzel olmayan şeyler arasındaki ilişkiler meselesidir. Mesela “zaman” veya “hece” sözcüklerinde tekbaşlarına kullanıldığında hiçbir güzellik yoktur. Fakat “kayıtlı zamanın son hecesine kadar” gibi bir ifadede kullanıldıklarında ifadeyi oluşturan sözcüklerin sesleri, işaret ettikleri şeylerle ilgili görüşlerimiz, her sözcüğün ve bir bütün olarak ifadenin yüklendiği çağrışımın ahenkleri arasındaki ilişki doğrudan ve araçsız sezgi tarafından güzel olarak algılanır.

Sözcüklerin belagatlı olarak kullanılması hakkında daha fazla şey söylemeye gerek yok. İyi hedefler için olduğu gibi kötü amaçlar için de güzel söz söyleme sanatı sözkonusudur; duygusal açıdan tahrik edici olduğu kadar olgulara da aşağı yukarı uyan söylevcilik ve şuursuz veya kastî bir yalan olan söylevcilik. Farklı türden güzel söz söyleme sanatı arasında ayrım yapmayı öğrenmek fikrî ahlakın en temel kısmıdır; fikrî ahlak iradenin kontrolü ve kalbin ve dilin muhafızı olduğu kadar manevî hayatın da vazgeçilmez önkoşuludur.

Şimdi daha zor bir problemi ele almak zorundayız. Sözcüklerin şiirsel kullanımı manevî hayatla nasıl ilişkilendirilebilir? (Ve, tabiî ki sözcüklerin şiirsel kullanımı için geçerli olan aynı şekilde boyaların resimde, seslerin müzikte, kil ve taşın heykeltraşlıkta kullanımı; tek kelimeyle bütün sanatlar) için de geçerlidir.

“Güzellik hakikattir, hakikat ise güzellik. Ne var ki Keats hakikat kelimesini temel anlamlarından hangisinde kullandığını belirtememiştir. Kimi eleştirmenler onun bu kelimeyi bu bölümün başında sıralanan üçüncü anlamında kullandığını ve dolayısıyla özdeyişi saçma sayarak reddettiğini kabul etmişlerdir. Zn + H2SO4 = ZnSO4 + H2. Bu sözcüğün üçüncü anlamında bir hakikattır ve bu hakikatten sözetmediği de açıktır. O sözcüğü temelde “olgu” nun anlamdaşı olarak ilk anlamıyla ve ikincil olarak ta Johan’ın “Tanrıya hakikaten tapmak” ifadesinde ona atfedilen önemle birlikte kullanmaktaydı. Bu nedenle cümlesi iki anlam içermektedir. “Güzellik Ezelî Gerçekliktir, Ezelî gerçeklikte Güzellik, bütün özgül güzelliklerin ilkesidir”; ayrıca “Güzellik dolaysız bir tecrübedir ve bu dolaysız tecrübe ilke–olarak —Güzellik, Ezelî Gerçeklik olarak— Güzellik’le özdeştir.” Bu ifadelerin ilki Ezelî Hikmetin doktrinleriyle tam bir uyum içindedir. Eşsiz Bir’in kendini aşikar kıldığı üçlü birler İyi Doğru ve Güzelin birliğidir. Güzelliği bir bütünün parçaları arasındaki ahenkli aralarda algılarız. Bu bağlamda ilâhî Kaynak çelişkili olarak, bütünlük içerisinde ayrılandan ve ahenkli olandan bağımsız Salt Aralık olarak tanımlanabilir.

Ezelî Hikmet’in yorumcuları Keats’in ifadesini ikinci anlamıyla kesinlikle kabul etmeyeceklerdi. Güzelliğin sanatta veya tabiatta tecrübe edilmesi nitelik açısından ilâhî Kaynağın veya Uluhiyetin dolaysız, birleştirici tecrübesine benzer; fakat bu tecrübenin aynısı değildir; tecrübe edilen özgül güzellik–gerçeklik de bir tür ilâhî mahiyet taşısa da Uluhiyet’ten birkaç derece uzaktır. Şairlere, tabiat aşıklarına, güzelden anlayanlara Gerçekliği kavrama yeteneği verilmiştir, bu yetenek benliğini unutmuş zahitlere lütfedilenle benzerdir; fakat onlar benliklerini unutmak için kendilerini fazla zora sokmadıklarından ilâhî Güzelliği bizatihi olduğu gibi doluluğu içerisinde de bilmekten acizdirler. Şair sözcükleri, aldığı inayet ve ilhamların niteliğinden birşeylerin kendisini diğer insanlara beyaz boşluklarda, tabir caizse, şiirinin satırları arasında hissettireceği şekilde düzenleme meselesiyle doğar. Bu büyük ve değerli bir vergidir; fakat şair

bu vergiyle yetinirse, kendini unutmak vasıtasıyla kendini ilâhî Kaynakta olduğu şekliyle Güzelliği kavramaktan mahrum ederek sanat ve tabiattaki güzelliğe perestiş etmeyi sürdürürse o zaman sadece bir putperesttir. Doğru, onun bu putperestliği insanoğlunun gücünün en çok yettiği türdendir, ne var ki putperestlik olarak kalır.

Güzelliğin tecrübesi saftır, kendini göstermiştir, eşit derecede haz ve bilinçten müteşekkildir, herhangi bir başka algının karışmasından uzaktır, mistik tecrübenin gerçek ikiz kardeşidir ve onun gerçek hayatı aşırı hissî meraktır....Buna, ancak aynen Tanrının formunun kendisi vasıtasıyla tanındığı haz olması gibi, özdeşlik hâlinde güç yetirenler sahip olabilir.

—*Visvanatha*

Aşağıdaki pasaj ise gençliğinde fevkalade bir güzelliğe sahip ve başarılı bir kadın şair olan bir Zen rahibesinin son eseridir.
Bu gözler Sonbahar'ın değişen manzaralarını altmışaltı kere görmüştür. Ayışığından yeterince sözettim, Artık soru sormayın bana. Sadece çam ve sedir ağaçlarının sesini dinleyin, rüzgar esmediği zaman.

—*Ryo–Nen*

Rüzgârsız bir havada kıpırtısız ağaçların altındaki sessizlik Mallaré'nin *creux néant musicien* olarak adlandıracağı bir şeydir. Fakat şairin kulak verdiği müzik sadece estetik ve hayalîyken benliğini hiçleyen zahidin kendisini açtığı şey saf Zât'tı. "Sükûnete kavuş ve bil ki ben Tanrıyım."

Bu hakikat sadece ağızla söylenmemeli, yaşanmalıdır.
Bu öğretide gerçekte tartışılacak hiçbirşey yoktur;
Herhangi bir itiraz kesinlikle ona ulaşma arzusuna zarardır,
İhtilaf ve tartışmaya terkedilen doktrinler kendilerini doğum ve ölüme sevkederler.

—*Hui Neng*

O zaman Hristiyanlık lehine veya karşıtı kurguları ve nazarî aklın işleyişlerini kaldırın! Bunlar sadece Tanrıdan habersiz ve kendi doğasına ve içinde bulunduğu duruma kayıtsız bir zihnin maksatsız ruhudur. Söz konusu olan sadece ölüm ve hayattır; hayat ruhta yaşayan ve işleyen Tanrıdır; ölüm ise hayvanî et ve kanın duyum ve mantığına göre yaşayan ve işleyen ruhtur. Hem bu hayat hem de ölüm işleyen mantık konuştukça

ve yönlendirdikçe değil kalp bunların birine veya diğerine döndükçe kendilerinden, içimizdeki çekirdeklerinden gelişir.

—*William Law*

O'nun Dost olmadığı birisine Dostu nasıl anlatabilirim?

—*Celaleddin Rûmî*

Bir anne emzikteki bebeğine "gel oğlum, ben senin annenim!" diye seslendiği zaman,
Çocuk, "Anneciğim bana bir kanıt göster ta kî sütünü içerken huzur bulayım" diye cevap verir mi?

—*Celaleddin Rûmî*

Büyük hakikatlar halk yığınlarının kalplerini işgal etmezler. Ve şimdi, bütün dünya yanlış içerisindeyken, doğru yolu bilmeme rağmen nasıl rehberlik edebilirim? Başaramayacağımı biliyorsam ve buna rağmen başarmak için çabalıyorsam bu bir başka hata kaynağı olacaktır. O halde en iyisi vazgeçmek ve daha fazla mücadele etmemektir. Fakat ben mücadele etmezsem, bunu kim yapacak?

—*Chuang Tzu*

Chuang Tzu'nun ikileminin çatalları arasında sevgi, huzur ve haz yolundan başka bir yol yoktur. Sadece, küçük ölçekle de olsa, Ruh'un meyvelerine sahip olduklarını açıkça gösterenler başkalarını manevî hayatın yaşanmaya değer olduğuna ikna edebilirler. Tartışma ve ihtilaf neredeyse faydasızdır; gerçekte çoğu zaman açık bir şekilde zararlıdır. Fakat bu tabiî ki kendilerine mantıkî kıyas ve dokunaklı alay melekeleri verilen zeki kimseler için kabul edilmesi güç birşeydir. Hiç şüphesiz Milton da gözde diktatörüne ve gözde protestanlık yaftasına karşı olan düşmanlarını küfür yağmuruna tutarken hakikat, doğruluk ve Tanrının yüceltilmesi için çalıştığına inanıyordu. Gerçekte ise o ve diğer onaltıncı yüzyıl münakaşacıları bir veya diğer tarafta eşit bilgi ve hünerle ve aynı bozuk, ölçüsüz dille mücadele ettikleri gerçek din davasına zarar vermekten başka birşey yapmamışlardır. Münakaşalar arasıra ortaya çıkan durgun aralıklarla yaklaşık ikiyüz yıl kadar birbiri ardınca devam etmişti. Papacılar Papa karşıtlarıyla, Protestanlar diğer Protestanlarla, Cizvitler Kuvaytistlerle ve

Jansenistlerle tartışmaktaydı. Sonunda gürültüler kesildiğinde (diğer bütün dinler gibi hayatiyetini yalnızca ruhun meyvelerini açıkça gösterebildiği sürece sürdürebilecek olan) Hristiyanlık tamamen ölüydü; artık çoğu okumuş Avrupalının gerçek dini milliyetperestlikti. Putperestliğe bu geçiş onsekizinci yüzyıl sırasında (Wallenstein ve Tilly tarafından Hristiyanlık adına işlenen cinayetlerden sonra) daha iyiye geçiş olarak görünüyordu. Bunun nedeni yönetici sınıfların din savaşlarının vahşetinin yinelenmemesi gerektiği yönündeki kararlılıkları ve dolayısıyla da güç siyasetini incelikle yumuşatmalarıydı. İnceliğin belirtileri Napolyon ve Kırım Savaşlarında gözlemlenebilir. Fakat ulusal Molochlar* devamlı olarak onsekizinci yüzyıl ülküsünü kemiriyorlardı. Birinci ve ikinci Dünya Savaşlarında eski kontrol mekanizmalarının ve itidalin tamamen yok edildiğine şahit olduk. Siyasî putperestliğin neticeleri kendilerini insaniyetperver bir paye veya etiketin veya aşkın bir dinin en küçük bir tadili olmadan göstermektedir. Tarihsel Hristiyanlık sözcükler, örgüt şekilleri, güç ve para üzerindeki (her iki taraf için de) yıkıcı mücadeleleriyle zamanla kayıtlı şeylerle olan aşırı meşguliyetinin başlangıçtan beri çok trajik biçimde kendisini teslim ettiği öz–yıkım işini tamamladı.

Aklını sat ve hayreti satın al;
Akıl sade zandır, hayret ise sezgi.

—Celaleddin Rûmî

Akıl bir subay gibidir Kral göründüğünde;
Subay o zaman gücünü kaybeder ve gizlenir.
Akıl Tanrı tarafından saçılan gölgedir, Tanrı ise güneş.

—Celaleddin Rûmî

Akıl sahibi olmayan mahluklar geçmiş veya geleceğe bakmazlar, sadece sürekli bir hâlin hayvanî sonsuzluğunda yaşarlar, içgüdü onların hayvanî inayeti ve sürekli ilhamıdır; kendi hayvanî dharmalarına veya içkin yasalarına uygun olarak yaşamaktan başkasına kapılmazlar. İnsan ise (salt insanî hâliyle) muhakeme gücü, kavrama aracı, dil nedeniyle içinde bulunduğu anda olduğu gibi nostaljik olarak, endişe ve ümit duyarak geçmiş ve gelecekte de yaşar; kendisine ne yapması gerektiğini söyleyecek içgüdüleri yoktur; Eşyanın İlâhî Tabiatından ziyade kendi kişisel zekasına dayanmak zorundadır; kendini ihtiras ve basiret ve uyanıklık ve ahlakî

duyarlılığın daha üst düzeyinde de benlikçilik ve başlangıç maneviyatı arasındaki sürekli bir iç savaş hâlinde bulur. Fakat “insanlığın bu bıktırıcı hâli” aydınlanmanın ve kurtuluşun vazgeçilmez ön koşuludur. İnsan artık hayvanî değil ruhî düzeyde, sonsuzluğa geçmek için zaman içerisinde yaşamak zorundadır, bilinçli olarak ayrı benliğini aşmak için kendisinin ayrı bir ego olduğunun bilincinde olmalıdır; içerisinde var olan bir ilâhî Zât–Olmayan’a benzer yüce Zât’la özdeşleşebilmek için alt bende mücadele etmelidir; son olarak da zekanın ötesine, Hakikatın aklî görüntüsüne, İlâhî Kaynağın dolaysız birleştirici bilgisine geçebilmek için zekasından faydalanmalıdır. Akıl ve onun eserleri “Tanrıyla birliğin dolaysız aracı değildir ve olamaz da. Dolaysız araç, sözcüğün skolastik anlamında “sezgi” yahut ruhtur. Son tahlilde aklın kullanımı ve hedefi ruh vasıtasıyla ve ruha kendi dönüştürülmesi için gerekli iç ve dış şartların oluşturulmasıdır. Bu onun kendini aşmasını sağlayacak yolu bulmasını mümkün kılan ışıktır. O zaman hedefe ulaştıracak dolaysız araca araç olarak nazarî düşünmenin muazzam bir değeri olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte kibir ve budalalığımız içerisinde ona ilâhî Hedefe ulaştıracak dolaysız bir araç olarak bakarsak —ki birçok dindar insan böyle yapmıştır ve hâlâ da yapmaktadır— veya sonsuz bir Hedefin varlığını reddederek onu ilerlemenin ve onun zaman içerisindeki devamlı uzaklaşan hedefini bir araç olarak görürsek zeka bir düşman, manevî körlüğün, ahlakî kötülüğün ve toplumsal felaketin kaynağı hâlini alır. Zekaya tarihteki hiç bir dönemde şimdi olduğu kadar değer verilmemiş veya belirli yönlerden bu kadar geniş çaplı ve etkili biçimde eğitilmemiştir. Ve gene hiçbir dönemde sezgisel görüşe ve maneviyata bu kadar az saygı duyulmamış veya dolaysız araçları oldukları Hedef bu kadar küçük çaplı ve daha az ciddi olarak aranmamıştır. Teknoloji gün geçtikçe ilerlediği için biz de kendimizi o hat boyunca ilerliyor görüyoruz; cansız tabiat üzerinde büyük çaplı bir gücümüz olduğu için de kendimizin, kaderimizin kendi kendine yeterli belirleyicileri ve ruhlarımızın kaptanları olduğuna inanmışız; ve nihayet zeka bize teknolojiyi ve gücü verdiğinden aksi yönde bütün kanıtlara rağmen toplumsal düzeni, uluslararası barışı ve kişisel mutluluğu sağlayabilmek için daha sistematik bir şekilde daha zeki olmaya çabalamamız gerektiğine inanıyoruz.

Wu Ch’êng–ên’in (Arthur Waley’in çok güzel bir şekilde tercüme ettiği) olağanüstü eserinde hem komik hem de anlamca pek derin bir fıkra vardır.

Bu fıkrada (remzen, insan zekasının mücessem hâli olan) Maymun göğe çıkar ve orada o kadar çok sorun yaratır ki sonunda onunla başetmek için Buda'nın çağrılması gerekir. Olay aşağıdaki pasajda sona erer:

"Seninle bir bahse gireceğim"der Buda. "Eğer gerçekten çok zekiysen sağ avucuma sıçra. Eğer başarırsan Jade İmparatoruna gelip benimle Batı Cennetinde yaşamasını söyleyeceğim; sen de derhal onun tahtına geçeceksin. Eğer başaramazsan yeryüzüne geri dönecek ve benimle konuşmak için geri gelmeden önce orada uzun yıllar kefaret ödeyeceksin."

"Bu Buda" diye düşündü Maymun "gerçekten büyük bir aptal? Ben yüzsekizbin adım sıçrayabilirim, oysa onun avuç içi sekiz inçten daha geniş olamaz. Bu mesafeyi sıçrayamayacağımı nasıl düşünebilir?

"Bu konuda benimle iddiaya girecek durumda olduğuna emin misin?" diye sordu.

"Tabii ki" dedi Buda.

Sağ elini açtı, bir lotus yaprağının büyüklüğündeydi avuç içi. Maymun değneğini kulağının arkasına koydu ve bütün gücüyle sıçradı. "Herşey tamam" dedi kendi kendine. "Şimdi hallederim" dedi "bu işi." Öyle bir fırladı ki neredeyse görünmüyordu. Onu hikmet gözüyle seyreden Buda ise sadece ileriye doğru fırıldak hızıyla bir hareket gördü.

Maymun sonunda göğe doğru uzanan pembe renkli beş sütuna ulaştı. Kendi kendine "Bu dünyanın sonu olsa gerek" diye düşündü. "Bütün yapmam gereken Buda'ya geri gidip hakkımı istemektir. Taht benim." "Bir dakika bekle" dedi hemen sonra. "Bir tür kanıt bıraksam daha iyi olur, bakarsın Buda'yla başım belaya girer." Bir saç teli kopardı ve üzerine sihirli bir nefesle üfledi "Değiş!" diye bağırdı. Hemen kalın mürekkeple dolu bir yazı tüyüne dönüştü, ortadaki sütunun dibine şöyle yazdı. "Cennete denk Büyük Bilge bu yere vardı." Sonra saygısızlığını belirtmek için ilk sütunun dibine defi hacet etti ve geldiği yere takla atarak geri döndü. Buda'nın avuç içinde durarak "Gittim ve geri geldim. Gidip Jade İmparatoruna Cennet saraylarını boşaltmasını söyleyebilirsin" dedi. "Seni pis kokulu maymun" dedi Buda "sen hep avuç içimdeydin"

"Yanılıyorsun" dedi Maymun "Dünyanın sonuna vardım, orada göğe doğru uzanan ten renkli beş tane sütun gördüm. Onlardan birine birşeyler

yazdım. İstersen seni götürüp göstereyim."

"Gerek yok" dedi Buda "sadece aşağı bak." Maymun alev alev ışıldayan sert bakışlarını aşağı dikti. Orada Buda'nın orta parmağının dibinde yazmış olduğu sözü gördü. Baş parmakla işaret parmağı arasından da maymun sidiği kokusu geliyordu.

—*Monkey'den*

İçimizdeki Maymun kendisine sunulan Hikmet eline mağrurane bir şekilde pisledikten sonra döner ve kendi kudretine küstahça bir güvenle dolu olarak insanlar ve nesneler dünyasına kendi arzusuna göre yeniden şekil vermeye koyulur. Arzuları kimi zaman iyi, kimi zaman da bilinçli olarak kötüdür. Fakat, arzular ne olursa olsun, en parlak zeka tarafından girişilen eylemin sonuçları, Eşyanın ilâhî doğasınca aydınlatıldığı, Ruh'a boyun eğmediği zaman genelde kötüdür. Bunun insanlık tarafından her zaman açıkça anlaşıldığı çeşitli dil kullanımlarıyla ispatlanır. "Cunning" ve "canny", "knowing" le eş anlamlı olarak kullanılır; her üç sıfat da imâ ettiği kişiler hakkında az ya da çok olumsuz bir ahlakî yargı içerir. "Kibir" salt "kavram"dır; fakat insan zihninin en açık biçimde algıladığı kendi egosunun yüce değeridir. Kötü niyetli anlamına gelen ve "beshrew", lanet etmek kelimesiyle bağlantılı olan "shrew" kelimesinin ortaç hâli olan "shrewd" (zeki, cinfikirli) şimdilerde oldukça şüpheli bir övgü şeklinde kurnaz işadamları ve avukatlar için kullanılır. Hünerlilere keskin zekalı oldukları için öyle denir, tabiî ki buradaki keskin zekalı Amerikan argosundaki cin fikirli, kurnaz anlamındadır. Buna karşılık, safdil bir adam halk arasında hemen hemen masum olarak bilinir. "Masumun bu kullanımı" der Richard Trench "incitmek ve zarar vermenin insanların fikrî güçlerini yöneltikleri temel meşgale olduğunu; akıllı oldukları yerde de çoğu zaman kötülük yapmak için akıllı olduklarını varsayar." Bu arada zeka ve bilgi birikiminin dolaysız araçlar veya daha da kötüsü başlıbaşına hedef olarak değil dolaysız araçlara araç olarak vazgeçilemez olduğu açıkca ortadadır. *Quid faceret eruditio sine dilectione?* der Aziz Bernard. *İnflaret Quid, absque eruditione dilectio?* Erraret. Sevgisiz bilgi neye yarar? Sadece kişiyi şişirir, göklere çıkarır. Peki bilgisiz sevgi? O da baştan çıkarır.

İnsanların kendisi nasılsa Tanrı da onlara oldukları gibi görünecektir.

—*John Simith, Platonist*

İnsanların zihinleri sadece ikinci sebepleri algılar,
İlk Sebeb'in faaliyetini ise sadece peygamberler kavrar.

—Celaleddin Rûmî

Elde ettiğimiz bilginin miktarı ve türü ilk olarak iradeye ve ikinci olarak da ruhî–bedenî yapımıza ve çevrenin ve kendi seçimimizin ona dayattığı değişikliklere bağlıdır. Bu nedenle Profesör Burkitt teknolojik buluşlar açısından insanın arzusunun önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. Birşey kesin olarak istendi mi, son derece kısa bir sürede tekrar tekrar üretilmiştir.. Buna karşılık, hiçbirşey Güney Afrika yerlilerine bitki yetiştirmeyi ve çobanlığı öğretemez. Çünkü bu yönde bir istekleri yoktur. Aynı şey ahlakî ve manevî keşifler için de geçerlidir. "Olmayı istediğiniz kadar kutlusunuz" Roysbroeck'in kendisini ziyarete gelen öğrencilerine öğrettiği düsturdu. Şunu da eklemiş olabilir. "Gerçeklik hakkında sahip olmak istediğiniz kadar bilgi edinebilirsiniz"; zira bilgi bilenin durumuna göre bilende, bilenin durumu ise, bütün önemli açılardan, bilenin kontrolündedir.

Tanrının kurtarıcı bilgisi kalben saf, ruhen fakir olanlara ulaşır; böyle bir saflığa ve fakirliğe ulaşmak muazzam derecede zor olmakla beraber herkes için mümkündür.

Eğer kişi zihin saflığına ulaşacaksa komşusu hakkında herhangi bir yargıdan ve onun davranışları hakkında bütün boş konuşmalardan uzak durmalıdır. Kişi bütün mahlukatta yalnızca Tanrının iradesini gözetmelidir. "Kişi ne sebeple olursa olsun mahlukatın eylemlerini veya güdülerini yargılamamalıdır. Gerçekten bir günah işlediğini görse bile bu konuda yargıda bulunmamalı kutsal ve samimi bir acıma hissi duymalı ve onu mütevazî ve içten bir duayla Tanrıya havale etmelidir.

—Sienalı Azize Catherine

Kişinin hemcinsleri hakkında yargıda bulunmaktan uzak durması iç saflığın şartlarından sadece biridir. Diğerleri ise "Riyazet" bölümünde tanımlanmıştı.

Öğrenme kişinin bilgi birikimine günden güne bir şeyler eklenmesidir. Tao'nun uygulaması ise günden güne birşeyler çıkarmaktan ibarettir: Kişi eylemsizliğe ulaşıncaya kadar çıkarmak, gene çıkarmak.

—Lao Tzu

Ezelî Zât'ın boşaltılmış ve saflaştırılmış ruhtaki faaliyetini mümkün kılan bencilciliğin ve ben–merkezci zekanın eylemsizliğidir. İçteki zirvelerde sonsuzluk bilindiği zaman dış dünyada da dolu dolu bir tecrübe hâlinde bilinir.

Zamanın tek kanatlı bir anında hiç parlak bir sonsuzluğu gördünüz mü? Herhangi bir nesnenin sınırlı noktasında parlak sonsuzu gördünüz mü? İşte o zaman ruhun ne anlamına geldiğini bilirsiniz: Herşeyin ahenkli olarak tırmandığı, hayatın keşfedilmemiş derinliğinde buluşup memnunane oturdukları helezon tepesi.

—Peter Sterry

8
Din ve Mizaç

BU NOKTADA AHLÂKTAN, bizi büyük bir problemin beklediği psikolojiye dönmek iyi olacaktır. Ezelî Hikmetin Yorumcuları bu probleme büyük bir dikkat atfetmişlerdir. Kişinin bünyesiyle bir taraftan mizacı, diğer taraftan da manevî bilgisinin türü ve derecesi arasındaki ilişki tam olarak nedir? Bu soruya kesin ve geçerli bir cevap vermek için eldeki malzeme yetersizdir. Bu veriler ancak tecrübeli "manevî mürşitlerin" zihinlerinde var olan, sezgiye ve uzun tatbiklerine dayanan nakledilemez bilgi şeklinde bulunmaktadır. Verilebilecek cevap, yetersiz olsa da, son derece önemlidir.

Daha önce de gördüğünüz gibi bütün bilgi bir varlık fonksiyonudur. Veya aynı görüşü skolastik açıdan ifade edecek olursak bilinen şey bilende bilenin durumuna göre bulunur. Giriş bölümünde varlığın dikey eksen boyunca, kutsallık veya karşıtına doğru değişmeleri bilgisine atıfta bulunulmuştu. Bununla beraber yatay düzlemde de bir değişme sözkonusudur. Her birimiz doğuştan psiko–fiziksel yapımızla bu yatay düzlem üzerinde belli bir yere yerleşiriz. Bu tam olarak keşfedilmemiş olsa da geniş bir memleket; eblehlikten dahiliğe, ürkek bir zayıflıktan saldırgan bir güce, zalimlikten Pickwickvarî bir şefkate, hareketli ve canlı bir dışa dönüklükten suskun bir merdümgirizliğe ve yalnızlık sevgisine, neredeyse çılgınca bir şehvet düşkünlüğünden ayırtılamaz bir nefse hakimiyete kadar uzanan bir kıtadır. Kişi mümkün insan mizaçlarının bu muazzam alanından aşağı ve yukarıya, kendinin ve bütün diğer varlıkların ilâhî Kaynağıyla birliğe, veya ayrılık ve benliğin nihaî ve cehennemî uçlarına doğru hareket edebilir. Fakat yatay hareket sözkonusu olduğunda çok daha az bir serbestlik vardır. Fiziksel bir yapının kendini başka bir türe çevirmesi imkânsızdır; belli bir fiziksel yapıyla özdeşleşmiş bir mizacın değiştirilmesi ise çoksınırlı bir biçimde mümkündür. Herhangi bir insanın yapabilmeyi bütün kalbiyle arzu ettiği tek şey fıtrî psiko–fiziksel yapısını mükemmel hâle getirmektir; oysa vücut yapısının ve mizacın temel kalıplarını değiştirmek gücünün ötesindedir.

Son otuz yıl içerisinde insan farklılarının ölçülebileceği ve tanımlanabileceği bir sınıflandırma sistemi oluşturmak için birçok girişimde bulunulmuştur. Mesela insanları kastın ruhsal–fiziksel–sosyal kategorilerine göre sınıflandıran kadim Hindu metodu vardır. Hippocrates ismiyle özdeşleşmiş tıbbî tasnifler, iki temel hastalık —verem ve felç— veya (insan vücudunda çeşitli oranlarda var olduğuna ve kişiliği etkilediğine inanılan) dört sıvı —kan, balgam, safra ve sevda salgısına— yahut dört niteliğe —

sıcak, soğuk, nemli, kuru— göre yapılan sınıflandırmalar sözkonusudur. Daha yakın zamanlarda onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın çeşitli fizyonomik sistemleri ele alınmıştır; içe ve dışa dönüklük şeklindeki yüzeysel ve salt psikolojik ayrım; Kretschmer, Stockard, Viola ve diğerleri tarafından önerilen daha bütünsel fakat hâlâ yetersiz psiko–fiziksel sınıflandırmalar; son olarak da daha kapsamlı ve karmaşık olgulara kendinden öncekilerden daha esnek biçimde uygun Dr.William Sheldon ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş bir sistem vardır.

Bizim bu bölümde üzerinde duracağımız konu dinî/manevî hayatın problemlerine göre insan farklılıklarının tasnifi olacaktır. Geleneksel sistemler gösterilecek ve tanımlanacak ve Ezelî Hikmetin bulguları en yeni bilimsel araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılacaktır.

Batıda, Katoliklerin insanoğullarını geleneksel tasnifi Martha ve Meryem'in İncil'deki fıkrasına dayanır. Martha'nın yolu eylem (amel), Mer-yem'inki ise tefekkür vasıtasıyla kurtuluş yoludur. Diğer birçok konuda olduğu gibi bunda da Ezelî Hikmete uygun düşünen Aristo, Katolik düşünürler (en yüce kavramı Uluhiyetin birleştirici bilgisi olan) tefekkürü insanoğlunun nihaî hedefi olarak görmüşler ve dolayısıyla Meryem'inkinin daha iyi bir yol olduğunu savunmuşlardır.

Dr. Radin'in ilkel insanları filozof ve zahit oldukları kadarıyla temelde benzer açılardan sınıflandırması ve (imâ ile) değerlendirmesi yeterince önemlidir. Ona göre ilkel dinin daha yüksek tektanrıcı formlarının iki büyük psiko–fiziksel insan sınıfının ilkine mensup kimseler —düşünürler— tarafından yaratıldığına (yahut Plato'nun da dediği gibi keşfedildiğine) şüphe yoktur. Diğer sınıfa mensup olan eylem adamları ise daha aşağı, felsefî olmayan, çoktanrıcı din türlerinin sebebidirler.

Bu basit çatallaşma oldukça geçerli bir insan farklılıkları tasnifidir. Bununla birlikte ister (Hippocrates'in insanları veremli ve felçli şeklinde sınıflandırması gibi) fiziksel ve isterse (Jung'un içe ve dışa dönük insan sınıflandırması gibi) psikolojik olsun bütün bu çatallaşmalar gibi dindarları düşünen ve eylemde bulunan, Martha'nın ve Meryem'in yolunu izleyenler olarak gruplandırılması gerçekleri tam olarak karşılamaz. Tabiî ki hiçbir nefis terbiyecisi, hiçbir dinî teşkilatın başı uygulamada böyle çok basit bir sistemle yetinmezler. Züht ve ibadetle ilgili en iyi yazıların ve istidatları kabul etme ve görevler tahsis etme konusundaki en iyi Katolik uygulamasının altında insan farklılarının zımnî ve formule edilmemiş

tasnifinin varlığının, eylem ve tefekkürün açık çatallaşmasından daha tam ve daha gerçekçi olduğunu hissederiz.

Hindu düşünüşünde bu daha tam ve daha yeterli tasnifin taslağı açıkça çizilir. Tanrıyla kurtarıcı birliğe ulaştıran yollar iki değil üç tanedir: Eylem (amel) bilgi ve züht yolu. Sri Krişna Bhagavad–Gita'da Arjuna'ya bu üç yol hakkında bilgi vermektedir; dünyevî hazlara bağlanmaksızın eylem yoluyla kurtuluş; Zâtın ve özdeş olduğu bütün varlığın Mutlak Kaynağının bilgisi yoluyla kurtuluş; ve kişilik sahibi Tanrıya veya ilâhî tecessüme sıkı bir bağlılık yoluyla kurtuluş.

> Yapman gerekeni ona bağlanmadan yap; zira işini bağlanmadan yapan kişi Yüce Hedefe gerçekten ulaşır. Janaka gibi insanlar sadece eylem yoluyla mükemmeliğe ulaştılar.

Bununla beraber Meryem'in yolu da sözkonusudur.

> İhtiraslardan, korku ve öfkeden kurtularak Bende kendinden geçen, Bana sığınan, Bilginin alevleriyle arınan çokları Varlığımla bir olmuştur.

Ve yine:

> Hislerini tamamen kontrol eden ve bütün şartlarda zihin dinginliğini koruyan ve Sonsuz, Mükemmel, Gizli olanı, Herşeye Gücü Yeteni, Kavranamaz ve Ezelî Olanı düşünenler var ya işte onlar bütün varlıkların saadetine bağlanmışlardır, Benden başka hiçbirşeye de ulaşmazlar.

Ne var ki tefekkür yolunda ilerlemek kolay değildir.

> Zihinlerini Gizli olan üzerinde yoğunlaştıranların işi daha zordur; zira cisim hâlinde olanlar için Gizli olanın kavranması zordur. Fakat bütün eylemlerini (kişilik sahibi Tanrı veya ilâhî Tecessüm olarak) Bana yönelten, Beni yüce hedef olarak gören, Bana tapan ve tam bir zihin yoğunlaşmasıyla Beni düşünen ve Bende kendinden geçenler için dünyanın ölümlülük okyanusundan Kurtarıcı olurum.

Bu üç kurtuluş tipi Sheldon'un çıkardığı ve hiç şüphesiz insan farklılıklarının en iyi ve en uygun tasnifi açısından üç kategoriyle tam olarak ilişkilidir. Ona göre insanlar üç kutuplu bir sistemin ulaşılabilir uçları arasında devamlı olarak yer değiştirirler; ayrıca herhangi bir bireyin yerinin üç koordinatla ilişkili olarak tam anlamıyla saptanmasını sağlayacak fiziksel ve psikolojik ölçütler de konulabilir.

Konuyu daha değişik biçimde ifade ederek herhangi bir bireyin değişen oranlarda üç fiziksel ve birbiriyle yakından ilişkili üç psikolojik unsurun karışımı olduğunu söyleyebiliriz. Sheldon bu üç fiziksel unsura endomorphy, mesomorphy ve ectomorphy adlarını verir. Yüksek dereceli endomorphy sahibi bir birey çıtkırıldım, tombul ve oldukça şişmandır. Baskın bir mesomorph ise dayanıklı, kalın kemikli ve güçlü kaslıdır. Baskın ectomorph ise ince ve küçük kemiklidir ve cılız, zayıf ve göze çarpmayan kasları vardır.

Endomorphun büyük bir sindirim borusu vardır, bu aşırı bir ectomorphunkinden iki kat daha ağır ve uzun olabilir. Gerçekte vücudu sindirim sisteminin etrafında yapılanır. Öte yandan, mesomorfik fiziğin merkezî öneme sahip özelliği güçlü bir kas sistemiyken, ectomorphunki aşırı hassas ve (vücut yüzeyinin kütleye oranı ectomorph'larda diğer iki tiptekinden daha yüksek olduğundan) sinir sistemi de nispeten korunmasızdır.

Endomorfik beden yapısıyla mizaç yakından ilişkilidir, Sheldon buna viscerotonia adını vermektedir. Viscerotonic özellikler arasında en önemlileri yeme düşkünlüğü ve ayırıcı olarak da ne olursa yeme alışkanlığı, rahat ve lüks düşkünlüğü; şatafat sevgisi; fark gözetmeden herkesi sevme ve kendini herkese sevdirme; yalnızlık korkusu ve arkadaşlarla birlikte olma özlemi; hislerin dizginlenmeden ifadesi; kişinin kendi geçmişine yönelik bir nostalji ve aile hayatından aşırı hoşlanma şeklinde bir çocukluk özlemi, sevgi ve toplumsal destek özlemi ve sıkıntıda olduğunda insanlara ihtiyaç duyma bulunur. Mesomorphy ile ilişkili mizaç ise somatotonia olarak adlandırılır. Bunun baskın özellikleri arasında kas gücü gerektiren işlere düşkünlük, saldırganlık ve güç arzusu; acıya kayıtsızlık, diğer insanların duygularına karşı duyarsızlık; mücadele ve rekabete düşkünlük; yüksek dereceli cesaret; çocukluğa değil kas gücünün zirvesinde olduğu gençliğe yönelik nostaljik bir duygu; sıkıntıda olduğunda eylem, hareket ihtiyacı bulunur.

Bu tanımlardan Jung'un içe dönüklüğe basit bir karşı tez olarak dışa dönüklük kavramının ne kadar yetersiz olduğu görülecektir. Dışa dönüklük basit değildir; çok farklı iki türü vardır. Viscerotonic endomorphun duygusal, sokulgan, dışa dönük tipi her zaman toplum içerisinde olmayı arzulayan ve herkese ne hissettiğini söyleyen kişi —ile güçlü kaslı somatotonic'in dışa dönük tipi, dünyaya gücünü dışa vurabileceği, insanları

kendi arzusuna boyun eğdirebileceği ve herşeyi gönlünce şekillendirebileceği bir yer olarak bakan kişi— sözkonusudur. Biri bir satıcının, herkesle iyi geçinen bir Rotaryan'ın, liberal bir Protestan din adamının güleryüzlü dışa dönüklüğüyken, diğeri güç iştihasını nesneler üzerinde gideren bir mühendisin, sporcunun ve gücünü merhametsizce kullanan profesyonel bir askerin, hırslı bir şirket yöneticisinin ve politikacının, aile içinde ya da devletin başında olsun bir diktatörün dışa dönüklüğüdür.

Ectomorfic fizikle ilişkili bir mizaç olan cerebrotonia ile Pickwick'in sokulgan, Hotspur'un aşırı derecede rekabete, mücadeleye dayanan dünyasını bırakıp —Hamlet ve İvan Karamazov'a ait— tamamen farklı ve oldukça endişe verici türden bir dünyaya geçeriz. Aşırı cerebrotonic, viscerotonic ve somatotonic'in değişik şekillerde dikkat edip bağlandığı dış dünyadan ziyade —düşünce ve muhayyilenin kurguları, duygu ve bilinç değişmeleriyle— görmedikleriyle ilgilenen aşırı müteyakkız, aşırı hassas bir içe dönüktür. Cerebrotoniclerin hakim olma arzuları çok azdır veya hiç yoktur; ayrıca viscerotoniclerin insanları insan olarak ayrım gözetmeksizin sevme eğilimleri de yoktur; aksine kendince yaşamak isterler ve mahremiyet arzuları yoğundur. Yumuşak, tombul, sokulgan bir kimseye verilecek en büyük ceza olan tek başına hapsolma cerebrotonic için hiç de ceza değildir. Ona göre nefret edilecek tek şey yatılı okul ve kışladır. Bir topluluk içerisinde cerebrotonicler sinirli ve ürkektirler, hislerini yoğun biçimde engellerler ve tahammül edilemeyecek derecede huysuz olurlar. (Aşırı hiçbir cerebrotonicin bir aktör veya aktris olmaması önemli bir gerçektir.) Cerebrotonicler kapıları çarparak kapamaktan veya seslerini yükseltmekten nefret ederler ve somatotonicin sınır tanımayarak bağırıp çağırmasından ve başkalarının duygularını çiğnemesinden acı çekerler. Davranışlarını kısıtlarlar ve duygularını ifade etmeye gelince oldukça çekingendirler. Viscerotonicin hissî taşkınlığı onlara aşırı yüzeysel ve hatta yapmacık gelir; viscerotoniclerin teşrifat, lüks ve debdebe düşkünlüğüne tahammülleri ise hiç yoktur. Kolay kolay alışkanlık edinemezler ve somatotaniclere çok doğal gelen rutin işleri benimsemek onlara çok zor gelir. Cerebrotonicler aşırı hassaslıkları nedeniyle çoğunlukla aşırı, neredeyse çılgınca seks düşkünüdürler; fakat içki içmeyi hemen hiç istemezler, çünkü somatotoniclerin doğal saldırganlıklarını ve viscerotoniklerin rahat sokulganlıklarını arttıran içki onları sadece hasta

eder ve kasvet verir. Viscerotonic ve somatotoniclerin her biri kendince içinde yaşadıkları dünyaya uyum gösterirler; fakat içe dönük cerebrotonic kendisini çevreleyen şeyler, insanlar ve kurumlarla kıyas kabul etmez. Son olarak aşırı cerebrotoniclerin dikkat çekici bir çoğunluğu normal vatandaşlar ve toplumu ayakta tutan ortalama nüfuzlu kimseler olarak başarılı olamazlar. Fakat başarısız olsa da çoğu ortalamanın üzerinde anormal olur. Üniversitelerde, manastırlarda, laboratuvarlarda —ve küçük sindirim boruları çok yemelerine ve zayıf kasları hayatın çalkantıları içerisinde mücadele ederek yol almalarına izin vermeyenler için emniyetli şartlar sağlanan her yerde— çarpıcı biçimde yetenekli ve başarılı cerebrotoniclerin oranı her zaman yüksek olacaktır. Bu aşırı gelişmiş, nadiren bulunabilir insan tipinin önemini kavrayan bütün uygarlıklar şu veya bu şekilde onun korunmasını sağlamışlardır.

Bu tanımların ışığında Bhagavad–Gita'nın kurtuluş yolları tasnifini daha açık biçimde anlayabiliriz. Züht yolu kendisinde viscerotonic unsurun fazla olduğu kişi tarafından doğal olarak izlenen yoldur. İnsanlara karşı duyduğu içten gelen hisleri dışsallaştırma şeklindeki fıtrî eğilimi disiplin altına alınabilir ve salt hayvanî, "topluluk içinde olmayı sevme" ve salt insanî sevecenlik Tanrı ve insan sevgisine —kişisel Tanrıya bağlılık ve evrensel iyi niyet ve şuur sahibi bütün varlıklara acımaya — dönüştürülebilir.

Eylem veya amel yolu dışadönüklüğü somatotonic türden olan, her durumda birşeyler yapma ihtiyacı hisseden kimseler içindir. Islah edilmemiş somatotonic de bu eylem arzusu her zaman saldırganlık, kendini ispat ve iktidar hırsıyla özdeşleşmiştir. Doğuştan Kshatriya veya savaşçı-yönetici olanlar için yapılacak iş Krişna'nın Arjuna'ya açıkladığı gibi, eylem düşkünlüğü önündeki tehlikeli engelleri yok etmek ve eylemin semerelerine önem vermeden, nefse tam bir kayıtsızlık içerisinde çalışmaktır. Tabii ki herşeyde olduğu gibi bunda da söylemek yapmaktan daha kolaydır.

Son olarak bilincin ve ben merkezciliği bırakıp ilâhî Kaynakta merkezleşene ve onunla birleşene kadar ıslah edilmesi vasıtasıyla bilgi yolu söz konusudur. Bu aşırı cerebrotoniclerin doğal olarak çekildikleri yoldur. Onun özel disiplini kendi için içe dönüklüğe, salt fikrî sezginin zamansız eyleminde muhayyilenin ve nazarî düşünüşün aşılmasına yönelik vasıtalardan ziyade başlıbaşına birer hedef olarak görülen düşünce, tefekkür ve öz–çözümlemeye yönelik fıtrî eğilimin köreltilmesinden ibarettir.

Daha önce de gördüğümüz gibi genel nüfus içerisinde farklılaşma devamlıdır ve çoğu insanda bu üç unsur oldukça eşit biçimde karışmıştır. Herhangi bir tek unsurun aşırı baskınlığını gösteren kimseler çok nadir bulunur. Ancak, bunların nadirliklerine rağmen ilahiyat ve ahlaka teorik açıdan bu aşırı bireylere özgü düşünce kalıpları hakimdir. Bunun nedeni basittir. Herhangi bir aşırı görüş kendisinde kişiliğin yapıcı unsurları dengeli biçimde dağılan kişinin doğal düşünce kalıpları olan vasat görüşlerden daha uzlaşılmaz biçimde açık ve dolayısıyla da daha kolaylıkla tanınır ve anlaşılırdır. Bu ılımlı görüşlerin herhangi bir şekilde aşırı görüşler içermediği veya bunlarla uzlaşma hâlinde olmadığı da belirtilmelidir; bunlar sadece mümkün sistemler listesine eklenen diğer düşünce kalıplarıdır. Geniş kapsamlı bir metafizik, ahlak ve psikoloji sisteminin oluşturulması tek bir birey tarafından gerçekleştirilemeyecek bir iştir; zira o belli bir yapıya ve mizaca sahip ve dolayısıyla da kendi varlığının durumuna göre bilme yeteneğinde bir bireydir. Dolayısıyla hakikata seçmeci bir yaklaşımdaki faydalar daha fazladır.

Sanskritçe *dharma* —ki bu Ezelî Hikmetin Hind formulasyonlarındaki anahtar kelimelerden biridir— iki temel anlam taşır. Bireyin *dharması* herşeyden önce onun aslî yaratılışı, varlığının ve gelişmesinin içkin yasasıdır. Fakat *dharma* doğruluk ve dindarlık yasasını da belirtir. Bu ikili anlamın imâları açıktır: İnsanın görevi, nasıl yaşaması, neye inanması ve inançları hakkında ne yapması gerektiği... Bütün bunlar aslî yaratılışı, yapısı ve mizacı tarafından saptanır. Hintliler istidatlar doktrinine sahip Katoliklerden daha da ileri giderek farklı *dharmalara* sahip bireylerin uluhiyetin farklı yönlerine veya onunla ilgili farklı kavramlara tapma hakkı olduğunu kabul ederler. Bu Hindular ve Budistler arasında kanlı katliamların, din savaşlarının ve insanları kendi dinlerine döndürme şeklindeki bir yayılmacılığın yokluğunu da açıklar.

Bununla birlikte Katolikliğin kendi dinî cemaati içerisinde neredeyse Hinduizm ve Mahayana Budizmi kadar hoşgörülü olduğu da belirtilmelidir. Bu dinlerin biri ve aslında her biri sözde oldukça farklı çok sayıda dinden müşetekkildir. Fetişizmden çoktanrıcılık, şekilci tektanrıcılık ve Avatar’ın kutsal beşeriliğine bağlılık yoluyla Ezelî Hikmet mesleğine ve Mutlak Uluhiyetin birleştirici bilgisini arayan salt ruhanî bir din uygulamasına kadar bütün düşünce ve davranışların tüm boyutunu kapsar. Bu “bir dinde hoşgörülen dinler” tabiî ki eşit derecede değerli veya doğru sayılır.

Çoktanrıcı olarak tapınmak kişinin *dharması* olabilir; bununla beraber insanın nihaî hedefi Uluhiyetin birleştirici bilgisine ulaşmaktır ve Ezelî Hikmetin bütün tarihsel formulasyonları her insanın bu nihaî hedefe ulaşması gerektiği ve gerçekte ise şu veya bu şekilde buna ulaşacağı hususunda mutabıktırlar. "Bütün nefisler mistik hayata çağrılırlar; eğer herkes sadece büyük değil küçük günahlardan da gerektiği biçimde kaçınsa, herkes kendi konumuna göre Kutsal Ruha boyun eğse ve yeterince uzun yaşasaydı mükemmeliğe ve uygun biçimde isimlendirildiği şekliyle mistik bir hayata dolaysız ve tesirli bir istidat kazanacağı bir gün gelecekti" *der Garrigou Lagrange* Hindu ve Budist ilahiyatçılar muhtemelen bu ifadeyle uyuşacaklardır; aynı zamanda her "nefsin" sonunda bu "mükemmelliğe" ulaşacağını ekleyeceklerdir. Herkese çağrıda bulunulur, ama yalnızca birkaç kişi seçilir, çünkü bu birkaç kişinin kendisi bu yolu seçer. Bununla birlikte cismanî ya da ruhî şuur sahibi varlıklar dizisi sonsuz derecede uzundur; dolayısıyla herhangi bir insanın gerekli dersleri alması için yeterli zamanı ve imkânı vardır. Dahası, her zaman yardımcılar da olacaktır. Zira aralıklı olarak Uluhiyetin cismanî hâlde "tenezzülleri" vardır; his sahibi her varlık sonunda sonsuzluğa kavuşuncaya kadar acı çekme, zaman ve kötülük dünyasına kurtarıcılar ve öğretmenler olarak dönmek amacıyla dolaysız kurtuluştan feragat edecek, Kavranabilir Işıkla yeniden birlik eşiğinde hazır müstakbel Budalar her zaman vardır.

Bu doktrinin pratik sonuçları yeterince açıktır. Dinin hissî, eylemsel veya fikrî olsun alt formları hiçbir zaman nihaî sayılmamalıdır. Doğru, bunların her biri belli yapı ve mizaç sahibi kişilere doğuştan gelir; fakat belli bir bireyin dharması veya görevi kendisine tesadüfen uyan noksan bir dinde hâlinden memnun olarak dikili kalmak değil aksine onu aşmaktır. Tabiî ki bunu kendisi için doğal olan düşünce, davranış ve duyum biçimlerini inkâr ederek değil onlardan faydalanarak gerçekleştirebilir; böylece doğası sayesinde doğasını aşabilir. Bu nedenle içedönük (Hind tabiriyle) "ayrım" ı kullanır ve dolayısıyla egonun zihinsel faaliyetlerini ilâhî Kaynak'la benzer veya onunla özdeş olan Zât'ın asıl bilincinden ayırdeder. Duygusal dışadönük ise "anne ve babasından nefret etmeyi" (başka bir deyişle, ayrım gözetmeksizin sevme ve sevilme hazlarına bencilce bağlanmayı terketmeyi) öğrenir, Tanrının kişisel ve mücessem yönüne bağlanır ve sonunda Mutlak Uluhiyeti bir duygu değil bilgiyle aydınlanmış irade eylemiyle sevme istidadına ulaşır. Son olarak da temel kaygısı sevgi duymak veya kendisine

sevgi duyulması değil nesneler, olaylar ve kişiler üzerindeki güç kurma arzusunun tatmini olan diğer tip dışa dönükler vardır. Kendi doğasını aşmak için gene kendi doğasını kullanarak Bhagavad–Gita'da şaşkın Arjuna'ya gösterilen —çalışmanın semerelerine bağlanmadan çalışma, Aziz François de Sales'in "kutsal kayıtsızlık" diye söz ettiği kişinin kendi benliğini unutarak Zât'ı bulmasını sağlayan— yolu izlemelidir.

Tarihin akışı içerisinde noksan dinlerden biri veya diğeri çok ciddiye alınmış ve bütün dinlerin nihaî hedefine ulaştıran vasıta olarak değil başlı başına iyi ve gerçek sayılmıştır. Bu gibi hataların neticeleri çoğu zaman felaket olmuştur. Mesela, birçok Protestan mezhebi cebrî bir ihtida hareketinin gerekliliğinde veya en azından aşırı arzu edilirliğinde ısrar etmişlerdir. Oysa cebrî ihtida neredeyse tamamen yüksek derecede somatotonia sahibi bireylere özgü bir olgudur. Bu kişiler o derece yoğun biçimde dışadönüktürler ki zihinlerinin alt tabakalarında neler olup bittiğinin farkında değillerdir. Eğer dikkatleri herhangi bir nedenle içe yönelirse, ortaya çıkan kendini bilme yeniliği ve garipliği nedeniyle kendini güç ve bir vahiy niteliğiyle takdim eder; metatonialari veya düşünce değişiklikleri ani ve heyecanlıdır. Bu değişiklik dine veya bir başka şeye —mesela ruh çözümlemeye— doğru olabilir. Kurtuluşun tek aracı sıfatıyla cebrî ihtida üzerinde ısrar etmek geniş bir yüze, kalın kemiklere ve güçlü kaslara sahip olma gerekliliği üzerinde ısrar etmek kadar makul olacaktır. Doğaları gereği bu türden bir hissî taşkınlığa sahip olanlara göre kurtuluşu ihtidaya bağlayan doktrin manevî/ruhî gelişme için öldürücü bir rahatlık verirken bundan aciz olanlar da aynı derecede ölümcül bir umutsuzlukla doludurlar. Psikolojik cehalet üzerine kurulu yetersiz teolojilere başka örnekler de verilebilir. Mesela herkes kendi fikrî kurgularını çok ciddiye alarak sonunda hem beşerî hem de manevî/ruhî gerçekliği tamamıyla kaybeden cerebrotonic Calvin'in acı durumunu hatırlar. Sonra bizim kendi Liberal Protestanlığımız vardır; bu da Baba'nın, Ruh'un ve Logos'un gerçek varlığını unutmuş ve Hristiyanlığı Mesih'in beşerîliğine veya (günümüzde oldukça yaygın bir ifadeyi kullanırsak) sanki başka Tanrı yokmuş gibi putperestane tapılan "İsa'nın kişiliği" ne hissî bir bağlılıkla özdeşleştirmiştir. Çok kapsamlı Katoliklikte bile terbiyesi altındaki nefislere —Aziz John gibi yazarların tamamıyla zararlı olarak tanımladıkları sonuçlarla— doğalarına hiç te uymayan dinî bir *dharma* dayatan cahil ve ben–merkezci mürşitler hakkında şikayetler işitiriz. O hâlde, Tanrıyı

mizacımızın O'nda olduğunu kavramamızı sağlayan niteliklere sahip olarak düşünmemiz doğaldır; ne var ki fıtrat (yaratılış) kendi vasıtasıyla kendisini aşma yolu bulmazsa kayboluruz. Son tahlilde, Tanrıyı salt Bir olarak kavramayanlar tabiî ki Tanrıyı değil kendilerini ve birlikte hemcinslerini yaralarlar.

Bilgi yolu en tabiî olarak mizaçları baskın derecede cerebrotonic olanlara ulaşır. Bununla bu yolu izlemenin cerebrotonicler için kolay olduğunu kastetmiyorum. Her zaman işlediği günahları aşması güç aşığı somatotonici ve yemek, rahatlık ve toplumsal kabul düşkünü aşırı viscerotonici kuşatan günahların aşılması kadar güçtür. Ben daha çok (ayrım, semeresine bağlanmadan çalışma ve tek hedefe yönelik bağlılık yoluyla) var olan ve izlenebilen böyle bir yolun cerebrotonic'e fıtrî olarak ulaştığını kastediyorum. Bütün kültür düzeylerinde o fıtrî bir tektanrıcıdır; ve bu fıtrî tektanrıcı Dr.Radin'in ilkel ilahiyatla ilgili örneklerinin de gösterdiği gibi çoğunlukla bir *tat tvam asi,* iç-ışık okulu tektanrıcısıdır. Mizaçları kendilerini dışa dönüklüğün iki türünden herhangi bir güçlükle karşılaşılmaksızın tektanrıcılığın teorik üstünlüğüne inandırabilir. İnsan aklının doğası çokluğu birlik açısından açıklamaya, zahirî çokluğu aslî özdeşliğe indirgemeye çalışan herhangi bir hipotez hakkında içkin bir makullük bulunduğu şeklindedir. Yarı-mühtedî çoktanrıcı eğer isterse bu teorik tektanrıcılıktan (kendi mizacına uygun belli uygulamalarla) kendi varlığının ve bütün diğer varlıkların ilâhî Kaynağını gerçekten kavramaya geçebilir. Yineliyorum, bunu yapabilir ve kimi zaman yapar da. Fakat çoğunlukla yapmaz. Bütün hayatı ve her işi, eylemi gerçekte hâlâ mizaçlarının kendilerini ittiği şekilde —çok tanrıcı, bazan bahsettikleri Tektanrıya değil uygulamada bütün bağlılıklarını takdim ettikleri milliyetçi, teknolojik, malî ve ailevî birden fazla tanrıya tapan kimseler— olduklarını kanıtlayan birçok teorik tektanrıcı vardır.

Hristiyan sanatında Kurtarıcı (Hz.İsa) neredeyse her zaman zayıf, ince kemikli, güçsüz kaslı olarak tasvir edilmiştir. İri yarı, güçlü Mesihler çok eski bir kurala oldukça şaşırtıcı birer istisna olagelmiştir. William Blake Ruben çarmıha gerilme sahnesi hakkında istihfafkarâne yazmıştır.

Mesih'in bir marangoz olduğunu anladım
Ama bir biracının da hizmetçisi değildi, sevgili dostum.

Tek kelimeyle geleneksel İsa baskın bir ectomorphic fiziğe ve dolayısıyla, imâ ile, baskın bir cerebrotonic mizaca sahip bir insan olarak düşünülür. İlkel Hristiyan doktrininin merkezinde ikonografik geleneğin temel doğruluğu yatar. İnciller dinî bir cerebrotonicten —tabiî ki herhangi bir cerebrotonicten değil kendi fıtratının psiko–fiziksel özelliklerini fıtratını aşmak için kullanan manevî/ruhî hedefine yönelik kendi *dharmasını* kullanan— beklenmesi gereken bir şeydir. Göksel Krallığın içte olduğunda ısrar; ayinin önemsenmemesi; dinî kurallara sıkı sıkı riayete, örgütlü dinin kalıplaşmış törensel düzenine, kutsal gün ve yerlere hafif bir küçümseme tavrı; genel uhrevîlik; sadece açık eylemin değil arzunun ve ifade edilmemiş niyetin kısıtlama altına alınması; maddî uygarlığın harikalarına karşı kayıtsızlık, kayıtsızlığın aile içi ilişkilerde dahi uygulanması gerektiği ve salt beşerî ülkülerden oluşan yüce hedeflere bağlılığı ve fakihlerle ferisîlerin doğruluğunun bile Tanrı sevgisinden uzaklaştıran zihnî meşguliyetler olduğu doktrini; bütün bunlar belirgin şekilde cerebrotonic görüşlerdir. Dışa dönük güç aşığına veya aynı derecede dışa dönük viscerotonice kendiliğinden gelmezler.

İlkel Budizm ilkel Hristiyanlıktan hiç de daha az cerebrotonic değildir, aynı şekilde Hinduizmin kalbinde bulunan metafizik disiplin Vedanta da öyle. Buna karşılık Konfüçyüsçülük temelde viscerotonic bir sistemdir; aileye düşkün, törensel ve dünyevîdir. İslâm'da da somatotonic unsurları güçlü bir biçimde kapsayan bir sistem görürüz. İslâm'ın kutsal savaşlar ve zulümler tarihi de öyle. Bu Hristiyanlığın ıslah olunmamış somatotoniayla kilise örgütünü "Militan Kilise" şeklinde isimlendirecek şekilde uzlaştırdıktan sonraki geç tarihiyle kıyas edilebilir.

İnsanın nihaî hedefine ulaşmakla ilgili olduğu kadarıyla aşırı bir cerebrotonic veya viscerotonic olmak aşırı bir somatotonic olmak kadar engel teşkil eder. Cerebrotonic ve viscerotonicler kendilerinden ve yakın çevrelerinde bulunanlardan başkasına zarar vermezken aşırı somatotonicler bütün toplumlar için de bir tehlikedir. Bir bakış açısından uygarlık aşırı somatotoniclerin çok fazla kötülük yapmasını engellemeye ve bunların bastırılamaz enerjilerini toplumsal kabul gören kanallara yönlendirmeye yönelik dinî, yasal ve eğitsel araçların bir karışımıdır. Konfüçyüsçülük ve Çin kültürü evlat saygısı, iyi davranışlar ve hoş surette viscerotonic bir epikürcülük —ki bunların hepsi birbirine pek de uymayarak cerebrotonic maneviyat ve Budizm ve klasik Taoizm'in kısıtlamalarıyla pekiştirilmiştir

— yoluyla bu hedefe ulaşmaya çalışmıştır. Hindistandaki kast sistemi askeri, siyasi ve malî gücü ruhanî otoriteye boyun eğdirme girişimini temsil eder; bütün sınıflara verilen eğitim hâlâ insanın nihaî hedefinin Tanrının birleştirici bilgisi olduğu ve yaklaşık iki yüz yıl süren ve tedricen hızlanan Avrupalılaşma sürecinden sonra bugün bile başarılı somatotoniclerin bu ara hayatta günlerini aydınlanmanın mütevazi arayıcıları olarak geçirmek için serveti, makamı ve gücü terkedecekleri üzerinde vurgulu biçimde durmaktadır. Hindistan'da olduğu gibi Katolik Avrupa'da da dünyevî iktidarı ruhanî otoriteye tâbi kılma girişimi vardı; fakat Kilisenin kendisi siyaset ve işadamı piskoposlar vasıtasıyla dünyevî gücü icra ettiğinden bu girişim sadece kısmen başarılı olmuştu. Reformasyon'dan sonra dünyevî gücü ruhanî otorite aracılığıyla sınırlama şeklindeki en samimi istekler bile terkedildi. VIII Henry kendisini, Stubb'ın deyimiyle "Papa, kusursuz Papa, ve Papa'dan daha üstün bir şey" yaptı ve bu uygulaması o zamandan sonra çoğu devlet başkanı tarafından da izlendi. Güç, ahlaken veya manen ne hakkında konuştuklarını bilme yeteneğinde olanlar tarafından yorumlandığı şekliyle ilk prensiplere müracaat yoluyla değil başka güçlerle sınırlanmıştır. Bu arada dine olan ilgi her yerde azalmış ve inançlı Hristiyanlar arasında bile Ezelî Hikmetin yerini büyük oranda kaçınılmaz ilerleme ve tekamül eden Tanrı metafiziği, sonsuzlukla değil gelecek zamanla ilgili arzulu bir merak almıştır. Son çeyrek yüzyıl içerisinde neredeyse aniden Sheldon'un "somatotonic devrim" diye adlandırdığı ve geleneksel Hristiyan kültürünün teori ve uygulamasında belirgin olarak cerebrotonic olana karşı yöneltilmiş bir olguya ulaşılmıştır. Bu somatotonic devrimin birkaç belirtisi şunlardır.

Ezelî Hikmetin bütün büyük dinî formulasyonlarında olduğu gibi geleneksel Hristiyanlıkta da tefekkürün, eylemin hedefi ve amacı olduğu besbelliydi. Bugün samimi Hristiyanların bile büyük çoğunluğu maddî ve toplumsal ilerlemeye dönük eylemi hedef ve çözümsel düşünmeyi de —ki artık bütünsel düşünmenin veya tefekkürün sözü edilmez— bu hedefe ulaştıracak araç olarak görürler.

Ezelî Hikmetin diğer formulasyonlarında olduğu gibi geleneksel Hristiyanlıkta da mutluluğun sırrı ve kurtuluş yolları dış dünyada değil bireyin çevreyle ilgili zihinsel durumunda aranmalıdır. Bugün ise en önemli şey zihinsel durum değil çevrenin durumudur. Mutluluk ve manevî–ahlakî ilerlemenin daha büyük ve daha iyi cihazlara ve daha yüksek yaşam standartına bağlı olduğu düşünülmektedir.

Geleneksel Hristiyan eğitiminde vurgu tamamıyla kısıtlama üzerindeydi; şimdilerde “ilerlemeci okulun” ortaya çıkmasıyla vurgu tamamen faaliyet ve öz–ifade üzerindedir.

Geleneksel Hristiyanlığın muaşeret adabı bedensel isteklerin tatminindeki bütün haz ifadelerini yasaklıyordu. “Acı acı öten bir baykuşu sevebilirsiniz fakat kızarmış bir tavuğu asla.” Bu sadece elli sene önce kreşlerdeki çocuklara okunan bir manzumeydi. Bugün ise gençler durmaksızın değişik türden yiyecek ve içecekleri nasıl “sevdiklerini” ve onlara ne kadar “düşkün olduklarını” ilan ediyorlar; gençler ve yetişkinler cinselliklerinin uyarılmasından duydukları “heyecanlardan” söz ediyorlar. Halkın yaşam felsefesi artık züht ve takva klasiklerinden, aristokratik iyi yetişme kurallarından çok tek düşüncesi herkesi mümkün olduğunca dışa dönük ve sınırsız derecede aç gözlü olmaya ikna etmek olan reklam yazarlarınca şekillendirilmektedir; zira reklamcıların satmak istediği şeylere para verenler tabiî ki sadece paylaşmak istemeyen, huzursuz, şaşkın kimselerdir. Teknolojik ilerleme kısmen somatotonic devrimin kısmen de bu devrimin yaratıcıları ve destekleyicilerinin ürünüdür. Dışa dönük dikkat teknolojik buluşları netice verir. (Maddî uygarlığın büyük kısmının her zaman büyük ölçekli ve resmen onaylanmış çok tanrıcılık uygulamasıyla özdeşleşmesi oldukça önemlidir) Buna karşılık teknolojik buluşlar da seri üretimi netice vermiştir; seri üretimin ise bütün nüfuzu somatotonic *Weltanschauung’u** kabule ve buna göre davranmaya ikna etmeden tam faaliyet hâlinde tutulmasının mümkün olmadığı da açıktır.

Birçok açıdan çok yakından ilişkili olduğu teknolojik ilerleme gibi modern savaşlar da somatotonic devrimin hem bir nedeni hem de sonucudur. Özellikle savaş eğitimi olan Nazi eğitiminin iki temel hedefi vardır: Kişiliğinde somatotonia unsurunun baskın olduğu kişilerde bu unsurun açığa çıkmasını teşvik ve nüfusun geri kalan kısmını da insan canlılığı veya içe dönük hassaslık ve öz–kısıtlama ve ince düşünüşlülük eğiliminden utanç duymaya itme. Tabiî ki savaş sırasında Nazizm’in düşmanları Nazilerin eğitim felsefesini ödünç almaya zorlanmışlardır. Bütün dünyada milyonlarca genç kadın ve erkek sistematik olarak “sert” olmak ve “sertliği, katılığı” bütün ahlakî değerlerin üzerinde tutmak için eğitiliyorlar. Bu somatotonic ahlak sistemiyle günümüzde Hristiyanlığın veya bir başka tektanrıcı dinin kötülük ve bölünme için birlik ve iyilik için olduğundan çok daha güçlü bir sahte din olan milliyetçiliğin putperest ve

çoktanrıcı ilahiyatı özdeşleşmiştir. Geçmişte çoğu toplum somatotoniayı engellemeye çalışıyordu. Bu bir nefsî müdafaa tedbiriydi; onlar en aktif azınlıklarının güç aşığı saldırganlıkları tarafından fiziksel olarak yokedilmek istemiyorlardı; aynı zamanda manevî olarak da aşırı bir dışadönüklükle körleşmek istemiyorlardı. Son birkaç sene içerisinde bütün bunlar değişmiştir. Bu çok eski toplumsal politikanın dünya çapında tersine döndürülmesinin sonucunun ne olacağını endişe içinde merak edebiliriz. Bunu sadece zaman gösterecektir.

9
Kendini Bilme

Diğer canlı varlıklarda kendini bilmeme doğal bir niteliktir; insanda ise bu bir kusurdur.

—*Boethius*

KUSUR İRADE TARAFINDAN KABUL EDİLEN ve birincil olarak Tanrıyı gizlediğinden, ikincil olarak da psikolojik veya fiziksel açıdan âmile veya çevresindekilere zararlı olduğu için kötü sonuçlara sahip olan davranış tarzı olarak tanımlanabilir. Kendini bilmeme bu tanıma karşılık gelen birşeydir. Kaynakları açısından iradîdir; zira eğer istersek hepimizin içgözlemle ve diğer insanların karakterimizle ilgili yargılarını dinleyerek kusurlarımız ve zayıflıklarımız ve eylemlerimizin açıkça kabul edilen ve herkesce bilinenin aksine olarak gerçek güdüleriyle ilgili isabetli bir anlayışa ulaşırız. Eğer çoğumuz kendimizi bilmiyorsak bunun nedeni kendini bilme sürecinin acılı olması ve bizim de yanılsamanın zevklerini tercih etmemizdir. Böyle bir bilgisizliğin sonuçlarına gelince, bunlar faydacılıktan aşkıncılığa kadar her ölçütle kötüdür. Kötüdür çünkü kendini bilmezlik gerçekçi olmayan davranışa yol açar ve dolayısıyla ilgili herkes için her türden sıkıntıya neden olur; kötüdür çünkü kendini bilme olmadan gerçek alçakgönüllülük, etkin bir kendini hiçe sayma ve dolayısıyla benliğin altında bulunan ve genellikle onun tarafından gizlenen ilâhî Kaynağın birleştirici bilgisi olamaz.

Kendini bilmenin önemi ve vazgeçilemez gereklililiği büyük dinî geleneklere mensup veliler ve alimler tarafından vurgulanagelmiştir. Batıda bulunan bizlere gelen en tanıdık ses Socrates'ınkidir. Ezelî Hikmetin Hintli yorumcuları da aynı konu üzerinde Socrates'ten daha sistematik olarak durmuşlardır. Mesela "Uyanıklığın Oluşturulması" üzerine söylevi (Pali metinlerine özgü gerçekten amansız tafsilatlılıkla birlikte) kendini bilme sanatının bütün dalları –kişinin vücudunu, duyularını, duygularını, düşüncelerini bilmesi— açısından yorumlar. Bu kendini bilme sanatı görünürde iki maksatla uygulanır. Birinci amaç kişinin bedenine dünyada yaygın olan şiddetli özlem ve acıların üstesinden gelerek çoşkun, kendine hakim ve uyanık kalacak şekilde bakmasını sağlamaktır. Duygu, düşünce ve kanılara da aynı şekilde bakar. Bu güzel psikolojik durumun ötesinde insanın nihaî hedefi, bireyselleşmiş benliğin temeli olan bilgi yatar. Hristiyan yazarlar da aynı görüşleri kendi sözcükleriyle ifade etmişlerdir.

İnsanın kendi içinde bir sürü deri vardır; kalbinin derinliklerini örter. İnsan birçok şey bilir; fakat kendini bilmez. Niçin mi, bir öküzün veya ayınınki

kadar kalın ve sert otuz veya kırk deri yahut post nefsi örter. Kendi kaynağına git ve orada kendini bilmeyi öğren.

—*Eckhart*

Şimdilerde aptallar kendilerini uyanık —ve kendilerini biliyor— sayıyorlar. Bu bir prens veya bir sığırtmaç olabilir, fakat kendilerinden gayet emindirler.

—*Chuang Tzu*

Rüyalardan kurtulma şeklindeki bu benzetme Ezelî Hikmetin çeşitli yorumlarında defalarca yinelenir. Bu bağlamda kurtuluş anlamsızlıklardan, kabuslardan ve genellikle isimlendirildiği şekliyle gerçek hayatın hayalî zevklerinden çıkıp sonsuzluğun bilişine geçmektir. “Uyanık hâldeki mutluluğun yalın kesinliği”, ki bu Milton’un en asil müzik türünün tecrübesini tanımladığı mükemmel bir tabirdir, sözcüklerin aydınlanmaya ve kurtuluşa varabildiği kadar yakında vuku bulur.

Sen (insanoğlu) hiçsin. Ben ise Benim. Eğer bu hakikatı gönülden anlarsan düşmanların seni asla aldatamayacaktır; onların tuzaklarından hep kurtulacaksın.

—*Sienalı Azize Catherine*

Kendimizi bilmek bize nereden geldiğimizi, nerede olduğumuzu ve nereye gittiğimizi öğretir. Tanrıdan geldik ve hepimiz sürgündeyiz; bu sürgünün bilincinde olmamızın nedeni de sevme melekemizin Tanrıya meyletmesinden başka bir şey değildir.

—*Ruysbroeck*

Manevî/ruhî ilerleme nefsin bir hiç ve Uluhiyetin de herşeyi havî Gerçeklik olduğu hakkındaki bilgimizin artması sayesinde gerçekleşir. (Tabiî ki böyle bir bilgi eğer sadece nazarî ise o zaman değersizdir; tesirli olması için dolaysız, sezgisel bir tecrübe olarak aranmalı ve ona uygun olarak davranılmalıdır) Profesör Etienne Gilson manevî hayatın büyük üstadlarından biri hakkında şöyle yazar:

“Korkunun yerini alçakgönüllülük yoluyla Tanrı, insan ve doğa sevgisinin alması; bunda Aziz Bernard’ın zühdünün bütünü, başlangıcı, gelişmesi ve

sonu bulunur.”

Korku, endişe ve üzüntü bunlar bireyselleşmiş benlikçiliğin özünü oluşturur. Korkudan bireysel çabayla kurtulunamaz, bunun tek çaresi benliğin kendi çıkarlarından, zevklerinden daha büyük bir davaya bağlanmasıdır. Herhangi bir davaya dalma zihni korkuların bazılarından temizleyecektir; fakat sadece ilâhî Kaynağı sevme ve bilme davasına bağlanma onu bütün korkulardan kurtaracaktır. Zira dava en yüce olandan daha aşağı ise, korku ve endişe hissi nefisten davaya nakledilir. Bu aynen aşık olunan bir birey veya bir kurum uğruna kendini kahramanca feda etmeye fedakarlığın kendisi için yapıldığı şeyle ilgili bir endişenin eşlik etmesine benzer. Oysa fedakarlık Tanrı için, veya Tanrının hoşnutluğunu kazanmak amacıyla başkaları için yapılırsa ne bir korku ne de endişe kalır; zira ilâhî Kaynağa hiçbir şey engel teşkil edemez ve hatta başarısızlık ve felaket bile ilâhî iradeye uygun olarak kabul edilmelidir. Tanrı sevgisi çok az insanda, aziz tutulan kişiler ve kurumlar için duyulan bu korku ve endişeyi yokedecek derecede yoğundur. Bunun nedeni çok az insanın gerektiği şekilde sevebilecek kadar alçakgönüllü olmasında aranmalıdır. Bu zorunlu alçakgönüllülükten yoksundurlar, çünkü kendi kişisel hiçliklerinin bilgisine tam olarak ulaşamamamışlardır.

Alçakgönüllülük yetenek ve erdemlerimizi saklamak ve kendimizi olduğumuzdan daha kötü ve daha basit olarak düşünmekten ibaret değildir. Bu daha ziyade sahip olmadıklarımızı açıkça bilmek, sahip olduklarımız nedeniyle kendimizi yüceltmemek, Tanrının bunları bize ücretsiz verdiğini anlamak ve bize bahşettiği herşeye rağmen sonsuz derecede az önemimiz olduğunu görmektir.

—*Lacordaire*

Işık arttıkça kendimizi düşündüğümüzden daha kötü olarak görürüz. Kalbimizden gizli bir oyuktan tırmanan pis sürüngenler gibi utanç verici yığınla duygunun çıktığını gördüğümüzde önceki körlüğümüze hayret ederiz. Fakat ne şaşırmalı ne de endişe etmeliyiz. (Daha önce) olduğumuzdan daha kötü değil, aksine, daha iyiyiz. Fakat kusurlarımız azaldığında sayesinde onları gördüğümüz ışık parlaklaşır ve bizler korkuyla dolarız. Hiçbir iyileşme belirtisi olmadıkça hastalığımızın şiddetinden haberdar olamayız; kör bir küstahlık ve kabalık hâlinde,

kendini kandırma tuzağındayızdır. Akıntıyla birlikte sürüklendiğimizde onun hızlı akışının farkında değilizdir; fakat birazcık da olsa ona karşı yüzdüğümüzde kendini hissettirir.

—*Fénelon*

Kızcağızım, kendine iki hücre yap. Önce çok fazla dolaşıp gerekli olmadığı sürece konuşmaman için gerçek bir hücre, veya onu komşunuza duyduğunuz sevgiyle yapabilirsiniz. Sonra kendine her zaman yanında taşıyabildiğin manevî/ruhî bir hücre yap; işte bu gerçek öz–bilginin hücresidir, orada Tanrının sana karşı olan lütfunun bilgisini bulacaksın. Burada gerçekte tek bir hücrede iki hücre vardır, eğer birinde yaşarsan diğerinde de yaşamalısın; aksi hâlde nefis ya ümitsiz ya da küstah olacaktır. Sadece öz bilgide oturursan ümitsiz olursun, sadece Tanrının bilgisinde ikamet edersen küstahlığa çekilirsin. Biri diğeriyle birlikte olmalıdır, bu şekilde mükemmelliğe ulaşırsın.

—*Sienalı Azize Catherine*

10
İnayet ve Hür İrade

KURTULUŞ ZAMANDAN ÇIKIP SONSUZLUĞA GİRMEKTİR ve eşyanın Ezelî Tabiatı'na itaat ve boyun eğmekle sağlanabilir. Hepimize hür bir irade verilmiştir, bu sayede benlikçiliğimizi yok edip devamlı bir şekilde "inayet hâlinde" yaşayabiliriz. Son tahlilde, bütün eylemlerimiz kendimizi ilâhî Gerçekliğin devinimi ve varlığıyla ilişkili olarak pasif kılmaya yöneltmelidir. Bizler sanki kendilerini ya Ruh'un rüzgarına maruz bırakma ya da kendilerini ondan yalıtma gücüne sahip birer rüzgar çengiyiz.

Vadi Ruhu asla ölmez.
O Gizemli Dişi diye adlandırılır.
Gizemli Dişinin menfezi ise
Gök ve Yerin fışkırdığı kaynaktır.
O herzaman içimizdedir.
Ondan istediğin kadar çek, hiçbir zaman kurumaz.

—*Lao Tzu*

Ezelî Hikmetin bütün yorumlarında insan ruhu Uluhiyetle, kişisel Tanrıyla ve hatta Tabiî Düzenle ilişki içerisinde dişil olarak görülür. İnsanın fıtratındaki ilk günah olan *Hubris* kişisel egoyu içerideki Ruh ve dışarıdaki Tabiat'la ilişki içerisinde ve buna göre davranma açısından kendine güvenen eril olarak görmekten ibarettir.

Aziz Paul *pysche* ile *pneuma* arasında çok faydalı ve aydınlatıcı bir ayrım hattı çizmiştir. Fakat ikinci kelime o kadar rağbet görmemiştir; öte yandan aşırı derecede muğlak psyche kelimesi ayrım gözetmeksizin ya kişisel bilinç ya da ruh için kullanılagelmiştir. Peki Batı kiliselerinde dua ve ibadetle ilgili olarak yazanlar geleneksel olarak akıl sahibi canlılara tahsis edilen animus kelimesini kullanmak yerine niçin (Romalılar için daha aşağı, hayvan ruhu anlamına gelen) insan *animası*ndan söz etmeyi tercih etmişlerdir. Tahminimce onlar insan ruhunun Tanrıyla olan ilişkilerinde dişilliğini vurgulamaktan çekiniyorlardı. Dilbilgisi bakımından cinsiyetsiz olan *pneuma* ve eril olan *animus*'un *anima* ve *psyche*'den daha az uygun olduğu hissedilmiştir. Şu somut örneği düşünün; Yunanca ve Latince'nin yapısı göz önüne alındığında bu dilleri konuşanların dilbilgisi bakımından dişil bir ruhtan başka bir şeyi —uzun yüzyıllar boyunca Hristiyan düşüncesi ve hissiyatında Gopi Bakirelerinin Hindu ilahiyatında ve züht hayatında oynadıkları rolün aynısını oynayan remzî bir sîma olan— Neşideler

Neşidesi (Eski Ahitte bir kitap ismi) nin kadın kahramanıyla özdeşleştirmek çok zordu.

Şu muazzam hakikatı aklınızın bir köşesine not edin. Fıtrat ve insanda, günah hariç, işleyen herşey Tanrının fıtrat ve insandaki eseridir, işleyişidir. İnsanın hür iradesini kullanmaktan başka bir gücü yoktur, hür irade de Tanrının fıtrattaki işleyişine uymak veya buna karşı çıkmaktan başka bir güce sahip değildir. İnsan hür iradesiyle hiçbirşeyi vücuda getiremez, fıtratın işleyişinde de herhangi bir değişiklik meydana getiremez; değiştirebileceği sadece fıtratın işleyişindeki kendi durumu ve yeridir; böylece kendi durumunda daha önce hissetmediği ve saptamadığı birşey hisseder ve bulur.

—*William Law*

Psikolojik açıdan tanımlandığında inayet yardım gördüğümüz kendi durumunu bilebilen kişisel benliğimizden başka birşeydir. Bu gibi üç tür yardımı tecrübe ederiz: Hayvanî, beşerî ve ilâhî inayet. Hayvanî inayet biyolojik düzeyde kendi yaratılışımızla tam bir uyum içerisinde yaşadığımız —bedenlerimizi aşırı davranışlarla kötüye kullanmadığımız meskensiz hayvanî zekamızın işleyişini bilinçli özlem ve nefretlerle bozmadığımız, aksine sıhhatli bir biçimde yaşadığımız ve kendimizi “güneşin erdemine ve havanın ruhuna” açtığımız— zaman ulaşır. Bu şekilde Tao’yla veya fiziksel ve fizyolojik yönleriyle Logos’la tam bir uyum içinde bulunmanın ödülü kişisel ve bedensel rahatlık hissi, hayatı herhangi bir başka sebeple değil sadece hayat olduğu için iyi olarak görmektir. Hayvanî inayet durumunda iken propter *vitam vivendi perdere causas* sorunu yoktur; zira bu hâlde yaşam sebepleri ve hayat arasında hiçbir ayrım yoktur. O hâlde hayat da erdem gibi kendi ödülüdür. Tabiî ki hayvanî inayetin doluluğu hayvanlara tahsis edilmiştir. İnsanın fıtratı ise iyi ve kötünün beri tarafında mantık altı mutlu bir sonsuzlukta değil zaman içerisinde bilinçli bir hayat sürmesini gerektirir. Netice olarak hayvanî inayet bilinç hâlinin dışında olduğu zaman ara sıra yaşadığı veya hayatın kendi kendinin ödülü olmadığı daha ziyade kendi dışında bir sebeple sürdürülmesi gerektiği diğer durumlarla birlikte bulunan birşeydir. İnsanî inayet bize diğer insanlardan, sosyal gruplardan veya kendimizi dışa yansıtan ve her nasılsa ikincil nesnellik adı verilebilecek bir hâldeki ruhsal durumda bulunan kendi isteklerimiz, ümit ve tasavvurlarımızdan gelir. Hepimiz insanî inayetin değişik türlerini

yaşamışızdır. Meselâ, çocukluğumuzda anne, baba, dadı veya sevgili öğretmenden gelen insanî yardım sözkonusudur. Daha sonraki dönemde arkadaşların, ahlaken bizden daha iyi ve daha akıllı insanların, guru veya manevî mürşidin yardımını görürürüz. Sonra ülkeye, partiye kiliseye veya bir başka sosyal örgüte olan bağlılığımız nedeniyle gelen —ve en zayıf ve ürkek insanlara bile onsuz elde edilmesi imkansız olan şeyleri sağlayan— bir inayet vardır.

Son olarak da düşük veya yüksek olsun, soyut açıdan veya mevhum tecessümler hâlinde somutlaşmış şekilde algılansın ideallerimizden aldığımız yardım söz konusudur. Çeşitli dinlerin takva sahibi takipçilerinin tecrübe ettiği inayetlerin çoğu bu son türe aitmiş gibi görünmektedir. Kişisel bir veliye, tanrıya veya Avatar'a içtenlikle tapan veya dua edenlerin aldığı yardım tahminimizce gerçekten ilâhî bir inayet değil (kişinin kendinin ve diğer insanların) yinelenen fiilleri, inançları, arzu ve tasavvurları tarafından ortaya çıkarılan ispritizma nevinden bir gücün merkezinden insanlığa geri gelen insanî bir inayettir.

İlâhî inayet devamlı veya tam olarak ancak benliklerini samimî bir biçimde "bendeki ben değil Tanrıdır" diyebilecek şekilde yokedenlerce alınabilir. Bununla beraber, kendilerini zaman zaman her insana sunulan inayetleri tamamıyla alamayacak derecede kendi kişiliklerinde hapse mahkum eden az insan vardır. Ara sıra da olsa çoğumuz kısmen de olsa "ben", "beni", "benim"le olan zihinsel saplantımızı aşıp gene kısmen de olsa o anda bize sunulan inayetleri alabiliriz.

İlâhî inayet bütün varlığın ilâhî Kaynağı'ndan gelir ve insana nihaî hedefine ulaşması, zamanın kaydından ve benliğinden sıyrılarak bu Kaynağa kavuşması için yardım amacıyla gönderilir. Bu bizim bilinçli, insanî kişiliğimizden tamamıyla farklı bir kaynaktan gelmesi açısından hayvanî inayete benzer; aslında bu kendini maddeden Uluhiyete ulaştıran tırmanma merdiveninin daha üst düzeyinde gösterilen hayvanî inayetle aynı şeydir. İnsanî yardım belli bir durumda bu yardımı alanı Tanrının birlik bilgisine ulaşmasını sağlamak açısından tamamıyla iyi olabilir; fakat bireyselleşmiş kişiliğimizdeki kaynağı nedeniyle bu biraz şüphelidir ve çoğu zaman da sağladığı yardım varlığımızın gerçek hedefinden çok farklı hedeflerin elde edilmesine yönelik bir yardımdır.

Bizim bütün iyiliğimiz ödünç alınmıştır; sahibi ise Tanrıdır. Tanrı çalışır ve eseri de Tanrıdır.

—*Aziz John*

Sürekli solunum hayvanî hayat için nasıl gerekliyse sürekli ilham da iyilik, kutluluk ve mutluluk hayatı için öylece gereklidir.

—*William Law*

Buna karşılık iyilik, kutluluk ve saadet hayatı da sürekli ilhamın vazgeçilmez bir ön koşuludur. Amel (eylem) ve tefekkür, ahlak ve maneviyat arasındaki ilişkiler çevrimsel ve karşılıklıdır. Her biri hem sebep hem sonuçtur. İnsanî şefkat ve ahlak Büyük Yol zeval bulduğu zaman ortaya çıktı.

—*Lao Tzu*

Çinlilerin fiilleri zamansızdır. Tarihteki kurgusal bir olayla ilgili bu ifade aynı zamanda şimdiye ve geleceğe de işaret eder. Anlamı ise şudur: Bilincin ortaya çıkmasıyla birlikte hayvanî inayet hayatın idaresi için artık yeterli değildir ve doğru ve yanlış arasında —açıkça ifade edilmiş ahlakî bir yasanın ışığında yapılması gereken— bilinçli ve kastî tercihlerle desteklenmelidir. Fakat, Taocu bilgelerin yinelemekten usandığı gibi, yüzeysel irade tarafından yapılan ahlak yasaları ve ihtiyarî tercihler sadece ikinci dereceden iyidirler. Bireyselleşmiş irade ve yüzeysel zeka Tao'yla olan daha yüksek, manevî/ruhî düzeydeki eski hayvanî ilişkiyi yeniden elde etmek amacıyla kullanılmalıdır. Amaç kişisel benliğin ötesindeki kaynaklardan gelen sürekli ilhamken araçlar ise hem Kaynağın hem de Logos'un olduğu gibi Tao'nun da birleştirici bilgisi olan sevgiye ulaştıran "insanî şefkat ve ahlaktır."

Tanrım, bana inayetini her geçen gün daha fazla görebilme istidadı verdin. Senden aldığım ve yapısında senin mutlak iktidarının canlı bir imgesi bulunan bu güç hür iradedir. Bununla senin inayetine layık olabilme kabiliyetimi ya arttırır ya da kısıtlarım.

—*Cusa'lı Nicholas*

Shun Ch'eng'e "Kişi Tao'ya sahip olabilir mi?" diye sordu. "Kendi vücudun senin değil ki, Tao'ya nasıl sahip olacaksın?" diye cevap verdi

Ch’eng.

“Vücudum” dedi. Shun “benim değilse, lütfen söyle kimin?” “O Tanrının sana emanet ettiği suretidir” diye cevap verdi Ch’eng. “Hayatın senin değildir. O Tanrının sana emanet edilen ahengidir. Kişiliğin senin değildir. O Tanrının sana emanet edilen uyum melekesidir. Zürriyetin senin kendinin değildir. O Tanrının sana emanet edilen dökülmüş kabuğudur. Hareket edersin fakat nasıl olduğunu bilmezsin. Durursun niçin olduğunu bilmezsin. Tat alırsın fakat sebebini bilmezsin. Bunlar Tanrının koyduğu kanunların işleyişidir. O hâlde söyle bana Tao’ya nasıl malik olabilirsin?”

—*Chuang Tzu*

Tanrıya kulluk etmek veya etmemek benim iradem dahilindedir. Ona kulluk eder iyiliğime ve bütün dünyanın iyiliğine birşeyler daha eklerim. Ona kulluk etmezsem kendi iyiliğimi kaybederim ve dünyayı iktidarım dahilinde olan bu iyilikten mahrum ederim.

—*Leo Tolstoy*

Tanrı, sizi sevgisinin sizde işleyişinden mahrum etmedi; aksine siz Ona işbirliğinizi sunmadınız. Eğer siz onun sevgisini reddetmemiş olsaydınız Tanrı sizi hiçbir zaman reddetmezdi. Ey mutlak iyi olan Tanrım, biz seni unutmasak sen bizi terketmez, kalplerimizi sana açsak lütuflarından bizi mahrum etmezsin.

—*Aziz François de Sales*

Baş marangoz Ch’ing müzik aletleri için ağaçtan sehpa yapıyordu. Sehpayı görenler müzik parçasının olağanüstü güzellikte icra olunduğuna hükmediyorlardı; Lu Prensi ona sordu: “Sanatındaki sır nedir?” “Hiçbir sır yok Majesteleri” diye cevap verdi Ch’ing. “Ama birşey var. Böyle bir sehpa yapacağım zaman hayatî gücümün azalmasını önlerim. Önce zihnimi mutlak bir dinginliğe indirgerim. Bu hâlde üç gün kalırım ve kazanılacak herhangi bir şöhreti unuturum. Yedi gün, dört organımı ve fiziksel yapımı umursamam. Sonra, zihnimde Sarayla ilgili herhangi bir düşünce olmaksızın maharetim yoğunlaşır ve dıştan gelen bütün rahatsız edici unsurlar kaybolur. Dağdaki ormana girerim ve uygun bir ağaç ararım. Daha sonra inceden inceye işlenecek bu ağaç istenen şekli içerir. Sehpayı

gözümün önündeymiş gibi görürüm sonra işe koyulurum. Bunun ötesinde başka bir şey yoktur. Kendi fıtrî istidadımı ağacınkiyle ilişkiye sokarım. Eserimdeki olağanüstü icraya ait olduğu sanılan sadece buna bağlıdır.

—*Chuang Tzu*

Sanatçının ilhamı ya insanî ya da ilâhî bir inayet veyahut da ikisinin karışımı olabilir. Yüksek sanatsal başarılar icra olunan sanat türü için gerekli fikrî, hissî ve bedensel riyazet biçimleri olmaksızın mümkün değildir. Kimi sanatçılar meslekî çile adı verilebilecek bu sürecin üstünde ve ötesinde ilâhî Kaynağın birleştirici bilgisine ulaşmanın vazgeçilmez koşulu olan bir tür kendini hiçleme sürecinden geçmişlerdir. Mesela Fra Angelico dua ve tefekkür yoluyla kendini çalışmasına hazırlamıştır; ayrıca Chuang Tzu'dan yapılan yukarıdaki alıntıdan Taocu sanatçının sanatına (sadece meslekî değil) temelde dinî açıdan yaklaştığını görebiliriz.

Burada makineleşmenin ilhamla uyuşmaz olduğunu kaydedebiliriz. Zanaatkâr tamamıyla kötü bir iş yapabilirdi ve çoğu zaman da öyle yapıyordu. Fakat baş marangoz Ch'ing gibi sanatına özen gösterseydi ve kendini ilhama boyun eğdirmek için gerekli olanı yapmaya hazır olsaydı yaptığı iş "olağanüstü bir icraya aitmiş gibi" olabilirdi ve zaman zaman da olurdu. Çok verimli olarak çalışan otomatik makinelerin birçok ve muazzam yararlarından birisi şudur: Otomatik makineler kusursuz olsa da sırf bu sebeple inayete de boyun eğmezler. Böyle bir makineyi işleten kimse gerek insanî gerekse ilâhî kaynaklı olsun her tür estetik ilhama karşı duyarsızdır. "Sanatsız sanayi vahşiliktir." Fakat Ruskin gerçekte vahşilerin günahına girmektedir. Çalışkan ve hamarat kuş veya böcek çalışırken içgüdünün yanılmaz hayvanî yardımıyla —ve kendini fizyolojik düzeyin hemen üzerinde gösterdiği şekliyle Tao tarafından— esinlenir. Hata yapmaz ve inayet gerektirmez makinasının başındaki sanayi işçisi işini şaşmaz otomatikliğin —vahşî, insanî ve ilâhî herhangi bir düzeyde Tao tarafından kesinlikle reddedilen— insan yapımı evreninde yapar.

Bu bağlamda kimi zaman çocuklara kimi zaman da şair veya Filisti*, okumuş ya da basit bir insan olabilen fakat kendilerine yaygın olarak gelen şeyi elde etmek için hiçbir şey yapmayan yetişkinlere lutfedilen anî ilâhî tecellileri zikredebiliriz. Kimi mükemmel kimiyse (ilhamın fıtrî yeteneklerle desteklenmediği yerde) acınacak derecede yetersiz edebiyat ve

resim sanatı esinleyen karşılıksız inayetler genelde iki ana sınıfın —nihaî Gerçekliğin anî ve olağanüstü göz kamaştırıcı biçimde Aşk, Işık ve Mutluluk olarak algılanması ve bundan hiç de az etkileyici olmayacak biçimde karanlık, korku verici ve sırrına erişilemez bir Güç olarak algılanması— birine veya diğerine ait gibi görünmektedir.

Çayırlar, ormanlar ve akarsular
Yeryüzü ve göz önündeki herşeyin,
Göksel Işığın altında süslenmiş gibi göründüğü
Bir an vardı gözümde.

Fakat bu tek görünüm değildi.

Küreklerimi daldırdım sessiz sakin göle hırsla,
Küreklere asıldığımda kayığım
Bir kuğu gibi süzülerek gitti suyun üzerinde;
Dik kayalı bir uçurumun kenarına geldiğimde
Ufuk çizgisi, muazzam ve kara bir tepe
Sanki iradî bir itmeyle
Başını çıkardı suyun üzerine tekrar tekrar çarptım.
Onun ise boyu büyüdü ve rengi iyice karardı.
Benimle yıldızlar arasında bir kule hâline geldi.
Bu manzarayı gördükten sonra beynim günlerce
Uyuşuk bir hâlde ve varlığın bilinmez hâlleri hakkında
Şaşkın bir hisle çalıştı; düşüncelerim üzerinde
Bir karanlık asılı; onu ister ıssızlık
İstersen metrukluk olarak adlandır.

İlkel zihinlerin en hassas olduğu Gerçekliğin bu ikinci vechesidir. Job'un sonunda boyun eğdiği korkunç Tanrı en karakteristik yaratıkları Behemot* ve Levatyan** olan "bilinmez bir Varlık hâlidir." O, Kierkegaard'ın tabiriyle, başlıca kanlı kurbanlar ve hatta insan kurban etmeler şeklinde "ahlakın teleolojik tatiline" çağıran bir Tanrı türüdür. Hindu ilâhî Kali daha korkutucu yönleriyle aynı bilinmez Varlık biçiminin bir diğer görünümüdür. Herşeyin Kaynağı çoğu çağdaş ilkel tarafından öfkesini yatıştırmaya yönelik olarak tapılması ve eğer mümkünse zorlayıcı büyü yoluyla verimli bir şekilde kullanılmaya sunulması gereken mutlak bir Güç olarak algılanır ve teolojik olarak ta öylece açıklanır.

Tanrıyı aynı zamanda güç, Sevgi ve Hikmet olarak da değil salt Güç olarak düşünmek basit, ıslah olunmamış insan zihnine oldukça doğal gelir. Sadece benliğini hiçleyenler bütün herşeye rağmen “herşeyin iyi olacağını” ve bir açıdan da zaten iyi olduğunu tecrübe ederek bilme durumundadırlar. “İlâhî takdiri inkâr eden felsefeci” der Rûmî, “velilerin kavrayışından habersizdir.” Sadece velilerin, azizlerin kavrayışına sahip olanlar ilâhî Gerçekliğin kendini sevgi dolu, merhametli ve hikmet sahibi bir güç olarak tecelli ettirdiğini her zaman ve dolaysız tecrübeyle bilebilirler. Geri kalanımız ise henüz onların inançla ilgili bulgularını kabul etmekten başka yapacak birşeyimiz olmadığı manevî bir durumdayız. Eğer onların saptamaları olmamış olsaydı bizler de büyük ihtimalle Job’un ve ilkellerin görüşünü kabule daha eğilimli olacaktık.

İlhamlar önümüze engeller koyar, düşünülmeden önce bile kendilerini hissettirirler; fakat bir defa onları hissettiğimizde cazibelerini desteklemek ve onları izlemek için onlara uymak ya da onlara muhalefet ederek onları geri itmek bize kalmıştır. Onlar kendilerini bizsiz de hissettirirler, fakat biz olmadan bizi kendilerine uyduramazlar.

—*Aziz François de Sales*

Hür irademiz ilham akışının önünü tıkayabilir, Tanrının inayetinin lütufkar fırtınası ruhumuzun yelkenlerini şişirdiğinde ona uymayı reddetmek ve rüzgarın iltimasının etkisini önlemek gücümüz dahilindedir; fakat ruhumuz yelken açıp dosdoğru süzüldüğü ve yolculuğunu huzur içinde yaptığında ne ilham rüzgarının bizim için esmesini ne yelkenlerimizin şişmesini ne de gönül gemimizin hareket etmesini sağlayan biz değilizdir; biz sadece hiçbir direnişte bulunmadan rüzgarı alır, onun hareket yönüne uyar ve gemimizin yol almasını sağlarız.

—*Aziz François de Sales*

Kurtuluş için inayet gereklidir, hür irade de; fakat inayet kurtuluşa ulaştırmak, hür irade ise onu almak için lazımdır. Bu nedenle iyi işleri ne kısmen inayete ne de kısmen hür iradeye bağlayamayız; bu tamamen her ikisinin müşterek ve vazgeçilmez işleyişiyle ortaya çıkarılır; bütünüyle inayet, bütünüyle hür irade söz konusudur burada, fakat ikincisindeki birinciden kaynaklanır.

—*Aziz Bernard*

Aziz Bernard *voluntas communis* ve *voluntas propria* arasında ayrım yapar. *Voluntas communis*'in iki anlamı yaygındır; o paylaşma iradesi ve müştereken insana ve Tanrıya özgü iradedir. Esasında bu Tanrı, insan (ve doğa) sevgisine eşittir. *Voluntas propria* kişinin kendi için elde etme ve tutma iradesi ve bütün günahların da kaynağıdır. *Voluntas propria* idrak açısından kişinin kendine ait olduğu için beslenen ve dolayısıyla teorik açıdan doğru bile olsa ahlakî açıdan her zaman yanlış olan kendi görüşü anlamındaki *sensus propriumla aynıdır.*

Paris Üniversitesinden iki öğrenci Ruysbroeack'i ziyarete gelirler ve ondan kendileri için bir yaşam ilkesi olacak bir özdeyiş söylemesini isterler.

Vos estis tam sancti sicut vultis, diye karşılık verir Ruysbroeck "olmak istediğiniz kadar kutsalsınız" Tanrı sizi hazır görür görmez size tesir etmeye ve Kendisini size akıtmaya niyetlidir.

—*Eckhart*

İradenin elinde her türlü güç vardır; o cenneti ve cehennemi yapar; zira insanın iradesi Tanrıdan uzaklaşmadıkça cehennem yoktur, Tanrıya uymadıkça da cennet.

—*William Law*

Ey insan, kendine bak, düşün! İşte iyilik ve kötülük arasında devamlı bir ciddî mücadele içinde bulunuyorsun, fıtrat büyük kurtuluşu gerçekleştirmek için devamlı işbaşındadır; bütün mahlukat zamanın boşluğundan kurtulmak için acı ve hummalı bir çalışma içerisinde zahmet çekiyor; bu durumda sen uyuyabilir misin? İşittiğin, gördüğün herşey sana ya sonsuz karanlık ya da sonsuz ışığın gösterdiğinden başka birşey söylemez, göstermez; zira nasıl ki gece ve gündüz zamanımızın bütününü bölüyor öylece cennet ve cehennem de düşüncelerimizi, sözcüklerimizi ve eylemlerimizi bölüyor. İstediğin şekilde hareket et, istediğini yap veya tasarla, ne olursa olsun biri veya diğeriyle bir araç olmalısın. Hareketsiz duramazsın, zira fanî ve sonsuz yaratılışın sürekli faaliyeti içinde yaşıyorsun; iyiyle birlikte hareket etmezsen, fıtrattaki kötülük seni

beraberinde sürükler. Sonsuzluğun zirvesine ve dibine sahipsin, bu nedenle ister tuvalette, tarlada, dükkanda veya kilisede ol, istediğini yapıyor ol; ancak sonsuzlukta yetişecek ve biçilmesi gerekeni ekeceksin.

—*William Law*

Tanrı sizden tek bir şey bekler; bu da yaratılmış bir varlık olduğunuz kadarıyla kendiniz olmaktan kurtulup Tanrının içinizdeki Tanrı olmasını sağlamaktır.

—*Eckhart*

Teolojik kurgulardan zevk alanlar kutsal kitap metinlerine ve dogmatik hükümlere dayandığı için Katolik ve Protestanların inayet, amel, inanç ve arınma konuları üzerindeki münakaşalarıyla ilgili binlerce sayfa ortaya çıkmıştır. Karşılaştırmalı din dersi öğrencileri için de inayet doktrinleri Luther'inkilerle çarpıcı benzerlik taşıyan Bhagavat–Gita'yla, Ramanuja ve genç Vaisnacıların eserleriyle ilgili ilmî şerhler mevcuttur. Budizm'in gelişmesini; Hınayanacıların kurtuluşun hummalı bir öz–yardımın eseri olduğu doktrininden, Mahayanacıların bunun için bilinci ve "yüce merhametli kalbi" eşyanın sonsuz Özdeşliğini oluşturan Ezelî Buda'nın inayeti olmadan gerçekleşemeyeceği doktrinine dayandıran Budizm tarihleri de vardır. Geri kalanımız içinse, yukarıda Hristiyan ve erken Taocu gelenek mensubu yazarlardan yapılan alıntıların gözlemlenebilir inayet ve ilham vakaları ve bunların gözlemlenebilir hür irade gerçekleriyle olan ilişkileri hakkında yeterli bir anlatım olduğunu sanıyorum.

11
İyi ve Kötü

ARZU VE İSTEK BİLİNCİMİZİN İLK VERİSİDİR; sevgi ve nefret, arzu etmek ve istemek yapımızda vardır. İlkin bilinçsizce sonra da bilinçli bir şekilde "bu iyi bu da kötüdür" şeklinde değerlendirme yaparız. Kısa bir süre sonra da yükümlülüğü keşfederiz."Bu, iyi olduğu için yapılmalıdır; bu ise kötü olduğundan yapılmamalıdır."

Bütün değerlendirmeler eşit derecede tutarlı değildir. Arzu ve nefretlerimizin iyi veya kötü olduğunu doğruladığı şeyler hakkında hüküm vermemiz istenir. Çok sık olarak yüce mahkemenin kararının bidayet mahkemesinde çok acil biçimde ve üzerinde pek de ciddî olarak durulmadan ulaşılan kararla uyuşmadığını keşfederiz. Kendimiz, hemcinslerimiz ve genel anlamda dünya hakkında bildiklerimiz ışığında ilkin iyi gibi görünen şeylerin uzun vadede veya daha geniş bağlamda kötü; ilk planda kötü gibi görünen de kendimizi yapma yükümlülüğü altında hissettiğimiz bir iyi olabilir.

Bir insanın keskin bir ahlakî nüfuzu olduğunu söylediğimizde bununla onun değer, liyakat yargısının sağlam olduğunu; en uzun vadede ve en geniş bağlamda neyin iyi olduğunu söyleyebilecek derecede çok bildiğini kastederiz. Bir kişinin güçlü bir ahlakî kişiliği olduğunu söylediğimizde ise onun sezgisinin bulgularına göre davranmaya hazır olduğunu kastederiz. Bu bulgular hiç de hoşa gitmeyecek ve hatta acı verici şekilde, içten gelen ilk keşifleriyle uyuşmasa da o şekilde davranır.

Esasen ahlakî sezgi kesinlikle sadece kişisel bir sorun değildir. Hakim bir hukuk sistemini idare eder ve kendisine teamüller yol gösterir. Bir başka deyişle her fert daha uzun vadede ve daha geniş bağlamda iyi olanla ilgili

geçmiş bulgulara dayanan ahlak yasasına sahip bir toplumun üyesidir. Çoğu durumda belli bir toplumun üyelerinin büyük çoğunluğu kendilerinin genel olarak kabul görmüş ahlak yasalarıyla güdülmesine izin verirler; sadece çok az sayıda insan ahlak yasasını ya bütünüyle ya da kısmen reddeder; az bir kısım da daha gelişmiş ve uyulması daha çok çaba gerektiren bir başka ahlak sistemine göre yaşamayı tercih eder. Hristiyan ıstılahında, ısrarlı bir biçimde büyük bir günah ve toplumsal örgütlenme ve menfaatlerine muhalif bir kanunsuzluk hâlinde yaşamakta direnen bir azınlık vardır; öte taraftan kanunlara itaat eden, Ahlâk Kurallarını rehber edinen, düştükleri büyük günahlardan tövbe eden fakat küçük günahlardan kaçınmak için çok çaba sarfetmeyen çok kimse; ve son olarak da doğrulukları tam kemâl yolunu gösteren nasihatlarla yönlendirilen fakih ve ferisîlerin doğruluğunu geride bırakan ve küçük günahlardan ve hatta kusurlardan kaçınmak için gerekli nüfuza ve karaktere sahip az kişi vardır.

Felsefeciler ve ilahiyatçılar tek tek insanların içten gelen değerlendirmeleri hakkında yargıda bulunmakta kullandıkları mevcut ahlak yasalarına teorik bir temel kurmaya çalışmışlardır. Musa’dan Bentham’a, Epikür’den Calvin’e, Hristiyan ve Budistlerin evrensel sevgi felsefelerinden milliyetçilik ve ırkî üstünlük gibi çılgın doktrinlere kadar sıralanan liste oldukça uzun ve düşünceler arasındaki mesafe de oldukça geniştir. Çok şükür ki bu çeşitli teorileri ele almak gibi bir zorunluluğumuz yok. Bizim ilgi odağımız sadece Ezelî Hikmet ve bu felsefeye inananların kendi ve diğer insanların değerlendirmeleri hakkında yargıda bulunurken kullandıkları ahlakî kurallar sistemidir. Bu bölümde sormamız gereken sorular da cevapları da çok basittir. Zorluklar ise her zaman olduğu gibi teoriden uygulamaya, ahlak ilkesinden bunun özgül olarak yaşanmasına geçtiğimizde ortaya çıkar.

Bireyin ruhunun kaynağı bütün varlığın ilâhî Kaynağına benzer veya onunla özdeş ve bu ilâhî Kaynağın da kendini kişisel Tanrı veya mücessem Logos olarak gösteren tarif olunmaz Uluhiyet olduğu kabul edilirse iyi ve kötünün mutlak mahiyeti ve insan hayatının da gerçek maksadı ve nihaî hedefi nedir?

Bu soruların cevabı büyük oranda, onsekizinci yüzyıl İngiltere’sinin en şaşırtıcı ürünü olan William Law’ın cümleleriyle verilecektir. (Eğitim sistemimiz ne kadar garip! İngiliz edebiyatı öğrencileri Steele ve Addison’un zarif gazeteciliklerini okumaya zorlanıyorlar ve Defoe’nin

önemsiz romanlarını ve Matthew Prior'un ufacık inceliklerini bilmeleri bekleniyor. Oysa bütün sınavlarını *summa cum laude**) sadece İngilizce nesrin üstadı değil aynı zamanda döneminin en ilgi çekici düşünürlerinden ve Anglikanizm'in tarihinde kendini bir aziz gibi en çok sevdiren simalardan biri olan bir kişinin yazılarına pek dikkat etmeden geçebilirler. Law'u bu denli ihmal etmemiz yirminci yüzyıl eğitimcilerinin nihaî hakikat ve mânâ ile ilgili sorularla ilgilenmeyi bırakıp (salt meslekî eğitimin yanısıra) köksüz ve yersiz bir kültürü yaymak ve ilim için ilim ahmaklığını sürdürmekle ilişkilidir.

Cehennemde benlikten başkası yanmaz.

—*Theologia Germanica*

Zihin yanıyor, düşünceler yanıyor. Zihinsel idrak ve zihin tarafından edinilen izlenimler ve bunlardan kaynaklanan hisler de yanıyor.

Peki bütün bunlar neyin ateşiyle yanıyorlar? Açgözlülüğün, kindarlığın, çılgınca düşkünlüklerin ateşiyle; doğum, yaşlılık ve ölümle, acı ve ağlayışla, sefillik ve keder ve ümitsizlikle yanıyorlar.

—*Buda'nın Ateş Vaazından*

Eğer şeytanı görmemişsen kendi benliğine bak yeter.

—*Celaleddin Rûmî*

Kendi benliğin kendi Habil'ini öldüren Kabil'indir. Zira nefsin her işi ve hareketinde Deccal'ın ruhu vardır ve senin içindeki ilâhî hayatı öldürür.

—*William Law*

Tanrı şehri nefsin hor görülmesini sağlayan Tanrı sevgisiyle; yerküre şehri ise Tanrının unutulmasına yol açan benlik sevgisiyle kurulur.

—*Aziz Augustine*

İyi ve kötü bir adam arasındaki fark birisinin iyi olanı isterken diğerinin istememesinde değil sadece birinin Tanrının içinde yaşayan esinleyici ruhuna boyun eğmesi ve diğerinin de ona direnmesinde, karşı çıkmasında yatar, nitekim sadece ona karşı çıkması nedeniyle kötülükle suçlanabilir.

—*William Law*

İnsanlar ne yapmaları gerektiği hakkında daha az, ne olmaları gerektiği konusunda ise daha çok düşünmelidirler. Eğer sadece onların varlığı iyiyse amelleri, işleri pırıl pırıl parlardı. Kurtuluşunuzun kaynağının ameller olduğunu sakın düşünmeyin; bu ne olduğunuza bağlıdır. İyi bir karakterin üzerine oturduğu temel insanın amelinin değerini aldığı aynı kaynak, yani tamamıyla Tanrıya yönelmiş bir zihindir. Gerçekte, eğer böyle istiyorsanız bir taşa ayakla basabilirsiniz; bu sırf kendi çıkarınız için İsa'nın âşını kabul edip manevî yansızlıktan mahrum olmaktan daha dindarca olacaktır.

—*Eckhart*

İnsan kendi inancı tarafından yapılır. Nasıl inanıyorsa öyledir.

—*Bhagavad–Gita*

Çevredeki şeylere niteliklerini, temellerini ve varlıklarını veren zihindir. Nasıl ki tekerlekler arabayı çeken öküzün adımlarını izliyor, saf olmayan bir zihinle konuşan veya hareket eden kimseyi de keder, gam ve ıstırap izler.

—*Dhammapada*

İnsanın varlığının doğası eylemlerinin de doğasını belirler; varlığının doğası ise ilk önce zihinde açığa çıkar. Arzu edip düşündükleri, inandıkları ve hissettikleri; bütün bunlar, tabir caizse, bir bireyin esas karakterinin, sayesinde yaratıcı eylemlerini icra ettiği Logostur. Eğer varlık Tanrı merkezliyse eylemler, ameller güzel ve ahlak açısından iyi ve eğer ben merkezliyse çirkin ve kötü olacaktır. "Taş" der Eckhart "ameline gece gündüz, hiç durmadan devam eder." Zira taşın düşmediği zaman bile bir ağırlığı vardır. İnsanın varlığı onu Tanrıya yaklaştıran veya ondan uzaklaştıran potansiyel enerjidir; işte bu potansiyel enerjiyle iyi veya kötü olduğu hakkında yargıda bulunacaktır; zira İncil lisanında fiilen suçsuz kalmakla beraber kalben zina veya cinayet işlemek mümkündür.

Açgözlülük, haset, kibir ve öfke benliğin veya fıtratın yahut cehennemin dört unsurudur, bunların hepsi ondan ayrılamaz. Bunun başka türlü olamamasının nedeni insanın fitrî hayatının Yaratıcıdaki doğa üstü bir

iyiliğe iştirak için ortaya çıkarılmasıdır. Fakat haddizâtında yüce bir iyiliğe aşırı derecede muhtaç ve arzulu olmadan böyle bir iyiliği kabul edebilme istidadına ve yeterliliğine sahip olamazdı. Bu fıtrî hayat Tanrıdan yoksun veya ondan gelmiş olduğundan haddizâtında sürekli istek hâlinde bir aşırı ihtiyaç, sürekli ihtiyaç hisseden bir aşırı istekten başka birşey olamaz. Hâl böyleyken, bütün hayatı tam olarak fıtrat, benlik ve cehennem olan açgözlülük, haset, kibir ve öfkeden müteşekkil bulaşıcı bir hastalık, bir beladır. Açgözlülük, kibir ve öfke üç ayrı şey değil, bir ve aynı arzu ve iradenin durmak bilmez işleyişine verilen üç farklı "isimdir." Bu üçünden doğan dördüncü bir kol olan öfke ise bu üçünden biri veya hepsi çatışıncaya veya isteklerin aksine birşey yaptırıncaya kadar varolamaz. Bu dört özellik kendi acılarını yaratırlar. Bunların ne bir dış davası ne de kendilerini içten değiştirme gücü vardır. Bu nedenle de bütün benlik veya fıtrat doğa üstü bir iyilik kendisine ulaşıncaya veya kendisinde doğuncaya kadar bu hâlde olmalıdır. İnsan gerçekte zamanın boşlukları içinde yaşarken açgözlülüğü, hasedi, kibri ve öfkesi dayanılabilir bir hâlde olup onu bir huzur ve kargaşa karışımında alıkoyabilir; bazen haz bazen de acı ve elem duyar. Ne var ki ölüm bütün dünyevî oyunların boşluğuna son verdiğinde tekrar olağanüstü Kelime'ye ve Tanrı'nın Ruhu'na sahip olamayan insan ruhu kendini kendi doymak bilmez, değiştirilemez, kendine eza eden açgözlülüğü, hasedi, kibri ve öfkesi içinde hapsolmuş bulacaktır.

—*William Law*

Günahkârlığınızın derecesini uygun şekilde ifade edemeyeceğiniz doğrudur; fakat günahları bütün çirkinliği içerisinde tasvir edebilmemiz imkânsız olduğundan onları Tanrı'nın ışığından başka birşeyle gerçekten bilemeyiz. Tanrı kimi ruhlara günahın büyüklüğü görüşünü verir, böylece onların günahın göründüğünden kıyas kabul etmez derecede daha büyük olduğunu hissetmelerini sağlar. Bu gibi insanlar günahlarını kendilerini ifade eden (yani haddizâtında oldukları gibi gösteren) inanç olarak algılamalı ve onları ifade edebildikleri sözcüklerle tanımlamakla yetinmelidirler.

—*Charles de Condren*

İblis fıtrî asaleti içinde, Tanrının kendisini yarattığı gibi durduğunda salt asil bir mahluktu. Ne zamanki benliğine kapıldı, kendisine ve fıtrî asaletine mülküymüş gibi yapıştı, alçaldı ve melek yerine bir şeytan oldu. Bu insanlar için de geçerlidir. Eğer kendinde kalır ve fıtrî bir asalate sahip benliğine mülküymüş gibi yapışırsa alçalır ve bir insan yerine şeytan olur.

—*Mesih'in Takipçisi*

Eğer lezzetli, güzel kokulu meyve kendisini havanın erdeminden ve güneşin ruhundan aldığı verimli özden, güzel tattan, koku ve renkten ayırma gücüne sahip olsaydı veya gelişmesinin başında güneşten yüzünü döndürüp ondan hiçbir özellik almasaydı o zaman aynen kendi karanlık köklerine dönen ve Tanrının Işığını ve Ruhunu reddeden şeytanların yaptığı gibi öfkesinin ekşiliğinin, acılığının ve ağız buruşturuculuğunun kökeninde duracaktı. Şeytanın cehennemî doğası göksel Işık ve Sevgi'den kopmuş veya ayrılmış bir hayatın ilk formlarından biridir. Bu aynen bir meyvenin ekşiliği, acılığı ve ağız buruşturuculuğunun bitkisel hayatının güneşin erdemine ve havanın ruhuna erişmeden önceki ilk formundan başka birşey olmamasına benzer. Bir meyve, eğer kendisi hakkında bir duyarlılık sahibi olsaydı, kendi hayatının ilk formlarında, ağız buruşturuculuğunda, ekşiliği ve yakıcı acılığında hapsolmaktan nasıl acı duyarsa melekler de kendi hayatlarının aynı ilk formlarına döndükleri ve Tanrının Işığı ve Sevgisinden koptukları zaman kendi cehennemleri hâline geldiler. Onlar için cehennem yaratılmadı onlara yeni nitelikler verilmedi ve Sevgi Rabbi onlardan intikam almadı, onlara acı çektirmedi; onlar sadece Tanrı'nın oğlu ve Kutsal Ruhu'ndan ayrılık hâlinde durdular, bunu da kendi hareketleriyle gerçekleştirdiler. Kendilerinde Tanrıdan gelenden, göksel hayatın ilk formlarından başka birşey yoktu; fakat onlara kendine ezâ hâlinde sahiptiler, zira onları Sevgi ve Işık kökeninden ayırmıştılar.

—*William Law*

Eşyanın bütün olabilirliği içerisinde sadece tek bir mutluluk ve sefalet vardır ve olabilir. Tek sefalet kendine terkedilen fıtrat ve mahlukattır, tek mutluluk ise Tanrının fıtrat ve mahlukatta görünen hayat ışığı ve Ruhudur. Bu Rabbimizin sözcüklerinin gerçek anlamıdır: İyi olan tektir, bu da Tanrıdır.

—William Law

İnsanlar Tanrı kendilerine kızdığı için cehennemde değillerdir; onlar gazap ve karanlık içerisindedirler; çünkü Tanrı'dan sınırsızca gelen ışığı kesmişlerdir; aynen güneşin ışığını keserek kendi gözlerini kör eden insanın yaptığı gibi.

—William Law

Dış dünyanın ışığı ve rahat, insanların en kötüsünü bile günahkar, ıslah olunmamış her nefsin özü olan öfkeli, azgın, karanlık ve kendine eziyet edici fıtratla ilgili devamlı güçlü bir duyarlılıktan uzak tutsa da dünyadaki her insan kendisine verilen ve ruhunun en derin temelinde kendisiyle birlikte bulunan az yada çok sık ve güçlü imâlara sahiptir. İnsanların korktukları ve nereden geldiğini bilmedikleri belli bir iç huzursuzluğu yoketmek için başvurmaya zorlandıkları kaç tane buluş vardır? Ne yazık ki hiç; bunun sebebi onların içinde hiçbir zaman gerekli huzuru taşımayan ve kendini keşfe çalışan ve dünyevî hazların her kayboluşunda yardım isteyen günahkar bir nefis, karanlık ve yakıcı ateş olmasıdır.

—William Law

İbranî–Hristiyan geleneğinde Düşüş yaratılıştan sonra gelir ve münhasıran ayrı bir benlikte değil ilâhî Kaynakta odaklanması gereken hür iradenin ben merkezci olarak kullanılmasına bağlanır. Tekvin miti çok önemli bir psikolojik hakikatı ihtiva ederse de bütünüyle tatmin edici bir sembol olmaktan uzaktır. Zira insanlar dünyası dışındaki kötülük ve ıstırabı zikretmez. Mitin tecrübemize uyabilmesi için iki şekilde değiştirilmesi gerekir. İlk planda yaratılışın, görünmez Bir'den tabiatın aşikar çokluğuna, sonsuzluktan zamana kavranamaz geçişin Düşüş'ün başlangıcı ve zorunlu önkoşulu olmadığını; bunun bir dereceye kadar Düşüş olduğunu berraklaştırması; ikinci olarak ise insan altı âlemde de hür iradeye benzer birşey olduğunu göstermesi gereklidir.

İlâhî varlığın birliğinden fanî olanın çokluğuna geçişin Düşüş'ün temel bir unsuru olduğu Ezelî Hikmetin Budist ve Hindu yorumlarında açıkça belirtilir. Acı ve kötülük zamanla kayıtlı dünyadaki bireysel mevcudiyetten ayrılmaz; insanoğulları içinse arzular İlâhî Kaynağa değil benliğe ve çokluğa yöneltildiğinde bu kaçınılmaz acının yoğunlaşması sözkonusudur.

Buna kurgusal olarak muhtemelen insan–altı varlıkların bile (türler ve cinsler gibi hem bireysel hem de müşterek olarak) seçme gücüne sahip olabilecekleri görüşünü ekleyebiliriz. “İnsanın tek başına ayakta durduğu” —ve çıkarabildiğimiz kadarıyla diğer bütün canlı türlerinin sadece canlı fosiller olduğu ve tekamülî bir ilerlemeye değil sadece bozulmaya ve yokolmaya yetenekli bulunduğu— şeklinde olağanüstü bir gerçek sözkonusudur. Skolastik Aristoculuk ıstılahında maddenin şekle yönelik bir eğilimi vardır. Tabiî ki bu şekil zorunlu olarak en iyi değil haddizatında bir şekildir. Canlılar dünyasında çevremize baktığımızda (hoş bir) hayranlık kimi zaman da teessürle, bazen ise kesin bir sorgulayıcı korkuyla maddenin doyumsuz iştahının tatmin olduğu her zaman güzel, sıklıkla aşırı derecede garip ve bazen de kötü sayısız formlarını gözlemleriz. Bu canlı şeylerden sadece insanoğlu sıfatıyla varolanın, ne olursa olsun zihinsel açıdan, ileriye doğru bir gelişmeye yetenekli bir form bulabilmiştir. Geri kalan herşey ise sadece oldukları gibi kalabilen veya değişebilirlerse de bunun daha kötüye doğru olabileceği formlarda sıkışıp kalmışlardır. Kozmik zeka testinde insan dışında bütün canlı şeylerin biyolojik hayatının belli bir anında mutlak anlamda en iyi değil ama doğrudan doğruya en uygun formu alma arzusuna kapılmış gibi gözükür. İnsan dışında her tür özgür iradeye benzer bir eylemle ihtisasın acil karşılıklarını, daha aşağı düzeyde mükemmel olmanın sarhoşluğunu tercih etmiştir. Sonuç hepsinin evrimsel çıkmaz sokakların sonunda durmasıdır. Varlığın başlangıçtaki kozmik Düşüşüne çokluğun zaman içerisindeki tezahürüne insanın gönüllü Düşüşünün muğlak olarak biyolojik karşılığını eklemişlerdir. Tür olmak sıfatıyla ilâhî Kaynakla yeniden birleşme yeteneği yerine nefsin dolaysız tatminini tercih etmişlerdir. Hayatın insan olmayan formları bu yanlış seçim dolayısıyla sadece uzmanlaşmamış ve dolayısıyla daha özgür, daha yüksekdüzeyde bilinçli insanî formun yetenekli olduğu yüce iyiliği idraktan mahrum kılınarak cezalandırılır. Fakat şu da hatırlanmalıdır ki yüce iyiliğe ehliyet aynı zamanda aşırı kötülüğe de yetenekli olmak pahasına kazanılır. Hayvanların insanlar gibi birçok açıdan ve onlar kadar acı çekmediklerini oldukça kesin biçimde söyleyebiliriz. Dahası onlar insan türünün kutsallıkla birlikte ayırıcı özelliklerinden biri olan tam anlamıyla şeytanî bir kötülükten oldukça masumdur.

Bu durumda Ezelî Hikmete göre iyilik müstakil benliğin kendine varlığını veren ilâhî Kaynağa boyun eğmesi ve son olarak da onda yok olmasıdır,

kötülük ise müstakilliğin yoğunlaşması, Kaynağın varolduğunu bilmeyi reddetmedir. Tabiî ki bu doktrin menfî ve müsbet ilâhî emirler dizisi sıfatıyla ve hatta toplumsal fayda açısından ahlakî ilkelerin formulasyonuyla tam anlamıyla uyuşur. Her yerde yasaklanan suçlar her yerde yanlış olarak kınanan ruh hâletlerinden ortaya çıkar; bu yanlış ruh hâletleri de, tecrübî bir gerçek olarak, Ezelî Hikmete göre yüce iyilik olan ilâhî Kaynağın birleştirici bilgisiyle kesinlikle uyuşmaz.

12
Zaman ve Sonsuzluk

EVREN SONSUZ BİR OLAYLAR SİLSİLESİDİR; fakat Ezelî Hikmete göre onun kaynağı ilâhî Ruh'un sonsuz hâli (şimdisi) dir. Zaman ve sonsuzluk arasındaki ilişkinin klasik bir ifadesi Boethius'un seleflerinin, özellikle de

Plotinus’un, fikirlerini özetlediği Hikmetin Tesellilerinin son bölümlerinde bulunabilir.

Yapılacak şeylerden birisi sonsuz bir hayat vasıtasıyla taşınmak, diğeri ise sonsuz bir hayatın bütün varlığını bir araya toplamaktır, bu ise açıkça ilâhî Akla layıktır.

Geçici dünya kendisini bu kısıtlı ve süreksiz an içerisinde her ne varsa ona bağlayarak bütünüyle kavrayamadığı veya ifade edemediği şeyi kısmen taklit edermiş gibi gözükür ki bu varlık sonsuz Varlığın belli bir suretini taşıdığından kendisine dahil olana varlık sahibi olma gibi görünme niteliği verir. Fakat devamlı duramadığından sonsuz bir zaman yolculuğuna girişmiştir; dolayısıyla geçip giderek durmakla tamamlığını kavrayamadığı bu hayatı sürdürmüştür.

—*Boethius*

Tanrı daima sonsuz ve hazır hâlde bulunduğundan O’nun bilgisi zaman kavramlarını aşarak varlığının basitliğinde kalır ve geçmiş ve geleceğin sonsuzluğunu kavrayarak bütün herşeyi sanki gerçeklenme eylemindeymiş gibi düşünür.

—*Boethius*

Hâli hazırda olanın bilgisi olayı belirlemez. Genel olarak Tanrının önceden bilmesi olarak isimlendirilen, gerçekte insanoğullarının zamanla kayıtlı iradelerinin özgürlüğüyle uyuşmayan bir sonsuz hâl bilgisidir.

Görünürdeki dünya ve herhangi bir türde hareket ettirilen herşey nedenlerini, düzen ve biçimlerini ilâhî Aklın sabitliğinden alır. Bu işleri yapmanın birçok yolunu belirlemiştir; Tanrının anlayışının saflığında içinde telakkî edilen yollar Hikmet olarak isimlendirilir; fakat onun hareket ettirdiği ve düzenlediği şeyleri imâ eden yollar da Kader olarak isimlendirilir... Hikmet, bütün herşeyi tertip ve tanzim eden ilâhî Nedenin kendisidir. Kader ise değişken şeylerde içkin eğilimdir, bu sayede Takdir bütün herşeyi gereğince düzenler. Zira Takdir ne kadar farklı ve sonsuz olursa olsun bütün herşeyi beraberce kuşatır; öte yandan Kader yer, biçim ve zamanla sınıflandırılan bütün herşeyi harekete geçirir; öyle ki geçici düzenin gonca misali açılması, ilâhî Aklın önceden görüşünde birleştirilmesi Takdirdir; zaman içinde aynı birleşme, sindirilme ve açılma

Kader olarak isimlendirilir. Herhangi bir şeyin biçimini zihninde tasarlayan bir işçinin işine girişmesi ve sadece ve bir anda önceden gördüğü şeyi zamanın buyruğuyla gerçekleştirmesi gibi Tanrı da Takdiriyle yapılması gerekeni basitlik ve kararlılıkla tanzim ve tertip eder ve Kaderiyle çok çeşitli şekillerle ve zaman sırasıyla tertip ettiği şeylere tesir eder.. Kaderin hükmü altındaki herşey Takdire de bağlıdır. Fakat Takdir'in hükmü altındaki kimi şeyler Kader'in cereyanının üzerindedir. Zira bunlar uluhiyete yakınlık erdeminde istikrarlı biçimde bulunmakla Kader'in hareketliliğinin düzenini aşarlar.

—*Boethius*

Saat kavramı zaman içindeki bütün silsileyi kuşatır. Kavram öyle söylediği zaman hariç saat başı hiçbir zaman vurmasa da kavramsal açıdan altıncı saat, saattan yedi veya sekizinciden erken değildir.

—*Cusa'lı Nicholas*

Hobbes'tan bu yana Ezelî Hikmetin düşmanları sonsuz bir hâlin varlığını inkâr etmişlerdir. Bu düşünürlere göre zaman ve değişiklik esastır; başka bir gerçeklik yoktur. Dahası, gelecekteki olaylar kesinlikle belli değildir. Tanrı bile bunlar hakkında bir bilgiye sahip olamaz. Sonuç olarak Tanrı Alfa ve Omega —sadece Alfa ve Lambda veya zaman ifade eden alfabenin bir başka harfi— olarak tanımlanamaz. Bununla birlikte duyum ötesi algıyla ilgili olarak fiziksel Araştırma Derneği tarafından toplanan ve rivayete dayanan kanıtlar ve duyum ötesi algıyla ilgili binlerce yıllık laboratuvar testleri sırasında elde edilen istatistikî deliller insan zihninin önceden bilmeye yetenekli olduğuna işaret eder. Eğer sonlu bir duyum bir poker oyunununda üç saniye sonra hangi kağıdın geleceğini veya gelecek hafta olacak bir gemi kazasını biliyorsa o zaman bizim için gelecek olan sonsuz derecede uzak olayları şimdiki olayları bilebilen sonsuz bir duyumun varolduğu düşüncesinde imkânsız veya ihtimal dışı hiçbirşey yoktur. İnsanların içinde yaşadığı "yanıltıcı hâl" bilinen geçmişten meçhul geleceğe geçişin kısa bir bölümünden farklı birşey olarak hafızanın canlılığı nedeniyle "hâl" diye adlandırdığımız an sayılabilir ve belki de sayılır; bu yakın ve hatta nisbeten uzak geleceğin bir kısmını içerebilir ve bu belki de daima böyledir. Uluhiyet için yanıltıcı (görünüşte öyle fakat gerçekte öyle

olmayan) hâl Boethius'un sözettiği *interminabilis vitae tota simul et perpetua possessio olabilir.*

Sonsuz hâlin varlığı bazen zamanla kayıtlı bir düzenin zamanla kayıtlı olmayan bir başka düzenle birlikte bulunamayacağı; değişen bir cevherin değişmeyen bir cevherle birleşemeyeceği nedeniyle inkâr edilir. Bu itirazın zamanla kayıtlı olmayan düzenin mekanik bir doğası olması veya değişmeyen cevherin uzaysal ve maddî niteliklere sahip olması durumunda tutarlı olacağı açıktır. Fakat Ezelî Hikmete göre sonsuz hâl bir bilinç hâlidir; ilâhî Kaynak ruhtur; Brahman'ın varlığı da *chit* yahut bilgidir. Geçici bir dünyanın sonsuz bir bilinç tarafından ayakta tutulduğu ve devamlı bir surette yaratıldığı hususundaki bilinmesi gerektiği hususundaki bir görüş hiçbir çelişki taşımaz.

Son olarak, ezelî Kaynağın insan zihinleri tarafından birlik hâlinde bilinebileceğini iddia edenlere karşı yöneltilen itirazlara bir göz atalım. Bu iddia "bazen sonsuzum bazan de zamanla kayıtlıyım" ifadesini içerdiği için gülünç sayılır. Halbuki bu ifade ancak insanın sadece bir düzeyde yaşamaya elverişli ikili bir fıtrata sahip bir varlık olması hâlinde gülünç olabilir. Fakat insan, Ezelî Hikmetin yorumcularının her zaman savunduğu gibi sadece bir beden ve zihinden değil aynı zamanda bir ruhtan müteşekkilse ve eğer kendi iradesiyle sadece insanî düzeyde yaşayabildiği gibi varlığının Kaynağıyla uyum ve hatta birlik içinde de hayat sürebiliyorsa yukarıdaki ifade gerçekten bir anlam ifade ediyor demektir. Beden her zaman zamanla kayıtlıdır, ruh ise zamanla kayıtlı değildir; zihin ise insanın varlık kanunlarınca kendisi bir dereceye kadar vücuduyla özdeşleştirmeye zorlanan, fakat isterse ruhunu ve ruhu vasıtasıyla da ilâhî Kaynağı görme ve onunla özdeşleşme yeteneğinde amfibik bir mahluktur. Ruh her zaman ezelde neyse öyle kalır; fakat insan, zihninin her zaman ruhuyla özdeş kalamayacağı bir yapıda yaratılmıştır. "Bazen sonsuz bazen de zamanla kayıtlıyım" ifadesinde "ben" sözcüğü ruhla özdeşleştiği zaman sonsuzluğa geçen ve yine ya iradî olarak ya da irade dışı bir zorunlulukla bedenle özdeşleşmeyi tercih ettiği ya da buna zorlandığı zaman sonsuzluktan zamanla kayıtlılığa geçen zihne işaret eder.

"Sûfî" der Celaleddin Rûmî "hâl–i hazırın (içinde bulunduğu vaktin) oğludur." Manevî gelişme helezonik bir ilerlemedir. Bizler hayatımıza gelecek endişesi veya geçmişten duyulan bir pişmanlık olmadan içinde bulunulan anın hayvanî sonsuzluğu içerisindeki bebekler olarak başlarız;

sonra büyür ve geçmişe ve geleceğe bakan, içinde bulunduğu anda değil hatıralarda ve gelecekten beklentilerde, içten gelerek değil kurallarla ve ihtiyatla, pişmanlık ve korku ve ümit içerisinde yaşayanların insanlara özgü durumlarını alır ve eğer istersek hayvanîliğimizdeki başlangıç noktamıza tekabül eden fakat onun ölçülemeyecek derecede üzerinde olan bir yere doğru, geri dönüş hareketine devam edebiliriz. Hayat bir defa daha hâlde yaşanır. İnsan altı bir mahluka değil kendisinde sevginin korkuyu yokettiği, basiretin ümidin yerini aldığı, kendini düşünmemenin güzel anıların olumlu, vicdan azabı çektirenlerin de olumsuz benlikçiliğine son verdiği bir varlığa ait bir hayat. Hâlihazır ruhun zamanın kaydından sıyrılarak sonsuzluğa, inayetin sonsuzluktan zamana, sevginin de zamanla kayıtlı bir nefisten başka bir nefse geçtiği tek aralıktır.

İşte Sûfîlerin ve onlarla birlikte Ezelî Hikmetin diğer takipçilerinin hâli hazırın (içinde bulunulan anın) oğlu olmasının veya buna çalışmasının nedeni budur.

Geçmiş ve gelecek Tanrıyı görmemezi engeller;
Her ikisini de ateşle kül edin. Daha ne kadar,
bir kamış gibi bu bölmelerle ayrılacaksınız?
Kamış bölümlü olduğu sürece sırlardan haberdar olmaz,
Dudak ve nefese karşılık ses de vermez.

—*Celaleddin Rûmî*

Avantajları birlik hâlininkiler kadar önemli olmasa da hafızanın boşaltılması sırf nefisleri kusur ve günahların yanısıra acıdan, kederden ve üzüntüden kurtardığı için gerçekte çok değerli bir iştir.

—*Aziz John*

Mahayana Budizminin ülküsel kozmolojisinde hafıza oldukça zararlı bir âmil rolü oynar.

“Bodhisattva üç kat dünyayı gezdiğinde varlığının başı olmayan geçmişten beri biriktirilmiş hatıralara bağlı olduğunu fakat hatalı bir biçimde yorumlandığını görür”

—*Lankavatara Sutra*

Burada “hatıra” olarak tercüme edilen kelime tam olarak “güzel koku yaymak” anlamına gelir. Zihin–vücut kendisiyle birlikte, ırkının ve kendi şahsının geçmişi boyunca düşünülen ve yapılan, istenilen ve hissedilen bütün herşeyin yokedilmesi imkânsız kokusunu taşır. Çinliler bu Sanskritçe tabiri “alışkanlık–enerji”ye işaret eden iki sembolle tercüme ederler. Dünya atalarımız veya kendimiz tarafından ya şimdiki hayatımızda ya da geçmiş tecrübelerimizde oluşturulan, bilinçli veya bilinçsiz ve fizyolojik olarak hatırlanan alışkanlıklar dolayısıyla (gözümüz önünde) olduğu gibidir. Bu hatırlanan kötü alışkanlıklar bizim çokluğun tek gerçeklik olduğuna ve “ben”, “beni”, “benim” telakkisinin mutlak hakikati temsil ettiğine inanmamıza sebep olur. Nirvana gerçekliğin meskenine bize göründüğü gibi değil olduğu şekliyle nüfuz etmekten ibarettir. Hiç şüphesiz bu, gerçekliğin kendisine göre nisbî olduğu bir “biz” oldukça mümkün değildir. Bundan Ezelî Hikmetin her yorumcusunun vurguladığı riyazet, nefsi körletme gerekliliği ortaya çıkar. Bu sadece arzuların, duyguların ve de iradenin değil aynı zamanda muhakeme güçlerimizin, bilincin kendisinin ve bilincimizi oluşturan —kişisel hafızamız ve miras edindiğimiz alışkanlık— enerjilerimizin körletilmesi olmalıdır. Mutlak kurtuluşa ulaşmak için günahtan dönmek yeterli değildir; aynı zamanda zihnin de günahla olan meşguliyetini kesmesi (ki buna Mahayanacılar *paravritti derler*) veya bilincin derinliklerinde bir tiksinti olmasıdır. Bu tiksintinin sonucu olarak bellekte birikmiş alışkanlık enerjiler ve onlarla birlikte müstakil bir benlik olma hissi de yok edilir. Gerçeklik artık (onu algılayacak bir *nos* olmadığından) *quoad nos* olarak değil bizatihî olduğu gibi algılanır. Blake’ın deyimiyle “eğer algı kapıları temizlense herşey olduğu gibi sonsuz görülürdü. *Samsara* ve *nirvana,* görünüş ve gerçeklik, zaman ve sonsuzluk kalben saf ruhen fakir olanlarca bir ve aynı olarak görülür ve yaşanır.

Işığın bize ulaşmasını engelleyen zamandır. Tanrıya ulaşmamızın önündeki en büyük engeldir o. Sadece zaman değil geçici şeyler, sadece geçici şeyler değil geçici sevgiler, sadece geçici sevgiler değil zamanın kötü kokusu da öyledir.

—*Eckhart*

“Tanrıdan her zaman hoşnut ol” der Aziz Paul. “O kendisini zamanın fevkinde ve zamandan bağımsız olarak sevenleri her zaman sever. İnsanı

Tanrıyı bilmekten üç şey alıkoyar ilki zaman, ikincisi cismanîlik, üçüncüsü çokluk. Tanrının içine girebilmesi için bunların dışarı çıkması gerekir. Tabiî eğer onlara daha yüce, iyi bir şekilde —çokluğun içinizde birliğe inmesi hâlinde— sahipseniz bu farklıdır.

—Eckhart

Tanrı bütünüyle zamanla kayıtlı bir varlık olarak düşünüldüğünde onu ahlakî olmaktan çok "huşu veren, korkunç" bir varlık, Güç, Hikmet ve Sevgi Tanrısından çok sınırsız güç sahibi bir Tanrı, ruhen tapınılacak bir Ruh değil kurbanlarla yatıştırılacak sırrına erişilmez ve tehlikeli bir hükümdar olarak görme eğilimi sözkonusu olur. Bütün bunlar gayet tabiîdir; zira zaman sürekli bir bozucudur ve bütünüyle zamanla kayıtlı bir Tanrı, yarattığını hızla da yokeden bir Tanrıdır. Tabiat hoş ve cömert olduğu kadar da anlaşılamayacak derecede korkunçtur. Eğer Uluhiyet içkin olduğu geçici düzeni, insan ruhu da zamanla kayıtlı nefsini aşmazsa Tanrının insana giden yollarını ispat etmenin imkanı yoktur. Evrende göründüğü şekliyle Tanrı Hz. Eyüp'le kasırgadan konuşan ve simgeleri Behemot ve Levatyan, savaş atı ve kartal olan karşı konulamaz bir varlıktır. Bu Bhagavad —Gita'nın vahiysel onbirinci babında tanımlananla aynı Varlıktır. "Ey Yüce Ruh" der Arjuna, artık Uluhiyetin tecessümü olarak bildiği Krişna'ya seslenirken, "senin Işvara formunu —yani dünyanın, Tabiatın ve geçici düzenin Tanrısı sıfatındaki formunu— görmeyi istiyorum." Krişna ise şöyle cevap verir: "Bütün canlı ve cansız şeylerle birlikte tüm evreni bana ait bu bedende göreceksin." Arjuna'nın bu ilhama tepkisi şaşkınlık ve korku doludur.

Ah Tanrım, bütün tanrıları senin bedeninde görürüm,
Her biri kendi derecesinde birçok yaratığı;
Lotus'una kurulmuş Rab Brahma'yı,
Bütün bilgileri ve kutsal yılanları

Evrensel Form, seni sınırsız görürüm
Sonsuz gözler, kollar, ağız ve karınlar görürüm
ve ne bir son, ne orta ne de başlangıç bulurum.

Bunu Tanrının Işvara formundaki kudreti ve kapsayıcılığı hakkında sözü uzatan uzun bir parça izler. Sonra görüntünün niteliği değişir ve Arjuna

korku ve titremekle evrenin Tanrısının yaratıcı olduğu kadar yıkıcı, yokedici olduğunu da idrak eder.

Şimdi ağzındaki korkunç dişlerin gıcırdıyor
Kıyamet sabahının ateşleri gibi kıvılcım saçıyor
Kuzey, güney, doğu ve batı karmakarışık gözüküyor
Devaların efendisi, dünyanın hakimi, merhamet et!...
Sürüyle ırmağın okyanusa aktığı şekilde hızlıca koşar kahramanlar ateşli gırtlağına,
Kavuşmak için pervanevarî yokoluşlarının alevine
Baş aşağı dalarlar sana ve yokolurlar bunlar...
Söyle bana sen kimsin, başından beri böyle
Sert görünüşlü müsün? Ey tanrıların Tanrısı lütufkâr ol.
Bağlılık yeminimi kabul et. Sana ulaştıran yollar benden gizlenmiştir.

“Söyle bana sen kimsin?” Cevap oldukça açık ve tartışmasızdır:

Ben insanları yokeden, onların yıkımını tamamlayacak olan hazır zaman olarak görülürüm.”

Bununla birlikte çok korkunç biçimde Zaman olarak görülen Tanrı aynı zamanda özü *Sat, Chit, Ananda,* Varlık, Uyanıklık, Saadet olan Uluhiyet, Brahman sıfatıyla vardır; insanın zaman işkencesindeki bilincinde ve bunun ötesinde “yaratılmamış ve yaratılamayan” ruhu, Eckhart’ın dediği gibi Brahman’a benzer ve hatta onunla özdeş Atman vardır. Ezelî Hikmetin bütün diğer yorumları gibi Gita’da insanoğlunun isterse müstakil geçici benliğini öldürüp sonsuz Ruh’la birlik olabileceğini tasdik ederek —ki bu tasdik de gözleme ve dolaysız tecrübeye dayanır— Tanrının insana açtığı yolları doğrular. Aynı zamanda Avatar’ın da insanoğluna bu birliğe ulaşması için yardımcı olmak amacıyla tecessüm ettiğini de ifade eder. O bunu üç şekilde yapar: Gönüllü cehalet yoluyla körleştirilen dünyada gerçek doktrini öğreterek; ruhları gerçekte başlı başına bir hedef olarak değil Ruh’un dinsel sevgi–bilgisinin aracı sıfatıyla insanlığının cismanî sevgisine çağırarak; son olarak da bir inayet kanalı olarak hizmet ederek.

Ruh olan Tanrıya sadece ruhen ve hoşnutluğunu kazanmak için tapılabilir; zamanla kayıtlı bir Tanrıya ise normalde geçici hedeflere ulaşmak amacıyla maddî araçlar vasıtasıyla tapılır. Zamanla kayıtlı Tanrı yaratıcı olduğu kadar yokedicidir de; bu nedenle ona kendisinin neden

olduğu yıkımlar kadar korkunç metodlarla tapmak uygun gibi gözükmüştür. Dolayısıyla, Hindistan'da Yokedici Tabiat yönüyle Kali'ye adanan kurbanlar; İsrailoğulları peygamberlerinin reddettikleri, Moloch'a kurban edilen çocuklar ve mesela Fenikeliler, Kartacalılar, Druidler ve Aztekler tarafından uygulanan insan kurbanları da öyle. Bütün bu durumlarda kendisine yönelinen, zamanla kayıtlı bir tanrı veya kendi yavrusunu yutan Zamanın kendisinden başka birşey olmayan Tabiatın bir teşahhusuydu; ayinin amacı ise daima Zamanın ve Tabiatın sonsuza kadar elde mevcut tuttuğu gelecek bir faydayı elde etmek veya muazzam kötülüklerden birinden kaçınmaktı. Bunun için Yokedicinin açıkça değer verdiği eziyet şeklinde yüksek bir fiyat ödemenin değer olduğu düşünüldü. Dünyevî hedefin önemi temelde zamansı olduğundan korkunç olan araçların kullanımını mazur gösterdi. Bu eski düşünce ve davranış kapılarının izleri Kefaretle ilgili belli teorilerde ve İsa'nın sürekli biçimde yinelenen kurbanı sıfatıyla Aşai Rabbanî anlayışında hâlâ bulunur.

Modern dünyada insanların kurban edildiği tanrılar Tabiat'ın değil insanın kendi siyasal ideallerinin teşahhuslarıdır. Tabiî ki bunların hepsi zaman içerisindeki geçmiş veya hâldeki gerçek olaylara veya gelecekteki mevhum olaylara tekabül eder. Burada kaydedilmesi gereken bir başka nokta da sonsuzluğun varlığını ve dolaysız olarak idrak edilebilirliğini iddia eden felsefenin bir tür siyasî teori ve uygulamasıyla ilgilidir; zaman içerisinde olup bitenlerin tek gerçeklik olduğunu savunan felsefe ise farklı türden bir teoriyle neticelenir ve oldukça farklı bir siyasî uygulamadır. Bu Hristiyanlığın zamanla kayıtlı olaylarla ilgilendiğinde "devrimci bir din" ve mistik tesirler altında Kutsal kitapta kaydedilen tarihsel veya sözde–tarihsel vakaları sembollerden başka birşey olmayan Ezelî İncil'i vurguladığında ise politik olarak "durağan" ve "reaksiyoner" olduğunu belirten Marksist yazarlarca* da açıkça kabul edilmiştir.

Konuyla ilgili bu Marksist anlatım oldukça basitleştirilmiştir. Başlıca merak konusu sonsuzluktan ziyade zaman olan bütün ilahiyat ve felsefe sistemlerinin kaçınılmaz biçimde devrimci olacağını söylemek doğru değildir. Bütün devrimlerin amacı geleceği geçmişten köklü biçimde farklı ve daha iyi yapmaktır. Fakat kimi zaman saplantılı felsefe sistemleri gelecekle değil sadece geçmişle ilgilenmişlerdir; politikaları da temelde kurulu düzeni devam ettirmek veya geri getirmek, eski güzel günlere geri dönmek meselesidir. Bununla birlikte geriye dönük zaman–perestler daha

büyük ve iyi geleceğin devrimci bağlılarıyla ortak bir noktaya sahiptirler; hedeflerine ulaşmak için sınırsız şiddet kullanımına hazırdırlar. Sonsuzluk felsefecileriyle zaman felsefecilerinin politikaları arasındaki temel farkı burada görebiliriz. İkincisine göre mutlak güzellik ve iyilik geçici dünyada —herkesin ya tamamen yeni ve eşsiz veya geleneksel ve kutsal bir şeyi düşündüğü ve yaptığı için mutlu olduğu bir gelecekte— bulunabilir. Mutlak iyilik ve güzellik zamanda bulunduğu için de buna ulaşmak için herhangi bir dünyevî aracın kullanımını haklı göstermişlerdir. Engizisyon insanın kurtuluşu için gerekli görülen bir inancı, bir ayini, ruhanî–siyasî–malî bir teşkilatı korumak için yakar ve işkence eder. İncile inanan Protestanlar dünyayı havariler zamanındaki Hristiyanlığa emin bir yer yapmak için gerekli gördükleri uzun ve kanlı savaşlar yaparlar. Jakobenler ve Bolşevikler hâl–i hazırdan pek parlak olarak farklı bir siyasî ve ekonomik gelecek uğruna milyonlarca hayatı feda etmeye hazırdırlar. Şimdi ise bütün Avrupa ve Asya'nın çoğu bir fal bakıcının sürekli bir Ortak–Refah ve Bin Yıl Krallığı görüşüne feda edilmek üzere. Tarih kayıtlarından da çok açık biçimde görülebileceği üzere zamanı çok ciddiye alan din ve felsefe sistemleri geniş çaplı şiddet kullanımını telkin eden ve bunu haklı gören siyasî teorilerle ilişkilidir. Tek istisna gerçeğe aşırı uygunluğa olan tepkileri "yiyin, için ve mutlu olun, çünkü yarın öleceğiz" olan Epikürcü basit inançlardır. Bu hiç de asil olmayan ve hatta gerçekçi de sayılamayacak bir ahlak biçimidir. Fakat devrimci ahlaktan daha anlamlı olduğu söylenebilir: "Öl (ve öldür), zira yarın başka birisi yiyecek, içecek ve mutlu olacak" Tabiî ki uygulamada herhangi birinin müstakbel mutluluk ihtimali son derece şüphelidir. Çünkü toplu ölüm ve kıyım süresi uygulamada devrimi faydalı hedeflerine karşı garantiye alan maddî, toplumsal ve psikolojik şartları hazırlar.

Felsefeleri kendilerini zamanı aşırı ciddiye almaya zorlamayanlar için mutlak güzellik ve iyilik ne devrimcinin ilerlemeci toplumsal vahyinde ne de tepkicilerin diriltilmiş ve kalıcılaştırılmış geçmişinde bulunur; o bu güzellik ve iyiliği arzu edenlerce dolaysız bir tecrübe olarak yaşayan sonsuz ilâhî hâlde aranmalıdır. Ne salt ölüm hâli haddizatında sonsuzluğa bir geçiştir ne de toplu kıyım katillere, maktule veya çocuklarına kurtuluş getirebilir. Bütün anlayışları aşan huzur ve barış sonsuzluğa kavuşmanın meyvesidir; fakat basit günlük hâlinde de huzur ve barış kurtuluşun da kaynağıdır. Zira kanlı ihtirasların ve buyurucu zihnî saplantıların olduğu

yerde bu mutlak iyilik kesinlikle kavranamaz. Sonsuzluk felsefeleriyle bağlantılı olan politikanın her zaman hoşgörülü ve şiddet karşıtı olmasının sebeplerinden biri budur. Diğer sebep ise kavranması mutlak iyilik olan sonsuzluğun içteki göksel krallık olmasıdır. Sen Şusun; her ne kadar Şu ölümsüz ve hissiz olsa da, bireysel “senler”e işkence ve onları öldürme, bireysel nefisler ile bütün varlığın ilâhî ezelî Kaynağı arasında olan normal ve doğal ilişkiyi bozduğundan kozmik önemde bir hadisedir. Her şiddet ilâhî düzene karşı başka herşeyden daha saygısız ve küstahça bir başkaldırıdır.

Burada teoriden tarihsel vakalara geçecek olursak, ilahiyat sistemi zamanla kayıtlı olaylarla en az ve sonsuzlukla en çok ilgilenen dinlerin siyasî uygulamada kararlı bir biçimde en az şiddet yanlısı ve en insancıl olduğunu görürüz. Erken Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın aksine (ki bunların hepsi zamanla aşırı ilgilenmişlerdir) Hinduizm ve Budizmin hiçbir zaman işkenceci inançlar olmamış, hemen hiçbir zaman kutsal savaş telkininde bulunmamış ve farklı insanların siyasî ve ekonomik baskı altına alınmasıyla beraberce ilerleyen dinden döndürücü dinî emperyalizmden uzak durmuştur. Avrupanın çoğu devletleri onaltıncı yüzyılın başından yirminci yüzyılın başlarına kadar yaklaşık dörtyüz sene zamanlarının ve enerjilerinin çoğunu diğer kıtalardaki Hristiyan olmayan komşularına saldırma, onları istila ve sömürme çabasıyla harcamışlardır. Bu yüzyıllar içerisinde birçok din adamı bu gibi kötülüklerin sonuçlarını hafifletmek için ellerinden geleni yapmışlar, fakat bellibaşlı Hristiyan kiliselerinden hiçbiri bunları kınamamışlardır. İngilizler ve İspanyollar tarafından Yeni Dünya’ya getirilen kölelik sistemine karşı ilk toplu protesto 1688’de Germantown’daki Kuveykır Toplantısında yapılmıştı.Bu olay son derece önemlidir. Onyedinci yüzyıldaki bütün Hristiyan mezhepleri arasında tarihle en az ilgilenen, zamanla kayıtlı şeylere perestişe en az düşkün olan Kuveykırlardı. İç ışığın bütün insanlarda olduğuna ve kurtuluşa ancak bu ışıkla uyum içinde yaşayanların ulaşabileceğine ve kurtuluşun tarihsel veya sözde–tarihsel olaylara inancın ikrarına, belli ayinlerin icrasına veya belli bir kilise teşkilatının desteklenmesine bağlı olmadığına inanıyorlardı. Dahası sonsuzluk felsefeleri onları yakın zamanlarda —mutlak iyiliğin gelecek zamanda olduğu ve haddizâtında ne kadar korkunç olursa olsun herhangi bir dünyevî aracın bu iyiliğe ulaşmak için kullanılabileceğini ileri sürerek— savaş ve devrimden angaryaya, köleliğe, ilkel yerlilerin ve

çocukların sömürülmesine kadar her türlü kötülüğü meşru gösteren ilerleme–perestliğin materyalist vahiyciliğinden uzak tutmuştur. Kuveykır ilahiyat sistemi bir sonsuzluk felsefesi biçimi olduğundan, Kuveykır siyasi teorisi de ülküsel hedeflere ulaşma vasıtası sıfatıyla savaş ve işkenceyi reddetmiş, köleliği inkâr ederek bütün ırkların eşitliğini ilan etmiştir. Diğer mezhep üyeleri de beyaz adamın aç gözlülüğünün Afrikalı kurbanları için çok şey yapmışlardı. Mesela Cartagena'daki Aziz Peter Claver'i hatırlayın. Fakat bu destansı biçimde sevgi dolu "kölelerin kölesi" hiçbir zaman kölelik kurumuna veya sayesinde sürdürüldüğü yasak ticarete karşı sesini yükseltmediği gibi hâlâ mevcut belgelerin gösterdiği kadarıyla John Woolman gibi, köle sahiplerini kölelerini azad etmeye ikna etme girişiminde de bulunmadı. Bunun sebebi muhtemelen Claverin mutlak itaate and içmiş ve ilahiyat sistemi tarafından belli bir siyasî ve dinî teşkilatı Mesih'in mistik bedeni olarak görmeye zorlayan bir Cizvit olmasıydı. Bu teşkilatın başındakiler köleliğe veya köle ticaretine karşı çıkmamışlardı. Üstleri tarafından onaylanmayan bir düşünceyi ifade etmek Pedro Claver'in haddi miydi?

Hinduizm ve Budizm gibi büyük tarihsel sonsuzluk felsefelerinin uygulamadaki bir başka tamamlayıcısı hayvanlara karşı şefkati telkin eden bir ahlak sistemiydi. Yahudilik ve Ortodoks Hristiyanlık hayvanların insanın dünyevî hedeflerini gerçekleştirmek için araç olarak kullanılabileceğini öğretiyordu. Aziz Francis'in vahşi hayvanlara karşı tutumu bile bütünüyle anlaşılır değildir. Doğru, bir kurdun yüreğini değiştirmiş ve kuşlara vaaz vermiştir; ama Kardeş Juniper hasta bir adamın kızarmış paça arzusunu yerine getirmek için canlı bir domuzun ayağını kestiğinde aziz sadece, öğrencisinin özel bir mülke zarar verme şeklindeki ölçüsüz davranışını kınamıştı. Hayvanlara karşı sevecen davranmanın iyi bir şey olabileceği fikrinin gelişmesi Ortodoks Hristiyanlığın Avrupa'da zihinler üzerindeki gücünün çoğunu kaybettiği ondokuzuncu yüzyılı bulmuştur. Bu yeni ahlakla romantik şairler ve bilim adamları tarafından geliştirilen Tabiat ilgisi arasında ilişki kuruldu. Hayvanlara şefkat yönündeki modern hareket bir sonsuzluk felsefesine, bütün canlı varlıklarda mukîm uluhiyet doktrinine dayanmadığından insan oğullarına yönelik hoşgörüsüzlük, zulüm ve sistematik bir barbarlıkla tam anlamıyla bağdaşabilirdi ve bağdaşabilir. Genç Nazilere de köpek ve kedilere yumuşak Yahudilere ise acımasız davranılması öğretilir. İşte Nazizm bu

nedenle mutlak iyiliğin ve güzelliğin sonsuzlukta değil gelecekte varolduğunu kabul eden tipik bir zaman felsefesidir, Yahudiler, farazî olarak, yüce iyiliğin gerçekleştirilmesi yolundaki engellerdir; köpek ve kediler ise değil. Geri kalan ise mantıken şöyle devam eder.

Bencillik ve tarafgirlik bu dünyaya ait şeylerde bile insanî olmayan ve aşağılık niteliklerdir; fakat dinsel doktrinlerde daha da aşağılık bir mahiyettedir. Şimdi bu, kilisenin bölünmesinin ortaya çıkardığı en büyük kötülüktür; her mezhepte sahip olduğu herşeyi cesaretle savunmaktan, olmadıklarını da reddetmekten ibaret bencil, taraflı bir ortodoksi ortaya çıkarır. Bu nedenle her taraftar kendi doğrusunu, kendi bilgilerini, kendi kilisesini savunmak üzere eğitilir ve kendi aralarında herşeyi seven, herşeyi savunan ve farklı mezhebe mensup olanlarla ilgili hiçbirşeyi gizli bırakmayan o en fazla erdeme ve şerefe sahiptir. Şimdi, hakikat ve iyilik, birlik ve din bu gibi savunucularından aldığından daha büyük bir darbe alabilir mi? Ünlü Meaux Piskoposunun niçin Reformasyona karşı ileri düzeyde birçok kitap yazdığını sorarsanız bunun sebebi Fransa'da doğmuş olması ve Ana Kilisenin kucağında büyümüş olmasıdır. Eğer İngiltere'de doğmuş ve tahsil gördüğü okul da Cambridge veya Oxford olmuş olsaydı büyük Piskoposumuz Stillingfleet'e karşı çıkmış olabilecek ve Roma Kilisesine karşı da birçok şey yazabilecekti. Bununla beraber şunu da söylemeye cüret edeceğim: Eğer her kilise her biri havarilerin dindarlığına ve Kudüs'teki ilk Kilisedeki ilk Hristiyanların tarafsız sevgisine sahip tek tip bir insan yetiştirseydi bile bu nitelikte bir Protestan veya Katolik, yarım saat önce aynı dine mensup olsalar bile birlik noktalarını kaydedecek yarım sayfa kağıt bile istemiyeceklerdi. Eğer, bu nedenle, kiliselerin tarafgirliğin etkisindeki bir doktrin, mantık, tarih ve eleştiriyle bölünmüş, birbirinden yabancılaşmış ve birbirine karşı hasmâne tavır takındığını söylemek gerekirse, bu her kilisenin kendince hakikatı temsil ettiğini savunduğu anlamına gelir. En iyi Katoliklerin bile Mezhebimizin emirlerinin tutarlılığını kabul etmekten niçin çekindiğini sorun; sebep Reformasyon'dan herhangi bir nefreti uzaklaştırmaktan korkmalarıdır. Sorun bakalım niçin hiçbir Protestan incili anlatmak için dünyevî işlerden elini çekenlerde bekarlığın faydasına veya gerekliliğine değinmez; çünkü bu Katoliklerin rahipler sınıfı içerisinde evliliğe izin vermeme hatasını küçümser gözükecektir. Resmî Kilisenin en değerli ve dindar rahiplerinin

bile neden İlâhî Işığın yeterliliğini, sadece Kutsal Ruh'un kılavuzluğunu ve ilhamını arama gerekliliğini kabul etmekten korktuklarını sorarsanız, bunun nedeni kiliseden kopan Kuveykırların bu doktrini köşe taşları yapmalarıdır. Eğer hakikatı bizatihi sevseydik, onu kendi için arasaydık, komşularımızı kendimiz gibi sevseydik, dinimizle Tanrının hoşnutluğunu kazanmaktan başka birşey istemeseydik, bütün insanların kurtuluşunu eşit derecede arzu etseydik, hatadan bize ve hemcinslerimize olan zararı dolayısıyla korksaydık o zaman bu ruhtan hiçbirşey içimizde yer bulamayacaktı.

Dolayısıyla bir Katolik ruhu, Tanrı ve iyilik sevgisinde birleşmiş bir azizler mezhebi vardır. Bu sevgi belli kiliselerde adlandırıldığı şekliyle ortodoksiden öğrenilemez; sadece ve sadece bütün dünyevî anlayışları silmek, saf bir Tanrı sevgisi, zihni bütün bencilliklerden uzaklaştıran ve Hristiyan, Yahudi veya başka bir din mensubu olsun her insana eşit sevgiyle hakikat ve iyiliği sevdiren (kutsal) yağ vasıtasıyla elde edilebilir. Nesnelerin bu düzensiz ve parçalanmış hâlinde bu ilâhî ve Katolik ruhunu elde edecek ve fikir ayrılığını paylaşmadan ayrı bir kilisede yaşayacak kimsenin şu üç gerçeği zihnine kazıması gereklidir. Birincisi, kalbi bütün gücüyle Tanrıya yönelten ve bizi her insanı kendimiz gibi sevmeye sevkeden evrensel sevgi ruhun en asil, en ilâhî hâli ve en mükemmel dinin bize ulaştırabileceği en yüksek kemâl derecesidir; hiçbir din insana bu sevginin en yüksek derecesini yerleştirmekten daha büyük bir iyilik yapamaz. Bu hakikat bize gerçek ortodoksinin Tanrının ve çevremizdekilerin salt yansız sevgisinden başka yerde bulunamayacağını gösterecektir. İkincisi, kilisenin bu şimdiki bölünmüş hâlinde hakikatın kendisi de parça parça olmuştur; bu nedenle herhangi bir bölünmüş tarafça kuşatılmış olandan ziyade doğrusu çok, hatası az olan gerçek Katolik olabilir. Bu hakikat ise bizim ayrılığı tarafından zarar görmemiş ayrı bir tarafta yaşamamızı sağlayacak ve bizi kilisenin herhangi bir bölümünde işittiğimiz veya gördüğümüz bütün iyiler tarafından bina edilen ve desteklenen gerçek özgürlük ve zindelikte tutacaktır.

…Üçüncü olarak, şu büyük hakikatı her zaman hatırda tutmalıdır. İlâhî Adaletin ihtişamı taraflara veya kişilere itibar etmez, Yahudi olsun veya olmasın herkeste doğru ve yanlış hakkında adil biçimde hüküm verir. Bu nedenle o Tanrının sevdiğini sevmeli, nefret ettiğinden nefret etmeli, ne

Katoliklerin ne de Protestanların bakış açısına sahip olmadır; bir hakikatı Ignatius Loyola veya John Bunyan savunuyor diye daha az sevmemeli; bir hatadan da Dr. Trapp veya George Fox ortaya çıkardığı için daha az nefret etmemelidir..

—*William Law*

Dr. Trapp *“Fıtrat, Çılgınlık, Günah ve Gereğinden Fazla Doğru Olmanın Tehlikesine Dair”* adlı dinî bir risalenin yazarıydı. Law’un tartışmacı eserlerinden biri bu esere bir cevaptı.

Benares Doğuda, Mekke Batıda; sen kendi gönlünü araştır, orada hem Rama hem Allah var.

—*Kabir*

Akıllı adam farklı çiçeklerden bal toplayan arı gibi farklı Kitapların özünü kabul eder ve bütün dinlerde sadece iyiyi görür.

—*Srimad Bhagavatam’dan*

Yüce Majesteleri Kral zahit olsun veya normal vatandaş bütün mezhep mensuplarına gerek hediyelerle gerekse başka yollarla saygı gösterir. Ancak Yüce Majesteleri bu hediyelere veya zahirî saygıya bütün mezheplerdeki meselenin özünde bir gelişme olsun diye önem vermez. Meselenin özünün gelişmesi çeşitli biçimler alır, fakat temeli konuşmanın kısıtlanmasıdır; yani bir insan sebepsiz yere kendi mezhebine saygı duyup diğerini kötülemememelidir. Küçümseme sadece belli nedenlerle olabilir... Kendi mezhebini yücelten ve kendi mezhebinin değerini arttırmak amacıyla diğer insanların mezheplerini kötüleyen kimse gerçekte kendi mezhebine en büyük darbeyi vurur. Bu nedenle barış, yani diğer insanlarca kabul edildiği şekliyle Saygı ve Sevgi Kanununa gönüllü olarak kulak vermek, erdemli bir davranıştır.

—*Asoka Fermanı*

Ne yazık ki Hristiyan bir krala ait böyle bir ferman bulmak zor olacaktır. Batıda eski iyi kural, basit plan; kişinin kendi mezhebini yüceltmesi, diğer bütün mezhepleri ise küçümsemesi ve hatta baskı altına almasıydı. Bununla birlikte hükümetler yakın tarihlerde politikalarını değiştirmişlerdir. İnsanları dinlerinden döndürme ve zulüm ve baskı gayreti komunizm, faşizm ve

milliyetçilik gibi siyasî sözde–dinlere bırakılmıştır; Ezelî Hikmetin çeşitli yansımalarına, bu gibi sözde–dinler tarafından açıklanan dünyevî hedeflere ilerleme yolunda durdukları düşünülmedikçe, küçümseyici bir müsamahakar kayıtsızlıkla muamele edilmektedir.

Tanrının çocukları çok değerli fakat tuhaf, çok güzel fakat sınırlıdır.

—*Sadhu Sundar Singh*

Bu, Hintli dönmelerin en ünlüsünün Hristiyan arkadaşlarıyla geçirdiği bir kaç seneden sonra zorlandığı neticeydi. Tabiî ki bunun çok saygın birçok istisnası da vardır; fakat en bilgili Protestan ve Katolikler arasındaki kural bile sevgi ve hakikate karşı cüretkâr bir saldırı teşkil etmese de curcunalı bir biçimde komik olan, nazik deyimiyle küstahça bir darkafalılıktır. Yüzyıl kadar önce Sanskritçe, Palice ve Çince hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmiyordu. Avrupalı ilim adamlarının cehaleti darkafalılıkları için yeterli bir sebepti. Az ya da çok yeterli tercümelerin bolca mevcut olduğu bugün ise bunun için hiçbir sebep ve mazeret bulunamaz. Avrupalı ve Amerikalı dinî kitap yazarları gene de sanki bu konular hakkında daha önce Yahudiler, Grekler, Akdeniz havzası ve batı Avrupa Hristiyanları dışında kimse düşünmemiş gibi yazmaktalar. Onikinci yüzyıldaki bütünüyle gönüllü ve iradî cehaletin bu göstergesi sadece tuhaf ve yüzkızartıcı değil, aynı zamanda toplumsal açıdan da tehlikelidir. Emperyalizmin herhangi bir başka türü gibi teolojik emperyalizm de sürekli dünya barışı için bir tehdittir. Şiddetin hükümranlığı insanların çoğu aynı, doğru hayat felsefesini kabul edene; Ezelî Hikmet bütün dünya dinleri için ortak en yüce faktör olarak tanınana; her dinin takipçileri kendilerine özgü inanç sistemleri içinde sonsuzluğun Ezelî Hikmeti gizleyen, örten putperest zaman–felsefelerini terkedene; insanın mutlak iyiliğini gelecek zamana yerleştiren ve dolayısıyla her türlü mevcut kötülüğün icrasını bu hedefe ulaştıracak araç olarak haklı gösteren ve tavsiye eden siyasî sözde–dinlerin hepsi dünya genelinde reddedilene kadar sona ermeyecektir. Bu şartlar yerine getirilmezse ne denli dahiyane hazırlanmış olursa olsun hiçbir siyasî, iktisadî plan savaş ve devrimin nüksetmesini engelleyemez.

13
Kurtuluş, Aydınlanma

KURTULUŞ, FAKAT NEDEN? Kurtuluş, fakat hangi özel durumdan hangi başka duruma? İnsanlar bu sorulara farklı cevaplar vermişlerdir; insanların mizaçları muazzam derecede farklı, toplumsal şartlar çok çeşitli ve düşünce ve duyum biçimleri çok zorlayıcı olduğundan verilen cevaplar çok ve karşılıklı olarak uyuşmazdır.

Herşeyden önce maddî/cismanî kurtuluş sözkonusudur. Bu en basit biçimiyle hayatı tehdit eden şartlardan kaçmak için açık ve kesin bir biçimde ifade edilmiş bir arzuda kendini ifade ederek yaşama iradesidir. Uygulamada, böyle bir isteğin fiile geçirilmesi iki şeye bağlıdır: Zekanın belli ekonomik ve siyasî problemler üzerinde yoğunlaşması ve zekanın işini en iyi biçimde yapabileceği bir iyi niyet atmosferinin oluşturulması ve sürdürülmesi. Ne var ki insanlar somut bir durumun sınırları içinde sadece nazik ve zeki olmakla yetinmezler. Eylemlerini ve bu eylemlerle birlikte bulunan duygu ve düşünceleri genel kurallarla ve evrensel ölçekli bir felsefeyle ilintilemek isterler. Bu yönlendirici ve açıklayıcı felsefe Ezelî Hikmet veya Ezelî Hikmetle az ya da çok yakından ilişkili tarihsel ilahiyat sistemlerinden biri veya diğeri değilse sahte bir din, örgütlü bir putperestlik sistemi biçimini alır. Dolayısıyla açlıktan ölmeme gibi basit bir istek, kişinin ümitsizce aç olduğu zaman iyi veya erdemli veya mutlu olmasının çok zor olduğu şeklindeki sağlam temellere dayanan bir kanaat, kaçınılmaz ilerleme metafiziğinin etkisi altında peygamberî bir Ütopyacılığa katılagelir; baskıdan ve sömürüden kurtulma arzusu sadece teoride değil uygulamada da her zaman bütün iyiliklerin en yücesi sıfatıyla ulusun Moloch–perestliğiyle birleşmiş vahiysel devrimciliğe imanla açıklanıp

güdülegelmiştir. Bütün bu durumlarda kurtuluş çeşitli siyasî ve ekonomik araçlar yoluyla kötü maddî şartlarla özdeşleşmiş sefaletlerden ve kötülüklerden mevcut olandan çok daha iyi ve şöyle ya da böyle herkesin mutlak anlamda mutlu, bilgili ve erdemli olmasını sağlayacak bir başka müstakbel maddî koşullar dizisine kaçış olarak görülür. Gerek sağ gerekse sol eğilimli bütün totaliter ülkelerde resmî olarak yayımlanan bu inanç ikrarı kapitalist demokrasinin hakim olduğu sözde Hristiyan dünyasında hâlâ yarı resmîdir. Burada insanların zihnine devletin ve kilisenin temsilcileri tarafından değil popüler ahlakiyatçıların ve felsefecilerin en etkilileri, gazete yazarları tarafından (ki bunlar edebiyat tarihinin bütününde eserleri hergün nüfusun her üyesince okunan yegane yazarlardır) pompalanmaktadır.

Çeşitli dinlerin inanç sistemlerinde kurtuluş aynı zamanda budalalık, kötülük ve sefaletten mutluluk, iyilik ve bilgeliğe geçiş anlamına gelir. Fakat siyasî ve ekonomik araçların kişisel kutsallığın geliştirilmesine, kişisel erdemin kazanılmasına ve şu veya bu şekilde bireysel ruhu affetme ve kutsama gücüne sahip ilâhî bir ilkeye veya kişiye kişisel inancın sürdürülmesine yardımcı olduğu savunulur. Dahası, ulaşılacak hedef eğer gözde politikacılarımız iktidarda kalır ve doğru yasalar çıkartılırsa sözgelimi yirmiikinci yüzyılda başlayan Hayalî bir gelecek dönemde mevcut olarak görülmez; hedef “cennette” dir. Bu son ifadenin çok farklı iki anlamı vardır. Büyük tarihsel dinlere inananların çoğuna göre kişinin ölümden sonraki sonsuz bir mutluluk hâline —ki bu iyi davranışları ve doğru inancın mükafatı ve cismanî hayattan ayrılmaz olan acı ve ıstırapların tazmini olarak algılanır— işaret eder ve her zaman da buna işaret etmiştir. Fakat çeşitli dinî gelenekler içerisinde bulunan ve Ezelî Hikmeti bir teori olarak kabul edip onu uygulamadan çıkarmak için ellerinden geleni yapanlara göre “cennet” başka birşeydir. Onlar zamanla kayıtlı müstakil benlikten kurtularak ilâhî Kaynağın birleştirici bilgisinde yaşandığı şekliyle sonsuzluğa geçmeyi arzu ederler. Kaynak (nihaî hedefi ve amacı bu birlik bilgisinden başka birşey olmayan) şimdiki hayatta birlik hâlinde bilinebileceği ve bilinmesi gerektiği için “cennet” münhasıran ölümden sonrasına ait bir hâl değildir. Saadete erişen ancak burada ve şimdi kurtuluşa erenlerdir. Kurtuluş yollarına gelince, bunlar ahlakî, fikrî ve manevîdir ve Buda’nın Sekiz katlı Yolunda özetlenmiştir. Mutlak kurtuluş şunlara bağlıdır; acının ve kötülüğün sebebinin ayrımcı, benmerkezci bir

varlığı arzuladığı ve böyle bir arzuyu ve “ben”, “beni” “benim”le olan saplantıyı yoketmeden kötülükten kişisel veya müşterek bir kurtuluş olamayacağı şeklindeki Doğru İnanç; kendini ve başkalarını kurtarma şeklindeki Doğru İrade; bütün şuurlu varlıklara şefkat ve sevgiyle yöneltilmiş Doğru Konuşma; barış ve iyi niyeti ortaya çıkarmak ve sürdürmek amacıyla Doğru Eylem; Meşru Geçim Yolları ya da sadece insanlara ve mümkünse canlı hiçbir varlığa zararlı olmayan meslek tercihi; Nefse Hakimiyete yönelik Samimî Gayret; “ne yaptığımızı bilmediğimiz” için salt düşüncesizlikle kötülük yapmayalım diye hayatın her anında Gerçek bir Uyanıklık veya Kendini Toplama; ve son olarak ta Yol’un ilk altı kolunda salık verilen kendini toplama ve benliği ahlakî olarak öldürmenin ulaştırdığı Kaynağın birlik bilgisi, Doğru Düşünüş. O hâlde bunlar insanın nihaî hedefine ulaşması ve kurtulması için kullanılması insanoğlunun gücü dahilinde olan yollardır. İlâhî Kaynağın insanoğluna hedeflerine ulaşması için yardımcı olmak amacıyla kullandığı araçlardan biri (ve “anlamsız sorulardan” nefreti yirminci yüzyılın en katı deneyci fizikçisininkinden hiç de aşağı olmayan bir öğretmen) olan Pali metinlerinin Buda’sı konuşmayı reddeder. Hakkında konuşmak istediği tek şey acı ve acıya son vermekten —acı ve kötülüğün muazzam ve acımasız gereğine ve hiç de az tecrübî bir gerçek olmayan kişinin kendini kötülükten kurtarabileceği ve çevresindeki kötülükler yığınını azaltacak birşeyler yapabileceği bir metod olduğundan — ibarettir. İnayetin sırları sadece Mahayana Budizminde, konunun Hindu ve özellikle de Hristiyan ilahiyatının nazariyelerinde tam olarak işlenmesine benzer bir şekilde ele alınır. Kurtuluşla ilgili ilkel, Hinayana öğretisi sadece Buda’nın kaydedilen son sözcüklerinin işlenmesidir: “Bozulma cüzlerden oluşan herşey için kaçınılmazdır. Gayretle kendi kurtuluşunuzu hazırlayın.” Aşağıda aktarılan çok bilinen pasajda olduğu gibi bütün vurgu kişisel çaba üzerindedir.

Bu nedenle Ananda, kendi kendinin ışığı, sığınağı ol. Dışarıda sığınak arama. Bir ışık, bir sığınak olarak Hakikata yapış. Kendinden başka birine sığınmayı düşünme. Ve Ananda şimdi veya ölümümden sonra kendilerinin ışığı olacak, kendilerinin dışında bir sığınak aramayan, ışıkları ve sığınakları olarak Hakikate yapışan, kendilerinden başkasına sığınmayı düşünmeyenler en yüce Zirveye ulaşacak olanlardır. Fakat öğrenmeye istekli olmalıdırlar.

Aşağıdaki pasaj ise Chandogya Upanişad'dan tercüme edilmiştir. Bu küçük efsanenin göstermek istediği hakikat manevî bilginin dereceleri kadar çok kurtuluş anlayışı olduğu ve herhangi bir bireysel ruh tarafından erişilen kurtuluş (veya kölelik) türü ruhun temelde ihtiyarî cehaletini dağıtmaya tercih etme derecesine bağlıdır.

Katışıklıklardan, yaşlılıktan ve ölümden, acıdan, susuzluk ve açlıktan âri, arzusu doğru olan ve doğru çıkan Zât aranmalı ve araştırılmalı bu Zât kavranmalıdır. Devalar (tanrılar veya melekler) ve Asuralar (şeytanlar veya devler) bu Hakikatı işittiler. Şöyle düşündüler: "Haydi bu Zâtı arayalım ve bulalım, böylece bütün âlemleri elde edebilir ve bütün arzularımızı gerçekleştirebiliriz."

Bunun üzerine Devalardan Indra, Asuralardan da Virochana ünlü öğretmen Prajapati'ye gittiler. Onun öğrencileri olarak otuziki yıl onunla birlikte yaşadılar. "Neden her ikiniz de burada yaşıyorsunuz?"

Şöyle cevap verdiler: "Zâtı idrak eden kişinin bütün âlemleri ve arzularını elde edeceğini işittik. Burada yaşadık çünkü bize Zâtı öğretmeni istiyoruz."

Prajapati onlara şöyle dedi: "Gözde görülen kişi işte bu Zâttır. O ölümsüzdür, korkusuzdur, o Brahmandır."

"Efendim, suda veya aynada yansıyarak görünen kimdir?" diye sordu öğrenciler.

"O, Atman" diye cevap verdi. "O aslında bütün bunlarda görünür." Sonra ekledi "Gidin ve sudaki aksinize bakın, neyi anlamazsanız gelin ve bana söyleyin."

Indra ve Virochana gittiler ve gözlerini sudaki akislerine diktiler, Zât'tan ne gördükleri sorulunca da "Efendim Zât'ı görüyoruz, saçını ve tırnaklarını bile gördük."

Sonra Prajapati onlara en güzel giysilerini giymelerini ve gene sudaki "kendilerine" bakmalarını emretti. Bunu yaptılar ve gene ne gördükleri sorulduğunda şu cevabı verdiler: "Zâtı aynen kendimiz gibi, süslenmiş ve en güzel giysilerimiz içinde görüyoruz."

O zaman şöyle dedi Prajapati: "Zât gerçekte bunlarda görülür. Bu Zât ölümsüzdür, korkusuzdur ve o Brahmandır" Bunun üzerine öğrenciler

kalben mutmain olarak uzaklaştılar.

Fakat Prajapati onların arkasından bakarak şöylece hayıflandı: “Her ikisi de gerçek Zatı çözümlemeden veya ayırt edemeden ve kavrayamadan gittiler. Zâtla ilgili bu yanlış doktrini kim benimserse yol almadı.”

Zâtı bulduğundan emin olan Virochana Asuralara döndü ve onlara sadece cismanî benliğe tapılması gerektiğini, sadece bedene hizmet edilmesi gerektiğini ve benliğe tapan ve bedene hizmet edenin hem bu dünyayı hem de gelecek hayatı kazanacağını öğretmeye başladı. Ve bu da fiilen Asuraların doktrini oldu.

Fakat Indra Devalara dönerken bu bilginin faydasızlığının farkına vardı. “Bu Zât” diye düşündü kendi kendine “beden süslenmişken süslü, iyi giyinmişken iyi giyinmiş göründüğüne göre beden körken kör, topalken topal, sakatken de sakat olmalı. Onu bırak, beden canlılığını yitirdiğinde bu ayrı Zât da ölür.”

Bunun üzerine kendisine daha fazla bilgi vermesi için Prajapati’ye döndü. Prajapati onu kendisiyle otuziki yıl daha yaşamaya zorladı; sonra ona sanki adım adım bilgi vermeye başladı.

Prajapati şöyle dedi: “Rüyalarda zevk alarak ve en mükemmel hâlde dolaşan var ya, işte bu Zât’tır. O ölümsüzdür, korkusuzdur ve o Brahmandır”

Kalben tatmin olan Indra gene oradan ayrıldı. Fakat diğer meleksi varlıklara katılmadan önce bu bilginin de faydasız olduğunu anladı. Kendi kendine “doğru” dedi, “bu yeni Zât vücut körken kör değil, topal veya sakatken topal veya sakat değil. Fakat Zât rüyalarda bile birçok acıyı duyabiliyor. O zaman bu öğretide de bir erdem yok.”

Gene Prajapatiye döndü ve onunla otuziki yıl daha yaşadı. Sonunda Prajapati ona şunu ders verdi: “Kişi mükemmel bir huzur içinde dinlenip hiç rüya görmediği bir uykudayken Zâtı idrak eder. O ölümsüzdür, korkusuzdur, o Brahmandır.” Indra gene ayrıldı. Fakat daha eve bile varmadan bu bilginin de faydasızlığını hissetti. “İnsan uykudayken” diye düşündü “kendini ‘Bu benim’ şeklinde bilmez. Aslında herhangi bir varlığın da bilincinde değildir. Bu hâl neredeyse yokolma hâlidir.

Bu bilgide de pek bir şey yok”

İndra tekrar ders almak için geri döndü. Prajapati bu sefer onu beş yıl kalmaya zorladı. Bu sürenin sonunda Prajapati ona Zât’la ilgili en yüce hakikatı öğretti. “Bu beden” dedi “ ölümlüdür, her zaman ölümün pençesindedir. Fakat onun içerisinde Zât oturur, ölümsüz ve formsuzdur. Bu Zât bilinç hâlinde bedenle birlikte bulunduğunda acıya ve zevke maruzdur; bu birliktelik sürdüğü müddetçe hiç kimse acılardan ve hazlardan kendini kurtaramaz. Fakat birliktelik sona erdiğinde acı ve zevk de son bulur. Kişi fiziksel bilinci aşarak, Zât’ı duyu organlarından ve zihinden bağımsız olarak ve gerçek ışığı içerisinde bilerek haz alır ve özgür olur.”

—*Chandogya Upanişad’dan*

İnsan kendi zâtını Zât olarak kavrayarak kendini unutur; kendini unutması nedeniyle de mutlak olarak düşünülmelidir. Bu kurtuluşa götüren en yüce sırdır; kendini unutmakla ne zevk ne de acı duyar, mutlakiyete ulaşır.

—*Maitrayana Upanişad*

Her çeşit erdem ve iyiliğin ve hatta Tanrının Kendisi olan Ezelî İyilik bile ruhun dışında olduğu, insan duyumları ve mantığı yoluyla görünen şeylerle konuştuğu ve kendine dönüp kendi hayatını, kim ve ne olduğunu anlamayı öğrenemediği sürece insanı erdemli, iyi ve mutlu yapamaz.

—*Theologia Germanica*

Aslında Buda kurtarıcı hakikatı hiç bir zaman va’zetmemiş, herkesin onu kendi içinde yaşaması gerektiğini savunmuştu.

—*Sutralamkara*

Kurtuluş neden ibarettir? Herhangi bir tarihsel inançtan veya yok olan veya uzak birşeyle ilgili bilgiden, erdemli olmakla ilgili çeşitli kısıtlamalar, kurallar ve metodlardan, inanç ve ameller, tövbe, günahların affı veya günahlardan arınmayla ilgili herhangi bir görüş merasiminden; kendinizden, en iyi insanlardan ve kitaplardan elde edebileceğiniz herhangi bir hakikat veya doğruluktan değil, sadece ve bütünüyle içinizde canlanan

ve tekrar doğan Tanrısal hayattan veya Tanrının Mesih'inden, başka deyişle ilk iki katlı hayatın insanlıkta yeniden tesisi ve mutlak birliğinden ibarettir.

—*William Law*

Law burada ortodoks Protestanların, Luthercilerin, Calvincilerin ve Anglikanların ya hor görme ya da baskı altına almakta anlaştıkları (ki bu hepsinin üzerinde anlaşabildikleri birkaç noktadan biridir) Boehme'nin ve diğer "din reformcularının" anlatım tarzını kullanıyor. Fakat Tanrının ruhta yeniden doğuşu olarak adlandırdıkları şey temelde Hinduların ikibin yıl önce Zât'ın içte ve bununla birlikte bireysel benlikten aşkın biçimde farklı olarak kavranması şeklinde tanımladığı aynı tecrübe gerçeğidir.

Ne tembeller, ne ahmaklar, ne de anlayışsızlar bütün düğümlerin çözülmesi olan Nirvanaya ulaşabilirler.

—*İti–vuttaka*

Bu yeterince açık görünmektedir. Fakat çoğumuz tembellikten zevk alır, devamlı uyarılmaya aldırmaz, bununla beraber tembellik ve uyuşukluğun sonuçlarından kurtulmak isteriz. Sonuç olarak denilebilir ki, herşeyden önce sona eriş saatlerinde hayatımıza girecek ve çözemeyeceğimiz kadar tembel olduğumuz kör düğümü İskender gibi kesecek Kurtarıcıların varlığına yaygın bir arzu ve inanç olmuştur. Fakat Tanrıyla alay edilmez. Kaynağın benliği tam anlamıyla unutmaya bağlı birleştirici bilgisinin dıştan gelen bir yardımla bile henüz benliğini unutmamış kimselerce idrak edilememesi doğaldır. Amida veya İsa'nın kurtarıcı gücüne inançla ulaşılan kurtuluş Upanişadlarda, Budist metinlerinde ve Hristiyan mistiklerin yazılarındaki mutlak kurtuluş değildir. Sadece derece değil tür olarak da farklı birşeydir.

Felsefeden istediğin kadar sözet, istediğin kadar çok tanrıya tap, bütün ayinlere katıl, ilâhî varlıklara içten methiyeler söyle —ne olursa olsun Zât'ın Tekliği kavranmadan— yüz evren yaşı da geçse kurtuluşa ulaşılamaz.

—*Shankara*

Bu Zât ne çalışmayla, ne zekayla ne de ilimle kavranamaz. Zât kendini sadece kendini Zât'a bırakanlara gösterir. Kötülük yollarını terketmeyen,

kendini kontrol edemeyen, iç huzura ulaşamayan, zihni karmakarışık olanlar dünyanın bütün ilimleriyle donanmış ta olsalar Zât'ı kavrayamazlar.

—*Katha Upanishad*

Nirvana ne doğumun ne de ölümün olmadığı yerde vardır; o zihnin oluşturduğu bütün kategorileri mutlak mânâda aşan Zât'la Birlik hâline nüfuzdur; zira o Tathagata'nın iç uyanıklığıdır.

—*Lankavatara Sutra*

Chandogya Upanişadda tanımlanan sahte veya en hafif deyimiyle eksik kurtuluşlar üç türlüdür. İlk olarak maddenin nihaî Gerçeklik olduğu inancıyla özdeşleşmiş sözde kurtuluş vardır. Güç hırsının, dışa dönük somatotonianın tanrılaştırılmış hâli olan şeytanî varlık Virochana kendini bedeniyle özdeşleştirmeyi oldukça doğal bulur ve salt maddî bir kurtuluşu araştırmak için diğer Titanların yanına döner. Virochana'nın bu yüzyıldaki mücessem hâli ateşli bir Komunist, Faşist veya bir milliyetçi olmalıdır. Indra maddî kurtuluşa sonuna kadar götürür ve sonra kendisine rüyadan kurtuluş, bedensel varlıktan madde ve ruh arasındaki dünya, mucizelerin ve önceden bilmenin, "ruhlarla haberleşmenin" ve duyum ötesi algıların günlük hayatı şaşırtıcı bir biçimde istila ettikleri son derece tuhaf ve heyecan verici zihinsel evrene geçiş önerilir. Fakat bu daha özgür türden bireyselleşmiş varlık hâli, noksanlığının farkında ve bütünleşmeye hevesli olan bir kimseyi tatmin edemeyecek kadar çok kişisel ve benmerkezcidir. İndra bunun üzerine daha da ileri gider ve derin uykunun, sahte samadhinin ve dinginci bir vecd hâlinin farklılaşmamış uyanıklığını nihaî kurtuluş olarak kabule meyleder. Fakat Brahmananda'nın ifadesiyle tamaları sattvalarla, tembellik ve alt bilinci temkin ve üst bilinçle karıştırmayı reddeder. Böylece ayrım sayesinde, cehalet olan karanlığın aydınlanması ve bu cehaletin ölümcül sonuçlarından kurtulmaktan ibaret olan Zât'ın idrakine ulaşır.

Diğer alıntılarda devamlı uyarıldığımız hayalî kurtuluşlar farklı türdendir. Burada vurgu putperestlik ve batıl inanç —herşeyden önce de çözümsel akla ve kavramlarına pereştişkarane tapma ve ayinlere; dogmalara ve iman ikrarlarına kendi başlarına sihirli bir tesire sahip oldukları şeklinde batıl bir inanç — üzerindedir. Law'un da imâ ettiği gibi birçok Hristiyan bu

putperestlikler ve batıl inançlar nedeniyle suçludur. Onlara göre ilâhî Kaynakla tam bir birlik hâline ulaşmak imkânsızdır, bu ne bu dünyada ne de ölümden sonra gerçekleşebilir. Ümid edebileceklerinin en fazlası erdemli fakat hâlâ benmerkezci bir cismanî hayat ve Çinlilerin isimlendirdiği şekliyle bir tür mutlu, ölüm sonrası "uzun ömürlülük", belki cennetvarî fakat hâlâ zaman ayrılık ve çoklukla sarılı bir tür hayatta kalımdır.

Aydınlanmış ruhun ulaştığı mutluluk hazdan oldukça farklı bir şeydir. O zaman bunun mahiyeti nedir? Aşağıdaki alıntılar bu soruya en azından kısmî bir cevap verecektir. Saadet kutsal kayıtsızlığa ve benliği unutmaya bağlıdır ve dolayısıyla tokluk ve tiksinti olmadan da sahip olunabilir; o sonsuzluğa bir iştiraktir ve bu nedenle de eksilmeden ve dalgalanmadan kendini sürdürür.

Kurtuluşa erişmiş ruh bundan sonra gerçek Brahman'da mükemmeliyete ulaşır ve başkalaşır. Meyvesi kayıtların çözülmesidir. Arzulardan yoksun olarak, sonsuz ve sınırsız mutluluğa ulaşır ve orada kalır.

—*Maitrayona Upanişad*

Tanrı sevilmelidir, yaratıklar ise sevilmesi gerekene ulaşmak için araç olarak kullanılmalıdır.

—*Aziz Augustine*

Ruhî ve cismanî zevkler arasındaki fark şudur: Cismanî zevkler kendilerini elde etmeden önce şiddetli bir arzu, elde ettikten sonra ise tiksinti, nefret doğururlar; fakat ruhî hazlar aksine kendilerine sahip olmadığımız zaman önemsenmez, sahip olduğumuz zaman ise daha çok arzu edilir.

—*Aziz Büyük Gregory*

Bir kişi iki hâlden (ruhun mutluluğu veya karanlık gecesi) birinde olduğu zaman onun için herşey yolundadır ve o cehennemde de cennette olduğu kadar güvendedir. İnsan dünyada olduğu sürece çok defa birinden diğerine geçmek —ve hatta bir gün içerisinde ve kendi çabası olmaksızın — mümkündür. Fakat insan bu iki hâlden hiçbirinde değilse mahluklarla konuşur, oraya buraya sürüklenir ve ne tür bir insan olduğunu bilmez.

—*Theologia Germanica*

Sufizm literatürünün çoğu şiirseldir. Bu şiirler kimi zaman oldukça gergin ve ölçüsüz, kimi zaman da ışıltılı bir yalınlıkla güzel, kimi zaman ise karanlık ve endişe verici bir biçimde muammalıdır. Onuncu yüzyıl Müslüman velisi Mısırlı Niffari'nin ifadeleri bu son kategoridendir.

> Tanrı bana denizi gösterdi, gemilerin battığını ve kalasların yüzdüğünü gördüm; sonra kalaslar da battı. Tanrı bana şöyle dedi: "Yolculuk edenler kurtulamaz." Sonra gene dedi: "Yolculuk etmek yerine kendilerini denize atanlar risk alırlar." Sonra "Yolculuk edip risk almayanlar mahvolacaklardır" ve "Denizin yüzeyi ulaşılamayacak bir parıltıdır. Dibi ise nüfuz edilmez bir karanlıktır. İkisi arasında korkulması gereken büyük balıklar vardır" dedi.

Remzî hikaye oldukça açıktır. Bireysel yolcuları hayat denizinin karşısına taşıyan gemiler mezhepler, kiliseler, dogmalar ve dinî teşkilatlardır. Sonunda batan kalaslar ise mutlak teslimiyetten ve Tanrının birleştirici bilgisinden daha az mutlak bütün inançtan yoksun iyi amellerdir. Sonsuzluğa ulaşma "kendini denize atmanın" sonucudur; İncil'in ifadesiyle kişi hayatını kurtarmak için onu feda etmelidir. Fakat kendini denize atmak —en son dogmatik konforlar ve ayinsel süslerle inşa edilen ve denizin dibine ya da en hafif deyimiyle yanlış limana demirli o muazzam Queen Marry'de yolculuk etmek kadar olmasa da yine de— riskli bir iştir. Zira denizin yüzeyi — zaman ve çokluk dünyasında tecellî ettiği şekliyle ilâhî Kaynak— güzelliğin aynadaki aksinden daha fazla yakalanamayan yansımış bir parıltıyla pırıldar; dip —haddizâtında ezelî Kaynak— ise derinlere doğru dikkatlice baktıkça çözümsel zihne karanlık gibi görünür; ayrıca çözümsel zihin benliği hiçleme sürecine dalış kararı aldığında, batarken Chandogya Upanişad'da tanımlanan yutucu sahte kurtuluşların rüya âleminden benliğin hâlâ var olduğu, fakat daha mutlu ve daha serbest bir hayat türüyle şaşırtıcı bilinç dünyasına geçiş, veya sahte samadhi'den, üst bilinçte değil altbilinçte birlikten kurtuluş hücumlarına maruz kalmalıdır.

Niffarî'nin herhangi bir bireyin insanın nihaî hedefine ulaşma şanslarını tahminine aşırı iyimserlik kusuru yüklenmez. O zaman hiçbir veli veya din kurucusu değildir. Ezelî Hikmetin hiçbir yorumcusu asla iyimser olmamıştır. "Çok kişiye çağrıda bulunulur fakaz az kişi seçilir." Seçilmeyi tercih etmeyenler kendileri için mutlak kurtuluşa doğru ilerlemelerine

imkân sağlayan koşullarda bir tür kısmî kurtuluştan başkasından daha iyisini ümit edemezler.

14
Ölümsüzlük ve Hayatta Kalım

ÖLÜMSÜZLÜK İLÂHÎ KAYNAĞIN EZELÎ ŞİMDİSİNE İŞTİRAKTİR; hayatta kalım ise zamanın formlarından birinde sürekliliktir. Ölümsüzlük mutlak kurtuluşun sonucudur. Hayatta kalım ise bir tür cennete kısmen ulaşan veya kurtuluşa erişmemekle beraber kendilerini aşılmamış kendi fıtrat yasalarıyla henüz terkettiklerinden daha da acı verici bir cismanî köleliği tercih etmeye zorlanmış bulunanların kaderidir.

İyilik ve erdem insanların ölümsüzlüklerini bilmesini ve sevmesini, ona inanmasını ve ondan haz almasını sağlar. Ruh gerçek kutsiyetle arıtıldığı ve aydınlatıldığı zaman, sayesinde kendisini Tanrıyla bir arada hissettiği ilâhî pırıltılara daha açık hâle gelir. Sayesinde yaşadığı mutlak Sevginin ölümden daha güçlü olduğunu bilir. Tanrının ruhta canlandırdığı Kendi hayatını terketmeyeceğini de bilir. Onun sonsuz iştirakinden sonraki nefes alıp verişler O'nun içimizdeki Kendi nefesinin enerjisinden başka bir şey değildir.

—*John Smith, Platonist*

Bana sonsuzlukta verilen herşeye bundan önce de sahiptim ve hâlâ sahibim. Zira Uluhiyetinin doluluğundaki Tanrı sonsuz olarak suretinde —ruhta— oturur.

—*Eckhart*

Berrak veya bulanık, su her zaman sudur. Cisim hâline girmek veya bu hâlden çıkmak Kurtuluşa ermişler için ne farkeder? Durgun veya fırtınalı, Okyanusun yeknesaklığı değişiklikten etkilenmez.

—*Yogavasishta*

"Ruh nereye gider, beden ne zaman ölür?" sorularına Jacob Boehme şu cevabı verdi: "Onun biryere gitmesi zorunlu değil."

(Buda'nın isimlerinden biri olan) Tathagata sözcüğü hiçbir yere gitmeyen, hiçbir yerden de gelmeyen anlamına gelir; bu nedenle Tathagata (Zât'la birliğe ulaşmış) kutsal ve bütünüyle aydınlanmış olarak adlandırılır.

—*Diamond Sutra*

Kişi sadece Onu görerek ölümü aşar; başka bir yol yoktur.

—*Svetasvatara Upanişad*

Tanrı, sonsuz hayatımızın bilgisinde saklı olduğu...

—*Dualar Kitabı*

Bir maden olarak kayboldum bitki oldum.
Bitki olarak öldüm hayvan oldum.
Hayvan olarak öldüm ve insan oldum.

Niçin korkayım ki? Ölümle ne zaman derecem düştü?
İnsan olarak bir daha öleceğim, kutlu meleklerle
yücelerde uçmak için; fakat melekleri de aşmalıyım.
Tanrıdan başka herşey yok olmaya mahkumdur.
Melek ruhumu feda ettiğimde,
Hiçbir zihnin kavrayamadığı olacağım.
Ah, bırakın öleyim! Zira Ölüm haykırır,
"Hepimizin dönüşü O'nadır."

—*Celaleddin Rûmî*

Doğuda ve Batıda bedendeki hayatın kurtuluşa ulaşmak için iyi imkânlar sağladığı yönünde genel bir görüş birliği vardır. Katoliklerin ve Mahayana Budistlerinin doktrini de ölümden sonra bedenden ayrılmış ruhun sevap veya günah kazanmadığı sadece ârafta geçmiş amellerinin sonuçlarına katlandığında ısrar açısından benzerdir. Öte yandan Katolik ortodoksisi öte dünyada ilerleme imkânı olmadığını ve ruhun saadetinin derecesinin sadece dünya hayatında yaptıkları ve düşündükleriyle belirlendiğini ileri sürerken Doğu eskatologları erdemli ruhların mutlu bir kişisel bekâ cennetinden sonsuz, ezelî Uluhiyetle birlik hâlinde gerçek bir ölümsüzlüğe geçebildikleri belli ölüm ötesi koşulların bulunduğunu savunur. Ayrıca aydınlanma vasıtasıyla mutlak saadete ve kurtuluşa yönelik ilerlemenin sürdürülebileceği bir tür bedensel hayata dönüş imkânı (ve aslında çoğu birey için zorunluluğu) vardır. Bu arada kişinin insan vucudunda doğmuş olması, der Shankara, kişinin hergün Tanrıya şükranlarını bildirmesi gerektiği şeylerden biridir.

Ruhî varlık (ki biz oyuz) bir bedene ihtiyaç duyar, onsuz ne şekilde olursa olsun bilgisi sayesinde kutsandığı şeylere tek yaklaşma imkânı olan bilgiye ulaşamaz.

—*Aziz Bernard*

Akıllı insan insanî doğuşu, nadir ve kutlu bir tecessümü gerçekleştirdikten sonra bütün boşluğu boş olanlara bırakarak hayat ölüm kulvarına geçmeden önce Tanrıyı ve yalnızca O'nu bilmeye çabalamalıdır.

—*Srimad Bhagavatam*

İyi İnsanlar bedenlerini ruhanîleştirirler, kötü olanlar ise ruhlarını cisimleştirir.

—*Benjamin Whichcote*

Daha kesin olarak, iyi insanlar zihin–bedenlerini ruhanîleştirirler; kötü adamlar ise ruhlarını cisimleştirir ve zihinleştirir. Bütünüyle ruhanîleşmiş zihin–beden öldüğü zaman, herkesin potansiyel olarak daima bulunduğu yerde fiilen ve şuurlu olarak bulunduğundan, hiçbir yere gitmeyen bir Tathagatadır. Bu hayatta Zât'la birliğe, bütün varlık durumlarının ezelî ilkesine ulaşmamış olan kişi ölümde ya ceza gördüğü (âraf kabilinden) ya da ödüllendirildiği (cennet kabilinden) belli bir hâle girer. Hindu kutsal metinleriyle yorumlarında ölümden sonraki farklı birkaç kurtuluş türünde ayrım yapılmıştır. Özdeşliğe ulaşmış ruh ilâhî Kaynakla mutlak bir birlik hâline geçerek kurtulur; fakat bir tür saf ben bilincine sahipken bile diğer *mukti* yahut kurtuluş türlerine ulaşmak mümkündür. Herhangi bir bireyin ölümden sonraki kurtuluşu üç faktöre bağlıdır; vucuttayken ulaştığı kutsallık derecesi, yürekten bağlandığı ilâhî Gerçekliğin özel yönü ve izlemeyi tercih ettiği yol. Aynı şekilde İlâhî Komedya'da da Cennet'in çeşitli daireleri vardır; fakat doğu eskatolojilerinde kurtuluşa ermiş ruh tasfiye edilmiş bireysellikten, ve hatta bir tür göksel zaman açısından hayatta kalımdan sonsuzluğa mutlak bir kaçış gerçekleştirebilirken Dante'nin ruhları kendilerini (ârafın övgüye pek de şayan olmayan acı ve elemlerinden geçtikten sonra) bir vücutta cisimleşmelerinin sonucu olarak bulurlar. Ortodoks Hristiyan doktrini ne ölümden sonra ne de başka bir tecessüm hâlinde Uluhiyetle mutlak birliğin nihaî olarak tamamlanmasının mümkün olduğunu kabul etmez. Fakat Ezelî Hikmetin Hindu ve Budist kollarında ilâhî merhamet ilâhî sabırla eşleştirilir: her ikisi de sınırsız, sonsuzdur. Doğulu ilahiyatçılara göre sonsuz bir cehennem mahkumiyeti yoktur; sadece âraflar ve sonra sadece insanın değil bütün mahlukatın nihaî hedefine —bütün varlığın Kaynağıyla mutlak mânâda yeniden birleşme— ulaşmak için tanınan ikinci şansların sınırsız dizileri vardır.

Zihni ölüm sonrası kurtuluşla meşgul etmek böyle bir kurtuluşun vasıtalarından biri değildir ve gerçekte kolaylıkla ona doğru ilerleme yolunda engel olabilir. Ateşli İspritizmacıların kurtuluşa hiçbir seansa katılmamış, nazarî ve tecrübî literatürü bilmeyenlerden daha güçlü bir

namzed olduklarını kabul için hiçbir sebep yoktur. Amacım bu literatüre birşeyler eklemek değil tabiî ki; burada hayatta kalım konusu hakkında çeşitli dinî geleneklerde yazılanların en açık özetini vermek istiyorum. Konunun Doğudaki tartışmalarında ölümden sonra yaşayan kişilik değildir. Budizm tenasüh doktrinini kabul eder, fakat geçişi yapan ruh değil (bu arada Budizm ruhun varlığını kabul etmez) karakterdir. Yeryüzündeki hayat seyrimizde oluşturduğumuz zihinsel ve fiziksel yapımız bireysel zihinlerin hiç olmazsa iki yaşayışlı varlıklarının bir kısmını götürdükleri ruhsal aracı etkiler, bu ortamın değişmesi ise bedenin ölümünden sonra ya bir cennette, ya ârafta ya da başka bir bedende son bulur.

Vedanta kozmolojisinde ilâhî Kaynakla özdeş olan Atman veya ilâhî Zât'tan başka hantal veya önce bir vücuda giren veya kendini cismanî olmayan bir hâlde gösteren ruh mahiyetinde birşey vardır. Bu ruh ölünün kişiliği değil kendisinden kişiliğin çıktığı ayrımlaşmış ben–bilincidir.

Ölümden sonraki yaşamla ilgili bu görüşlerden herbiri mantıksal olarak tutarlıdır ve "zevahiri kurtarmak" –başka bir deyişle, ruhsal araştırmayla ilgili tuhaf ve kapalı olgulara uydurmak— için kullanılabilir. Bizim doğrudan bilgimiz olan kişilikler sadece bir beden ve bir bilinmeyen X'den oluşan cismanî varlıklardır. Fakat X artı beden kişiliğe eşitse, o zaman X eksi bedenin de aynı şeye eşit olması mümkün değildir. Ruhsal araştırmaların kimi zaman bulur gibi gözüktüğü açıkça kişisel oluşlar sadece, X ve aracın varlığından oluşan sahte kişilikler olarak görülebilir.

Bu iki görüş birbirini dışlamazlar, nitekim hayatta kalım ruhsal aracın devamlı bilincinde olma ve bundaki bir değişikliğin ortak ürünü olabilir. Eğer böyleyse, herhangi bir insanın birden fazla ölüm sonrası şekilde hayatta kalması mümkündür. Onun "ruhu" —kişisel olmayan kaynağı ve geçmiş ve gelecek kişiliklerin ilkesi— bir varlık biçiminde ilerlemeye devam ederken, düşüncelerinin ve iradesinin ruhsal araç üzerinde bıraktığı izler oldukça başka varlık biçimlerine sahip bireyselleşmiş yeni varlıkların kaynağı olabilir.

15
Sessizlik

Baba tek Kelime söyledi; bu Kelime onun Oğlu'dur, ve O'nu daima ezelî bir sessizlik içinde söyler; ve ruh da sessizlik içinde onu işitmelidir.

—*Aziz John*

Manevî hayat Tanrı'nın Ruhunun içimizde işleyişinden başka birşey değildir, bu nedenle sessizliğimiz ona hazırlığımızın büyük bir kısmı olmalıdır; çok konuşmak veya ondan zevk almak çoğu zaman Ruh'un ve Tanrı'nın sesinin içimizde konuştuklarını işitmekle elde edebileceğimiz bu iyiliğe büyük bir engel teşkil ederler. Dinî şeylerle ilgili retorik ve güzel konuşma diğer meselelerde olduğundan daha boş bir lafazanlıktır; gerçek fazilete, şu anda dünyadaki insanların çoğu gibi, tesirli sözcükler ve çarpıcı ifadeler işiterek veya söyleyerek ulaşacağını düşünen kimse çok fazla konuşabilir ama bu konuştuklarının çok azını cennette bulacaktır.

—*William Law*

Bilen konuşmaz;
Konuşan bilmez.

—*Lao Tzu*

SINIRSIZCA VE AKLINA NE GELİRSE KONUŞMAK ahlaken kötü manen de tehlikeli bir şeydir. "İşte size söylüyorum, insanlar söyleyecekleri her boş sözden dolayı hüküm gününde hesap vereceklerdir." Bu çok katı bir söz gibi görünmekteyse de gün içinde sarfettiğimiz sözleri şöyle bir gözden geçirdiğimizde çoğunun şu üç ana başlık altında toplanabileceğini görürüz:

Komşularımıza karşı duyduğumuz kin ve sevgisizliğin esinlediği sözler; hırs, şehvet ve kibrin esinlediği sözler; salt budalalık tarafından esinlenen ve anlamsız, sırf dikkat çekmek için söylenen sözler. Bunlar boş sözlerdir; ayrıca dikkatlice baktığımızda bu tür sözlerin akıl, sevgi veya zaruretin esinlediği sözlerden çok daha fazla olduğunu göreceğiz. Dahası zihnimizin amaçsız, ahmakça yaptığı konuşmalar da sayılsa boşluk çoğumuz için kaçınılmaz derecede hakim bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır.

Kendini beğenmiş ve kusur bulucu olmanın yanısıra aptalca da olan bu boş sözler ilâhî Kaynağın birlik bilgisi yolundaki engeller, toz ve sineklerin iç ve dış Işığı karartan dansıdır. Dile (ve tabiî ki zihne) hakim olmak bütün riyazetlerin en zoru ve en çaba gerektireni olmakla beraber en verimlisidir de.

Tavuk yumurtladığı zaman gıdaklamamasına imkân yoktur. Bununla ne elde eder? Dağ kargası hemen çıkagelir ve onun yumurtalarını çalar; canlı yavrular çıkacak olan yumurtalarını yiyip bitirir. İşte aynen o kötü karga gibi şeytan da boş konuşan münzevîlerden ortaya koydukları ve —eğer boş konuşulmasa — kendilerini kuşlar gibi göğe yükseltmesi gereken bütün iyilikleri çalar ve yutar.

—Ancren Rewle'den Modernleştirilmiş.

Dünyevî konuşmaların cazibesinden uzak durmak kadar katı bir perhiz olamaz.

—Fénelon

Hayatı ve ölümü ilgilendiren herşey içimizde işliyorsa dışarıdan bu kadar çok habere ne gerek var?

—William Law

Ana, arınmak isteyenleri kendilerinden ve meselelerinden az bahsetmeleri için uyaran azizlerin düsturlarına dikkat et.

—Aziz François de Sales

(Azize Jeanne de Chantal'a mektubundan)

Köpek iyi havladığı için iyi bir köpek sayılmaz
İnsan da iyi konuşmacı olduğu için iyi bir adam sayılmaz.

—*Chuang Tzu*

İt ürür, kervan yürür.

—*Arap Atasözü*

Size yazmayı, istemediğim için kesmiş değilim, zira size bütün kalbimle esenlikler diliyorum; size yazmayı kestim, çünkü gerekli olan herşeyin söylendiğine ve eğer eksik birşey varsa bunun yazmak veya konuşmak değil, sessizlik ve amel (eylem) olduğuna inanıyorum. Zira konuşmak düşünceleri dağıtırken sessizlik ve amel toplar ve ruhu güçlendirir. Bu nedenle kişi kendi iyiliği için söylenmiş olanı anladığında daha fazla konuşmaya yahut tartışmaya değil öğrendiğini bütün samimiyetiyle sessizlik ve dikkatle, alçakgönüllülük, sevgi ve kendini hor görmeyle tatbik etmeye gerek vardır.

—*Aziz John*

Molinos sessizliği üç dereceye ayırmıştır, ki bu sınıflandırmayı kullanan ilk kişi de değildir. Dilin, zihnin ve iradenin sessizliği. Boş konuşmaktan uzak durmak zordur; hafızanın ve muhayyilenin lafazanlığını kesmek daha zordur ve nihayet hepsinden zoru iradedeki arzu ve nefretin seslerini kesmektir.

Yirminci yüzyıl, diğer şeyler yanında, bir Gürültü Çağıdır. Fiziksel gürültü, zihinsel gürültü ve arzunun gürültüsü. Hepsi için tarih kaydı tutuyoruz. Ve hiç şüphesiz handiyse mucizevî teknolojimizin bütün kaynakları sessizliğe yapılan tecavüzün içine atılmışlardır. Günümüzün en popüler ve etkili buluşlarından biri olan radyo prefabrik gürültünün evlerimizin içine girmesini sağlayan bir araçtan başka birşey değildir. Ve tabiî ki bu gürültü kulak zarlarından çok daha derine inmektedir. Aynı zamanda zihne nüfuz etmekte ve onu —haber başlıkları, karşılıklı olarak tutarsız bilgi parçaları, vahşî raks ayinlerindekine benzer veya aşırı duygusal müzik parçaları, dramanın boşalmaya değil sadece günlük ve hatta saatlik duygusal dolmaya özlem duyulmasına neden olan devamlı yinelenen dozlarından oluşan— bir eğlenceler kulesiyle doldurur. Ayrıca çoğu ülkelerde olduğu gibi yayın istasyonları reklamcılara zaman satarak parasal kaynak sağladığında gürültü kulaklardan fantezi, bilgi ve duygu alanları yoluyla egonun istek ve arzu merkezine ulaşır. Sesli veya yazılı bütün

reklamların tek amacı iradenin, isteğin sessizliğini önlemekten başka birşey değildir. İsteksizlik veya arzusuzluk kurtuluşun ve aydınlanmanın temel şartlarındandır. Devamlı genişleyen ve teknolojik olarak ilerlemeci bir seri üretim sisteminin şartı ise evrensel bir özlemdir. Reklam, özlemi; yani (bütün yüce dinlere mensup azizlerin ve mürşitlerin öğrettiği gibi) acının ve kusurun temel nedeni ve insanın ruhuyla ilâhî Kaynağı arasındaki en büyük engel olan gücün işleyişini genişletmeye ve yoğunlaştırmaya yönelik örgütlü bir çabadır.

16
Dua

"DUA" SÖZCÜĞÜ EN AZ DÖRT AYRI İŞLEMDE —istida, şefaat, perestiş ve murakabe— kullanılır. İstida kendimiz için, şefaat başkaları için bir şeyler

istemektir. Pereştiş ise aklın, duyguların, iradenin ve muhayyilenin kişisel yönüyle veya insan şeklinde tecessüm etmiş hâliyle Tanrıya yönelik bağlılık eylemleri yapmak için kullanılmasıdır. Murakabe ise ruhun kendini içte ve dıştaki ilâhî Kaynağa, içkin ve aşkın Uluhiyete açtığı uyanık pasifliktir.

Psikolojik olarak bakıldığında bir insanın murakabeye bir tür perestiş olmadan ve az ya da çok sık aralıklarla şefaat veya hiç olmazsa bir tür istidaya dönme ihtiyacı hissetmeden ulaşması imkânsızdır. Diğer taraftan, sadece murakabeden değil aynı zamanda perestişten ve nadir olarak görülen aşırı ve azgın benlikçilik durumlarında şefaat dileğinden bile ayrı olarak istidada bulunmak mümkündür. İstida ve şefaat türünden dua herhangi bir yönüyle Tanrıya en baştan savma ve yüzeysel bir imâdan başka bir gönderme yapılmaksızın kullanılabilir. İnsanın istidalarının cevaplandırılması hünerini kazanması için Tanrıyı veya zihnindeki Tanrı imgesini bile bilmesi ve sevmesi gerekmez. Bütün istediği kendi egosunun ve onun arzularının önemliliği hissi ve evrende bu arzuları tatmin etmeye zorlayacak veya bunun için kandırılabilecek kendisinden olmayan birşeyin varolduğu inancıdır. Gerekli inanç ve sebat derecesiyle “isteklerim olacak” diye tekrarlayacak olursam istediğimi er ya da geç, şu ya da bu şekilde elde edebilirim. İsteklerimin Tanrının iradesiyle uyuşup uyuşmadığı, isteklerimi elde ederken manen, ahlaken ve hatta madden iyi olanı elde edip etmediği gibi sorular hemen cevaplayamayacağım sorulardır. Bunu sadece zaman ve sonsuzluk gösterecektir. Bu arada halk bilgisinin uyarılarına da önem vermemiz tavsiye edilebilir. Peri hikâyelerini yazan şu isimsiz realistler arzular ve bunların tatmini hakkında çok şey biliyorlardı. Herşeyden önce istidaların belli durumlarda kendilerini gerçekten cevaplattırdıklarını biliyorlardı; fakat Tanrının tek cevap verici olmadığını ve eğer kişi birşeyi kötü niyetle isterse bunun da verilebileceğini — şiddetli bir şekilde ve ilâhî bir Verici tarafından değil— biliyorlardı. Kişinin bencil istidayla istediklerini elde etmesi layık ve uygun *nemesis*’ini davet eden *hubris*’in bir şeklidir. Bu nedenle, Kuzey Amerika yerlilerinin folkloru mantıklı bir insanın sahip olabileceğinden daha çoğunu elde etmek için benlikçi bir şekilde oruç tutup dua eden ve isteklerini elde ederek kendi çöküşlerini yaratan insanlarla ilgili hikâyelerle doludur. Dünyanın öte tarafından, dualarının gerçekleşmesini sağlamak için —her zaman gülünç veya felaketvârî sonuç doğuran— bir tür büyü kullanan insanlarla ilgili hikâyeler

gelmektedir. Bizim geleneksel peri kültürümüze ait Üç Dilek, dileyen için kötü bir sondan başka birşey doğurmaz.

Tanrıyı size şöyle söylerken tasvir edin. Oğlum, bana "Baba bana zenginlik ver!" diye seslenirken kalkıp dua etmenin, diz çöküp yalvarmanın, alnını toprağa vurarak gözyaşı dökmenin alemi ne? Eğer onu sana verecek olsam kendini belli bir öneme sahip olarak görür, çok büyük bir şey kazanmış gibi tahayyül edersin. Çünkü onu istemiş ve elde etmişsindir. Fakat onu iyi kullanmaya bak. Onu elde etmeden önce alçak gönüllüydün; zengin olmaya başladın, şimdi ise fakirleri hor görüyorsun. Seni sadece daha kötü kılan ne tür bir metadır? Zaten kötü olduğun için daha da kötü oldun. Onun seni daha da kötü yapacağını bilmiyordun; bu nedenle onu Ben'den istedin. Onu sana verdim ve sonucunu sana gösterdim. Sen onu buldun, böylece tabiatın da ortaya çıktı. Benden daha iyi şeyler iste. Benden manevî şeyler iste. Benden Beni iste.

—*Aziz Augustine*

Rabbim, bir dilenci olan ben Seni bir kralın isteyebileceğinden daha fazla istiyorum. Herkesin Senden istemesi gereken birşey vardır; ben de Senden bana Kendini vermeni istemek için geldim.

—*Heratlı Ensarî*

Aquinas'ın deyimiyle, istememizin meşru olduğu herhangi birşey için dua etmemiz meşrudur. Bazı şeyler de vardır ki bunları istemeye kimsenin hakkı yoktur, suç veya kusurun meyveleri gibi. Manevî gelişmenin belli bir düzeyinde bulunan kişiler tarafından istenmesi meşruyken, daha yüksek düzeydekilerce istenmemesi (ve gerçekte istemekten vazgeçilmesi) gereken başka şeyler de vardır. Bu nedenle Aziz François de Sales "Neredeyse hiç isteğim, arzum yok; fakat dünyaya yeniden gelseydim hiç mi hiç olmazdı. Hiçbirşey istemeli, hiçbir şeyi reddetmemeli; kendimizi ilâhî Takdir'in kollarına bırakarak Tanrının bizden istediklerini istemekten başka hiçbir arzuyla vakit öldürmemeliyiz" diyebilecek bir dereceye ulaşmıştı. Fakat bu arada, Rabbin Duasının üçüncü maddesi hergün kendi isteklerinden başkasının gerçekleşmesini istemeyen milyonlarca insan tarafından tekrarlanır.

Ölümsüz hayat okyanusundaki gezintinin tadı beni bütün isteklerimden kurtardı;
Ağaç çekirdekte saklı olduğu gibi, bütün hastalıklar da bu isteklerdedir.

—Kabir

Rab, Senden ne isteyeceğimi bilmiyorum. Neye ihtiyacım olduğunu yalnızca sen biliyorsun. Beni kendimi nasıl seveceğimi bilmemden daha çok seversin. Baba, yavruna istememesini bilme kabiliyetini ver. Beni öldür veya iyileştir, beni alçalt veya yükselt: Bütün gayelerine, onları bilmeden tapıyorum. Sessizim; kendimi bir kurban olarak sunuyorum; kendimi Sana adıyorum; senin isteklerini yerine getirmekten başka hiçbir arzum yok. Bana dua etmeyi öğret. Bende Kendin dua et.

—Fénelon

(Şeytan, dervişin birini Allah'ın hiçbir zaman "buradayım" diye cevap vermemesi nedeniyle O'na dua etmeyi bırakmaya ikna etmiş. Hz. Hızır Tanrıdan bir mesajla ona görünmüş.)

Seni Bana kulluğa çağıran Ben değil miydim?
Seni ismimle meşgul eden?
"Allah" diye çağırman "buradayım" cevabımdı.

—Celaleddin Rûmî

Herşeye gücü yeten Tanrıya bizi seçilmişlerinin, emniyet yolunu gösterdiklerinin derecesine yükseltmesi için dua ederim. Onlara kendini unutmamaları için bir iştiyak verir; onları bütün pisliklerden arıtır, tâ ki içlerinde Kendisinden başkası kalmasın; Kendisinden başkasını sevmesinler diye içlerini tamamen boşaltır.

—el–Gazalî

Diğer birçok konuda olduğu gibi başkaları için dua hakkında da en açık ve anlaşılır şekilde yazan gene William Law'dır.

Kendini Tanrıyla birlikte komşularının ve arkadaşlarının savunucusu görmekle kendinizi onlarla barış hâlinde bulmanız hiç de zor olmayacaktır. Kendileri için ilâhî merhamet ve mağfireti istediğiniz kişilere tahammülünüz ve onları bağışlamanız kolay olacaktır.

—*William Law*

Başkaları için dua etmek bütün farklılıkların en iyi aracısı; gerçek dostluğun en iyi kurucusu; bütün kaba huyların, bütün öfkeli ve kibirli tutkuların ilacı ve bunlara karşı korunaktır.

—*William Law*

Sanki özel avukatıymışsınız gibi refahıyla çok ilgili olduğunuz bir insana karşı kötü bir niyet besleyemez, kötü bir davranışta bulunamazsınız. Kendisi için ettiğiniz özel duaların Tanrının sevgisi ve inayetini sağlık verdiği bir insanı hor görüp yermeniz mümkün değildir.

—*William Law*

O hâlde başkaları için dua etmek kişinin komşularına olan sevgisinin bir ifadesi ve buna ulaştıran bir vasıtasıdır. Aynı şekilde perestiş te —tamamını murakabenin meyvesi olan Uluhiyetin birleştirici bilgisinde bulan— Tanrı sevgisine ulaştıran bir vasıta ve bunun bir ifadesidir. Aşağıdaki alıntıların yazarlarının "dua" kelimesini kullandıklarında kastettikleri de Tanrıyla birliğin bu ileri formlarıdır.

Duanın amacı ve hedefi, Mutlak Hakim olan Tanrıya saygı göstermek, onu tanımak ve O'na perestiş etmektir. Bu da O'nu bize göre değil Kendi Zâtında algılamak, iyiliğini bizi ulaştıracağı şeyden ziyade bizatihi iyiliği için sevmekle elde edilebilir.

—*Bourgoing*

Charles de Condren duada bilgisinin ve muhakeme gücünün sınırlarında durmazdı. Tanrıya ve sırlarına anladığı şekliyle değil bizatihi perestiş ederdi.

—*Amelote*

"Zâtında Tanrı", "haddizâtında Tanrı ve sırları" bu tabirler Kant felsefesi özelliği taşır. Fakat eğer Kant haklıysa ve Eşya haddizâtında bilinemez ise, Bourgoing, De Condren ve manevî hayatın bütün diğer üstatları ele geçmez birşeyin peşinde koşmaktadırlar. Fakat Kant sadece aydınlanmaya ve kurtuluşa ulaşamamış olan zihinlerle alakalı olduğu kadarıyla haklıdır. Bu gibi zihinler için maddî, ruhsal veya manevî Gerçeklik kendisini kendi

bireysel tabiatları vasıtasıyla karartıldığı, bulandırıldığı ve kırıldığı şekliyle gösterir. Fakat kalben saf, ruhen fakir olanlarda Gerçekliğin çarpıtılması, biçimin bozulması sözkonusu değildir; çünkü “Sonsuzluğun beyaz şuasını” gizleyecek veya kıracak ayrı bir benlik, buna kişisel ve tarihsel bir renk verecek parlak inançlar ve kutsal tasvirlerin renkli fener camı yoktur. Olier’in de söylediği gibi bu gibi zihinler için “veliler, Meryem Ana ve İsa Mesih’in beşeriyeti itibarıyla görünmesiyle ilgili fikirler bile Tanrının saflığı içinde görünmesinin yolundaki engellerdir.” Eşya haddizâtında algılanabilir, ama ancak zâtında hiç olan kimseler tarafından.

Duayla, okulların doktrinlerine göre kişinin Tanrıdan elde etmek istediklerinin bir ifadesi olarak temelde anlayışla icra edilen istirham veya niyazı kastetmiyorum. Aksine dua burada özellikle, Tanrıya bizden istediklerini takdim etme, onları verme anlamında kullanılır.

O hâlde dua genel anlamıyla zihnin Tanrıya yükselmesidir; daha genel ve açık olarak şöyle de denilebilir; dua idrak sahibi bir şahsın bütün iyiliklerin yaratıcısı ve kaynağı sıfatıyla mutlak bağımlılığını ifade veya en azından imâ ederek Tanrıya yönelmesi; O’nun huzurunda benliğinin ve bütün diğer mahlukatın kibrini kırmak ve yok etmekle O’na mutlak aşk, itaat, perestiş, hamd ve ibadetten başka birşey olmayan hakkını vermeyi irade ve buna hazırlık; son olarak ta ruhun O’nunla birleşmesini arzu etmek olarak tanımlanabilir.

Bu nedenle dua aklı başında bir insanın iktidarı dahilinde olan en mükemmel ve ilâhî bir eylemdir. Bütün ameller ve sorumluluklar için vazgeçilmez derecede bir zorunluluktur.

—*Augustine Baker*

Rab, bana Seni aramayı öğret ve ben Seni ararken bana Kendini göster. Zira bana öğretmeden Seni arayamayacağım gibi, bana Kendini göstermeden de Seni bulamam. Bırak Seni özlemle arayayım, ararken Seni özleyeyim: Seni sevgide bulayım, bulmakta seveyim. Tanrım Seni düşüneyim, kavrayabileyim, sevebileyim diye beni Kendi suretinde yarattığını kabul ediyor ve bunun için Sana şükrediyorum: Fakat bu suret kusurlarla o kadar yıkıma uğratılmış ve günahların dumanıyla o kadar karartılmıştır ki onu yenilemeden ve yeniden yaratmadan amacına

ulaşamaz. Kalp gözü onun kusuruyla mı karartılmış yoksa Senin ihtişamınla mı kamaşmıştır? Hiç şüphesiz hem haddizâtında karartılmış hem de Senin tarafından alınmıştır. Tanrım bu senin içinde oturduğun yaklaşılmaz ışıktır. Onu gerçekten göremiyorum, çünkü göremeyeceğim kadar parlak; fakat her ne görürsem de onun vasıtasıyla görürüm, aynen güneşin kendisine bakamayan zayıf gözün gördüklerini onun ışığı vasıtasıyla görmesi gibi. Ey yüce ve yaklaşılmaz ışık, ey kutsal ve kutlu hakikat, sana bu kadar yakın olduğum hâlde benden, görüşümden ne kadar uzaksın! Her yerde mutlak olarak varsın, ama ben Seni göremiyorum. Sende hareket ediyorum, varlığım Sende fakat sana ulaşamıyorum, içimde ve çevremdesin ama Seni hissetmiyorum.

—*Aziz Anselm*

Ey Tanrım, bana güvenme; zira Sen tutup kaldırmazsan ben mutlaka düşerim.

—*Aziz Philip Neri*

Bütün dünyevî huyların burnunu kırmadan ve bunları yok etmeden zühte kalkışmak imkânsız olanı elde etmeye çalışmaktır. Zahit olacak kişi önce alçakgönüllü olmalı, içinde bulunduğu ıstırapların ve yoklukların, dünyanın boşluğunun farkına varmalıdır, ancak bundan sonra ruhu Tanrıyı özleyecektir. Kibirli, kendini beğenmiş veya kendini dünyevî zevklere kaptırmış bir insan da dua kitapçıklarını kullanabilir ama züht sahibi olamaz; çünkü züht mütevazi bir kalbin, tek mutluluğu sıfatıyla Tanrıya başvurmasıdır.

—*William Law*

Ruhun işleyebilmesi için iyi veya kötü aklî bütün suretleri uzaklaştırması gerekir. Manevî seyre yeni giren biri işe iyi aklî suretleri kullanmakla başlar, bu seyre ruhî egzersizlerle girmesi mümkün değildir....Batınî eğilimi olmayanlar her zaman hissedilebilir suretlerin kullanıldığı egzersizlerde kalmalıdır; nitekim bu kişiler ruhî egzersizleri kendileri ve başkaları için çok faydalı ve Tanrıyı da hoşnut edici bulacaklardır. Bu aktif hayat yoludur. Fakat batınî eğilimi olan başkaları her zaman aklî egzersizlerde kalmayacaklar, bir zaman sonra idrak sahibi kişinin iradesinin Tanrıya yönelmesinden ibaret ve duyumlarla muhayyileden bağımsız olan ruhî

egzersizlere geçecektir... Kişi iradesini mevhum bir şey değil bir öz olarak algılanan Tanrıya yöneltir; bu şekilde insan ruhu İlâhî Özle birlik hâlini arar.

—*Augustine Baker.*

Bana duada hiçbirşey yapmadığınızı söylüyorsunuz. Fakat duada yapmakta olduğunuz şeyden, hiçliğinizi ve sefaletinizi Tanrıya arz ve takdim etmekten başka ne yapmak istiyorsunuz? Dilenciler yara berelerini ve acizliklerini gözlerimiz önüne serdiklerinde yapabileceklerinin en iyisini yaparak, merhametimizi celbederler. Fakat söylediklerinizden bu türden birşeyi yapmadığınızı ve orada bir gölge yahut heykel gibi oturduğunuzu anlıyorum. Heykelleri saraylara sadece prensin gözlerini okşasın diye koyarlar, Tanrının huzurunda olmakla yetinin. O hoşnut olduğunda heykele can verecektir.

—*Aziz François de Sales*

Zihnimi sadece duayla sınırlamadığımı, onun için de her zaman kendimden birşeyler yapmak istediğimi ve bununla da yanlış yaptığımı sonunda anladım... Zihnimi bütün bunlardan kesinlikle ayırmayı ve elimden geldiğince salt saygı ve yalın birlikle meşgul etmeyi arzu ediyorum. Dua hâline girmekte başarısız olma korkusunun içime girmesine izin vererek ve ben kendim birşeyler elde etmeyi isteyerek onu tamamen bozdum.

—*Azize Jeanne Chantal*

Budalığı ararken kendini salt onun için işletirsen ona ulaşamazsın.

—*Yung–chia Ta–shih*

“İnsan kendini Tao’yla nasıl ahenk içine sokabilir?”
“Ben zaten o ahengin dışındayım.”

—*Shih–t’ou*

Onu nasıl kavrayayım? Bırak kavrama. Kavranmadığı zaman olduğu gibi kalan Zât’tır.

—*Panchadasi*

Hiçbirşey yapmaya çalışmadan ve O sunmadıkça O'ndan hiçbirşey istemeden ya Tanrıda ya da Tanrıya yakın kalmanızı emrediyorum.

—*Aziz François de Sales*

Perestiş hâlâ ayrı bireyselliği sevme eylemidir. İstiğrak ise bütün varlıkların ilâhî Kaynağıyla birlik hâlidir. En yüce dua en pasif olandır. Kaçınılmaz olarak benlik ne kadar küçülürse Tanrı içte o kadar büyür. Pasif veya iç murakabenin çok zor ve çokları için de acı verici bir yol olması bundandır. Bu hacının başlıbaşına bir hedef olarak duyum hayatına, özel ve hatta geleneksel olarak kutsal düşünce ve inanç hayatına ve son olarak ta bütün cehaletin ve kötülüğün derin kaynağı olan ayrı, bireyselleşmiş irade hayatına son vermesi gerektiği birbirini takip eden ve eşzamanlı Karanlık Gecelerden bir geçiştir.

17
Istırap, Acı, Elem

ULUHİYET ACIYA MARUZ DEĞİLDİR; zira mükemmelliğin ve birliğin olduğu yerde acı sözkonusu olamaz. Acı çekme melekesi noksanlığın, parçalanmışlığın ve herşeyi kuşatan bütünlükten ayrılığın olduğu yerdedir; bu meleke de noksanlığın, parçalanmışlığın ve ayrılığın mahlûka ait bu hâllerin yoğunlaştırılmasına yönelik bir dürtü tarafından eşlik edildiği derecede fiile çıkabilir. Kendi organizması içinde bütünlüğü ve ilâhî Kaynakla birliği sağlayan kişi için acı sona ermiştir. Hilkatin hedefi şuur bütün varlıkların ayrılıktan ve acıyla sonuçlanan bu çıldırtıcı ayrılık dürtüsünden kurtularak birlik bilgisiyle ezelî Gerçekliğin bütünlüğüne geri dönüştür.

İnsanı oluşturan unsurlar acı çekme melekesini üretir.
Acının nedeni bireysel hayat özlemidir.
Özlemden kurtuluş acıyı da yokeder.
Kurtuluşun yolu Sekiz katlı Yoldur.

—Budizmin Dört Yüce Hakikatı

Ayrılık iştiyakı veya bağımsız ve bireyselleşmiş varlık özlemi kendini hayatın bütün —hücresel ve fizyolojik, içgüdüsel ve tam olarak bilinçli— düzeylerinde gösterir. Bu bütün bir organizmanın çevreden ve ilâhî Kaynaktan ayrılığının yoğunlaşmasına yönelik özlemi ve organizmanın bir kısmının bir bütün hâliyle organizmadan ayrı (ve neticede onun zararına olan) kendi kısmî hayatının pekiştirilmesi iştiyakı olabilir. İlk durumda itici güç, ihtiras, arzu, benlikçilik ve günahtan sözederken ikincisinde hastalık, sakatlık, işlevsel ve organik bozukluk olarak ortaya çıkan şeyleri tanımlarız. Ayrılık özlemi her iki durumda da sadece bu özlemi taşıyan için değil aynı zamanda şuurlu çevresi —dış dünyadaki diğer organizmalar veya aynı organizma içindeki diğer organlar— için de acıyla neticelenir. Acı olgusu bir şekilde bütünüyle özel, bir bakıma da sâridir. Hiçbir canlı mahluk bir başkasının acısını tecrübe edemez. Fakat er ya da geç, dolaylı veya dolaysız olarak özlem sahibi için bir tür özel ve paylaşılamaz bir acıyla neticelenen bir ayrılık özlemi aynı zamanda er ya da geç, dolaylı veya dolaysız olarak başkaları için de acıyla sonuçlanır. Acının ve ahlakî kötülüğün kaynağı aynıdır: Yaratılmış (mahluk) olmanın temel olgusu olan ayrılığın pekiştirilmesi özlemi.

Bu genellemeleri birkaç örnekle göstermek yerinde olur. İlk olarak canlı organizmaların hayatta kalma sürecinde kendilerine ve diğer canlı

organizmalara verdiği acıyı gözönüne alalım. Böyle bir acının nedeni kendini özellikle açlık biçiminde ifade eden bireysel varlık özlemidir. Açlık tamamıyla fıtrîdir, her canlının *dharma*'sının bir parçasıdır. Aç olanlarda ve açlığını giderenlerde benzer şekilde sebep olduğu acı his sahibi yaratıkların varlığından ayrılamaz. Şuur sahibi mahlukların varlığının nihayette her birinin iyiliği olan bir hedefi ve amacı vardır. Fakat bu arada acı bir olgu olarak kalır ve mahluk olmanın kaçınılmaz bir parçasıdır. Durum bu şekliyle ele alındığında hilkat Düşüş'ün başlangıcıdır. Düşüş'ün tamamlanması ise mahluklar ayrılıklarını varlık yasaları tarafından çizilen sınırların ötesine taşımaya çalıştıklarında vukû bulur. Biyolojik düzeyde ise Düşüş evrimsel tarih seyri sırasında çok sık olarak tamamlanmış gibi görünecektir. İnsan dışında her tür, uzmanlaşma vasıtasıyla ivedi, kısa vadeli başarıyı seçti. Fakat uzmanlaşma her zaman çıkmaz sokaklara götürür. Bir organizma ancak tehlikeli biçimde genelleşmiş kalarak belli türden bir çevrede belli tür bir hayata tam anlamıyla uyum gösteren bir bedene ve içgüdülere sahip olmamanın tazminatı olan rasyonel bir zekaya doğru ilerleyebilir. Rasyonel zekâ bir taraftan eşsiz dünyevî başarıları mümkün kılarken diğer taraftan da maneviyata doğru daha ileri bir hamleyi ve birlik bilgisiyle ilâhî Kaynağa dönüşü sağlar.

İnsan türü biyolojik düzeyde Düşüşü tamamlamaktan kaçındığı için, insan tekleri şimdi ya kendini unutma ve ilâhî Kaynakla bir olma ya da müstakil benliğin daha aşağı katlardaki hayvanların ulaşabileceği sahanın tamamen dışında olacak şekilde ve derecede pekiştirilmesini tercih etme gücüne sahiptir. İyilik melekeleri sonsuzdur, zira eğer isterlerse içlerinde ilâhî Gerçekliğe yer açabilirler. Kötülük melekeleri ise gerçekte sınırsız olmamakla beraber (zira kötülük her zaman mutlak anlamda kendini yokeder ve bu nedenle de geçicidir) görülmedik derecede muazzamdır. Cehennem Tanrıdan mutlak ayrılıktır, şeytan da bu ayrılığı iradedir. İnsanlar akıllı ve hür olduklarından şeytanî özelliklere sahip olabilirler. Bu hiçbir hayvanın taklit edemeyeceği ustalıklı bir iştir, zira hiçbir hayvan şeytan olabilecek kadar zeki, maksatlı, güçlü iradeli veya (kötülüğe) muktedir değildir. (Bu arada kaydetmemiz gereken bir nokta da kişinin büyük çapta şeytanî olabilmesi için Milton'un İblisi gibi Tanrı (ve insan) sevgisi ve irfan dışında bütün ahlakî erdemleri yüksek düzeyde göstermelidir.)

İnsanın müstakilliğinin pekiştirilmesini herhangi bir hayvandan daha şiddetli bir şekilde arzu etme yeteneği sadece ahlakî kötülükle ve bunun şu

veya bu şekilde kötülüğün kurbanları ve failleri üzerinde yol açtığı acılarla değil, aynı zamanda bedenin insana özgü belli rahatsızlıklara düşmesiyle sonuçlanır. Hayvanlar sadece üreme güdüsünün nüfus yoğunluğunu aşırı derecede arttırmak için gerekli şartların görülmedik derecede elverişli olmasıyla birlikte bulunduğu zaman salgın hastalık oranları hâlini aldığı bulaşıcı hastalıklardan ve asalaklarla sarılma sonucu ortaya çıkan hastalıklardan zarar görürler. (Bu sonuncular birçok canlı türünün beraberce yaşadığı ve birbirinin zararına hayatta kaldıkları zaman kaçınılmaz olarak ortaya çıkan özel bir acı örneğidir.) Uygar insan kendini bu hastalıklara karşı korumada oldukça başarılı olmuştur, fakat onların yerine hayvanlar arasında hemen hiç bilinmeyen korkunç bir bozucu hastalıklar dizisini davet etmiştir. Bu yozlaştırıcı hastalıkların çoğu uygar insanların varlıklarının herhangi bir düzeyinde Tao'yla veya Eşyanın ilâhî Doğasıyla ahenk içinde yaşamaması nedeniyle ortaya çıkar. Benliklerini oburluk yoluyla pekiştirmeyi severler, bu nedenle de çok fazla ve gayri meşru şeyler yerler; kendilerini parayla ilgili kronik bir kaygı ve heyecan özlemi duyduklarından kronik bir aşırı uyarılmaya maruz bırakırlar; çalışma saatlerinde tamamen mekanikleşmiş seri üretim mamullerine yönelik olarak sun'î biçimde uyandırılan talebi karşılamak için yapılması gereken işlerin yol açtığı kronik sıkıntı ve düşkırıklığından acı çekerler. Psiko–fiziksel organizmanın bu yanlış kullanımlarının sonuçları arasında kalp, böbrekler, pankreas, bağırsaklar ve atardamarlar gibi belli organlarda bozucu değişiklikler vardır. Bir bütün olarak organizmadan bir tür bağımsızlık ilanı şeklinde kendi kısmî benliklerini vurgulayan bozucu organlar kendilerinin ve fizyolojik çevrelerinin acı çekmesine neden olurlar. İnsanoğlu da tamamıyla aynı şekilde kendi kısmî benliğini ve komşularından, Tabiattan ve Tanrı'dan bağımsızlığını ileri sürerek kendi, ailesi, arkadaşları ve genel olarak toplum için felaketvarî sonuçlara yol açar. Yanlış bir felsefeyle yaşayan düzeni bozulmuş bir toplum, meslekî bir grup veya aile üyelerini bireysel benliklerini ve bağımsızlıklarını ilan etmeleri için etkiler. Bu aynen yanlış yaşayan ve yanlış düşünen bireyin kendi organlarına, işlevsel bir fazlalık veya eksiklik vasıtasıyla bütün organizmanın zararına kendi kısmî benliklerini ilan için etkide bulunmasına benzer.

Acının etkileri, acının çekilmesi ve acıya tepkide bulunma şekillerine göre ahlaken ve manen kötü, nötr veya iyi olabilir. Başka bir deyişle, acıyı çekende bağımsızlığını pekiştirmeye yönelik bilinçli veya bilinçsiz bir

özlem uyandırabilir; özlemi acı çekmeden önceki hâlinde bırakabilir; son olarak da, onu hafifletebilir ve böylece kendini bırakmaya ve Tanrı sevgisi ve bilgisine doğru ilerleme aracı olabilir. Bu üç seçenekten hangisinin gerçekleştirileceği son tahlilde acıyı çekenin seçimine bağlıdır. Bu insan altı düzeyde bile geçerlidir. Daha gelişmiş hayvanlar Eşyanın ilâhî Doğasının kendileri için takdir ettiği bir tür huzurlu kabulle kendilerini acıya, hastalığa ve ölüme teslim eder görünürler. Fakat başka durumlarda bu buyruklara karşı müthiş bir korku ve mücadele, çılgın bir direniş sözkonusudur. Cisim hâlindeki hayvanî benlik acı karşısında en azından belli bir dereceye kadar kendini bırakma veya kendini kabul ettirmeyi tercih açısından özgür görünmektedir. Cisim hâlindeki insanî benlikler içinse bu seçim özgürlüğü şüphesizdir. Acı esnasında kendini bırakma —manevî düzeyde Tanrı sevgisi ve bilgisine ulaşma biçiminde, zihinsel ve fizyolojik düzeylerde de korkunun, kaygının ve hatta acının azalması biçimindeki— inayetin görülmesini mümkün kılar.

Acı sevgisini kavradığımız zaman hislerin duyarlığını kaybederiz ve bu bahçede ölü gibi yaşarız.

—*Sienalı Azize Catherine*

Aşk için yanıp tutuşan acı çekmez, zira bütün acılar unutulur.

—*Eckhart*

Bu dünyada âraf yoktur, sadece cennet ve cehennem vardır; zira ıstıraplara sabırla katlanan cennete, bunu yapmayan ise cehenneme sahiptir.

—*Aziz Philip Neri*

Birçok acı ahlakî kötülüğün doğrudan sonuçlarıdır ve acısının nedenleri yokedilmediği sürece bunların acı çeken üzerinde hiçbir iyi tesiri olamaz.

Her günah özel bir manevî/ruhî acı doğurur. Bu türden bir acı cehennem azabına benzer, zira acı çektikçe daha kötü olursunuz. Bu günahkarların başına gelir; günahları vasıtasıyla acı çektikçe daha kötü olurlar; acılarından kurtulmak için de devamlı şekilde daha çok günah içine düşerler.

—*Mesih İnanlısı*

Başkasının yerine acı çekme fikri kabaca adlî ve ticarî bir dille formüle edilmektedir. *A* kanunların belli bir ceza koyduğu bir suç işlemiştir, *B* ise gönüllü olarak bu cezayı çeker; adaletin ve kanun koyucunun onuru tatmin edilir; sonuçta *A* serbestçe gidebilir. Başka bir deyişle bu borç ve borç ödeme meselesidir. *A*'nın *C*'ye ödemediği belli bir miktar borcu vardır; *B* parayla çıkagelir ve *C*'nin ipotekli malının haczedilmesini önler. İnsanın acı çekmesine ve ilâhî Kaynak'la olan ilişkilerine uygulandığında bu görüşlerin ne aydınlatıcı ne de irşat edici olduğu görülür. Kefaret'le ilgili ortodoks doktrin, Tanrıya ölümlü bir hükümdara bile yakışmayan sıfatlar atfetmektedir, ayrıca evren modeli de felsefî düşünüşle aklîleştirilmiş manevî bir nüfuzun ürünü değil, bir hukukçunun kurgusunun yansımasıdır. Başkasının yerine acı çekme ve bununla yakından ilişkili olan meziyetin nakledilebilirliği düşüncesi, formulasyonlarındaki acınacak kabalıklarına rağmen tecrübî olaylara dayanır. Benliğini unutmuş ve Tanrıyla dolmuş kişi inayetin kendini kendi bağımsızlığını ve benliğini pekiştirme özlemiyle ilâhî Kaynağa karşı duyarsız hâle getiren talihsiz varlığa ulaşabileceği bir geçit olarak davranabilir. Azizlerin hiç te zorlayıcı olmadıkları hâlde hemcinsleri üzerinde yetke sahibi olabilmesinin sebebi budur. İhtiyacı olanlara "meziyet naklederler"; fakat benlikçiliğin kurbanlarını değiştiren ve onları kurtuluş yoluna sokan azizlere özgü —bir borunun temizlenmekle suyu taşıma yeteneğine ulaşması gibi kendini ezelî Gerçekliğe ulaşmaya yetenekli kılmaktan ibaret— meziyet değil taşıdığı ilâhî görev, aracısı olduğu ezelî Gerçekliktir. Aynı şekilde başkası için çekilen acıda kurtarıcı olan azizler tarafından çekilen gerçek ıstıraplar değildir, zira Tanrının günaha kızdığı ve öfkesinin de ancak bir miktar acı çekilmesiyle yatıştırabileceğine inanmak ilâhî Doğa'ya karşı saygısızlıkta bulunmaktır. Hayır, kurtarıcı olan hemcinslerine yardım amacıyla acı çekmeye hazır, benliğini unutmuş ve Tanrıyla dolmuş kişilerce benliklerine hapsolmuş kişilere dünyevî düzenin ötesinden getirilen hediyedir. Bodhisattva'nın ahdi aydınlanmanın muaccel meyvelerinden feragat ve kendi çabaları ve benliğini unutması vasıtasıyla kanalı olduğu ilâhî inayetlerle şuur sahibi bütün varlıklar nihaî ve mutlak kurtuluşa ulaşıncaya kadar yeniden doğuşu ve bunun kaçınılmaz tamamlayıcılarını, acı ve ölümü tekrar tekrar kabul etme vaadidir.

Kuzey ve doğu arasında donuk karanlık renkte bir madde yığını gördüm ve bana bunun içinde olabilecekleri ve yaşayabilecekleri kadar sefalet içindeki insanoğlu olduğu; benim de onlarla birlikte olduğum ve dolayısıyla kendimi ayrı veya müstakil bir varlık saymamam gerektiği bildirildi.

—*John Woolman*

Doğru ve masum olanlar niçin haketmedikleri acıyı çeksinler? İnsan teklerini Hume'un olayları ve eşyayı algıladığı gibi "ayrı ve bağımsız" gören herhangi biri için bu sorunun cevabı yoktur. Fakat insan tekleri gerçekte ayrı ve bağımsız değillerdir, böyle olduklarını düşünmemizin tek nedeni yanlış yorumlanmış kendi bencilliğimizdir. Hoşlandığımız şeyleri yapmak, iyi vakit geçirmek ve sorumluluktan kaçmak isteriz. Sonuçta dilin yetersizlikleriyle yanlış yönlendirilmeyi ve nesnelerin, kişilerin ve olayların birbirinden, sayesinde kendileri hakkında düşündüğümüz sözcükler kadar ayrı ve bağımsız olduğuna inanmayı uygun buluruz. Hakikat ise tabiî ki hepimizin Tanrıyla, Tabiatla ve hemcinslerimizle organik olarak ilişkili bulunduğumuzdur. Eğer her insan ilahî, tabiî ve sosyal çevresiyle devamlı ve bilinçli bir ilişki içerisindeyse sadece Hilkatin kaçınılmaz kıldığı kadar bir acı söz konusu olacaktır. Fakat gerçekte çoğu insan Tanrıyla, Tabiatla ve en azından hemcinslerinin bazılarıyla yanlış bir ilişki içerisindedir. Bu ilişkilerin sonuçları toplumsal düzeyde savaşlar, devrimler, sömürü ve kargaşa; tabiî düzlemde, yerine konulması imkânsız kaynakların israfı ve tüketilmesi; biyolojik düzeyde canlılığı yokedici hastalıklar ve neslin bozulması; ahlakî düzeyde mağrurane bir küstahlık; manevî/ruhî düzeyde ise ilâhî Gerçekliğe karşı körlük ve insanın varlığının nedeni ve amacı hakkında mutlak bir bilgisizlik olarak görülmektedir. Bu gibi şartlar altında —aynen masum böbreklerin ve doğru kalbin zevkine düşkün damağın ve tıka basa dolu midenin günahlarından zarar görmemesinin olağanüstü olacağı gibi— masum ve doğru insanların acı çekmemesi de olağanüstü birşey olacaktır. Bu günahlar bu organlara, ait oldukları obur bireyin iradesi tarafından dayatılmaktadır; aynen bunun gibi kendisi de diğer bireylerin, çağdaşlarının ve seleflerinin üyelerini acıya maruz bırakıp onları kendi bilgisizliği ve kötülüğüyle aşılayarak geniş çaplı ve sürekli bir kargaşanın tecessüm etmesini sağladığı bir topluma aittir. Doğru insan acıdan ancak,

onu kabul ederek onun ötesine geçmekle kaçabilir; bunu da ancak doğruluktan benliğini tamamen unutmaya ve Tanrı merkezciliğe geçerek, sadece bir Ferisî veya iyi bir vatandaş olmayı bırakıp “Göklerdeki Babanızın mükemmel olması gibi mükemmel” olarak gerçekleştirebilir. Böyle bir dönüşüm yolundaki güçlükler hiç şüphesiz çok muazzamdır. Fakat sözleri güvenilir olanlardan kim mutlak kurtuluş yoluna girişin kolay veya giriş kapısının dar ve alçak olduğunu söylemiştir?

18
İnanç

“İNANÇ” KELİMESİNİN ÇOK ÇEŞİTLİ ANLAMLARI VARDIR ve bunlar arasında ayrım yapmak önemlidir. Kimi zaman mesela Dr. *X*’in hastalıkları teşhis yeteneğine veya avukat *Y*’nin dürüstlüğüne inandığımızı söylediğimizde

olduğu gibi “güven” anlamına gelir. Otoriteye olan inancımız da —belli kişilerin belli konular hakkında söylediklerinin o kişilerin özel nitelikleri nedeniyle doğru olduğuna inanmak— buna benzer. Kimi zaman “inanç” kendimiz için doğrulayamadığımız fakat gerekli istek, fırsat ve yeteneklere sahip olduğumuzda gerçeklenebileceğini bildiğimiz önermelerde inanç anlamında kullanılır. Kelimenin bu anlamıyla Avustralya’ya hiç gitmemiş olsak bile orada gagalı memeligiller gibi yaratıkların olduğuna; dayandırıldığı deneyleri hiç yapmamış olsak ve desteklendiği matematiği anlayamasak bile atom teorisine “inancımız” vardır. Son olarak —Atanasyos mezhebinin İtikadı’yla veya Hz. Meryem’in günahtan tamamen âri olarak doğmuş bulunması itikadıyla ilgili önermeler gibi— istesek bile doğrulayamayacağımızı bildiğimiz önermelerde de “inanç” vardır.

Kelimenin ilk üç anlamıyla inanç sadece günlük hayatın akışı içinde değil nazarî ve uygulamalı bilimlerde de önemli bir rol oynar. *Credo ut intelligam* ve ayrıca, *ut agam ve ut vivam*. İnanç bütün sistematik bilginin amaçlı eylemin, nezih yaşantının ön koşuludur. Toplumlar çoğunluğun azınlığın zorlayıcı otoritesinden korkuyla değil diğer vatandaşların ahlaklığına olan yaygın inançla bir arada tutulur. Mesela savaş veya iç kargaşa nedeniyle ortaya çıkan karşılıklı genel güvensizlik güvensizliğin objesini oluştururken inanç da kendi objesini oluşturur. Ahlakî alandan fikrî plana geçecek olursak inancın bütün örgütlü düşüncenin temelinde yattığını görürüz. Evrenin güvenilirliğine — Clerk Maxwell’in deyişiyle Tabiat kitabının bir dergi değil gerçekten bir kitap, karmakarışık ve tutarsız havadisler değil bağdaşık bir sanat eseri olduğuna— inanmasaydık bilim ve teknoloji varolamazdı. Hakikat arayıcısı âlemin bu mantıkîliğine ve güvenilirliğine inanca iki özel inanç sözlerini kişisel olarak doğrulayamadığı ifadelerin yerine koyabilmesine imkân tanıyacak derecede nitelikli uzmanların otoritesine ve uygun eylem vasıtasıyla geçici inançlarını test etmesini sağlayacak derecede kendi temel varsayımlarına inanç eklemelidir. Bu eylem onu esinleyen inancı pekiştirebilir. Diğer yandan temel varsayımın asılsız olduğunu ve gerçeklere uyana ve böylece inanç alanından bilgi sahasına geçene kadar düzeltilmesi gerektiğini ortaya koyabilir.

İnancın dördüncü türü genel olarak “dinî inanç” olarak adlandırılan şeydir. Bu kullanım diğer inanç türlerinin dinle alakalı olmayan meselelerde olduğu gibi din alanında önemli olmamasından değil, doğrulanamayacağı bilinen önermelere bu iradî rızanın güven sıfatıyla inanca, otoriteye inanca

ve doğrulanmamış fakat doğrulanabilir önermelere inanca karakteristik bir ilave olarak sadece dinde vuku bulması nedeniyle haklı gösterilebilir. Hristiyan ilahiyatçılara göre meşru ve kurtarıcı olan bu tür inançtır. Aşırı ve uzlaşmaz biçimiyle böyle bir doktrin çok tehlikeli olabilir. Konuyla ilgili olarak burada Luther'in mektuplarından birinden bir alıntı yapalım. *Esto peccator, et pecca fortiter; sed fortius crede et goude in Christo, qui victor est peccati mortis et mundi. Peccandum est quam diu sic sumus; vita haec non est habitatio justitiae* ("Bir günahkâr ol ve şiddetle günah işle; ancak günahın, ölümün ve dünyanın fatihi olan Mesih'e daha güçlü bir inanç sahibi ol ve ondan razı ol. Olduğumuz gibi olduğumuz sürece günah işleme de olmalıdır; bu hayat doğruluğun iskan yeri değildir") İnançla arınma doktrinine inanmanın günah için bir mazeret olabilmesi ve hatta ona davet çıkarması tehlikesine bir başka tehlike, yani kurtarıcı sayılan inancın sadece doğrulanamaz olan değil aynı zamanda akla ve ahlak hissine de aykırı ve Eşyanın Tabiatına manevî nüfuzun şartlarını yerine getirmiş olanların bulgularıyla da tamamen uyuşmaz olan önermelere inanç olabileceği tehlikesini eklemeliyiz. Luther *De Servo Arbitrio*'sunda

> "çok az kişiyi kurtaran, çoğunluğu ise mahkum eden Tanrının merhametli olduğuna; zevk için bizi cehenneme mahkum eden, biçarelerin azap çekmesinden zevk alır görünen ve sevgiden çok nefreti hakeden bir Tanrının adil olduğuna inanmak inancın zirvesidir"

der.

> "Eğer mantığımı zorlayarak bu kadar çok öfke ve gazap gösteren Tanrının nasıl merhametli ve adil olabileceğini anlayabilseydim o zaman inanca gerek olmazdı."

(Gerçek olduğu zaman sadece kalben Tanrıyı görebilecek kadar saf ve ruhen fakir olanların dolaysız tecrübesinin kaydı olan) ilham, iradenin oldukça tabiî ve haklı biçimde mütereddit olan idraki tasvibe zorladığı bu korkunç doktrinler hakkında hiçbirşey söylemez. Bu gibi kavramlar azizlerin nüfuzunun değil, benliğini ve eğitimin önyargılarını aşmaktan evreni aşina olageldikleri Yahudi ve Roma kanunuyla yorumlama çılgınlığına ve cüretine sahip olacak kadar uzak olan hukukçuların yoğun fantezisinin eseridir. "Yazık size ey avukatlar" demişti Mesih. Bu ihtar peygamberî ve sonsuz bir nitelik taşımaktadır.

Bütün gelişmiş dinlerin özü ve manevî merkezi Ezelî Hikmettir; Ezelî Hikmet ise Luther'in yukarıdaki alıntılarda hakkında yazmış olduğu inanç türüne başvurulmaksızın onaylanabilir ve kendine uygun olarak hareket edilebilir. Tabiî ki güven sıfatıyla inanç olmalıdır, zira kişinin hemcinslerine güvenmesi insanlara karşı sevginin; evrenin sadece maddî değil ahlakî ve manevî/ruhî güvenilirliğine inanmak ise Tanrı sevgisinin veya bilgisinin başlangıcıdır. Aynı zamanda —benliklerini unutmuş olmaları kendilerini nakille olduğu kadar dolaysız bilgi ile de varlığın ilâhî Kaynağını bilme yeteneği verenlerin— otoritesine de inanç olmalıdır. Son olarak, felsefecilerin gerçek ilhamın ışığında Gerçeklik hakkında ifade ettikleri inanlının gerekli şartları yerine getirmeye hazırsa kendisi için gerçekleyebileceğini bildiği önermelere inanç olmalıdır. Fakat, Ezelî Hikmet temel yalınlığı içinde kabul edildiği sürece peşinen gerçeklenemez olarak bilinen önermeleri iradî onaya gerek yoktur. Burada bu gibi gerçeklenemez önermelerin, yoğun inancın ruhsal alt tabakayı etkilediği ve dolayısıyla türetilmiş nesnelliğinin gerçeklenebileceği bir varlık yaratacak derecede gerçeklenebilir hâle gelebileceğini eklemek gereklidir. Bununla birlikte, nesnelliğini kendine yoğun biçimde inananların zihinsel eyleminden alan bir varlığın dünyanın ilâhî Kaynağı olamayacağını ve "dinî inanç" olan gönüllü ve fikrî bir eyleme yoğun biçimde girişmiş bir zihnin de benliği unutma ve Kaynağın birleştirici bilgisinin ön koşulu olan uyanık pasiflik hâlinde bulunamayacağını hatırlamalıyız. Budistlerin "sevgi dolu inancın cennete ilettiği" Dharma'ya itaatın da Nirvana'ya ulaştırdığını ifade etmeleri bundandır. Mutlak ilâhî Gerçeklikten aşağı olan doğa üstü bir varlığın mevcudiyetine ve gücüne ve benliği yoketmekten uzak herhangi bir ibadet şekline inanç hiç şüphesiz ve tabiî ki eğer inancın konusu haddizâtında iyi ise karekterin gelişmesiyle ve muhtemelen cennet şartlarında gelişmiş kişiliğin ölüm sonrası bekasıyla sonuçlanacaktır. Fakat hâlâ geçici bir düzen içerisindeki bu kişisel bekâ Ruh'la sonsuz birliğe özgü sonsuz bir hayat değildir. Bu sonsuz hayat Uluhiyet'ten daha aşağı birşeye inançta değil, Uluhiyet'in bilgisinde bulunmaktadır.

Herhangi bir nesnel durum yani —yüce Uluhiyetten daha aşağı birşeye sevgi ve inancın ilham ettiği iyi işler vasıtasıyla erişilen — tapınılanla fiilen birleşme hâliyle ulaşılan ölümsüzlük sona ermeye mahkumdur; zira

Kutsal Metinlerde karmanın aslâ kurtuluşun sebebi olmadığı açıkça ifade edilmektedir.

—*Shankara*

Karma zaman içerisindeki nedensel silsiledir; bizler geçici benliğimizi yokedip zamanın ve nedenin ötesinde olan ezelî Kaynakla birleşmekle ondan kurtuluruz. (Seçkin bir ilahiyatçı olan Dr. F.R. Tennant'ın sözlerini iktibas edecek olursak "ilk Sebep veya bir *Causa Sui'y*le ilgili olarak aklımızda tutmamız gereken şey nedensel kategorinin uygulama alanını genişletmekle kendimizi onu tahakkuk ettirmeye çalışmakta cerhederiz, zira nedensellik küllîleştirildiğinde çelişki içerir; diğer taraftan mutlak Kaynağın basit biçimde "var olduğu"nu hatırlamalıyız. Birey ancak Kaynakla sevgi–bilgi vasıtasıyla birlik hâlinde bulunması nedeniyle "basit biçimde varolduğu" zaman mutlak ve sonsuz kurtuluş sözkonusu olabilir.")

19
Tanrıyla Alay Edilmez

Niçin dedin "çok günah işledim
Ve Tanrı merhametinden günahlarımı cezalandırmadı"?
Seni kaç kere belaya atarım da bilmezsin!
Baştan ayağa zincirlerimle bağlısın.
Kalbinde pas üzerine pas toplanmış
Öyleki ilâhî sırlara karşı kör olmuşsun.
İnsan dikbaşlı olup kötü işler yaptığında
İdrakinin gözlerine toz serper
Yaşlı kimse günahlarından utanır ve kendini yoketmesi için Tanrıya yakarır.
Beş kat derin toprak aynasına yerleşir,
Pas lekeleri demirini aşındırır durur,
Ve mücevherinin rengi gittikçe kaybolur.

—Celaleddin Rûmî

EĞER ÖZGÜRLÜK VARSA —ki Deterministler bile bundan eminmiş gibi tutarlı hareket ederler— ve —konudan sözetme niteliğine ulaşmış herkesin emin olduğu gibi— bilincin nihaî hedefi ve amacı olan ilâhî bir Gerçeklik varsa o zaman hayatın bütünü bir zeka testi mahiyetindedir ve uyanıklık derecesi ne kadar yüksek, mahlukatın mümkün olan hâlleri ne kadar çoksa sorular da o kadar zor olarak sorulacaktır. Zira, Bagehot'un deyişiyle, "umduğumuz gibi bir evrende yaşasaydık olmamız gerektiği gibi olamazdık... Gizli olarak mevcut ilâhî Takdir, karmaşık bir hayat, garip bir cismanî dünya, orada ve aniden kesilmiş bir varlık gerçek zorluklar değil gerçek yardımlardır; zira bunlar veya benzerleri aşağı derecedeki bir varlıktaki ahlakî hayatın temel koşullarıdır." Hür olduğumuz için hayatın sorularına ya iyi ya da kötü cevaplar vermemiz mümkündür. Eğer kötü cevap verirsek kendimizi gülünç duruma düşürürüz. Bu gülünç duruma düşme iyi cevap veremeyişimizin varlığımızın daha gelişmiş mümkün hâllerini kavramamızı imkânsızlaştırdığı zaman olduğu gibi kolay farkedilmez ve hemen keşfedilmez biçimler alır. Kimi zaman ise fizikî düzeyde görülür ve bu sadece bireyleri değil felakete sürüklenen veya daha yavaş biçimde çürüyen bütün toplumları içerebilir. Doğru cevaplar verme temelde manevî gelişme ve gizli olarak mevcut mümkün hâllerin tedricî olarak gerçeklenmesi ve ikinci olarak da (eğer şartlar mümkün kılarsa) geri kalan herşeyi Tanrının Krallığına katmakla ödüllendirilir. Karma vardır; ama onun fiil ve

hükmünün karşılığı her zaman erken zamanlı Budist ve İbranî yazarların olması gerektiğini tasavvur ettikleri gibi açık ve maddî değildir. Refah içerisindeki kötü insan kendince bilinmez bir hâlde bir iç pasla kararmış ve yenmiş olabilir; öte yandan bela ve musibetler içindeki iyi insan manevî gelişme şeklindeki ödüllendirici süreç içinde olabilir. Hayır Tanrıyla alay edilmez; fakat aynı zamanda, hatırlayalım, anlaşılmaz da.

Però nella guistizia sempiterna
la vista che riceve vostro mondo,
com´occhio per lo mar, dentro s´interna,
chè, benchè dalla proda veggia il fondo,
in pelago nol vede, e non di meno è li,
ma cela lui l´esser profondo

(“Bu nedenle, dünyanızın aldığı görünüş denizin içindeki göz gibi ezelî adalette yutulur; zira kıyıda dibi görebilse de okyanusta onu göremez; ancak denizin dibi yerindedir, fakat derinlik onu saklar”)

Sevgi Tanrının sırlarının usturlabı olduğu kadar iskandil kurşunudur da; kalben saf olanlar ilâhî adaletin derinliklerine nüfuz edebilir ve kozmik sürecin ayrıntılarını olmasa bile ilkesini ve mahiyetini bir an için görür. Bu kavrayışlar onların Norwich’li Juliana gibi herşeyin iyi olacağını, zamana karşın herşeyin iyi olduğunu ve kötülük sorununun çözümünün insanların isterlerse tecrübe edebileceği fakat asla tanımlayamayacağı sonsuzlukta yattığını söylemesine imkân tanır.

Fakat siz, insanın, eğer fıtratı gereği günah işliyorsa, mazur görülebileceğini ileri sürüyorsunuz; ancak bu olgudan ne çıkardığınızı açıklamıyorsunuz. Bu yoksa Tanrının onlara kızmasının engelleneceği mi? Yoksa onların Tanrının bilgisi ve sevgisinden ibaret kutsallığı hakettikleri mi? Eğer ilkini kastediyorsanız Tanrının öfkelenmediği ve herşeyin onun iradesiyle olduğunda tamamıyla hemfikirim. Fakat insanların hepsinin bu nedenle mutlu olması gerektiği fikrine karşıyım. Hiç şüphesiz insanların hataları mazur görülebilir, ancak buna rağmen mutluluğu çıkarabilir ve çeşitli şekillerde eziyet çekebilirler. Bir at insan değil de at olduğu için mazur görülebilir; ancak onun insan değil at olması gereklidir. Bir köpeğin ısırmasıyla kuduran bir insan mazur görülebilir; ancak boğulmaktan ölmesi gerektiği de doğrudur. Aynı şekilde ihtiraslarına hakim olamayan, onları

kanunlara riayet babında kontrol altında tutamayan kimse de zayıflığı nedeniyle mazur görülebilse bile Tanrının özüne, bilgisine ve sevgisine uymanın hazzını alamaz ve kaçınılmaz olarak yokolur.

—*Spinoza*

İnsanlar birbirinden doğuştan gelen yetenekleri ve fıtrî iyilikleri açısından olduğu gibi yatay ve dikey olarak, fizik ve huy bakımından da büyük farklılıklar gösterir. Niçin? Hangi amaçla ve hangi geçmiş nedenle? “Rab, bu adamın kör doğmasının suçu kendinde mi yoksa anne ve babasında mı?” Hz. İsa cevap verdi “Ne onun ne de anne ve babasının, fakat Tanrının fiillerinin onda görünmesi gereklidir.” Buna karşılık bilim adamları sorumluluğu, çocuklarının ya yanlış genleri alarak veya korunabilir bir hastalığa tutularak kör olmasına neden olan anne ve babaya yüklerler. *Karma* yasalarına (bireylerin ve birey gruplarının kendi eylemleriyle kendilerine, birbirlerine ve çocuklarına dayattıkları kader) göre tenasühe inanan Hindu ve Budistler başka bir cevap verecekler ve kör adamın önceki oluşlarında yaptıkları nedeniyle kendine kalıtımla körlük alacağı bir anne babayı seçmeyi takdir ettiğini söyleyeceklerdir.

Bu üç cevap karşılıklı olarak uyuşmaz değildir. Anne ve baba çocuğu kalıtım ve yetiştirmeyle o hâle getirmekten sorumludur. Çocuğa geçen ruh veya karakter geçmiş davranışlar nedeniyle bu anne ve babayı seçmeye zorlanacak mahiyettedir. Maddî ve fiilî sebeplerle birliktelik de nihaî sebep, önden teleolojik bir çekiştir. Bu çekiş sonsuz şimdinin sınırlı bir zihin tarafından gelecek olarak görülmesi gereken kısmı üzerinde tesir eden, eşyanın ilâhî Kaynağı tarafından bir çekiştir. İnsanlar ve aileleri kusur işleyebilirler; fakat Tanrının fiilleri (ya bu olağanüstü şifa verme olayında olduğu gibi istisnaî yollarla, ya da olayların normal seyrinde) her şuur sahibi varlıkta —tekrar tekrar, sonsuzluğun sınırsız sabrıyla, sonunda her varlık kendini birlik bilgisinin, “bendeki ben değil Tanrıdır” hâlinin mükemmel ve tam tecellisine uygun hâle getirinceye kadar— gösterilmelidir.

Hindulara göre *Karma* kendisiyle aynı kategoride olan bilgisizliği gidermez. Karanlığı sadece ışık giderdiği gibi bilgisizliği de sadece bilgi giderir.

Başka bir deyişle, nedensel süreç zaman içerisinde vuku bulur ve zamanla kayıtlılıktan kurtuluşla sonuçlanmaz. Bu tür bir kurtuluşa ancak sonsuzluğun geçici alana müdahalesiyle ulaşabilir; ancak sonsuzluk, bireyin iradesi benliği hiçleme şeklinde yaratıcı bir eyleme girişip sonsuzluğun akabileceği bir havuz oluşturmadıkça müdahale edemez. Zaman içindeki nedensel sürecin kendiliğinden zamanla kayıtlılıktan kurtuluşla sonuçlanacağını varsaymak suyun, daha önce havanın boşaltılmadığı bir yere yükseleceğini varsaymak gibidir.

> Dua ve amel arasındaki gerçek ilişki amelin en üst derecede önemli olduğu ve duanın da ona yardım edebileceği şeklinde değil; duanın temel olması amelin de onu test etmesi şeklindedir.
>
> —*Başpiskopos Temple*

İnsan hayatının hedefi ve gayesi Tanrıyla birlik bilgisidir. Bu hedefe ulaştıran vasıtalar arasında iyi ameller vardır; kurtarıcı bilginin derecesi de elde edilen erdemin derecesi ve türüyle tayin edilir ve niteliği değerlendirilir. Tek kelimeyle, ağaç meyveleriyle bilinir; Tanrıyla alay edilmez.

Dinî inanç ve ibadetler belli bir toplumun davranışlarını belirleyen yegâne faktörler değildir. Fakat hiç şüphesiz belirleyici diğer faktörler arasındadır. Bir ulusun ortak davranışları en azından bir dereceye kadar içlerinde hakim olan dinin bir testi, bu dinin geçerliğini ve bireylere insan varlığının hedefine doğru ilerlemelerine yardım etme açısından yeterliğini doğru biçimde yargılayabileceğimiz bir ölçüttür.

Geçmişte Hristiyan dünyasındaki uluslar dinleri adına zulümler işlemişler, dinî savaşlar yapmışlar ve dinsizlerle sapkınlara karşı haçlı seferleri düzenlemişlerdi; bugün sadece ismen Hristiyandırlar ve inandıkları tek din milliyetçilik, devlet–perestlik, patron–perestlik ve devrimcilik gibi bir tür mahallî put–perestliktir. Tarihsel Hristiyanlığın bu meyvelerinden ağacın mahiyetiyle ilgili olarak ne gibi çıkarımlar yapabiliriz? Cevap “Zaman ve Sonsuzluk” bölümünde zaten verilmiştir. Eğer Hristiyanlar zalim idiyseler ve şimdi artık Hristiyan değillerse bunun sebebi dinlerindeki Ezelî Hikmetin Tanrıyla hiçbir zaman alay edilmediği için kaçınılmaz olarak yanlış eylemlere götüren yanlış inançlarca örtülmüş olmasıdır. Bu yanlış inançların ortak bir yönü var: Zaman içerisindeki olaylara aşırı değer

verme ve sonsuzluğun ezelî ve ebedî gerçeğini önemsememek. Dolayısıyla, kurtuluş için uzak tarihsel olayların aşırı önemine inanç çok yeterli olmayan ve çoğu zaman da ihtilaflı kayıtların yorumu üzerinde kanlı uyuşmazlıklarla sonuçlandı. Roma imparatorluğu'nun çöküşünden sonra ortaya çıkan, dinî–siyasî–malî örgütlerin kutsallığı, daha doğrusu ilahîliği insanların bunların kontrolü için verdiği mücadelelere sadece acı eklemekle kalmamış, Kilise içerisinde ve Kilise vasıtasıyla makam, servet ve güç kazanmaya çalışanların en çirkin aşırılıklarını da akla uydurma ve mazur gösterme görevi de görmüştür. Ne var ki hikâye bununla bitmiyor. Bir zamanlar Hristiyanların zulümler ve dinî savaşlar yapmasına yol açan aynı tarihsel olayların aşırı büyütülmesi sonunda herşeye rağmen kısmen hâlâ sonsuzlukla meşgul bir dine karşı genel bir kayıtsızlığa neden oldu. Fakat mizaç boşluktan nefret eder, bu ucu bucağı olmayan kayıtsızlık boşluğuna siyasî putperestliğin akıntısı dolar. Bu tür bir putperestliğin fiilî sonuçları, şimdi de gördüğümüz gibi, dünya savaşları, devrim ve istibdattır.

Bu arada, bilançonun alacak tarafında şunları görürüz: Teknik ve idari etkinlikte, bilimsel bilgide muazzam bir artış. Bunların her biri Batılı adamın dikkatinin ilk olarak Hristiyanlık çevresinde ve sonra da kaçınılmaz olarak onun dışında sonsuz düzenden geçici olana genel bir geçişin sonucudur.

20
Tantum Religio Potuit Suadere Malorum

Tanrısal hayatla ilgili bilgiye, irşada ve bu hayata giriş kapılarına sahip olduklarını, özellikle de Tanrıdan gelen olağanüstü çağrılarla mucize gösterdiklerini iddia ederek sahte ateş ve ışıkla kendilerini ve başkalarını kandıran bu kadar çok sahtekar kişinin nereden çıktığını biliyor musun? Onlar kendilerini unutmadan Tanrıya yönelmişler, kendi benliklerini öldürmeden Tanrıda hayat bulmaya çalışmışlardır. Şimdi benliğin veya bozuk tabiatın ellerindeki din kendine bırakılmış fıtrattakinden çok daha kötü türden kötülükleri bulmaktan başka işe yaramaz. Dindar insanların dünyevî meselelerle ilgili ihtiraslarından daha kötü bir alev içinde yanan uygunsuz tutkuları da öyle; dinî hamiyet kisvesi altındaki kibir, kendini beğenmişlik, nefret ve zulüm kendi kendine bırakılmış fıtratın kendine yakıştıramayacağı eylemleri kutsayacaktır.

—*William Law*

"Kendilerini unutmadan Tanrıya yönelmek." Formül tuhaf biçimde basittir; basit olduğu kadar da din adına işlenen budalalıkların ve günahların hepsini açıklar. Benliklerini unutmadan Tanrıya yönelenler birçok karakteristik ve kolaylıkla tanınabilir şekillerde kötülüğe kapılırlar. Herşeyden önce Tanrıyı isteklerini yerine getirmeye ve genel olarak kişisel ve müşterek hedeflerine ulaşmakta yardım etmeye zorlayacaklarını ümit ettikleri büyü törenleri düzenlerler. Kurban, büyü ve İsa'nın deyimiyle "boş tekrarlar" gibi bütün kirli işler. Tanrıyı benliği tamamen öldürme yoluyla ulaşılacak bir hedef değil, kendini sınırsız yüceltmenin bir aracı olarak kullanma isteğinin bir ürünüdür. Nitekim fiillerinin ilâhî meşruiyeti olduğuna inandıklarından

gönül rahatlığıyla “kendi hâline bırakılmış fıtratın kendine yakıştıramayacağı” kötülükleri işlemeyi sürdürürler. Kayıtlı tarih boyunca kendi demagojileri ve iktidar hırslarıyla kendilerini vatandaşlarının iyiliği için çalıştıklarına inandıran tutkulu idealistlerce inanılmaz çoklukta kötülükler işlenmiştir. Geçmişte böyle bir kötülüğün mazereti “Tanrı” veya “Kilise” yahut “Gerçek Din”di; bugün ise idealistler “Devrim” “Yeni Düzen”, “Halkın Dünyası” veya sadece “Gelecek” adına öldürüp işkence ediyor ve sömürüyorlar. Son olarak sahte dindarların dinî ve büyüsel icraatlarının ürünü olan güçleri ele geçirmeye başladığında ortaya çıkan günaha davetler vardır. Zira, kurban, büyü ve “boş tekrarlar” özellikle bedensel çilelerle bir arada icra edildiğinde gerçekten netice verirler. benliklerini unutmadan Tanrıya yönelenler elbette O’na ulaşamazlar; fakat kendilerini enerjik biçimde sahte dinlerine adarlarsa netice alacaklardır.

Bu neticelerden bazısı hiç şüphesiz kendi kendine telkinin ürünüdür. (Coué “boş tekrar” yoluyla hastalarının iyileşmesini sağlamıştı.) Diğerleri ise açıkça, zihinde —zorunlu olarak doğruluğa değil güce, iktidara doğru ilerleyen— “kendimiz olmayan birşey”e bağlıdır. Bu şeyin birey, çağdaşları veya ataları tarafından zihne yansıtılan ikinci el bir nesnellik parçası; zihinsel düzeyde cismanî âlemin bilgisine karşılık gelen birinci el nesnellik mi yahut bu her iki şeyin birleşimi mi olduğunu belirlemek imkansızdır. Bu noktada bütün söylenmesi gereken benliklerini unutmadan Tanrıya yönelenlerin çoğu zaman isteklerini cevaplandırma hünerini kazanmış ve kimi zaman da gizil güçle şifa verme ve duyum ötesi algı gibi olağanüstü güçler geliştirmiş gibi gözükmeleridir. Fakat şu da sorulabilir: Kişinin isteklerini olmasını istediği şekilde cevaplandırabilmesi iyi bir şey midir? Ayrıca bu “mucizevî” güçlere sahip olmak manevî açıdan ne kadar faydalıdır? Bu sorular üzerinde “Dua” bölümünde durulmuştu; “Keramet sahipleri ile ilgili bölümde ayrıca mütalaa edilecektir.

Büyük Augur ayin elbiseleri içerisinde mezbahaya yaklaştı ve domuzlara şöyle seslendi. “Ölüme nasıl karşı çıkarsınız? Sizi üç ay besleyip şişmanlatacağım. Kendimi on gün disipline alacak üç gün oruç tutacağım. Kurban tepsisine güzel otlar serpecek ve sizin bedenlerinizi onun içine koyacağım. Bundan memnun olmaz mısınız?”

Sonra, domuzların görüş açısından konuşarak, devam etti: “Belki de kepekle beslenip mezbahadan kaçmak hepsinden iyidir.”

"Fakat" diye ekledi kendi görüş açısından konuşarak, "kişi hayattayken şerefini korumak için savaş zırhının veya cellatın sepetinin içinde kolaylıkla can verecektir"

Sonra domuzların görüş açısını reddetti ve kendininkini benimsedi. O hâlde, domuzlardan hangi açıdan farklıydı?

—Chuang Tzu

Şahsiyetinden ve kendi çıkarlarından başkasını feda eden kimse Chuang Tzu'nun domuzlarıyla tamamen aynı seviyededir. Domuzlar hayatı ve kepeği şerefe ve mezbahaya tercih ettikleri kadarıyla kendi çıkarlarını gözetirler; kurban ediciler de domuzların sihirli, Tanrıyı zorlayıcı ölümünü kendi tutkularının ve ben merkezciliklerinin yokolmasına tercih ettiklerinden kendi çıkarlarını gözetiyorlar. Kurban için geçerli olan, (çoğu zaman gelişmiş dinlerde dahi olduğu gibi) bir tür zorlayıcı büyü olarak kullanıldıklarında sihirler, ayinler ve boş tekrarlar için de geçerlidir. Ayinler ve boş tekrarların kişinin kendine gelmesine yardımcı olmak ve dünyevî meşgalelerin kargaşasında zaman zaman unutulan hakikatı hatırlatmak açısından dinde birer yeri vardır. Bir tür büyü olarak söylendiğinde veya icra edildiğinde kullanımları ya tamamen boşunadır; ya da (ve daha da kötüsü) herhangi bir şekilde de olsa insanoğlunun nihaî hedefine ulaşması için hiçbir katkıda bulunmayan benliği yüceltici sonuçlar doğurabilir.

İsis'in elbiseleri kozmos'u temsilen rengarenktir, Osirisinkiler ise kozmos'un ötesindeki Algılanabilir Işığın sembolü olarak beyazdır.

—Plutarch

Sembol, tapıcının zihninde sembolize edilene sıkı sıkıya bağlı ve ona yardımcı olduğu sürece beyaz ve rengârenk elbiseler gibi şeylerin kullanımı pek zararlı değildir. Fakat sembol, deyim yerindeyse, başıboş kalır ve başlıbaşına bir hedef hâline gelirse o zaman en hafif deyimiyle boş bir estetikçilik ve işlilik, en kötü deyimiyle ise psikolojik açıdan etkili bir büyü türüne sahip oluruz.

Bütün dış görünüşler sevgiyi mahsul vermelidir; zira onlar sevgi içindir, sevgi onlar için değil.

—Hans Denk

Ayinler haddizatında günah değildir; fakat her kim kendisinin vaftizle veya Aşai Rabbanî ayiniyle hayata kavuşacağını varsayarsa o hâla salt batıl inançla doludur.

—*Hans Denk*

Eğer her zaman Kitabı Mukaddes'in sadece dar anlamını eline alıyor, onu yalıyor ve çiğniyorsan açlıktan bir deri bir kemik kalmana saşmamalısın!

—*John Everard*

Doğru Yasa hâlâ yürürlükteyken Buda'nın öğretisinden sadece yarım kıta ve hatta tek bir tabir işiterek Dharma'nın derinliklerine nüfuz eden sayısız mühtedî vardı. Fakat teşbih çağına ve Budizmin şu son günlerine ulaştıkça Bilge'den çok daha fazla uzaklaşıyoruz. İnsanlar kendilerini harfler denizinde boğulmakta buluyorlar; tek başına hakikat olan bir öze nasıl varacaklarını bilmiyorlar. Bu doğrudan insan zihnine işaret ederek bize herşeyin mutlak kaynağını orada görmemizi ve böylece Budalığa ulaşmamızı söyleyen Zen Budizminin Babalarının görünüşüne sebep olan şeydi. Bu manevî öğretinin dışında özel bir intikal olarak bilinir. Eğer kişiye üstün yetenekler veya özel bir keskin zeka verilmişse hakikatle ilgili dolaysız bir bilgiye ulaşması için bir tek hareket veya söz yeterli olacaktır. "Özel intikal" in savunucuları olduklarından Ummon (tarihsel) Buda'ya karşı saygısız bir tavır takınmış, Yakusan ise takipçilerine sutraları okumayı bile yasak etmişti.

Zen, Budizmin kendisini Buda'dan uzak tutan bu koluna verilen isimdir. Aynı zamanda mistik kol olarak ta adlandırılır, zira sutraların lafzî anlamına itibar etmez. Budanın adımlarını körü körüne takip edenlerin Zen'le alay etmekten emin olmaları, lafzî anlama itibar etmeyenlerin de doğal olarak mistik yaklaşıma eğilim göstermesinin nedeni budur. Her iki okulun takipçileri birbirlerine nasıl baş sallanacağını bilirler ama herşeyden öte birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarının farkına varmazlar. Zen mükemmeliğin altı erdeminden biri değil midir? Eğer öyleyse, Buda'nın öğretisiyle nasıl çatışabilir? Bana göre Zen Buda'nın öğretisinin bir sonucudur, mistik olan da harflerden, lafızdan çıkar. Kimsenin Buda'nın öğretisi nedeniyle Zen'den kaçınması, Zen'in mistik öğretileri nedeniyle de lafızları önemsememesi için hiçbir sebep yoktur.....Kitabî Budizm'in

öğrencileri gerçek anlamını kavrayamadıkları kutsal metinler hakkında aşırı titiz olma riski taşırlar. Mutlak ve nihaî gerçeklik bu gibi insanlarca elde edilemez; ayrıca onlar için Zen kurtuluş anlamına gelir. Öte yandan Zen'i etüd edenlerin boş konuşmalar ve demagoji yapma alışkanlığına kapılmaları çok muhtemeldir. Lafzın önemini kavrayamazlar. Onları kurtarmak için Budist metinlerinin etüdü tavsiye edilir. Ancak bu tek taraflı görüşler karşılıklı olarak düzeltiğinde Buda'nın öğretisi tam olarak takdir edilecektir.

—*Chiang Chih–chi*

Manevî ve ruhî açıdan gerçekçi bir zihnin er ya da geç ulaşacağı sonuçlarla ilgili olarak, onbirinci yüzyılda Zen Budizmin üstadlarından birince yazılan yukarıdaki paragraflardan başka bir yerde daha iyi bir özet bulmak oldukça zordur.

Aşağıdaki alıntı ise benliklerini unutmadan Tanrıya yönelen ve dolayısıyla ruhen tapınılması gereken Ruh'tan, benliği unutma hâlindeki bilgisinde insanın sonsuz hayatı bulunan ezelî Gerçeklikten çok daha fazla olarak tarihsel Hristiyanlığın —kilise teşkilatı, mantık–doğrama, Kutsal kitabın lafzı gibi— dünyevî yönleriyle ilgilenen onaltıncı yüzyıl Reformcularınca din adına sürdürülen cinayetlere ve budalalıklara karşı etkili bir protestodur. Yazarı bir zamanlar Calvin'in en gözde talebelerinden biri olan, fakat sonraları üstadının kendi sapkınlığına karşı sapkınlık gösterdiği için Servetus'u yakması üzerine onunla beraberliği kesen Sebastian Castello'ydu. Bereket versin ki Castello Tanrı (ve insan) sevgisi ve muaşeret adabına riayet istediğinde Basel'de yaşıyordu; eğer bu Cenova'da kaleme alınsaydı ona işkence ve ölüm okları isabet edecekti.

Eğer siz, ünlü Prens (bu sözler Würtemberg Dükü'ne yöneltilmişti), tebaanıza onları belirsiz bir zamanda ziyarete geleceğinizi söylemiş ve sizi beyaz elbiseler içinde karşılamaya gelmelerini istemiş olsaydınız ve gelişinizde onları beyaz elbiseler içinde sizi bekliyor olmak yerine —kiminin Fransa'da kiminin ise İspanya'da olduğunuzu; kiminin atla kiminin ise arabayla, kiminin büyük bir törenle kiminin ise sade bir şekilde geleceğinizi öne sürdükleri— ateşli bir tartışma hâlinde bulsanız ne yapardınız? Özellikle de sadece sözlerle tartışmakla kalmayıp, birbirine yumruk ve kılıç salladıklarını, bazılarının da kendilerinden farklı

düşünenleri öldürmeyi başardıklarını görseniz ne söylerdiniz? “At üstünde gelecek.” “Hayır, arabayla.” “Yalan söylüyorsun.” “Söylemiyorum, yalancı sensin” “Al bakalım bir yumruk.” “Sen de şunu al” vücudu delip geçen bir kılıç hamlesi. Prens, bu vatandaşlar hakkında ne düşünürdünüz? Mesih bizden saf ve kutsal bir hayatın beyaz elbiselerini giymemizi istedi; fakat zihnimizi hangi düşünceler işgal ediyor? Bizler sadece Mesih’in yolu hakkında değil; Baba Tanrıyla olan ilişkisi, Teslis, kader, hür irade, Tanrı’nın mahiyeti, melekler, ruhun ölümden sonraki durumu —kısaca kurtuluş için gerekli olmayan— ve dahası ruhen kavranması gereken şeyler olduğu için kalplerimiz saflaşana kadar bilinemeyen meseleler hakkında tartışıyoruz.

—*Sebastian Castellio*

İnsanlar her zaman istediklerini elde ederler; tek sorun elde edene kadar gerçekten ne istediklerini hiçbir zaman bilmemeleridir. Bu nedenle Protestanlar istemiş olsalardı Castellio ve Denk’in izini takip edebilirlerdi; ama onlar —inançla arınma ve kader doktrinleri Ezelî Hikmetinkilerden daha heyecan verici olduğundan— Calvin ve Luther’i tercih ettiler. Sadece daha heyecan verici değil ayrıca daha az zahmetliydi; zira eğer haklı olsalardı kişi ezelî Gerçekliğin bilgisine geçişin ön koşulu olan benliği yoketme tatsız sürecinden geçmeden kurtuluşa erişebilirdi. Daha az zahmetli olmakla kalmayıp, aydının kesin formüllere ve soyut hakikatların mantıkî kıyasla ispatına olan isteğini daha tatmin edicidir. Tanrıya hizmet etmek can sıkıcı birşeydir; oysa tartışmak, karşıtları susturmak, kişinin kendini kaybetmesi ve onu yerinde hiddet olarak adlandırması ve sonunda tartışmadan kavgaya, sözlerden aziz Augustine’in hoş bir biçimde eziyet ve cezanın müşfik sertliği şeklinde tanımladığı şeye geçmek ne eğlencelidir.

Protestan Avrupa çağdaşları olan ruhanî reformcular yerine Luther ve Calvin’i seçerek istediği türden bir dinbilime sahip oldu. Fakat aynı zamanda diğer beklenmedik yan ürünleriyle birlikte Otuz Yıl Savaşlarını, kapitalizmi ve modern Almanya’nın ilk esaslarını kazandı. Dean Inge yakınlarda şöyle yazmıştır: “Almanya’nın dünyayı içine attığı sefaletleri sırtına yükleyebileceğimiz bir günah keçisi bulmak istersek.... Şuna kesinlikle inanıyorum ki bu ülkenin en şeytani dehası Hitler veya Bismarck yahut Büyük Frederick değil Martin Lutherdir. Luthercilik ne adil ne de

merhametli olmayan bir Tanrıya tapınır. Adil olmayan otoriteye karşı istinaf mahkemesi olması gereken Tabiat Kanunu (Luther tarafından) mutlak itaata layık olan toplumun mevcut düzeniyle özdeşleştirilir.” Vesaire. Doğru İnanç kurtuluşa ulaştıran Sekiz katlı Yol’un ilk koludur; esaretin kökü ve temel sebebi yanlış inanç veya tamamen karşı konulmaz değil, son tahlilde bir irade meselesi olan bilgisizliktir. Eğer bilmiyorsak bilmemeyi daha uygun bulduğumuzdandır. Aslî bilgisizlik aslî günahla aynı şeydir.

21
Putperestlik

OKUMUŞ İNSANLAR İÇİN putperestliğin daha ilkel biçimleri cazibesini yitirmiştir. Onlar artık özgül doğal nesnelerin tanrı, belli sembol ve imgelerin ilâhî varlıkların gerçek biçimleri olduğu ve onlara bu şekilde

tapınılması ve öfkelerinin yatıştırılması gerektiği inancına kolaylıkla karşı çıkabilmektedirler. Doğru, bugün de çoğu fetişist batıl inançlar sürmektedir. Fakat buna rağmen artık pek saygın görülmemektedirler. İçki kullanımı ve fahişelik gibi ilkel putperestlik biçimlerine göz yumulmakta, fakat asla tasvip edilmemektedir. Bunların herkesçe kabul edilmiş değerler merdivenindeki yeri en alt basamaktır.

Oysa gelişmiş ve daha modern putperestlik biçimleri için durum ne kadar da farklıdır! Bunlar sadece hayatiyetlerini sürdürmekle kalmamışlar aynı zamanda en yüksek saygınlık derecesine de ulaşmışlardır. Bilim adamları tarafından gerçek dinin yerine geçecek modern bir şey olarak tavsiye edilmekte ve çoğu profesyonel mürşitler tarafından Tanrıya tapınmayla eşit görülmektedir.

Bütün bunlar çok kötü olabilir, ancak hiç de şaşırtıcı değildir. Eğitim sistemimiz putperestliğin daha ilkel biçimlerini kötülemektedir; fakat aynı zamanda Ezelî Hikmeti ve maneviyatın icrasını da kötülemekte veya en hafif deyimiyle önemsememektedir. İlkel olarak tapınılan mabutların ve zirvedeki içkin ve aşkın Uluhiyetin yerine takdir edilecek, inanılacak ve tapınılacak şey olarak katı bir şekilde insanî fikir ve idealler panteonunu kurmuştur. Akademik çevrelerde ve yüksek öğrenim görmüş kimseler arasında çok az fetişist ve derin düşünceli çok az kimse vardır. Fakat bir tür siyasal ve sosyal putperestliğin coşkulu bağlıları böğürtlenler kadar yaygındır. Üniversite kütüphanelerini kullanırken ruhanî dinle ilgili kitapların halk kütüphanelerinde olduğundan daha az alınıp okunduğunu, uzun süren akademik eğitimin avantajlarından yararlanmamış veya yükü altında ezilmemiş kimselerce takip edildiğini gözlemledim.

Gelişmiş putperestlik türleri üç ana başlık altında toplanabilir: Teknolojik, siyasî ve ahlakî putperestlik. Teknolojik putperestlik bu üçlü arasındaki en basit ve ilkel olandır; zira bağlıları aynen ilkel putperestliğinkiler gibi kurtuluşlarının ancak maddi şeylere —bu örnekte makinalar— bağlı olduğuna inanırlar. Teknolojik putperestlik doktrinleri alenen veya zimnen —kapitalist ülkelerdeki milyonlarca insanın hayat felsefesini aldıkları kaynak olan— gazete ve magazinlerin reklam sayfalarında yayımlanan bir dindir. Sovyet Rusyada da teknolojik putperestlik sıkı bir şekilde va’zedilmiş bu ülkenin sanayileşme süreci sırasında bir tür devlet dini hâlini almıştır. Teknolojik putlara iman o kadar içtendir ki (mekanize savaşlardan alınması gereken bütün derslere rağmen) günümüzde halk düşünüşünde

hubris ve kaçınılmaz *nemesis*'le ilgili eski ve muazzam derecede gerçekçi doktrinlerinin izine rastlamak imkânsızdır. Makinalarla ilgili olduğu kadarıyla hiçbirşeye birşeyler alabileceğimiz —inceden inceye işlenmiş, (üst tarafı çok yüklü olduğundan) dengesiz ve devamlı gelişen teknolojinin faydalarından herhangi bir bedel ödemeksizin faydalanabileceğimiz— şeklinde genel bir inanç vardır.

Siyasî putperestler sadece biraz daha az basittirler. Bunlar kurtarıcı makinalara tapınma yerine kurtarıcı sosyal ve ekonomik örgütlere tapınmayı seçmişlerdir. İnsanlara doğru türden örgütleri dayatın, bakın o zaman günah ve mutsuzluktan milliyetçilik ve savaşa kadar bütün problemler kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Çoğu siyasi putperest aynı zamanda teknolojik putperesttir de. Bu her iki sözde dinin (mevcut oranıyla teknolojik gelişme ne denli dahiyane hazırlanmış olursa olsun geleceğe dönük siyasi bir programı kuşaklar değil yıllar ve hatta aylar zarfında anlamsızlaştırabileceği için) uyuşmaz olmasına rağmen böyledir. Dahası, maalesef insanoğlu kendisine hür irade verilmiş bir yaratıktır; bireyler herhangi bir nedenle işletmezlerse en iyi örgüt bile istenen sonuçları vermeyecektir.

Ahlakî putperestler makina ve örgütlerin erdeme ulaşmak ve mutluluğu artırmak için yeterli olmadığını ve toplumları oluşturan ve makinaları kullanan bireylerin kişisel ilişkilerde nezaket, toplumda düzen veya kargaşa olup olmayacağı hakkında son kararı verecek hakemler olduğunu görmeleri açısından gerçekçidirler. Maddî ve örgütsel araçlardan vazgeçilemez, ayrıca iyi bir alet kötü olana tercih edilir. Ne var ki kayıtsız veya kötü niyetli ellerde en güzel alet bile ya faydasızdır ya da bir kötülük aracıdır.

Ahlakiyatçılar Tanrıya değil kendi ahlakî ideallerine tapmaları, erdemi —yokluklarında bu erdemin mükemmelleştirilemeyeceği ve hatta sosyal olarak etkili kılınamayacağı bir— Tanrı bilgisi ve sevgisinin önkoşulu değil haddizatında bir hedef olarak görmeleri dolayısıyla gerçekçiliği bırakırlar ve putperestliği icra ederler.

Aşağıda Thomas Arnold'un eski talebesi ve biyografyasının müstakbel yazarı A. P. Stanley'e 1836'da yazdığı dikkat çekici bir mektuptan bir alıntı vardır.

"Bağnazlık bir putperestliktir, içinde putperestliğin ahlakî kötülüğü vardır; bu şu demektir, bir bağnaz kendi tutkusunun ürünü olan birşeye tapar,

dolayısıyla onu destek amacıyla kendini fedası sadece zahirî bir nitelik taşır; zira gerçekte bu kendini fıtratının veya zihninin en az değer verdiği kısımlarını en çok değer verdiklerine feda etmeye iter. Ahlakî kusur bana göre bir putperestliktir. Zira zihinlerimizin en aşina olduğu kimi fikirleri yücelterek, bunları bütün mükemmellik fikirlerini birleştirdiği ve onları ahenk ve birliktelikleri içinde teşhir ettiği için tek başına put kılınamayan ve putperestliği esinlemeyen Mesih'in yerine koymaz. Şimdi fıtrî eğilimleriyle zihnimde tasarladığım ve takip etmem gereken putlar hakikat ve adalettir; put olacaklardır çünkü aklın istediği her yiyeceği sağlamayacaklardır, onlara taparken de saygı ve tevazu ve yumuşaklık büyük ihtimalle unutulabilir. Fakat Mesih hakikat, adalet ve bütün diğer nitelikleri bizzat içerir.... Darkafalılık kötülüğe eğilimlidir, zira ahlakî yapımızın her köşesini gözetlemez, ihmal de sonuçta ihmal edilen kısımlarda kötülüğe neden olur."

Bu psikolojik bir çözümleme olma açısından oldukça takdire şayandır. Tek eksikliği birşeyin gözden kaçırılmasıdır, inayet veya ilham olarak adlandırılan, ezelî düzenden geçici, dünyevî düzene akışları göz önüne almaz. İnayet ve ilham insanoğlu kendisini sürekli toplama ve kayıtsızlık vasıtasıyla kendi iradesini ve benliğini ilâhî iradeye terkettiği zaman gönderilir. Kaynağı Eşyanın ilâhî Tabiatı olan hayvanî ve ilâhî inayetler kadar —bir tür siyasî ve ahlakî putperestliğe sıkı bağlılık sonucu güç ve erdem elde etmesi gibi— insanî sözde–inayetler de vardır. Gerçek inayeti sahtesinden ayırmak oldukça güçtür; fakat zaman ve şartlar bunların ruh üzerindeki neticelerini tam anlamıyla ortaya koyduğunda özel bir nüfuz melekesi olmayan gözlemciler için bile ayrım mümkün hâle gelir. İnayet gerçekten "doğa üstü" olduğunda kişiliğin bir yönündeki iyileşme bir başka yerdeki körelme veya bozulmayla ödenmez. Tanrı sevgisi ve bilgisiyle birlikte bulunan ve mükemmelleştirilen erdem "fakih ve ferisîlerin" Mesih için ahlakî kötülüklerin en şiddetlisi olan "doğruluklarından" oldukça farklı birşeydir. Katılık, bağnazlık, sevgisizlik ve ruhanî gurur işte bunlar kişisel çaba vasıtasıyla sabırlı bir öz gelişme seyrinin olağan ürünleridir. Bu kişisel çaba yardımsız olabilir, yardımlı olduğunda ise ancak birey kendisini gerçek hedefi olmayan bir hedefe ulaşmaya hasrettiği, hedefi Tanrı değil sadece kendi gözde fikirlerinin ve ahlakî erdemlerinin yüceltilmiş bir yansıtılması olduğu zaman gönderilen sözde inayetleri yardım olarak alır.

Ahlakî değerlere haddizâtında ve kendileri için putperestane tapmak — Arnold'un da üzerinde ısrarla durduğu gibi sadece bütünsel bir gelişmenin yokluğundan değil aynı zamanda ve herşeyden önce ahlakî putperestliğin en gelişmiş biçimlerinin bile Tanrıyı gizlemesi ve dolayısıyla putperesti Gerçekliğin aydınlatıcı ve kurtarıcı bilgisine karşı güven altına aldığı için— kendi hedefini yok eder.

22
Aşırı Duygululuk

Bütün hayatını sadece başkaları için çalıştığın, kendini hiç düşünmediğin inancıyla geçirdin. Hiçbir şey kibri, kişinin kendini düşünmekten uzak olduğu ve kendini sadece komşularına vakfettiği şeklindeki bir tür iç tanıklıktan daha iyi besleyemez. Ne var ki başkaları içinmiş gibi görünen

bu fedakarlık aslında kendin içindir. Kendine olan sevgin kendini ondan bağımsız olduğun şeklinde tebrik noktasına ulaşır; bütün duyarlılığın kendinden tam anlamıyla tatmin olamadığındandır. Seni bu kadar hassas ve duygulu yapan “ben” dir. İnsanlar kadar Tanrının da senden hoşnut olmasını ve Tanrıyla olan bütün ilişkilerinde de kendinden hoşnut olmanı istiyorsun.

Bunun yanında, basit bir iyi niyetle yetinmeye alışık değilsin. Kendine olan sevgin canlı bir his, tatmin edici bir haz, bir tür cazibe ve heyecan ister. Çalışmalarının farkında olmadıkça muhayyile tarafından güdülmeye ve akıl ve iradenin eylemsiz olduğunu varsaymaya çok alışıksın. Bu nedenle ihtirasların uyandırdığına veya tiyatro oyunlarına benzer türden bir heyecana bağlısın. İncelik vasıtasıyla karşı uca —gerçek bir muhayyile kabalığına— düşersin. İnanç hayatına olduğu kadar gerçek irfana da hiçbirşey bu kadar karşı olamaz. İnsanların sayesinde yanılsamadan kaçmaya çalıştığı tasavvurlardan daha tehlikeli bir yanılsama daha yoktur. Bizi yoldan çıkaran muhayyiledir; muhayyile, duygu ve haz yoluyla aradığımız kesinlik, bağnazlığın çıktığı en tehlikeli kaynaklardan biridir. Bu Tanrının kalbinizde bulmanızı sağlayacağı boşluk ve çürüme uçurumudur; ona gerçek tevazuya ait sükunet ve sadelikle bakmalısınız. Kişinin kendi kusurlarını görmekten hoşnut olmaması salt kendini sevmekten başka birşey değildir; onları ne hoşgörerek ne de pohpohlayarak, hırçınlaşmadan kendini düzeltmeye çalışarak onlarla yüzyüze gelmek ise kendi için ve Tanrının hoşnutluğunu kazanmak amacıyla iyiliği istemektir.

—*Fénelon*

CAMBRAI BAŞPİSKOPOSUNDAN BİR MEKTUP: Ne olay, ne parlak bir şeref! Yine de birinin hanedan armalarıyla süslü mührü kırdığı korkusuyla birlikte olmuş olmalı. Bir azizin kişiliğini bir Marcel Proust’un yetenekleriyle birleştiren bir insandan öğüt istemek ve kendi hakkında samimi görüşünü sormak kişinin öz saygısına yönelik en şiddetli darbeyi talep etmektir. Beklendiği gibi, enfes biçimde kolay anlaşılır ve açık nesirde darbe —ve darbeyle birlikte dayanılmaz derecede acı verici sonuçlarına manevî panzehir— uygulanır. Fénelon yazışma arkadaşının kendini beğenmişliğini

kırmakta asla tereddüt etmezdi; fakat bu daha yüksek, bencil olmayan bir düzeyde yeniden toplama süreciyle birlikte yapılırdı.

Bu mektup sadece karakter çözümlemesinin takdire değer bir parçası olmakla kalmaz; aynı zamanda manevî hayatla ilişkisi içerisinde duygusal heyecan konusunda da çok ilginç yorumlar içerir.

"Tecrübe dini" tabirinin iki ayrı ve karşılıklı olarak uyuşmaz anlamı vardır. Ezelî Hikmetin ele aldığı "tecrübe" –ilâhî Kaynağın sadece kalben saf olanlar için mümkün bir sezgi sürecinde dolaysız kavranışı- ve ayıltıcı vaazlar, etkileyici ayinler ve kişinin kendi muhayyilesinin iradî çabalarıyla desteklenen "din" vardır. Bu "tecrübe" –hafif ve sürekli veya kısa ve arasıra nükseder tarzda şiddetli olabilen, kimi zaman neşeli kimi zaman da acı verici, kendini kimi zaman şarkı ve dansta kimi zaman da kontrol edilemez bir ağlayışta dışa vuran— duygusal bir heyecan hâlidir. Sebebi ve mahiyeti ne olursa olsun bu duygusal heyecan ilâhî Gerçeklikle birlikte yaşamak için can atan kişi tarafından yokedilmesi gereken bireyselleşmiş benliğin heyecanıdır.

Tanrıyla ilgili his sıfatıyla "tecrübe" (ki bu, bu tür heyecanın en yüce biçimidir) Tanrının en yüce hislerini bile körleştiren saf bir kalp tarafından dolaysız olarak sezilmesi sıfatıyla "tecrübe"yle uyuşmazdır. Fénelon'un yukarıdaki alıntıda "sükunet ve sadelik" in gereğini vurgulaması, Aziz François de Sales'in kendisinin ısrarlı bir biçimde yaşadığı huzuru va'zetmekten asla yılmaması, bütün Budist metinlerinin kurtuluş şartı olarak zihin dinginliği üzerinde durmasının nedeni budur. İdraki aşan barış ve huzur ruhun meyvelerinden biridir. Fakat idraki aşmayan bir huzur, duygusal öz kontrol ve feragatın daha mütevazi huzuru da vardır; bu ruhun meyvelerinden biri değil onun vazgeçilmez köklerinden biridir.

Kusurlular gerçek sadakatı yok eder, zira onlar duada hissî bir tatlılık ararlar.

—*Aziz John*

Bala batan sinek kanatlarını kullanamaz; manevî hazlara iptila olan kişi de özgürlüğünü yokeder ve tefekkürü engeller.

—*Aziz John*

Tatlı hisler için geçerli olan acı olanlar için de geçerlidir. Zira kimi insanlar kötü sağlıktan hoşlandığı gibi başkaları da kötü vicdandan hoşlanır. Tövbe bir *metanoia* veya “bilinç değişikliği”dir; onsuz manevî hayata başlangıç bile yapılamaz, zira manevî hayat amelleri, düşünceleri, aslî varlığı tövbe edilmesi gereken ayak bağı kötülükler olan “yaşlı adamın” hayatıyla uyuşmaz. Bu zorunlu fikir değişikliği beraberinde normal olarak acı ve kendinden nefreti taşır. Fakat bu hisler sürdürülmemeli ve bunların devamlı bir pişmanlık alışkanlığı hâlini almasına izin verilmemelidir. Pişmanlık (1500 yılından önceki) İngilizce’de modern okuyuculara oldukça şaşırtıcı ve uyarıcı gelen bir lafzîlikle “tekrar ısırmak” olarak yorumlanır. Bu yamyamvari karşılıkta kim kimi ısırır? Gözlem ve öz çözümleme cevabı verir: Benliğin saygın yönleri yüz kızartıcı olanları ısırır ve kendileri de onulmaz bir utanç ve acıyla birlikte irin toplayan yaralar olarak ısırılır. Fakat Fenelon’un deyişiyle “kişinin kendi kusurlarını görmekten hoşnut olmaması sırf kendini sevmektir. Ayıplarını ve kusurlarını kendi yüzüne vurma acı vericidir, fakat esas acı benliğin hâla dokunulmaz olduğu şeklindeki güven verici kanıttır; dikkat kusurlu benlik üzerinde toplandıkça Tanrıda yoğunlaştırılamaz ve (bu şekilde yaşamaya devam eden ve bu gıda kesildiğinde yokolan) benlik ilâhî Işık’ta dağıtılamaz.

Kendin ve günahlarına dikkatten sanki bir cehennem çukuruymuş gibi kaçın. Hiç kimse bu şeyleri kendini alçaltmak ve Rabbimizi sevmekten başka bir amaçla düşünmemelidir. Kendinizi, cennette bile böyle bir çok aziz bulunduğu veçhile, genel olarak bir günahkar görmeniz yeterlidir.

—*Charles de Condren*

Hatalar, kusurlar kendimizi düzeltme çabası içerisinde gevşemeden kendimizi alçaltma amacıyla kullanmamız şartıyla iyiliğe dönüşecektir. Cesaretin kırılması hiçbir mümkün amaca hizmet etmez, o sadece yaralı kendini beğenmenin acısıdır. Kişinin kendi kusurlarını alçaltmayla kâr sağlamasının gerçek yolu Tanrıdan ümit kesmeden kendinden de birşey beklemeyerek onlarla gerçek çirkinlikleri içinde yüz yüze gelmektir.

—*Fénelon*

O (Mecdelli Meryem) Tanrıya olan tutkusunun zirvesinden günahkar hayatının derinlerine inip benliğinin pis kokan bataklığını ve gübre yığınını

mı tecessüs etti? Hayır kesinlikle böyle yapmadı. Niçin? Çünkü Tanrı ona inayetiyle asla böyle yapmaması gerektiğini bildirdi. Zira bu şekilde davransaydı kısa sürede kendinde günahların bağışlanmasından ziyade sık günah işleme yeteneğini oluştururdu.

—*The Claud of Unknowing*

Yukarıda söylenenlerin ışığında baskın şekilde hissî her din türünü tehdit eden manevî tehlikeleri anlayabiliriz. Pişmanlığı uyandırmak ve ani dönüşüm krizini ortaya çıkarmak için ihyacılığın tiyatro tekniklerini kullanan bir cehennem azabı inancı; Aziz Bernard'ın deyişiyle *amor carnalis* veya Avatar'ın ve kişisel Tanrının cismanî sevgisini canlandıran bir kurtarıcı inancı; törenleri ve dinî ayinleri, müziği ve tütsüsü, kat kat karanlıkları ve kutsal ışıkları vasıtasıyla huşu ve tazim ve estetik züht gibi yüce duyguları hasıl eden törensel gizem dini —bunların her biri kendince Tanrının benliğin Tanrıya yönelik hissî tutumuyla özdeşleştirildiği bir tür psikolojik putperestlik hâline gelme riski taşır— sonunda duygu, uyuşturucu müptelalarının hayatlarını kendi yapay cennetlerini aramakla geçirmesi gibi peşinden koşulan ve tapılan bir hedef hâline gelir. Bütün bunlar yeterince açıktır. En az bunun kadar açık olan bir başka şey de hislere hitap etmeyen dinlerin çok az takipçisi olmasıdır. Dahası, güçlü bir hissî cazibe sahibi sözde dinler ortaya çıktığında gerçek dinlerin kendileri için hiçbir anlam ifade etmediği veya bir huzur kaynağı olmadığı halk kütleleri arasında milyonlarca coşkun takipçi bulacaktır. Fakat (milliyetçilik ve devrimcilikten müteşekkil şimdiki siyasal putperestliklerimiz gibi) sahte bir dinin hiçbir takipçisi gerçek maneviyat yoluna giremezken, bu yol gerçek dinin en hissîleştirilmiş çeşitlerinin bile takipçilerine açık kalacaktır. İlâhî Kaynağın birleştirici bilgisine ulaştırıcı bu yolu gerçekten takip eden insanlar çok küçük bir azınlık oluşturur. Çoğu kimseye çağrıda bulunulur; ancak çok az kişi seçilmeyi tercih ettiği için çok az kişi seçilmiştir. Geri kalanlar, mesela Ezelî Hikmetin Doğulu yorumcuları, değerlerine göre az ya da çok uygun şartlarda kozmik zeka testine girmek için kendilerine bir şans daha verirler. Eğer kurtuluşa ererlerse onların bu noksan ve kesin olmayan kurtuluşları (dolaysız olarak veya daha ileri tecessüdler yoluyla) nihaî kurtuluş olan sonsuzluğa geçebildikleri cennetvarî, daha hür bir kişisel varlık hâline geçiştir. Eğer "kaybolurlarsa" "azapları" daha koyu bir

karanlığın zamansal ve geçici hâli, bütün kötülüklerin kökü ve ilkesi olan bencilciliğin daha baskıcı kaydıdır.

Bu durumda duygusal din yolu, eğer izlenmeye devam edilirse en büyük olmasa da büyük iyiliği doğurabilir. Fakat duygusal din birleştirici bilgi yoluna açılır ve bu diğer yolda devam etme gayretinde olanlar kendilerini yolda kuşatan iğvalara kapılmadan duygusal yaklaşımı kullanmış olsalar görevlerine daha hazırlıklı olurlar. Şu veya bu şekilde gerçek veya muhtemel kötülükler için bedel ödenmesi zorunluluğu olmayan iyiliği ancak benliğini tam anlamıyla unutan ve aydınlanmış kişiler yapabilir. Dünyadaki dinî sistemler genelde benliklerini tam anlamıyla unutmamış veya aydınlanmamış kadın ve erkeklerce kurulmuştur. Bu nedenle bütün dinler, yaptıkları iyilikler nadiren karşılıksız olmakla birlikte karşılıkları çoğu durumda peşinen veya zamanla ödenmesi gerekirken, karanlık ve hatta korkunç yönlere sahiptir. Dünyanın bütün örgütlü dinlerinde çok önemli rol oynayan hisleri uyarıcı doktrin ve uygulamalar bu kurala bir istisna teşkil etmez. İyilik yaparlar, ama karşılıksız değil. Ödenen bedel tek tek tapıcıların mahiyetine göre değişir. Bunların bazıları duygululukta yüzmeyi tercih eder ve duyguperest hâle gelerek dinlerinin iyiliğini bu iyiliği gölgede bırakacak manevî/ruhî bir kötülükle öderler. Diğerleri kendini yüceltme iğvasına direnir ve duygusal yanı da kapsayacak biçimde nefsi körletmeye, Tanrı hakkındaki kendi duygu ve düşünceleri yerine Tanrıya tapmaya doğru ilerlerler. Bu doğrultuda ilerledikçe duygululuğun ortaya çıkardığı ve çoğunun belki de hiç sahip olmadığı iyilik için daha az bedel ödemek zorunda kalırlar.

23
Keramet Sahipleri

İlhamlar inanç sapmalarıdır; Tanrıyla ilişkili olarak sadeliği bozan, ruhu rahatsız eden ve onu Tanrıyla olan ilişkisi açısından istikametini şaşırtan bir eğlencedir. Onlar ruhu işgal eder ve onun Tanrı'dan başka şeylerle dolmasına neden olur. Özel aydınlanmalar, işitişler, ilhamlar ve benzeri şeyler iğvanın veya gelecek ve Tanrının gelecek hakkındaki yargısıyla ilgili olarak duyulan endişenin işaretleridir. İlhamlar, kerametler aynı zamanda Tanrının müsamahakar olduğu ve kendisine bir babanın arsız çocuğuna davrandığı gibi iştihasını tatmin için birkaç şekerleme verdiği bir insandaki yaratıklara özgü merakın işaretleridir.

—J. J. Olier

Kutsayıcı inayetin en küçük derecesi bile içkin gerçekliği değil sadece sebebi ve ortaya çıkartılış şekliyle olağanüstü olan kerametten daha üstündür; bedene konulmuş hayat sadece tabiî hayattır, inayet hayatından da tabiî ki aşağı derecededir.

—R.Garrigou–Lagrance

Su üzerinde yürüyebilir misin? Bunu bir saman çöpünden daha iyi hiç yapmamışsındır. Havada uçabilirmisin? Mavi boş bir gökteki sinekten daha iyi yapmamışsındır. Kalbini fethet, belki o zaman birisi olabilirsin.

—Heratlı Ensari

KENDİSİYLE İLÂHÎ KAYNAĞIN DOLAYSIZ OLARAK KAVRANIŞININ BULUNDUĞU anormal bedensel durumlar tabiî ki bu tecrübenin temel unsurları değildir.

Çoğu mistik bu gibi şeyleri ilâhî inayetin değil vücudun zayıflığının işaretleri olarak reddetmişlerdir. Havada durmak, trans hâline geçmek, kişinin duyumlarının kullanımını yitirmesi... De Condren'in deyişiyle bunlar

"Tanrının ve kutsal mesajlarının görüntülerini hayvanî ve cismanî şekilde almaktır."

Aziz François de Sales şöyle derdi: "kutsayıcı inayetin bir onsu, ilahiyatçıların deyişiyle, aralarında keramet vergisinin de bulunduğu, "karşılıksız" inayetlerin yüz libresinden daha değerlidir. Bu gibi (Tanrı) vergileri (ni) alıp büyük günah içinde olmak ta mümkündür; ayrıca bunlar kurtuluş için de gerekli değildir.

—*Jean Pierre Camus*

Sûfîler kerametleri ruh ile Tanrı arasında çekilen "örtü" ler olarak görürler. Hindu maneviyatının üstatları öğrencilerini tek hedefli tefekkürünün bir ürünü olarak kendilerine istenmeden gelebilen *siddhile*re veya gizil güçlere önem vermemeye teşvik ederler. Bu güçlerin ruhu Gerçeklik'ten uzaklaştırdığı ve aydınlanma ve kurtuluş yolunda aşılmaz engeller oluşturduğu uyarısında bulunurlar. Budist mürşitler de benzer bir yaklaşımı benimserler, nitekim Pali metinlerinden birisinde Buda'nın, öğrencilerinden birinin havaya yükselme gösterisi üzerine yaptığı sert yorumu nakleden bir fıkra vardır: "Bu" diyordu Buda "kurtuluşa ermemiş kişiyi kurtuluşa erdirmez, günah ve ahlaksızlığı terkedip salaha kavuşan kimsenin yararına da değildir." Sonra tekrar kurtuluş hakkında konuşmaya döndü.

Rasyonalistler maneviyat hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve maddî dünya ve onun hakkındaki nazariyelerini son derece önemli saydıkları için kendilerini ve başkalarını kerametlerin vuku bulmadığına ve bulamayacağına ikna hususunda oldukça isteklidir. Ezelî Hikmetin yorumculari ise manevî hayatı ve ürünlerinin tecrübe ettiklerinden kerametlerin vuku bulduğuna kanidirler, fakat bunları cüzî önemi olan ve genelde menfî ve maneviyata zararlı şeyler olarak görürler.

Şimdilerde büyük rağbet gören ve sürekli arzu edilen keramet türü, gizil güçle şifa vermedir. Bunun hangi şartlarda ve ne dereceye kadar kullanılması gerektiği İncil'de açıkça belirtilmiştir:

“Hangisi daha kolay: felçliye, ‘Günahların bağışlandı’ demek mi, yoksa, “Kalk döşeğini topla ve yürü demek mi?”

Eğer birisi ‘günahları bağışlayabilirse’ aynı zamanda şifa verme gücünü de rahatlıkla kullanabilir. Fakat günahları bağışlamak doluluğu içerisinde ancak ilâhî Ruh’un benliğini yoketmiş kanalları olmak hasebiyle “otoriteyle konuşan”lar için mümkündür. Basit, nefsini ıslah etmemiş insanoğulları bu Tanrı merkezci velilere sevgiyle karışık korkuyla tepki verirler, hem onlara yakın olmayı arzularlar hem de onlardan “benden uzak durun, ben günahkar bir insanım” demeleri nedeniyle geri dururlar. Böyle bir kutsallık kendisine yaklaşanların günahlarının bağışlanması ve onların yeni bir başlangıç yapmalarını, kötülüğü dengelemeleri veya onu müsbet iyiliğe döndürmelerini mümkün kılan yeni bir ruhla geçmiş günahlarının sonuçlarıyla (tabiî ki sonuçlar kalmak suretiyle) yüz yüze gelmelerini sağlayacak derecede kutsallaştırır. Bağışlanmanın daha az mükemmel bir türü de kendileri temelde kutsal olmamakla beraber günahkarın bir şekilde doğa üstü inayetin bir kanalı olduğuna inandığı bir kurumun kendisine havale edilmiş otoritesine sahip kimseler tarafından gösterilir. Bu durumda nefsi ıslah olmamış kişiyle ilâhî Ruh arasında ilişki doğrudan değildir, daha ziyade günahkarın muhayyilesiyle araçlıdır.

İlâhî Ruh’un benliğini yoketmiş kanalları olmak hasebiyle kutsanmışlar gizil güçlü şifa verme ameliyesini tam bir güvenlikle icra edebilirler; zira onlar hangi hastanın bedensel tedaviyle birlikte bağışlanmaya da hazır olduğunu bileceklerdir. Kutsal olmayan fakat inayetin kanalı olduğuna inanılan bir kuruma ait olmak hasebiyle günahları bağışlayabilenler de faydadan çok zarar vermeyecekleri güveniyle şifa verebilirler. Ne yazık ki, gizil güçle şifa verme melekesi kimi insanlarda doğuştan gelme gibi gözükürken kimileri de bu melekeyi en küçük bir kutsallığa sahip olmadan kazanabiliyorlar. (“Bu inayetleri görmek ve gene de büyük günahlar içinde olmak mümkündür.”) Bu gibi insanlar bu melekelerini hiç ayrım gözetmeksizin ya gösteriş ya da fayda temini için kullanacaklardır. Bunlar çoğu zaman gösterişli tedaviler yaparlar. Ne var ki günahları bağışlama ve hatta çok mucizevî bir biçimde giderdikleri hastalıkların psikolojik bağıntılarını, şartlarını ve sebeplerini anlama gücünden yoksun olarak ruhu ilkinden çok daha kötü başka yedi şeytana karşı boş, süpürülmüş ve süslenmiş olarak bırakırlar.

24
Tören, Sembol, Ayin

ASWALA: Yajnavalkya, kurbanla ilişkili herşey ölümce istila edildiği ve ölüme maruz olduğu için, kurban edici hangi yolla ölümü aşabilir?

YAJNAVALKYA: Kurban edici ile ateş ve tören sözcüğü arasındaki özdeşlikle. Zira tören sözcüğü gerçekte kurban edici, aynı zamanda ateş ve Brahmanla bir olan ateş de kurban edicidir. Bu bilgi kurtuluşa ulaştırır. Bu bilgi kişiyi ölümün ötesine ulaştırır.

—*Brihad Aranyaka Upanishad*

BAŞKA BİR DEYİŞLE, törenler, ayinler ve tören usül ve adetleri bunlara iştirak eden kimselere Eşyanın gerçek Tabiatını, dünya ve onun ilâhî Kaynağıyla ilişkilerinin ne olması gerektiğini ve (sadece içkin ve aşkın Ruh'a boyun eğmeleri durumunda) gerçekten ne olabileceğini hatırlattığı ölçüde değerlidir. Teorik olarak herhangi bir tören veya ayin bir başka tören veya ayin kadar iyidir; tabiî ki sembolize gerçek arasındaki ilişkinin açıkça belirtilmiş ve sabit olması şartıyla. Aynı şekilde bir dil teorik olarak bir başkası kadar iyidir. İnsan tecrübeleri hakkında İngilizce veya Fransızca olduğu kadar Çince de etkili biçimde düşünebilir. Fakat Çince Çin'de, İngilizce İngiltere'de, Fransızca Fransa'da yetişmiş insanlar için iyi dildir. Tabiî ki bir törenin düzenini öğrenmek ve inanç açısından önemini kavramak bir yabancı dilin inceliklerini tam olarak öğrenmekten çok daha kolaydır. Bununla beraber dil için söylenenler genelde dinî törenler için de geçerlidir. Tanrıyı belli bir semboller bütünü yoluyla düşünecek şekilde yetiştirilmiş kimseler için O'nu bir başka ve gözlerinde kutsal olmayan sözcükler, törensel hareketler ve imgeler açısından düşünmek çok zordur.

Efendi Buda sonra Subhuti'yi uyardı: "Subhuti, Tathagata'nın her zaman kendi zihninde düşündüğünü zannetme: Dharma'nın aydınlatılması için bir öğreti sistemi kurmayalım. Asla böyle bir düşünce de olmamalısın. Niçin mi? Çünkü, eğer herhangi bir öğrenci böyle bir düşünceyi kafasında barındırırsa sadece Tathagata'nın öğretisini yanlış anlamakla kalmaz aynı zamanda ona da iftirada bulunmuş olur. Bunun da ötesinde, "bir öğreti sistemi" ifadesinin hiçbir anlamı yoktur; zira Hakikat parçalara bölünemez ve bir sistem hâline sokulamaz. Kelimeler ancak mecaz olarak kullanılabilir.

—*Diamond Sutra*

Sözcükler, bütün yetersizliklerine ve işaret ettikleri gerçekliklerle olan köklü benzeşmezliklerine rağmen sembollerimizin en güvenilir ve doğrusu olmayı sürdürürler. Olgular ve fikirleri anlatmak istediğimizde sözcüklere başvurmak zorunda kalırız. Bir tören, oyularak işlenmiş veya resim hâlindeki bir imge daha küçük bir hacimde ve daha büyük bir canlılıkla sözlü bir ifadededen daha çok açık ve gizli anlam ifade edebilir; fakat onları daha kapalı ve belirsiz bir biçimde ifade etmeye maruzdur. Modern edebiyatta çoğu zaman orta çağ kiliselerinin teolojik bir summa'nın mimarî, tasvirî ve heykeltraşlığa ait karşılıkları olduğu ve çevrelerindeki sanat eserlerini takdir eden ortaçağ inanlılarının bu münasebetle doktrinin konusuyla ilgili olarak aydınlandığı anlayışına rastlanır. Bu görüş hiç şüphesiz Orta Çağlar'ın daha ciddi din adamları tarafından benimsenmemişti. Coulton, cemaatlerin vaazları dinlemek yerine kiliselerdeki tablolara bakarak Katoliklikle ilgili tamamıyla yanlış fikirler edindiğinden şikayetçi olan vaizlerin sözlerini zikreder. (Aynen bu şekilde günümüzde de Orta Amerika Katolik Yerlileri, İspanyol Fatihlerinin kiliselerini doldurdukları yontma veya resmedilmiş semboller üzerinde düşünerek geniş çaplı sapkınlıklar geliştirmişlerdir. Aziz Bernard'ın Cluniac mimarinin, heykeltraşlığın ve törenlerin zenginliğine karşı yöneltti̇ği itirazın temelinde fikrî ve ahlakî mülahazalar yatmaktadır. " Göze ilişen farklı suretler o kadar çok ve harikadır ki kişi kitaplar yerine mermerleri okumaya, Tanrıyı tefekkür etmek yerine bütün gün oymalara bakmaya kapılır." Ruh Gerçekliğin birleştirici bilgisine ancak suretsiz, imgesiz tefekkürde ulaşır; sonuç olarak, Aziz Bernard ve onun tarikatına

mensup olanlar gibi, insanın nihaî hedefine ulaşmayı amaç edinen kimselerce zihni dağıtan semboller ne kadar az olursa o kadar iyi olur.

Çoğu insan tanrılara tapar, çünkü dünyevî işlerinde başarılı olmak isterler. Bu tür dünyevî, maddî başarı burada yeryüzünde (bu tür bir tapınmayla) çok hızlı biçimde kazanılabilir.

—Bhagavad–Gita

Güzel amelleriyle arınmış olanlar arasında Bana tapan dört tür insan vardır: Dünyadan bezmişler, bilgi arayıcıları, mutluluk arayıcıları ve manevî/ruhî ayrıma ulaşmış kimseler. Bu sonuncular en yüksek dereceye sahiptirler. Onlar Benimle birlik hâlindedirler. Kendilerini sadece ve sadece Bana vakfederler. Zira ben onlara, onlar da Bana çok değerli gelirler.

Hiç şüphesiz, bütün bunlar asildir;
Fakat manevî/ruhî ayrıma ulaşmış olanları
Kendi Zâtım gibi görürüm.
Zira sadece o Beni Ben,
Sadık kalbinin nihaî ve tek hedefi olduğum için sever.
Uzun bir hayat boyunca
Ayrım yetenekleri artar;
Beni sığınak yeri yapar,
Brahman'ın herşey olduğunu bilir.
Böyle yüce kişiler ne kadar azdır!

Ayrım yetenekleri dünyevî arzularla körlenmiş olanlar, fıtratlarından gelen bir itmeyle şu ya da bu biçimsel kalıbı veya töreni tesis ederler ve çeşitli ilahlara başvururlar. Fakat eğer inancı varsa bir zahidin hangi tanrıya ibadet etmeyi tercih etmesi önemli değildir, onun inancını sarsılmaz kılarım. Ona verdiğim inançla donanmış olarak o tanrıya ibadet eder ve ondan her istediğini alır. Gerçekte ise verici sadece Benim. Fakat anlayışı kıt bu insanlar sadece geçici ve yok olan için dua ederler. Devaların tapıcıları devalara gidecektir. Bana tapanlar ise Bana geleceklerdir.

—Bhagavad–Gita

Dinî ayin niteliğindeki törenler bir inanç ve bağlılık ruhuyla sürekli tekrarlanırsa bireysel zihinlerin yüzdüğü ve özdeşleşmiş oldukları bedenlerin şöyle ya da böyle tam gelişmelere göre az ya da çok gelişmiş

kişilikler hâlinde belirginleştiği zihinsel alana az ya da çok sürekli bir etkide bulunacaktır. (Dr. C. D. Broad *Proceedings of the Society for Psychical Research*'e gönderilen telepati hakkındaki makalesinde bununla ilgili olarak şöyle yazar: Bu nedenle kişinin tecrübelerinin ne zihnî ne de beynî olan birşeyde az ya da çok sürekli yapı veya süreç değişiklikleri ortaya çıkarabileceği ihtimalini ciddi biçimde düşünmeliyiz. Bu alt katmanın "benimki", "seninki" veya "onunki" gibi iyelik sıfatlarının zihinlere ve canlı cisimler için olduğu gibi uygun biçimde kullanılabileceği birşey olabileceğini düşünmek için hiçbir sebep yoktur... M'nin belli geçmiş tecrübelerince alt katmanda ortaya çıkarılan değişiklikler N'nin mevcut tecrübeleri veya ilgilerince harekete geçirilir ve bunlar N'nin sonraki tecrübelerini oluşturmada veya değiştirmede nedensel faktörler hâline gelirler) Bu zihinsel alanda veya bireysel zihinlerin kişisel olmayan alt katmanında mecazî olarak bağımsız bir varlık sürdüren, kendi türemiş ve ikincil nesnelliğine sahip bir merkez olarak düşünebileceğimiz birşey vardır. Öyle ki törenler icra edildiğinde inancı ve bağlılığı yeterince yoğun olanlar "orada" kendi muhayyilelerindeki sübjektif şeyden farklı birşey bulacaklardır. Bu muhayyel zihinsel varlık bütün tapıcılarının inancı ve sevgisiyle beslendikçe sadece nesnellik değil, insanların dualarına cevap verme gücünü de elde edecektir. Sonunda tabiî ki sadece maddî değil zihinsel ve ruhî yönlerden de evreni yöneten ilâhî kanunlarla uygunluk içinde olması açısından "verici sadece benim" ifadesine ulaşır.

Bununla birlikte (insanların gönüllü bilgisizlikleri dolayısıyla gölgesinde ilâhî Kaynağa tapındıkları eksik formlar olan) devalar nisbeten bağımsız güçler olarak düşünülebilir. Tanrıların kendilerine sunulan kurbanlarla beslendikleri şeklindeki ilkel anlayış sadece muazzam bir hakikatın kaba bir ifadesidir. İbadetleri kesildiğinde, inanç ve bağlılık yoğunluklarını yitirdiğinde devalar hastalanırlar ve sonunda ölürler. Avrupa azizleri, Bakire Meryemleri ve kutsal emanetleri bir zamanlar sahip oldukları gücü ve ikinci el zihinsel nesnelliği kaybetmiş türbelerle doludur. Chaucer yaşar ve yazarken Thomas Becket isimli deva yeterli inancı olan herhangi bir Canterbury hacısına istediği bütün nimetleri veriyordu. Bu bir zamanlar güçlü tanrı şimdi taş gibi ölüdür; fakat en dinsiz ve maneviyatsız bir turistin bile "kutsal ve esrarlı" bir varlığı hissedebildiği, Batıda belli kiliseler ve Doğuda belli tapınaklar ve camiler vardır. Tabiî ki bu varlığın Ruh olan ve ruhen tapınılması gereken Tanrının varlığı olduğunu tasavvur etmek hatalı

olacaktır; bu daha ziyade insanların içlerinden gelen bir itmeyle başvurdukları, Tanrının özgül ve sınırlı biçimi hakkındaki düşünce ve duygularının —nesnelliğe yansıtılmış ve kutsal mekandan, başka türden düşünce ve duyguların eşit şiddette geçmiş acı veya suç sahnelerinin sık sık hatırlanması gibi hiç çıkmayan düşünce ve duygular— varlığıdır. Bu mukaddes yapılardaki geleneksel törenlerin icrasınca çağrılan, ayinsel bir nesnede, isim veya ifadede saklı varlık Tanrının veya Avatar'ın gerçek varlıkları değil ilâhî Gerçekliğini yansıtabilmekle beraber ondan bir derece aşağı ve başka bir şeyin mevcudiyetidir.

Dulcis Jesu memoria
dans vera cordi gaudia:
sed super mel et emnia
ejus dulcispraesentia.

"Mesih'in hatırası çok hoş ve tatlıdır, kalbe gerçek hazlar verir; fakat onun varlığı, huzuru baldan ve bütün herşeyden daha tatlıdır." Bu ünlü onikinci yüzyıl ilahisinin başlangıç dörtlüğü onbeş kelimesiyle tören ve gerçek huzur ve abidin her birine verdiği tepkinin karakteri arasında mevcut ilişkileri özetler. Sistemli biçimde elde edilmiş memoria (ki bu haddi zatında tatlılık dolu birşeydir) ilk olarak çağrıya katkıda bulunan sonra da belli ruhlar için praesentia'nın tamamen farklı ve yüksek türden hazlar veren dolaysız kavranışıyla sonuçlanır. (Nesnelliği kimi zaman sadece kendini tamamen ibadete vermiş kişi tarafından değil az ya da çok kayıtsız ibadet dışındaki kişilerce de algılanacak derecede tam olan) bu huzur daha önceden hatırlanan bir ilâhî varlığın, burada Mesih'in orada Krişna veya Amitabha Buda'nın huzurudur.

Bu uygulamanın (Amitabha Buda'nın isminin tekrarlanmasının) değeri şudur: Bir kişi kendi (maneviyat) metodunu, başkası da farklı bir metod uyguladıkça birbirlerini karşılıklı olarak dengelerler ve karşılaşmaları karşılaşmamalarıyla aynıdır. Öte yandan iki kişi aynı metodu uygulasa düşüncelilikleri daha derin hâle gelir ve birbirlerini hatırlama ve sonsuza kadar birbiriyle ilişki kurma eğiliminde bulunurlar. Dahası, kim Amitabha Buda'nın ismini hâli hazırda veya gelecekte zikrederse hiç şüphesiz ondan hiç ayrılmayacaktır. Bu birliktelik mantığıyla, bir parfüm yapıcısının üzerine yaptığı parfümün kokusu sindiği gibi Amitabha'nın merhametiyle kokulanacak ve başka hiçbir vasıtaya başvurmaksızın aydınlanacaktır.

—*Surangama Sutra*

Bu durumda birçok kişi tarafından aynı ibadet veya ruhî egzersiz biçimlerinde sebatla birleştirilen yoğun inanç ve bağlılığın muhtevaları olan fikir veya hatırayı nesnelleştirme ve böylece ibadet edenlerin en az kendi içlerinde olduğu kadar dışta da buldukları huşû telkin edici bir tür gerçek huzuru yaratma eğiliminde olduğunu görürüz. Durum bu olduğu kadarıyla; törenle tapan kişi kutsal amellerine ve sözlerine bir başka bağlamda sihirli sayılabilecek bir gücü atfetmekte tamamıyla haklıdır. *Mantram* işler, kurban gerçekten birşeyler yapar, ayin *ex opere operato* inayetin gelmesini sağlar. Fakat *ex opere operato* gönderilen inayet her zaman ilâhî inayet değildir ve kutsal ameller ve sözler zorunlu olarak Tanrıdan olmayan bir güce sahiptir. İbadet edenler çoğu zaman birbirlerinden ve seleflerinin sürekli biçimde belli yerler, sözler ve amellerle özdeşleşmiş bağımsız ruhî varlıklara yansıtılmış inanç ve bağlılıklarından inayet görebilirler ve görürler de. Ayinden ibaret din maneviyat değil bir occultism*, zararsız büyünün ince ve iyi niyetli bir türüdür. Mesela sanat ve bilimde, yapılan faaliyetlerin haddizatında hedefler değil bütün hayatın nihaî hedefine ulaştıran vasıtalar olarak görülmesi şartıyla zarar olmadığı bilakis yarar olduğu gibi, gerçek din değil gerçek dine ulaştıran —belli türden psiko–fiziksel yapıya sahip insanlar bilgisinde sonsuz hayatın saklı olduğu bir Tanrının var olduğunu hatırlatmanın etkili bir şekli olan— yollardan biri olarak görülmesi şartıyla occultismde de bir zarar yoktur, aksine fayda vardır. Eğer törensel zararsız büyü kendi başına gerçek din sayılırsa; çağırdığı gerçek ruhlar Tanrı ve hatta Tanrıdan bir derece aşağı birşey hakkındaki insan düşünceleri ve duygularının yansımaları olarak değil de Zâtında Tanrı olarak görülürse; ayinler tecrübe edilen “manevî/ruhî tatlılık” ve gönderilen güçler ve faydalar için yapılırsa o zaman bir putperestlik söz konusudur. Bu putperestlik en hafif deyimiyle çok yüksek ve birçok açıdan faydalı bir din türüdür. Fakat Tanrıya Ruh sıfatından başka bir sıfatla ve ruhen ve hakikaten olmaktan başka bir yolla tapmanın sonuçları —sadece kısmî bir kurtuluşa iletmeleri ve ruhun ezelî Kaynakla yeniden birleşmesini geciktirmeleri— açısından asla arzu edilmeyen şeylerdir.

Çok sayıda kadın ve erkeğin tören ve ayinlere karşı sökülemez bir eğilimi olduğu dinler tarihi tarafından açıkça gösterilmiştir. İsrailoğullarına gönderilen bütün peygamberler törenciliğe karşıydılar. “Saçınızı başınızı

yolup elbiselerinizi paralamayın, kalplerinizi yarın.” “Ben kurban değil merhamet istiyorum” “Bayramlarınızdan nefret ediyor, tiksiniyorum; ayin için toplanmanızdan hiç zevk almıyorum” Peygamberlerin yazdıkları ilâhî ilham olarak görülmekle beraber Kudüs’deki Tapınak onlardan sonra yüzyıllarca bir törenler, ayinler ve kanlı kurbanlar dininin merkezi olmayı sürdürdü. (Kişinin kendi kanını, hayvanların veya başka insanların kanını dökmesi isteklere cevap verilmesini ve olağanüstü güçler gönderilmesini sağlamak için gayp veya ruhlar dünyasını zorlamanın çok etkili bir yoludur. Bu gerçekse, ki antropolojik ve antik kanıtlardan öyle olduğu görülür, bu hayvanları kurban etmekten, katı bedensel eziyetlerden ve hatta, düşünce de bir eylem türü olduğundan, Hristiyan çevrelerinde çok yaygın olan dökülmüş kanı şeytanî bir hazla muhayyel bir seyirden kaçınmak için bir başka ikna edici sebep teşkil eder.) Yahudilerin peygamberlerine rağmen yaptıklarını Hristiyanlar da Hz. İsa’ya rağmen yapmışlardır. İncillerin Mesih’i ayinlerin dağıtıcısı ve törenlerin icracısı değil bir vaiz, tebliğcidir; boş tekrarlar aleyhinde konuşur; şahsî ibadetin, tapınmanın önemi üzerinde durur; kurbanlardan hiç, Tapınak’tan da fazla hoşlanmaz. Fakat bu tarihsel Hristiyanlığın neredeyse tamamen beşerî yolunda gitmesine engel olmadı. Benzer bir gelişme de Budizm’de oldu. Pali metinlerindeki Buda’ya göre tören ruhu aydınlanmadan ve kurtuluştan uzak tutan ayak bağlarından biriydi. Ancak kurduğu din merasimleri, boş tekrarları ve kutsal ayinleri tam anlamıyla kullandı.

Tarihsel dinlerde gözlemlenen gelişmelerin iki temel sebebi olduğu gözükmektedir. Birincisi, çoğu insan maneviyat veya kurtuluşu değil kendilerine hissî doyumlar, dualarına cevaplar, olağanüstü güçler ve ölüm sonrası cennet türünden kısmî bir kurtuluş veren bir din istemektedir. İkincisi, maneviyat ve kurtuluşu arzulayan azınlık içindeki bazıları kendilerince bu hedeflere ulaştıran en etkili yolların törenler, “boş tekrarlar” ve ayinler olduğuna inanmaktadır. Bütün varlıkların ezelî ve ebedî Kaynağını en güçlü olarak bu fiillere katılarak ve bu sözleri söyleyerek hatırlamaktadırlar; sembollere dalarak sembolize edilene en kolay biçimde ulaşırlar. Her şey, olay veya düşünce yaratık ve Yaratıcı, Tanrının az ya da çok uzak tecellisi ve sözgelimi zahir olmayan Uluhiyetin bir ışığı arasında bir keşişim noktasıdır; bu nedenle herşey, olay veya düşünce ruhun zamandan sonsuzluğa geçebileceği bir kapı yeri yapılabilir. Törensel veya ayinsel dinin kurtuluşa sevkedebilmesi bu yüzdendir. Fakat insanoğlu gücü

ve kendini yüceltmeyi de sever; her kutsal merasim, söz kalıpları ve dinî ayinler gücün büyüleyici ruhlar âleminden cismanî benlikler âlemine akabileceği birer kanaldır. Törensel veya ayinsel dinin kurtuluştan uzaklaştırabilmesi de bu yüzdendir.

Herhangi bir örgütlü ayincilik sisteminde saklı bir başka zarar da bu sistemin bir ruhban sınıfına kötüye kullanmaları çok tabiî olan bir güç vermesidir. Kurtuluşun temelde ve yalnızca belli ayinler yoluyla elde edilebileceği ve bu ayinlerin de etkili olarak sadece profesyonel bir ruhban sınıfınca yönetilebileceği işlenmiş bir toplumda bu profesyonel ruhban sınıfı muazzam bir buyurucu güce sahip olacaktır.

Böyle bir güce sahiplik onu bireysel tatmin ve kurumsal yüceltme için kullanma yönünde bir arzuyu doğurur. Eğer yeterince sık tekrarlanırsa böyle bir iğvaya aziz olmayan her insanın kapılması neredeyse kaçınılmazdır. Hz. İsa'nın havarilerine iğvaya sürüklenmemeleri için dua etmelerini öğretmesi de bundandır. Bu insanlar arasındaki ekonomik, siyasî ve sosyal ilişkileri belli bir birey veya grup için açgözlülük, kibir, zalimlik ve iktidar hırsına yönelik iğvaları en aza indirgeyecek şekilde düzenleyecek bir toplumsal reform ilkesidir. İnsanları oldukları gibi kabul edersek toplumların kötülükten kurtulması ancak bu tür iğvaların sayısını ve yoğunluğunu azaltmakla mümkün olur. Ayinlerin büyük ölçüde baskın olduğu bir dini kabul eden bir toplumda ruhban sınıfının maruz olduğu türden iğvalar o derece dayanılmazdır ki bunlara ancak azizlerin karşı koyması beklenebilir. Papazların bu tür iğvalara kapıldığı zaman neler olduğunu Roma Katolik Kilisesesinin tarihi iyi göstermektedir. Katolik Hristiyanlık Ezelî Hikmetin bir yorumunu ders verdiği için büyük velilerin birbirini izlemesini sağlamıştı. Fakat Ezelî Hikmet aşırı ayincilik ve geçici şeylerle putperestane meşguliyetle ihmal edildiğinden hiyerarşisindeki daha az kutsal üyeler muazzam ve oldukça gereksiz iğvalara maruz kaldılar ve bunlara gerektiği şekilde kapılarak zulme, kilise memuriyetlerini satmaya, güç politikasına, gizli diplomasiye, yüksek miktarlarda parasal kaynak sağlamaya ve despotlarla işbirliğine giriştiler.

Rab inayetiyle beni sevgili Oğlu'nun inancına soktuğundan, hayatın normal akışında bile sevgili Rabbimin ve Kurtarıcımın parçalanmış vücudu ve akan kanını hatırlamadan ve bununla ilgili içten bir duyguya kapılmadan ekmek kırıp şarap içip içmediğim hakkında çok şüpheliyim.

—Stephen Grellet

Törencilik ve ayinciliğin örgütlü dinî tapınmanın merkezi hâline getirildiklerinde, hiçbir surette mahzurları yok sayılmaz. Bir insanın günlük hayatının kendisi tarafından bir tür devamlı merasim hâline döndürülmesi, çevresindeki dünyada mevcut her nesnenin dünyanın ezelî Kaynağının bir sembolü olarak görülmesi ve bütün işlerinin ayin kabilinden yapılması tamamıyla arzu edilen şeylerdir. Manevî hayatın Upanişadlardan Sokratlara, Buda'dan Aziz Bernard'a kadar bütün mürşitleri kendini bilme olmadan Tanrıyı bilmenin mümkün olmadığı, zihnin devamlı bir surette insanın kendi üzerinde yoğunlaşması olmadan tam bir kurtuluşun sözkonusu olamayacağı üzerinde muvafıktırlar. Nesneleri semboller, insanları Kutsal Ruh'un mabetleri, fiileri de ayinler olarak görmeyi öğrenmiş kimse kendine devamlı kim olduğunu, evrenle ve onun ilâhî Kaynağıyla ilişkili olarak nerede bulunduğunu, hemcinslerine karşı nasıl davranması ve nihaî hedefine ulaşmak için ne yapması gerektiğini öğrenmiş bir kimsedir.

Mr. Kenneth Saunders Dördüncü İncil, Gita ve Lotus Sutra'yla ilgili değerli eserinde "Logos'un bu ikameti dolayısıyla" der "herşeyin bir gerçekliği vardır. Onlar Vedanta'nın hayret verici sözü gibi görüntüler değil ayinlerdir." Logos'un nesnelerde, canlarda ve bilinçli zihinlerde, onların da Logos'ta bulunduğu Dördüncü İncil'in yazarından çok Vedantistler tarafından çok daha coşkun biçimde öğretiliyordu; aynı görüş pek tabiî ki Taoizm'in ilahiyatında da temel teşkil eder. Fakat bütün herşey gerçekte ilâhî bir tecellî ve görünmeyen Uluhiyetin ışığı arasındaki kesişme noktasında mevcutsa da, bu herkesin her zaman bunun böyle olduğunu bildiği anlamına gelmez.

Buna mukabil, insanoğullarının büyük çoğunluğu kendi benliklerinin ve çevrelerindeki nesnelerin Logos'tan bağımsız olarak kendi başlarına varlıkları olduğuna inanırlar. Bu inanç onları kendilerini duyguları, arzuları ve şahsî kanaatleriyle özdeşleştirmeye sevkeder, buna karşılık kendilerini bu gerçek olmayanla özdeşleştirme de onları ilâhî nüfuzdan ve kurtuluş imkânından uzaklaştırır. Çoğumuz için nesneler çoğu zaman sembol, eylemler de ayinsel değillerdir. Kendimize onların böyle olduğunu bilinçli ve iradî olarak öğretmeliyiz.

Dünya, eylemlerin Tanrıya ibadet sıfatıyla yapıldığı zaman hariç, kendi faaliyeti içine hapsolmuştur. Bu nedenle her fiilinizi (sanki yajna'ymış, ilâhî Logos özünde sunulduğu uluhiyetle özdeş kurbanmış gibi) ayinsel olarak yapmalı ve sonuçlara bağlanmaktan uzak olmalısınız.

—*Bhagavad–Gita*

Bunlara çok benzer öğretileri insanların ve hatta nesnelerin Kutsal Ruh'un mabetleri olarak görülmesi ve yapılan ve başa gelen herşeyin sürekli biçimde Tanrıya sunulması gerektiğini va'zeden Hristiyan yazarlarda da görmek mümkündür.

Bu bilinçli ayinselleştirme sürecinin sadece aslî yapısının kötü olmayan fillere uygulanabileceğini ilave etmek neredeyse gereksizdir. Ne yazık ki Gita bağımsız bir orjinal eser olarak değil epik bir şiir hâlinde teolojik bir ara söz olarak basıldı; çoğu destanlar gibi Mahabharata da büyük oranda savaşçıların sömürüleriyle ilgilendiği için Gita dünyevî hiçbir şeye bağlanmadan ve sadece Tanrının rızası için hareket etme tavsiyesini temelde savaşla ilişkili olarak verir. Şimdilerde savaş diğer şeylerin yanında öfke ve nefretin, gururun, vahşet ve korkunun geniş çaplı yayılımıyla birlikte bulunur ve bunlar tarafından izlenir. Fakat şu da sorulabilir: (Eşyanın Tabiatı olduğu gibi kalmak şartıyla) psikolojik mahsulleri bu tutkular gibi Tanrıyı gizleyen fiilleri ayinselleştirmek mümkün müdür? Pali metinlerindeki Buda bu soruya hiç şüphesiz olumsuz cevap verecektir. Tao Teh King'deki Lao Tzu da. Sinoptik İncillerdeki Mesih'ten de evet cevabı almanız mümkündür. (Edebî bir tesadüf sonucu Mahabharata'nın da Krişna'sı olan) Gita'nın Krişnası ise olumlu cevap verecektir. Fakat bu olumlu cevabın sınırlandırıcı koşullarla kuşatıldığı hatırlanmalıdır. Kayıtsız kıyım sadece savaşın kendileri için bir görev ve meslek olduğu, kast itibarıyle savaşçı olan kimselere salık verilir. Fakat Kshatriya'nın görevi veya *dharması* olan Brahman için *adharmadır* ve yasaktır, tüccar ve işçi sınıflarının kast görevinin ve normal mesleğinin herhangi bir parçası da değildir. Kastların herhangi bir şekilde karıştırılması, birisinin başka birisinin mesleğini ve sorumluluklarını alması Hindulara göre her zaman ahlakî bir kötülük ve toplumsal istikrar için bir tehdittir. Dolayısıyla, vatandaşlarına evrenin mahiyetini, insanın nihaî hedefini ve kurtuluş yolunu gösterebilmek için kendilerini gaypten haber verme yeteneğiyle donatmaları

Brahmanların işidir. Askerler veya yöneticiler, tefeciler veya üreticiler ve işçiler Brahmanların işlevlerini gaspettiği ve evrenle alakalı çok çeşitli bozuk anlayışlarına göre bir hayat felsefesi biçimlendirdikleri zaman toplum kargaşaya atılır. Aynı şekilde, buyurucu olmayan bir ruhanî otoriteye sahip Brahman da Kshatriya'nın zorlayıcı gücünü ele geçirdiği veya Kshatriya'nın yönetim işi bankacılar veya simsarlar tarafından gaspedildiği yahut son olarak savaşçı kastın savaşma dharması zorla askere alma yoluyla Brahman, Vaisya ve Sudra ve benzerlerine dayatıldığı zaman da kargaşa hakim olur. Avrupa'nın geç Orta Çağ ve Rönesans tarihi büyük oranda, mürşit olmaları gerekenlerin ruhanî otoritelerini para ve siyasî iktidar için terkettikleri zaman ortaya çıkan toplumsal kargaşalar tarihidir. Çağdaş tarihte siyasî patronlar, iş adamları veya sınıf bilincine ulaşmış işçilerin Brahmanların bir hayat felsefesi biçimlendirme işlevini ele aldığı; tefeciler politika vaz'ettiği ve savaş ve barış kararlarını tartıştığı; savaşçı kastın görevi pisiko–fiziksel yapı ve meslek gözetilmeksizin herkese dayatıldığı zaman meydana gelenlerin korkunç kaydıdır.

25
Ruhî Egzersizler

AYİNLERİN HEPSİ TOPLU İBADETE AİTTİR. Bunlar bir cemaatın üyelerine Eşya'nın gerçek Tabiatını, birbirleriyle, evren ve Tanrıyla olan ilişkilerini hatırlatan araçlardır. Ayinler toplu ibadete özgü olduğu gibi, ruhî egzersizler de şahsî, özel ibadete aittir. Bunlar münzevî kişi tarafından özel odasına girdiği, kapıları kapayıp gizlice Babasına dua ettiği zaman kullanılan araçlardır. İlahi söylemekten, İsveç usulü egzersizlere, mantıktan iç yakımlı makinelere kadar bütün araçlar gibi ruhî egzersizler de ya iyi ya da kötü biçimde kullanılabilir.

Ruhî egzersizleri yapanlardan bazıları manevî/ruhî hayatta ilerleme kaydederlerken, aynı egzersizleri yapan başkaları hiçbir ilerleme kaydedemezler. Bunların kullanımının aydınlanmayı ya sağladığı ya da onu güvence altına aldığına inanmak sırf putperestlik ve hurafedir. Bunları tamamen ihmal etmek, nihaî hedefimize ulaşma açısından yardımcı olup olamayacaklarını veya ne şekilde yardımcı olacaklarını tespiti reddetmek ise inatçılıktan ve dikbaşlı bir cehalet taraftarlığından başka birşey değildir.

St. François de Sales şöyle söylerdi: "Konuşulanlardan anlaşıldığına göre her tarafta bir tekamül var ama bunu gerçekten başaranlar çok azdır. Herkesin tekamülle ilgili bir anlayışı var. Kimisi bunun elbiselerini parçalamasında, kimisi oruçta, bir üçüncüsü sadaka vermekte, veya vaftiz ve aşai rabbanî ayinlerine katılmakta, murakabede, özel bir Tanrı vergisi olan tefekkürde veya olağanüstü melekelerde veya inayetlerde yattığını düşünür. Fakat bana göre bu düşüncelerin hepsi hatalıdır; zira bu düşünce sahipleri araç veya sonuçları hedef ve sebeplerle karıştırmaktadırlar."

"Bence tek kemâl kişinin Tanrıyı canı gönülden, komşusunu da kendi gibi sevmesidir. Tanrı (ve insan) sevgisi bizi Tanrıyla ve insanlarla birleştiren tek erdemdir. Böyle bir birleşme nihaî hedefimiz ve amacımızdır, gerisi hayaldan başka bir şey değildir."

—*Jean Pierre Camus*

Aziz François de Sales'in kendisi Tanrı sevgisi ve kişinin komşularını sevmesinin bir vasıtası olarak ruhî egzersizlerin kullanılmasını salık vermiş ve bu gibi egzersizlerin aziz tutulmaya layık olduğunu belirtmiştir. Fakat bu zihinsel ibadet biçimlerinin ve saatlerinin aşırı hâl almasına asla izin verilmemesi gerektiği şeklindeki uyarıyı da yapmıştır. Kişinin ruhî egzersizleri yapmak uğruna Tanrı (ve insan) sevgisine ve itaata yapılan

çağrıyı önemsememesi dolaysız olmayan ve nihaî hedeften derecelerce uzak vasıtalar için hedefi ve dolaysız araçları önemsememek olacaktır.

Ruhî egzersizlerin temel amacı aklı ve duyguları ruhun, ilâhî Gerçeklikle olan ilişkisi içerisinde pasif olduğu gelişmiş ibadet biçimlerine ve ikinci olarak da kendini Işığa açma ve kendini bilme ve bunun neticesi olarak ortaya çıkan kendinden nefret vasıtasıyla karakteri değiştirme olan züht uygulamalarının özel bir sınıfını oluşturur.

Zihinsel duanın sistemleştirilmesi Doğuda tam olarak bilinmeyen oldukça erken bir tarihte gerçekleştirildi. (Az ya da çok gelişmiş bedenî egzersizler, özellikle nefes alıp verme egzersizleriyle birlikte veya bundan sonra yapılan) ruhî egzersizlerin hem Hindistan'da hem de Çin'de İsa'nın doğumundan birkaç yüzyıl önce de kullanıldığı bilinmektedir. Batıda ise Thebaid keşişleri günün büyük bir kısmını tefekküre veya Tanrının birleştirici bilgisine ulaştıran bir araç olarak murakabeye ayırıyorlardı; Hristiyanlık tarihinin hemen her döneminde az ya da çok metodlu zihinsel dua toplu veya özel ibadetin sesli duasına ilave olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte zihinsel duanın gelişmiş ruhî egzersizler hâlinde sistematikleştirilmesi Kilise içerisindeki reformcuların bu yeni maneviyat biçimini gittikçe yozlaşan manastır hayatını canlandırma ve ruhanî sınıfa mensup olmayan ve Büyük Ayrılık tarafından sersemletilmiş ve ruhban sınıfının yozlaşmasıyla muazzam derecede şaşırmış halkın dinî hayatını pekiştirme çabası içerisinde popülerleştirdiği orta çağın sonlarına kadar gerçekleştirilmedi. Sistematikleştirme çalışması içerisindeki bu ilkler arasında en etkilileri ve nüfuzluları Müşterek Hayat (tarikatı) üyeleriyle yakın ilişki içerisinde bulunan Windesheim azizleriydi. Onaltıncı yüzyılın sonları ve onyedinci yüzyılın başlarında ruhî egzersizlerin neredeyse moda olduğu söylenebilir. İlk Cizvitler Aziz İgnatius Loyola'nın aklî ve muhayyile egzersizlerine dayanarak sistematik olarak eğitilen insanların ne gibi olağanüstü karakter değişiklikleri ve irade ve Tanrıya bağlılık yoğunluğu yaşayabildiklerini göstermişlerdi; nitekim Cizvit'lerin itibarı yükseldikçe ruhî egzersizlerinki de yükseliyordu. Karşı Reformasyonun ilk yüzyılı boyunca (çoğu Ignatius egzersizlerinin aksine mistik olan) birçok zihinsel dua sistemi oluşturuldu, yayıldı ve meraklı bir alıcı kitlesi buldu. Kuvaytist'lerin ihtilafından sonra mistisizm itibardan düştü ve mistisizmle birlikte ruhun tefekkür yolunda ilerlemesi için tasarlanmış olan bir zamanlar popüler sistemler de gözden düştü. Bu ilginç ve önemli konuyla ilgili daha

fazla bilgi almak için okuyucunun Pourrat’un *Christian Spirituality*, Bede Frost’un *The Art of Mental Prayer* Edward Leen’in *Progress Through Mental Prayer* ve Aelfrida Tillyard’ın *Spiritual Exercises* adlı eserlerine müracat etmesi gereklidir. Burada sadece çeşitli dinî geleneklerden birkaç karakteristik örnek verilecektir.

Kendini kaybetmeyi öğrendiğin zaman Maşuğu’na ulaşacağını bil. Bundan başka öğrenilecek sır yoktur, ben de bundan başkasını bilmiyorum.

—*Heratlı Ensarî*

Daha önce gördüğümüz gibi altıyüz sene sonra Aziz François Sales de genç Camus’a ve Tanrının birleştirici bilgisine ulaşabilmek için kolay ve yanılmaz bir yol söyler umuduyla kendisine gelen başkalarına hemen aynı şeyi söylüyordu. Maşuk’ta kendini kaybetmek ve bundan başka bir sır da yok. Bununla birlikte Sûfîler de Hristiyan taydaşları gibi ruhî egzersizleri yeterince kullandılar; tabiî ki bunu yaparken onları başlıbaşına hedef ve hatta Tanrıyla birliğin dolaysız araçları olarak değil Tanrıyla birliğin dolaysız araçlarına, yani benliğin unutulduğu ve sevgi dolu bir tefekküre, araç olarak görmüşlerdir.

Oniki sene boyunca benliğimin demirciliğini yaptım. Onu çile ocağına attım ve mücahede ateşinde yaktım; onu ayıplama örsünün üzerine koydum ve onu bir ayna hâline getirinceye kadar tekdir çekiciyle dövdüm. Sonra bir sene tefekküre daldım. Belimde bir gurur, kibir, kendini beğenmişlik ve amellerime güven ve onları beğenme kuşağı gördüm. Bu kuşak kopana kadar beş sene daha mücadele ettim ve tekrar İslâm’ı ikrar ettim. Baktım ve gördüm ki bütün mahlukat ölü. Onların üzerine dört tekbir getirdim ve cenaze merasimlerinden döndüm, mahlukatın tecavüzü olmadan, sadece Tanrının yardımıyla Tanrıya ulaştım.

—*Beyazıd Bistamî*

Ruhî egzersizlerin en basiti ve en çok kullanılanı ilâhî isimlerin veya Tanrının varlığını ve nefsin Ona bağlılığını gösteren bir ifadenin tekrarıdır.

Dolayısıyla, bu ameli (tefekkür) irade ettiğin ve inayetle Tanrı tarafından çağrıldığını hissettiğin zaman alçak gönüllü bir aşk heyecanıyla kalbini Tanrıya ver. Seni yapan, satın alan ve lütufkarâne bir biçimde katına

çağıran Tanrıyı irade et ve zihninde O'ndan başka düşünce barındırma. Ancak istemediğin sürece bunlar olmaz; zira Kendinden başka hiçbir sebebi olmayan Tanrıya yönelme niyeti bile tamamıyla yeterlidir...

Eğer bu niyeti üzerinde daha iyi hakimiyetin olsun diye tek bir kelimede sarılmış istersen kendine tek heceli bir kelime seç; zira bu iki heceliden daha iyidir; kelime ne kadar kısaysa nefsin ameliyle o kadar uyumludur. Böyle bir kelime de God (Tanrı) veya Love (aşk, sevgi) olabilir. İstediğini seç; hangisini beğenirsen beğen. Sonra bu kelimeyi kalbine raptet, tâ ki oradan ne olursa olsun ayrılmasın.

Bu kelime savaşta ve barışta senin kalkanın ve mızrağın olacaktır. Bu kelimeyle başının üzerindeki bu bulutu ve karanlığı dağıtacaksın. Bu kelimeyle unutma bulutu altındaki bütün düşünce çeşitlerini yokedeceksin. O kadar ki eğer zihnine sahip olacağın birşeyi isteme yönünde bir düşünce hücum ederse bu tek kelimeden (Tanrı veya aşk, sevgi) başka sözlerle cevap verme. Eğer sana bu kelimeyi tam anlamıyla yorumlamayı teklif ederse ona o kelimeye tam ve eksiksiz olarak sahip olacağını söyle. Eğer bu hedefe sıkı sıkıya yapışırsan bu düşüncenin fırsat kollamayacağından emin ol.

—*The Cloud of Unknowing*

Cloud'un yazarı bir başka bölümde nihaî hedefimizi sembolize eden kelimenin arasıra bu hedefle ilişkili mevcut durumumuza işaret eden bir kelimeyle değiştirilmesi gerektiğini öne sürer. Bu egzersizde tekrar edilecek kelimeler *Sın* (günah) ve *God* (Tanrı) dır.

Bu kelimeleri bırakmak veya merakla yorumlamak, bunların niteliklerini düşünmek bağlılığını, zühtünü arttırmaz. Bunun böyle olmaması gerektiğine inanıyorum. Bu kelimelere bütünüyle yapışın; *günah*'la kendinizden başka bir şey olmadığını bildiğiniz bir yumruyu kastedin... Bu köhne hayatta daima yaşadığınız anlar nedeniyle kendinizi sanki varlığınızın cevheriyle birleşmiş ve yapışmış bu pis kokulu yumru içerisinde hissetmelisiniz, böylece dönüşümlü olarak bu iki kelimeyi —Günah ve Tanrı— kastedersiniz. Şu genel anlayışı da unutmayın; eğer Tanrıya sahipseniz günahtan mahrum olmalısınız; günahtan uzaksanız Tanrıya sahip olmalısınız.

—*The Cloud of Unknowing*

Şeyh elimi tuttu ve beni zaviyeye götürdü. Revağın altında oturdum; Şeyh bir kitap aldı ve okumaya başladı. Ben de öğrenciler gibi meraklanmaktan kendimi alamadım; okuduğu kitap neydi?

Şeyh düşüncemi sezmiş olmalı ki şöyle dedi: “Ebu Said, yüzyirmidört bin peygamberin hepsi tek bir kelimeyi öğretmek, va’zetmek için gönderildi. İnsanlara “Allah” demeyi ve O’na bağlanmayı emrettiler. Bu kelime sadece kulaklarıyla işitenlerin diğer kulağından çıktı gitti; onu ruhlarıyla işitenler onu ruhlarına nakşettiler ve kalplerine ve ruhlarına işleyinceye kadar tekrar ettiler; neticede bütün varlıkları bu kelime hâline geldi. Kelime’nin telaffuzundan bağımsız kılındılar; harflerin sesinden kurtarıldılar. Bu kelimenin manevî/ruhî mânâsını anladıktan sonra kendi yokluklarının bilincinde olmayacak derecede ona daldılar.

—*Ebu Said*

Mezmur’dan kısa bir beyit al, sana bütün düşmanlarına karşı kalkan ve siper olacaktır.

—*Cassian, Abbot Isaac’tan alıntı*

Hindistan’da ilâhî ismin veya (kısa bir bağlılık veya inanç ifadesi olan) *mantram*’ın tekrarına *japam* adı verilir; bu Hinduizm ve Budizm’in bütün mezhepleri arasında gözde bir ruhî egzersizdir. En kısa *mantram* —kendinde Vedanta felsefesinin bütününü toplayan sözlü bir sembol olan— OM’dur. Hindular buna ve benzeri diğer *mantramlara* büyüsel bir güç atfederler. Bunların tekrarı ayinsel bir fiildir ve inayetin *ex opere operato* gelmesini sağlar. Budistler, Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar da kutsal kelimelere ve ifadelere benzer bir tesir atfederler. Ve tabiî ki, geleneksel dinî merasimlerin birbirini takip eden kuşakların inancı ve bağlılığıyla zihinsel nesnelliğe yansıtılmış varlıkların gerçek huzurunu sağlama gücüne sahipmiş gibi görünmesine benzer şekilde, kutsal kelime ve tabirler de, o anda onları telaffuz eden bireye ait olanlardan başka ve daha büyük, etkili güçleri nakil kanalları olabilir. Bu arada, bu *Tanrı* veya *Aşk* kelimesinin sürekli tekrarı uygun şartlarda irade, düşünce ve duygunun kendini unutmuş tek hedefliliğine —ki bu olmadan Tanrının birleştirici bilgisine ulaşmak imkânsızdır— sebep olarak bilinçaltına muazzam bir

etkide bulunabilir. Dahası, eğer kelime nazarî analizle sadece “devamlı, ara verilmeden ve vazgeçilmeden” tekrar edilirse, kelimenin işaret ettiği Gerçeklik kendini bütünsel bir sezgi hâlinde göstermekle neticelenecektir. Bu gerçekleştiği zaman (Sûfîlerin deyimiyle) “bu kelimenin harflerinin kapıları açılır” ve ruh Gerçekliğe ulaşır. Tabiî ki bu olabilir de olmayabilir de. Zira patentli bir manevî/ruhî ilaç, bağımsızlık ve Tanrıdan yoksunluktan acı çeken ruhlar için hoş ve yanılmaz bir devayı küll yoktur. Hayır, garantili hiçbir tedavî şekli yoktur; eğer yanlış kullanılırsa ruhî egzersizler yeni bir hastalığa sebep olabilir veya eskisini azdırabilir. Mesela, ilâhî ismin sadece ağızla tekrarı, analitik düşüncenin altında olan bir uyuşukluk türüyle neticelenir. Sezgisel görüş ise üzerindedir. Kutsal kelime, tekrarının netice verdiği bir tür tecrübî ön yargı doğurduğundan bu uyuşukluk veya bir başka anormal durum Gerçekliğin dolaysız idraki sanılır ve iradenin benlikten yüz çevirmeden sözde Tanrıya dönüşüyle beraber, putperestâne bir şekilde geliştirilir ve peşinden koşulur.

Nefsini yetersiz biçimde körleten ve yetersiz derecede kendini bilen *japam* uygulayıcısını kuşatan tehlikeler daha gelişmiş ruhî egzersizler yapan kimseleri de aynı veya değişik biçimlerde tehdit edebilir. Bir imge veya fikir üzerinde aşırı yoğunlaşma hem Doğu hem de Batıdaki birçok mürşitçe salık verildiği gibi, belli kişiler için belli durumlarda çok faydalı, belli durumlarda ise çok zararlı olabilir. Bu yoğunlaşma ruhta ilâhî Kelime’nin telaffuz edebileceği derecede bir zihin dinginliği; aklın, iradenin ve duygunun suskunluğuyla neticelendiği zaman yararlıdır. Üzerinde yoğunlaşılan imge nesnel Gerçeklik zannedilip, buna putperestâne tapılacak derecede vehmî bir gerçek hâlini aldığında ise zararlıdır; bu zihnî yoğunlaşma olayı kendilerini tecrübe eden kişinin özel inayetler ve ilâhî ilhamlar alma sıfatıyla gurura kapıldığı alışılmadık ruhî–bedenî sonuçlar doğurduğunda da zararlıdır. Bu alışılmadık ruhî–bedenî olaylar arasında en yaygın olanları geleceği görme, bilme, telepati ve diğer gizil güçlerle garip bir olgu olan vücut sıcaklığının aşırı artması bulunur. Zihinsel yoğunlaşma egzersizi yapan çoğu kişi bu sıcaklığı arasıra hisseder. En iyi bilenenleri Aziz Philip Neri ve Azize Sienalı Catherine olan birçok Hristiyan azizi bunu sürekli biçimde hissediyordu. Doğuda ise bu yoğun zihinsel yoğunlaşmanın neticesi olarak ortaya çıkan sıcaklığı düzenlemek, kontrol etmek ve soğuk havalarda zahidin sıcaklığını korumak gibi yararlı işlere kanalize etmek için çeşitli teknikler geliştirildi. Hadisenin iyi anlaşılmadığı

Batıda ise çoğu sözde zahitler bu sıcaklığı hissetmişler ve onu ilâhî bir teveccüh ve hatta birlik tecrübesi saymışlar, nefislerini iyice körletememeleri ve yeterince alçak gönüllü olamamaları nedeniyle de putperestliğe ve Tanrı'yı gizleyen manevî/ruhî bir kibre, gurura düşmüşlerdir.

Büyük Mahayana metinlerinden alınan aşağıdaki parça Hinayanacı mürşitlerin öğütlediği —sembolik nesneler üzerinde zihinsel yoğunlaşma, (nefsi dünyevî şeylere bağlanmaktan menetmek amacıyla) fanîliği ve çürümeyi, geliştirilmesi gereken farklı erdemleri ve Budizmin temel doktrinlerini düşünme gibi— ruhî egzersizlerin kapsamlı bir eleştirisini içerir. (Bu egzersizlerin çoğu, tamamı tercüme edilmiş ve *Pali Text Society* tarafından yayınlanmış olan *The Path of Purity* adlı kitapta ayrıntılı olarak tanımlanır. Mahayanacıların egzersizleri ise Dwight Goddord'ın tercüme ettiği *Surangama Sutra*'da ve Dr. Evans Wentz'in yayına hazırladığı *Tibetan Yoga* ile ilgili ciltte tanımlanır.)

> Yogin egzersizinde (hayalî olarak) güneşin veya ayın suretini yahut lotusa benzeyen birşeyi, veyahut öte dünyayı veyahut ta gökyüzü, ateş ve benzeri gibi çeşitli şekiller görür. Bütün bu görüntüler onu filozofların yoluna sevkeder; onlar onu sravakalık hâline, Pratyekabudalar alanına atar. Bunların hepsi bir kenara konulduğunda ve bir imgesizlik hâli sözkonusu olduğunda Zât'la ahenk içinde bir durum ortaya çıkacak ve bütün Budalar beraberce ülkelerinden gelecekler ve ışıldayan elleriyle bu hayır sahibinin başına dokunacaklardır.
>
> —*Lankavatara Sutra*

Başka bir deyişle (isterse lotus gibi kutsal bir sembol olsun) herhangi bir imge üzerinde veya cehennem tasavvurundan arzu edilir bir erdemin veya bunun ilâhî sıfatlardan birinin derecesine yükseltilmesi tasavvuruna kadar sıralanan herhangi bir fikirde aşırı yoğunlaşma her zaman, kişinin kendi zihninin ürettiği birşey üzerinde yoğunlaşmasıdır. Kimi zaman nefsini körletmiş ve kendini bilen kişilerde zihinsel yoğunlaşma sanatının gerçek tefekkürün mümkün hâle geldiği bir açıklık ve uyanık pasiflik hâline geçtiği görülür. Fakat bazen yoğunlaşmanın kişinin kendi zihninin ürünü üzerinde olduğu gerçeği bir tür hatalı veya noksan tefekkürle neticelenir. Zât veya bütün varlıkların ilâhî Kaynağı kendini, kendilerinde ne iradenin,

muhayyilenin, duygunun ne de aklın ben merkezciliği (ve hatta ikinci şahsiyete ait bir bencilik) olmadığı kişilere gösterir.

> O zaman, dışa bakışın kesinlikle kabul edilmemesi gerektiği için içe bakışın da reddedilmesi gerektiğini söylerim; fakat kişi her zaman ilâhî Öz'ün boşluğunda ve nesnelerin hiçliğinde yaşamalıdır; kendini onlardan (ilâhî Öz'den ve mahlukatın hiçliğinden) kopmuş bulan kişi içe bakışla değil fenâ vasıtasıyla onlara dönmelidir.
>
> —*Canfield'li Benet*

İçe bakış Lankavatara Sutra'da Yogin'in en kötü ihtimalle putperestliğe, en iyi ihtimalle ise içteki zirvelerde Tanrının kısmî bilgisine ulaştıran fakat hem dışta hem de içteki dolulukla tam bir bilgiye götürmeyen yolu olarak kınanan süreçtir. Rahip Benet'in pasif ve aktif olmak üzere iki türünü belirttiği Fenâ ise Mahayanacılara göre "tefekkürdeki imgesizlik hâli", aktif hayatta ise zaman içerisinde sonsuzluğun algılandığı, samsaranın nirvanayla bir olduğunun bilindiği küllî kayıtsızlık hâlidir.

> İşte böylece ayakta kalmayı ve düşmemeyi, maksadına doğru ilerlemeyi arzu ediyorsan seninle Tanrı arasındaki cehalet bulutunu tutkulu bir aşk hamlesiyle sonsuza dek dağıt. Tanrıdan başka birşeyi düşünmekten yüz çevir. Ondan başka hiçbirşeye yönelme. Zira günahın kaynağını sadece bu kurutur... Ya dahası? Eğer günahlarından ve İsa'nın ıstırabından dolayı hiç ağlamadınsa, cennet lezzetlerini bu kadar düşünmedinse bunun sana ne faydası olur? Şüphesiz sana çok fayda, iyilik , yardım ve inayet kazandıracaktır. Fakat bu kör aşk ateşiyle karşılaştırıldığında bunsuz yaptığı veya yapabileceği çok azdır. Bu kendi başına diğerleri olmaksızın Meryem'in en iyi kısmıdır. Bunların onsuz çok az veya hiç faydası yoktur. O sadece günahın kaynağını ve kökünü kurutmakla kalmaz birçok erdemi de beraberinde getirir. Zira o gerçekten kavranırsa bütün erdemler onun için incelikle ve tam olarak kavranacak, senin niyetinin müdahalesi olmaksızın hissedilecek ve algılanacaktır. Bir insanın onsuz birçok erdemi varsa bunlar çarpık niyetlerle karışacaktır, zira bunlar nihaî maksat için yetersizdir. Erdem doğrudan doğruya Tanrının kendisine yöneltilmiş muntazam ve ölçülü bir sevgidir.
>
> —*The Cloud of Unknowing*

Eğer zihinsel yoğunlaşma egzersizleri, ilâhî ismin tekrarları veya Tanrının sıfatlarını düşünme veyahut bir azizin veya Avatar'ın hayatındaki muhayyel sahneler üzerinde yoğunlaşma, bunları benliklerini unutmak, açıklık ve (Augustine Baker'in deyimiyle) ruhun Uluhiyet'le birliğini sağlayan "saf uluhiyet sevgisi"ne ulaşmak amacıyla kullananlara yardımcı olursa o zaman bu egzersizler tamamıyla iyidir ve arzu edilir. Eğer başka neticeler doğurursa o zaman, ağaç meyveleriyle bilinir.

The Rule of Perfection'ın yazarı ve Mme Acarie ve Kardinal Bérulle nin manevî mürşidi İngiliz Fransisken Rahibi Canfieldli Benet bir risalesinde imge üzerindeki zihinsel yoğunlaşmanın, sayesinde imgesiz tefekküre, "gözü kapalı görmeye" ve "saf uluhiyet sevgisine" iletilebileceği bir metoda işaret eder. Zihinsel dua oturumu (İsa'nın ıstırap sahnesi üzerinde) yoğunlaşmayla başlamalıdır; sonra zihin sanki bu kutsal beşeriyet tasavvurunu bırakıp ondan beşeriyetin tecessüm ettiği suretsiz ve sıfatsız Uluhiyete geçmelidir. Buna çarpıcı bir biçimde benzeyen bir egzersiz de (olağanüstü derinlik ve güzellikte bir eser olan ve günümüzde Dr. Evans Wentz'in değerli takdimiyle tercümesi elimizde bulunan) *Bardo Thódol* veya Tibetan *Book of the Dead*'de tanımlanır.

> Himayeci hangi ilah olursa olsun çoğu zaman —bir sihirbazın ürettiği şekil gibi gerçekte varolmamakla birlikte varmış gibi — şekil üzerinde düşün....... Sonra hâmin olan ilahın tasavvurunu ondan görünürde hiçbir şey kalmayıncaya kadar uç noktalardan uzaklaştır; kendini Açıklık ve Boşluk hâline sok ve bu hâlde biraz kal. Sonra tekrar himayeci ilahı düşün; sonra da Berrak Işığı; bunu nöbetleşe yap. Sonra uç noktalardan başlayarak kendi aklının kaybolmasını sağla.
>
> —*Tibetan Book of the Dead*

Meselenin özeti mahiyetiyle Eckhart'ın bir cümlesini zikredebiliriz. "Tanrıyı sabit bir form altında arayan kişi onun içinde saklı Tanrıyı görmeyerek sadece forma yapışır kalır." Burada anahtar sözcük "sabit"tir. Tanrıyı geçici olarak, başından beri Gerçekliğin sadece bir sembolü olarak kabul edilen bir formun ve er ya da geç işaret ettiği şey için vazgeçilen bir sembolün altında aramaya izin verilebilir. O'nu — Gerçekliğin esas şekli olarak görüldüğü için —muayyen bir form altında aramak kişinin kendisini hayale ve bir tür putperestliğe kaptırması demektir.

Zihinsel duanın bir şekline sarılma yolundaki temel engeller Eşyanın Tabiatı hakkında (hiçbir zaman bu ücretsiz zorunlu eğitim çağında olduğundan daha kötü olmamış bir) bilgisizlik ve bencilliğe, tutkularla ve teknik olarak "hoş vakit" olarak bilinen şeyle ilişkili olumlu ve olumsuz duygulara saplanıp kalmadır. Uygulamaya sarılındığı zaman ise zihinsel duanın hedefine doğru ilerleme yolundaki temel engeller zihinsel meşguliyetlerdir.

Muhtemelen en dindar olanlar da dahil bütün insanlar bir dereceye kadar zihnî meşguliyetlerle muhataptır. Fakat zihinsel dua aralarında dağınık, kendini bilmez ve bencil bir hayat süren kişinin tek bir amaca yönelik bir hayat yaşayan, kim olduğunu ve evrenle ve onun ilâhî Kaynağıyla olan ilişkisini bilen birinden daha çok ve kötü zihnî dağınıklıkları olacağı açıktır. En faydalı ruhî egzersizlerin bazı çeşitli zihinsel dağınıklıklardan benliği terketme, zihnî dinginlik ve Tanrıyla ilişkili olarak pasiflik yolundaki engelleri ilerleme vasıtalarına dönüştürme derecesinde yararlanır.

Fakat bu egzersizlere bir giriş şeklinde ilk olarak zihinsel dua sanatı üstatlarının hepsinin, öğrencilerine kendini bilme dönemlerinde zihinde ortaya çıkan meşguliyetlere karşı yüzeysel iradenin tahripkar güçlerini kullanmamalarını öğütlemekte hem fikir oldukları belirtilmelidir. Bunun Sebebi Canfieldli Benet tarafından *The Rule of Perfection* adlı eserde açıkça belirtilmiştir. "İnsan ne kadar çok faaliyette bulunursa benliği o kadar çok gelişir. Bu durumda ise Tanrı onun içinde daha az yer bulur." Benliğin gelişmesi kişinin ilâhî Gerçekliği kavramasını zayıflatır. Yüzeysel iradenin zihinsel meşguliyetlere aşırı tepkisi otomatik olarak bağımsız, kişisel benliği geliştirir ve dolayısıyla bireyin Tanrı bilgisine ve sevgisine ulaşma şanslarını azaltır. Tanrıyı gizleyen gündüz rüyalarımızı zorla yoketmeye çalışma sürecinde sadece fıtrî bilgisizliğimizin karanlığını koyulaştırırız. Bu nedenle, zihnî dağınıklıklarla boğuşmaktan vazgeçerek ya onların etkisini ortadan kaldırma ya da bir şekilde onlardan faydalanma yolları bulmayız. Mesela Gerçeklikle ilişki içerisinde belli bir uyanık pasiflik derecesine ulaşmışsak ve tam bu noktada zihni başka tarafa çeken şeyler devreye giriyorsa bizimle "merak konumuz arasında duran bu kötü niyetli ve tutkulu budalaya önem vermemeliyiz. Bu zihnî meşguliyetler şimdi bilincin ön planında görünürler; onların varlığına dikkat eder ve sonra hafifçe ve yumuşakça iradeyi sıkmadan dikkatimizi geri planda bir an için gördüğümüz veya sezdiğimiz veyahut da (geçmiş tecrübeyle veya bir inanç

gereği) bildiğimiz Gerçeklik üzerinde odaklandırırız. Dikkatin odak noktasının bu gayretsiz değişimi çoğu zaman zihnî meşguliyetlerin bu saplantı hâlindeki varlıklarını kaybetmelerine ve en azından bir süre yokolmasına sebep olur.

> Eğer kalp başka taraflara yöneliyorsa ve şaşırmışsa onu Efendisi'nin huzuruna yumuşakça çek getir. Bütün gün hiçbir şey yapmasan bile kalbini Rabbimizin huzuruna geri getirmekle, her zaman tekrar uzaklaşsa bile, zamanını çok iyi değerlenmiş olur.
>
> —*Aziz François de Sales*

Bu örnekte zihnî dağınıklıkların etkisini ortadan kaldırma sabır ve sebat konusunda değerli bir ders oluşturur. Kalbinizdeki maymundan faydalanmanın bir başka ve daha dolaysız metodu *The Cloud of Unknowing'*de tanımlanır.

> Bu zihnî dağınıklıkları hiçbir şekilde ortadan kaldıramayacağını düşünüyorsan, o zaman savaşta yenilmiş bir korkak gibi onların altına sin ve onlarla çarpışmanın aptallıktan başka birşey olmadığını düşün, böylece kendini düşmanlarının elleriyle Tanrıya teslim edersin..... Bana göre bu yol gerçekten kavranırsa ortaya kendini olduğun gibi, acınacak ve pis, hiçlikten çok daha kötü bir şey olarak bilmen ve hissetmen çıkar; biliş ve hissediş alçak gönüllülüktür. Bu alçak gönüllülükle Tanrı senin düşmanlarından öcünü almak için bütün kudretiyle tenezzül eder ve seni kucaklayarak cansız gözlerinin yaşını siler. Bu aynen bir babanın, vahşi domuzun ve çılgına dönmüş ayıların hücumu altındaki çocuğunu ölüm tehlikesinden kurtarmasına benzer.
>
> —*The Cloud of Unknowing*

Son olarak, Hindistan'da çok kullanılan ve zihnî dağınıklıkları ortaya çıkar çıkmaz tarafsızca denetlemek ve onları belli düşünceler, duygular ve eylemlerin hatırasıyla mizaç ve karakterde, fıtrî ve sonradan kazanılmış alışkanlıklardaki kökenlerine indirgemekten ibaret bir egzersiz vardır. Bu usûl kişinin varlığının ilâhî Kaynağından kopuş sebeplerini ortaya koyar. Manevî cehaletinin sebebinin benliğin eylemsiz inatçılığı, itaatsizliği ve açık isyanı olduğunun farkına varır ve özellikle bu örtücü benliğin en katı

ve yoğun pıhtılar hâlinde katılaştığı noktaları keşfeder. Sonra kendini Işık yolundaki bu engellerden kurtarmak için gerekli kararı vererek onları düşünmeyi sessizce bir kenara bırakır ve kendini boş, arınmış ve sessiz bir halde pasif olarak ötede ve içeride yatan şeye maruz bırakır.

Assisi'li Aziz Francis "*noverim me*, noverim me" sözünü tekrarlayıp dururdu. Kendinden nefrete ve alçakgönüllüğe sevkeden kendini bilme Tanrı sevgisinin ve bilgisinin şartıdır. Zihnî dalgınlıklardan faydalanan ruhî egzersizler kendini bilme olgusunu güçlendirme meziyetine sahiptirler. Tanrıya yaklaşan her nefis kim ve ne olduğunu bilmelidir. Kişinin sözgelimi ahlakî durumunun üzerinde olan zihnî veya sesli bir dua şeklini uygulamak yalan söylemeden tavrıyla aldatmaktır. Böyle bir aldatıcı tavrın sonuçları ise Tanrı hakkında yanlış anlayışlar, kişisel ve gerçekçi olmayan fantazilere putperestane tapınma ve (kendini bilmenin alçak gönüllülüğü olmadığı için) manevî gururdur.

Diğerleri gibi bu metodun da faydaları kadar tehlikeleri de olduğunu ilave etmek neredeyse gereksizdir. Bunu kullanan kişiler için hedefi pespaye kişisel araçlarda unutma —"kızgın maymunun," önünde şimdi büyük lezzet olarak hatırladığı bütün fantastik oyunları oynadığı saf Uluhiyeti hariç tutarak otobiyografyadaki temize çıkarıcı veya pişmanlık dolu bir denemeye dalma— gibi sabit bir ayartılma tehlikesi mevcuttur.

Şimdi günlük hayattaki ruhî egzersizler olarak adlandırılabilecek şeye geliyoruz. Buradaki problem oldukça basittir: Kişinin kendisini çalışma ve ıstırahat saatlarında, evrende işe veya zevke dalmış birinin gördüklerinden çok daha fazla şey olduğu hakkında nasıl uyanık tutacağı. Bu problemin tek bir çözümü yoktur. Kimi iş ve eğlence türleri kutsal ismin veya tabirin devamlı tekrarına, ilâhî Gerçeklik hakkında aralıksız düşünmeye ve daha da güzeli kesintisiz bir zihin dinginliğine ve uyanık pasifliğine izin verecek kadar basit ve zahmetsizdir. ("Tanrının huzuru uygulaması" zihinsel dua veya ruhî egzersizlerle tamamen ilgisiz olan çevrelerde bir tür ün kazanan) Kardeş Lawrence'ın günlük işi gibi uğraşların hemen hepsi bu basit ve zahmetsiz türdendir. Fakat bu devamlı kendini bilme hâline izin vermeyecek kadar zor işler de vardır. Bu nedenle, Eckhart'ın tabiriyle, "cemaat hâlinde ayin yaparken kendini, hatırlamak için aşırı zorlayan bir papaz hata yapmaya maruzdur." En iyi yol zihni tamamen yoğunlaştırmak fakat onu söylerken de oldukça açık biçimde söylemektir. Bu öğüt bütünsel bir dikkat gerektiren bütün işler için gereklidir. Fakat böyle tam bir dikkat

nadiren gerekli olur ve ara vermeden uzun süre zor devam ettirebilir. Her zaman dinlenme molaları verilir. Bu molaların gündüz rüyalarıyla mı yoksa daha iyi birşeyle mi doldurulacağı hususunda herkes serbesttir.

Zihninde sadece ve sadece Tanrı olan, herşeyde O'nu gören kişi bütün işlerine ve her yere Tanrıyı götürür ve onun işlerini sadece Tanrı yapar. Bu kişi Tanrıdan başka hiçkimseyi istemez; Tanrıdan başka hiçbir şey ona güzel gelmez. Çokluk Tanrıyı dağıtamadığı gibi hiçbirşey bu adamı dağıtamaz veya onu çokluğa atamaz.

—*Eckhart*

Kendimizi iradî olarak dağıtıcı etkiler yoluna sokmalıyız demek istemiyorum. Tanrı korusun! Bu Tanrıyı ayartmak ve tehlikeyi aramak olur. Fakat herhangi bir şekilde geçici olarak gelen zihnî dağınıklıklara gerekli tedbirler ve dikkatli bir biçimde gözetilen dua ve okuma saatleriyle karşılık verilirse bunlar iyiliğe dönecektir. Size yalnızlığı özleten şeyler çoğu zaman alçak gönüllüğünüz ve mahviyetiniz için en nihaî inzivadan daha fazladır... Kimi zaman uyarıcı bir dua kitabı, coşkun bir murakabe, çarpıcı bir konuşma beğenilerinizi okşayabilir ve kendinizi mükemmelliğe doğru çok ilerlemiş olarak tasavvur ederek kendinden memnun ve kendini beğenmiş kılabilir; sizi gerçek olmayan anlayışlarla doldurarak kibrinizi arttırır ve dinî ibadetlerinizden iradenizin aksine olanlar daha az hoşgörülü olmanıza sebep olur. Size şu basit kurala yapışmanızı öneririm: Dağıtıcı hiçbir şey istemeyin fakat sizin istediğiniz olmadan Tanrı'dan gelene de sessizce boyun eğin, bu ister dağıtma isterse kesinti olsun farketmez. Komşularımızın ve kendimizin çok çeşitli kusurları neticesi ortaya çıkan şeylere alçakgönüllü ve cesur bir biçimde katlandığımız sürece Tanrının günlük sıkıntılarımızda yanımızda olduğunu unutarak O'nu belki de oldukça ulaşılmaz cisimlerde aramak büyük bir aldatmacadır.

—*Fénelon*

Hayatının sürekli bir yokolma hâlinde olduğunu düşün; her saat başı çaldığında "Tanrım senin ezelî ve ebedî varlığına tapıyorum; varlığımın her an yokolması gerektiğinden memnunum, zira bu sayede her an senin sonsuzluğuna sığınmam mümkün oluyor" diyerek zihnini Tanrıya yönelt.

—*J. J. Olier*

Tek başına veya başka bir yerde yürüyorken Tanrının genel iradesine bir bak; bununla O gökte, yerde ve yer altında merhamet ve adaletinin eserlerini irade eder; bu egemen, çok kutsal, adil ve güzel iradeyi onayla, öv ve sonra da sev. Sonra Tanrının özel iradesine bak; bununla O kendininkini sever ve onlarda teselli ve sıkıntı yoluyla çeşitli şekillerde işler. Sonra tesellilerin fakat özellikle de iyilerin çektiği sıkıntıların çeşitlerini düşünerek bir süre durakla; sonra büyük bir tevazuyla bu iradeyi de onayla, öv ve sev. Kendindeki, günah dışında başına gelen ve gelebilecek olan iyilik ve kötülükteki iradeyi düşün; sonra bu hakim iradeyi aziz tutacağını, buna saygı duyup tapacağını beyan edip Tanrının arzusuna boyun eğerek O'na içlerinde benim de bulunduğum sana ait olan şeyleri vererek bütün bunları onayla, öv ve sev. Bu iradenin bizim ve mutluluğumuz için herşeyi yapacağına güven duy. Bu egzersizi bu şekilde iki veya üç kere yaptığında onu kısaltabilir, değiştirebilir ve en iyi biçimde düzenleyebilirsin, zira bu kalbine çoğu zaman bir özlem olarak sokulur.

—*Aziz François de Sales*

Işıktayken tökezleme tehlikesi yoktur, zira herşey ışıkta keşfedilir. Dışarıda yürürken o da seninle birlikte kucağındadır, “bak şurada bak burada” demene gerek yoktur; yatağında yatarken sana öğretmenlik yapmak, dışarıda gezen avare zihnini, yüce düşünce ve tasavvurlarını yargılamak için vardır ve onları emir altına alır. Zira düşüncelerini izlerken çabucak kaybolursun. Bu ışıkta bulunurken sana günahlarının heyetini, çürümelerin ve bulunduğun kötü durumu gösterecektir. Sana herşeyi gösteren bu ışıkta kal, ne sağa ne de sola git.

—*George Fox*

Aşağıdaki alıntı ise Ashvaghosha'nın esasen Sanskritçe yazılmış olmakla beraber orjinali kaybolmuş bir eser olan T*he Awakening of Faith*'in Çince metninin Waitao ve Goddard tarafından yapılan çevirisindendir. Ashvaghosha risalesinin bir kısmını “Budist terminolojisinde ifade edilişiyle Zât'ın birleştirici bilgisine ulaştırıcı “uygun vasıtalara” ayırır. Bu vasıtalar listesi bütün şuur sahibi varlıklara karşı sevgi ve merhameti, kendini hiçlemeyi veya nefsi körletmeyi, Mutlak Buda–doğasının tecessümlerine kişisel bağlılık ve zihni müstakillik ve bağımsız benliğe duyduğu çılgın arzudan kurtarma ve böylece onun kendi özünün evrensel

Akıl Özü'yle özdeşliğini kavramasını sağlamak için tasarlanmış ruhî egzersizleri kapsar. Bu çeşitli "uygun vasıtalardan" sadece son ikisini — Dinginlik ve İrfan Yolunu— zikredeceğim.

Dinginlik Yolu. Bu disiplinin iki amacı vardır: Endişe verici bütün düşünceleri (ki ayırt edici bütün düşünceler rahatsızlık verir) durdurmak, zihni tefekkür ve idrak amacına yöneltmek amacıyla vakti işgal edici bütün ruh hâletlerini ve duyguları susturmak. İkincisi, zihin ayırtedici, çözümleyici değil daha aklî bir biçimde (akıl ve mantık arasındaki skolastik ayrımı karşılaştırın) "teemmül" veya tefekkürde bulunmak için bütün nazarî düşünmeyi durdurarak, kişinin düşünceleri ve tecrübelerinin anlamını ve önemini kavrayarak dinginliğe ulaştırmak. Bu ikili "durdurma ve kavrama" uygulamasıyla zaten uyandırılmış olan inanç geliştirilecek ve bu uygulamanın iki yönü zamanla birbiriyle karışacaktır: Zihin tamamen dingin fakat kavramada çok aktif olacaktır. Geçmişte kişinin ayırt etme melekesine (çözümsel düşünme) tabiî olarak güveni vardı, fakat bu artık kökünden sökülüp atılacak ve sona erdirilecektir.

Çözümsel düşünmeyi bırakma uygulaması yapacaklar sessiz bir yere çekilmeli ve orada dimdik oturarak zihni dinginleştirmeye ve yoğunlaştırmaya çalışmalıdırlar. Kişi başta nefes alıp verişini düşünebilirken bu uygulamaya çok uzun süre devam etmek akıllıca değildir. Zihnin muayyen suretlere, manzaralara veya (Hinayanacıların ruhî terbiyelerinin bir evresinde üzerinde yoğunlaştığı nesneler olan) toprak, su, ateş ve esir gibi temel unsurlar hakkında duyulardan kaynaklanan anlayışlara veya zihnin algılarına, tespitlerine, ayrımlarına, ruh hâleti veya duygulara dayanmasına izin vermemek gerekir. Bütün tasavvur çeşitleri ortaya çıkar çıkmaz yok edilmelidir; kontrol ve yok etmeyle ilgili kavramlar bile atılmalıdır. Kişinin zihni nesneleri yansıtan fakat onları yargılamayan veya alıkoymayan bir ayna gibi olmalıdır. Düşüncelerin kendi başlarına önemi yoktur bırakın açıkça görünsünler. Duyulardan ve alt zihinden kaynaklanan düşünceler dikkat çekmediği sürece kendi biçimlerini almayacaklardır; eğer önemsenmezlerse ne görünürler ne de kaybolurlar. Aynı şey zihin dışındaki şartlar için de geçerlidir; bunların kişinin dikkatini çekmesine ve dolayısıyla egzersizine manî olmasına izin verilmemelidir. Zihin tamamen boş olamaz, duyulardan ve alt zihinden kaynaklanan düşünceler atıldığı ve önemsenmediği zaman yerleri doğru

düşünüşle doldurulmalıdır. O zaman şu soru akla gelir: Doğru düşünüş nedir? Cevap ise şudur: Doğru düşünüş zihnin kendisini, kendi saf ayrımlaşmamış Özünü kavramasıdır. Zihin kendi saf Özünde yoğunlaştığı zaman benlikle, kavrama fiilindeki benlikle ve ne de bir olgu olarak kavramayla ilgili uzun süreli anlayışlar olmamalıdır...

İrfan Yolu. Bu disiplinin amacı kişiye önceki disiplinlerin sonucu olarak elde ettiği görüş kuvvetini uygulama alışkanlığı kazandırmaktır. Kişi ayağa kalkarken, ayakta dururken, yürürken, bir şey yaparken, dururken zihnini devamlı o işte ve onu yapmakta yoğunlaştırması işle olan ilişkisini, işin niteliği veya değerini düşünmemesi gereklidir. Şu şekilde düşünmelidir: “Yürüyorum, şunu yapıyorum, bu ikisi bir şeydir, bu tartışılabilir, meziyet kazanıyorum, bunun ne kadar harika olduğunu kavrayan benim” değil “yürüme, durma, kavrama” vardır. Oradan başıboş düşünceler, coşkunluk veya başarısızlık yahut mutsuzluk hisleri doğar. Bütün bunların yerine zihni işin kendisi üzerinde yoğunlaştırmalı ve bunun zihin dinginliğine, kavramaya, görüş kuvvetine ve irfana ulaştıran uygun bir araç olduğunu görmelidir; kişi bu uygulamayı inançla, gönül rızasıyla ve hoşnutlukla takip etmelidir. Uzun bir uygulamadan sonra eski alışkanlıkların kayıtları zayıflayıp çözülecek ve yerine güven, tatmin hissi, uyanıklık ve dinginlik geçecektir.

Bu İrfan Yolu neye ulaşmak için tasarlanmıştır? Kişinin Aydınlanma yolunda ilerlemesini engelleyen üç hâl vardır. Birincisi; duyulardan, dış şartlardan ve ayırt edici zihinden kaynaklanan cezbedici şeyler; ikincisi, zihnin iç şartları, düşünceleri, arzuları ve ruh hâleti vardır. Önceki (ahlakî ve nefsi körletici) egzersizler bunları yok etmek için tasarlanmıştır. Üçüncü tür engeller arasında ise kişinin insiyakî ve temel (dolayısıyla da gizli ve sürekli) güdüleri acıya, şehvete, korkuya ve öfkeye, çılgınca aşık olmaya, gurur ve bencilliğe neden olan yaşama ve zevk alma, kişiliği koruma ve aziz tutma, çoğalma arzusu bulunur. İrfan Yolu’ndaki egzersizler ve temel ve içgüdüsel engelleri yok etmek için tasarlanmıştır. Bu sayede zihin gittikce berraklaşır, aydınlanır ve dinginleşir. Görüş kuvveti güçlenir, inanç derinleşir, genişler ve nihayet Aklın Saf Özü’nün Samadhi’sine katılırlar. Kişi İrfan Yolunda yürüdükçe rahat ve perişanlık düşüncelerine daha az kapılır; inanç daha kesin, daha nüfuz edici, faydalı ve zevkli hâle gelir; yok olma korkusu da kaybolur. Fakat kemalin kolayca ve çabucak elde

edilebileceğini zannetmeyin; birçok kere yeniden doğmak gerekebilir; birçok evren yılı geçmek zorunda olabilir. Şüpheler, inançsızlık, iftiralar, kötü davranışlar, karma engelleri, inanç zayıflığı, kibir, tembellik ve zihnî endişe ve hatta bunların gölgeleri durdukça Budaların Samadhisi'nin ışığına veya birlik Bilgisine ulaşan kişi bütün Budalarla birlikte, şuur sahibi bütün varlıkların Budalığın Dharmakaya'sıyla mutlak birliğini kavrayacaktır. Saf Dharmakaya'da ne ikilik ne de ayrımlaşma gölgesi vardır. Şuur sahibi bütün varlıklar eğer kavrayabiliyorlarsa zaten Nirvana'dadırlar. Aklın saf Özü en Yüce Samadhi, Anuttara–samyak–sambodhi, Prajna Paramita, En Kusursuz İrfandır.

—*Ashvaghosha*

26

Sebat ve devamlılık

Ruhî egzersiz ve dua seyrine ara veren bir kuşun elinden kaçmasına izin veren adama benzer; onu yeniden yakalaması neredeyse imkânsızdır.

—*Aziz John*

Si volumus non redire, currendum est (Geriye doğru gitmek istemiyorsak koşmalıyız.)

—*Pelagius*

Eğer "bu kadar yeter, kemâle erdim" derseniz herşeyi yitirmiş olursunuz. Zira kemâlin işlevi kişinin kusurunu bilmesini sağlamasıdır.

—*Aziz Augustine*

BUDİSTLERİN DE BU MEÂLDE SÖZLERİ VARDIR. Onlara göre bir arhat arhat olduğunu düşünüyorsa bu onun arhat olmadığının kanıtıdır.

Size kimsenin büyük bir çaba olmaksızın (Tanrının ruhta kavranan) bu doğuşunu tecrübe edemeyeceğini söylüyorum. Hiç kimse zihnini nesnelerden tamamen soyutlamadan bu doğuşa ulaşamaz.

—*Eckhart*

Eğer bana sert bir ceza verilmiş olsaydı, buna gönül rızasıyla katlanmaktansa kendimi toplamakla duaya hazırlanmaktan başka hiçbir şey

tanımıyorum. Hiç şüphesiz Şeytanın bana yönelttiği şiddetli saldırı o kadar dayanılmaz, kötü alışkanlıklarım o kadar güçlüydü ki kendimi duaya veremedim; kiliseye girdiğimde hissettiğim hüzün o kadar büyüktü ki kendimi içeriye atmak için bütün cesaretimi toplamam gerekti. Bana cesaretimin az olmadığını söylerler ve Tanrının bana bir kadınınkinden daha çok cesaret verdiği bilinir; fakat onu kötü kullandım. Sonunda Rabbimiz imdadıma yetişti ve kendimi zorladığım zaman bazen dua etme arzum olduğundakinden daha büyük bir huzur ve tat buldum.

—*Azize Teresa*

Sevgili babamız (Aziz François de Sales) manevî oğullarından birine şöyle dedi: “Herkese karşı sabırlı ol, ama önce kendine karşı şunu demek istiyorum; kusurların cesaretini asla kırmasın, aksine sana cesaret aşılasın. Hergün yeni bir başlangıç yapmandan memnunum; manevî hayata ulaşmanın tek yolu sürekli bir biçimde tekrar başlamak ve hiçbir zaman yeterince yaptığını düşünmemektir. Kendi kusurlarımıza katlanamıyorsak komşularımızınkini nasıl çekebiliriz? Hatalarınca kemirilen insan onları düzeltemez; verimli bir ıslah sakin, huzurlu bir zihinden çıkar.”

—*Jean Pierre Camus*

Kendilerini iç duaya veren fakat kimi zaman zihinde büyük kapalılıklara ve sevgi açısından büyük duyarsızlıklara sahip olarak kendilerini ona karşı büyük bir isteksizlik içinde bulan insan nadirdir; o kadar ki eğer kusurlu insanlar iyi eğitilmez ve hazırlanmazlarsa ikinci dereceden bu çelişkilerin uzun süre devam etmesi durumunda tehlikeye, ümitsizliğe düşecekler ve belki de düzenli duayı bırakacaklardır; zira onlar ne düşünürlerse düşünsünler veya ne yaparlarsa yapsınlar bunun bir zaman kaybı olduğunu ve hiçbir değerinin olmadığını düşündüklerinden kendilerini toplamalarının boşuna olduğunu bu şekilde de zamanlarını bir başka şekilde doldurmalarının daha yararlı olacağını düşünme eğilimindedirler.
Evet, Yüce Tanrı tarafından kuraklık duasından başka bir yola sevkedilmeyen kimi insanlar vardır. Bunlar kendine gelmeden hoşnut olmazlar; buna karşılık sürekli acı ve çelişkiden razıdırlar. Özel bir inayet ve ruha derinden işlemiş cesaretle herşeye rağmen vazgeçmeyerek bütün zorlukları aşıp ruhî ilerlemelerini sağlayacak iç egzersizlerini sürdürürler.

—Augustine Baker

27
Tefekkür, Eylem ve Toplumsal Fayda

EZELÎ HİKMETİN BÜTÜN TARİHSEL FORMULASYONLARINA BAKTIĞIMIZDA insan hayatının hedefinin tefekkür veya Tanrının dolaysız ve sezgisel kavranışı olduğuna, bir toplumun üyelerini tefekkür hâline sokması derecesinde iyi olduğuna ve bir toplumun refahı için en azından küçük bir mütefekkir azınlığın varlığının gerekli olduğuna işaret edildiğini görürüz. Zamanımızın popüler felsefesinde ise insan hayatının amacının eylem olduğunu ve (nazarî düşüncenin daha ilkel biçimlerindeki) tefekkürün bu hedefe ulaştıracak araç olduğu, bir toplumun üyelerinin eylemlerinin (ahlakî ve kültürel ilerlemeyle nedensel bir bağı olduğu varsayılan) teknoloji ve

organizasyondaki ilerlemeye katkıda bulunduğu derecede iyi olduğu ve işi tefekkür olanların varlığının tamamen faydasız ve hatta bunları hoşgören bir toplum için zararlı olduğu söylenir. Modern Weltanschauung hakkında daha fazla konuşmak gereksizdir; gazete ve dergilerin reklam sayfalarında açıkça veya zımnen zaten ileri sürülmektedir. Aşağıdaki alıntılar Ezelî Hikmetin daha eski, daha gerçek, daha az bilinen tezlerini göstermek için seçilmiştir.

Amel zihnin arıtılması içindir. Gerçekliğin kavranması için değil. Hakikatın kavranması en azından on milyon amelle değil sezgiyle gerçekleştirilir.

—*Shankara*

Şimdi, herşeyin nihaî hedefi bu şeyin yaratıcısı veya ilk muharrikinin irade ettiği şekildedir; yaratıcı ve hareket ettirici de bir akıldır. Sonuç olarak, evrenin nihaî hedefi aklın sağlığı olmalıdır; bu hakikattır. Bu nedenle hakikat bütün evrenin nihaî hedefi, bunun mülahazası da aklın temel uğraşı olmalıdır. İşte bunun için ete bürünmüş ilâhî Akıl dünyaya bu hakikatı bildirmek için geldiğini açıklar........ Aristo Ezelî Hikmeti herhangi bir hakikatın değil herşeyin varlığının ilk ilkesine gönderme yapan hakikatın kaynağı olarak tanımlar; eşyanın tabiatı varlıkta olduğu gibi hakikatte de aynı olduğu için onun hakikatı bütün hakikatlerin ilkesidir.

—*Aziz Thomas Aquinas*

Birşey tefekkür hayatına iki şekilde ait olabilir, özde ve bir istidat olarak.... Ahlakî faziletler bir istidat olarak tefekkür hayatına aittirler. Zira tefekkür hayatının temelde ibaret olduğu tefekkür fiili hem tutkuların şiddeti hem de dış etkenlerce engellenir. Ahlakî erdemler tutkulara gem vurur ve dış işgallerin rahatsızlığını yatıştırır. Bu nedenle ahlakî erdemler bir istidat olarak tefekkür hayatına aittir.

—*Aziz Thomas Aquinas*

Bu (rahmet) eserleri aktif olmamakla beraber çok yardımcı olurlar ve işin daha başında olan bir insanı sonradan tefekküre ulaşmaya sevkederler.

—*Walter Hilton*

Vedanta'da ve en yenileri hariç Hristiyanlığın bütün formlarında olduğu gibi Budizm'de de doğru eylem zihni tefekküre hazırlayan bir araçtır. Sekiz katlı Yol'un ilk yedi kolu Zât'ın birleştirici bilgisine aktif, ahlakî bir hazırlıktır. Sadece bütün diğer erdemlerin de içinde bulunduğu Dört Erdemli ameli —nefrete sevgiyle mukabele, feragat, "kutsal kayıtsızlık" veya tutkusuzluk, dharma'ya veya eşyanın Tabiatına boyun eğme— devamlı işleyenler samsara ve nirvananın bir olduğunu, ruhun ve diğer bütün varlıkların hayat verici ilkesinin İdrak Edilebilir Işık veya Buda döl yatağı olduğunu kavramayı ümit edebilirler.

Bu noktada akla oldukça doğal bir soru gelir: Tefekkür denilen bu en yüksek dua biçimine kimler çağrılır? Tabiî ki herkes, zira herkes bileni bilinenle yani ezelî Kaynak veya Uluhiyetle birleştiren bilgiden başka birşey olmayan kurtuluşa ulaşmaya çağrılır. Ezelî Hikmetin Doğulu yorumcuları muhtemelen bu dünyadaki herkesin buna çağrılacağını reddederler; onlara göre esas itibarıyle belli bir bireyin bütünsel bir kurtuluşa yahut manevî hayatın bütün mürşitlerinin mutabık olduğu gibi aydınlanmayı netice veren kozmik zeka testine girmek için çok uygun maddî şartlara dönüşün olabileceği bir tür "cennette" bireysel bekâ gibi kısmî bir kurtuluştan başkasına ulaşması mümkün değildir. Ortodoks Hristiyanlıkta bireyin ruhunun birden fazla bedene girmesi veya ölüm sonrasındaki varlığı itibarıyle herhangi bir ilerlemede bulunması görüşü reddedilir. Eğer cehenneme giderse orada kalacaktır. Ârafa giderse saadet manzarasını görebilmesi için geçmişteki günahlarının cezasını çeker.

Cennete gittiğinde ise yeryüzündeki kısa hayatının kendisini layık kıldığı saadet manzarasını görür. Bu postulalar kabul edildiğinde şu sonuca ulaşılır. Eğer herkes tefekküre çağrılıyorsa buna fıtratın, yetiştirilme tarzının, hür iradenin ve inayetin kendilerine tahsis ettiği varlık hiyerarşisindeki özgül yerlerinden çağrılırlar. Seçkin bir çağdaş ilahiyatçı olan Rahip Garrigo Lagrange'ın deyişiyle "Bütün nefisler eğer sadece büyük günahlardan değil küçüklerinden de kaçınmakta dikkatliyseler ve her biri Kutsal Ruha karşı yumuşak başlılığı derecesinde mistik hayata çağrılırlar; eğer yeterince uzun yaşarlarsa çağrıldıkları kemâle ve mistik hayata yakın ve etkili bir istidat kazanacakları bir gün gelecektir." Mistik tefekkürünün kendini bilme ve Tanrıya bağlılık şeklindeki "batınî hayatın" düzenli ve normal gelişimi olduğu görüşü şu mülahazalarla haklı gösterilir. Birincisi, her iki hayatın ilkesi aynıdır. Batınî hayat kemâlini sadece mistik tefekkür hayatında bulur.

Üçüncüsü, sonsuz hayat olan hedefleri aynıdır; dahası sadece mistik tefekkür hayatı bu hedefe süratle ve bütünüyle ulaştırır.

Tefekkür hâlinde çok az kimse vardır, çünkü sadece çok az insan tam anlamıyla alçak gönüllüdür.

—*Mesih'in Taklidi*

Tanrı (mistik tefekkür gibi) böyle yüce bir mesleği sadece belli kimselere özgü kılmaz; aksine herkesin onu kucaklamasını ister. Fakat çok az kimsenin buna layık olduğunu görür. Kendilerini (çeşitli belalarla) imtihan ettiğinde tam bir sabır içerisinde boyun eğmek yerine mücadeleden kaçan ve nefsi körletmeye tahammülü reddeden birçok insan vardır.

—*Aziz John*

Herkesin tefekküre çağrıldığı şeklindeki bu ifade mizacın yaratılıştan gelen çeşitleri hakkında bildiklerimizle ve —amel, züht ve bilgi yolu şeklinde— en az üç kurtuluş yolu olduğu doktriniyle çatışır gözükmektedir. Fakat bu çatışma gerçek olmaktan çok zahirî bir çelişkidir. Eğer züht ve amel yolları kurtuluşa iletiyorsa bunun nedeni bilgi yoluna ulaştırmalarıdır. Zira mutlak kurtuluşa ancak bilgi yoluyla ulaşılır. Züht ve amel yollarından geçerek bilgi yoluna ulaşmayan bir ruh tam anlamıyla kurtuluşa ulaşmış sayılmaz, olsa olsa kısmî bir "cennet" kurtuluşuna erişir. Mizaç meselesine geldiğimizde belli bireylerin temel akidevî ve amelî vurguyu bir noktaya, diğerlerinin de başka bir yere yapma eğiliminde olduğunu görürüz. Doğuştan zahit, doğuştan abid, doğuştan mütefekkirler olabilmekle beraber mizaç açısından en uç noktada bulunanların bile fıtrî olarak meylettiklerinden başka yolları da kullanabildikleri doğrudur. Işığın rehberliğine gerekli şekilde boyun eğen doğuştan mütefekkir kalbini amelle arıtmayı, zihnini de tek hedefe yönelik bir sevgiyle yönlendirmeyi öğrenebilir; doğuştan zahit ve abid ise "sakin ol ve bil ki ben Tanrıyım" ı öğrenebilir. Hiç kimsenin kişisel meziyetlerinin kurbanı olmasına gerek yoktur. Şu veya bu türden meziyetler bize tek bir büyük hedefe ulaşabilmede kullanılmak üzere verilmiştir. Onları iyi veya kötü şekilde —daha kolay ve daha kötü yolda veya daha zor ve daha iyi yolda— kullanmayı tercih gücü elimizdedir.

Aktif hayata daha alışık olanlar kendilerini bu hayatı yaşarken tefekküre hazırlayabilirler, tefekkür hayatına alışık olanlar ise tefekküre daha istidatlı olabilmek için aktif hayatın eylemlerine sarılabilirler.

—*Aziz Thomas Aquinas*

İnancı sağlam anlayışı kıt olan biri genelde işe yaramaz insanlara güvenecek ve yanlış şeylere inanacaktır. Anlayışı güçlü inancı zayıf olan ise aldatıcılığa meyleder ve böyle bir insanı iyileştirmek ilacın sebep olduğu hastalığı tedavi kadar güçtür. Kendisinde hem inanç hem anlayış eşit şekilde bulunan kimse ise doğru şeye inanır.

Zihni toplamakta güçlü, enerjisi zayıf kimse tembelliğe atılır, zira yoğunlaşma bir dereceye kadar tembellik niteliği içerir. Enerjisi yüksek, zihnî yoğunlaşması zayıf olan kimseyi ise zihni dağıtıcı şeyler işgal edilir; zira enerji bir dereceye kadar zihnin dağılması niteliği taşır. Bu nedenle her ikisi de (enerji ve zihnî yoğunlaşma) eşit olmalıdır. Çünkü bu eşitlikten tefekkür ve istiğrak hâli doğar......

Düşüncelilik her yerde güçlü olmalıdır; zira bu zihni, inanç, enerji ve anlayışın bir dereceye kadar dikkati dağıtan şey niteliği taşıması dolayısıyla düşebileceği dağınıklıktan, dikkati toplamanın da tembellik niteliği taşıması nedeniyle düşebileceği tembellikten uzak tutar.

—*Budhaghasha*

Bu noktada Tanrının hiçbir surette tek tefekkür konusu olmadığını istidraren belirtmekte fayda var. Felsefe, estetik ve bilim alanında derin düşüncelere dalmış birçok kimse olmuştur ve hâla da vardır. Zihni en yüce olmayan üzerinde yoğunlaştırma bir tür putperestik olabilir. Darwin Hooker'a yazdığı bir mektupta "herhangi bir kişinin benim gibi belli bir konuya aşırı biçimde dalması lanetli bir hastalıktır" diyordu. Bu bir beladır zira böyle bir zihnî meşguliyet şu ya da bu şekilde zihnin bir tarafından başka her yeri köreltmektir. Darwin'in kendisi hayatının sonlarına doğru şiir, sanat veya dine karşı en küçük bir ilgi duyamadığını kaydeder. Bir insan meslekî açıdan, seçmiş olduğu uzmanlık alanıyla ilgili olarak tam anlamıyla olgunlaşmış olabilir. Manevî ve hatta bazan ahlakî açıdan, Tanrı ve komşularıyla olan ilişkisi açısından ise sadece bir dölüt hâlinde bulunabilir.

Tefekkür konusunun Tanrı olduğu durumlarda zihnin kullanılmayan istidatlarının körelmesi tehlikesi de vardır. Tibet münzevîleri ve Thebaidler hiç şüphesiz tek bir hedefe yönelmişlerdi; ama bu diğer herşeyi dışta bırakma ve körletme şeklinde bir tek hedeflilikti. Eğer "Kutsal Ruha karşı daha gerçek mânâda yumuşak başlı olsalardı" dışlama şeklindeki tek hedefliliğin —Tanrının bireysel ruhun içteki zirvelerinde olduğu kadar kozmik varlığın doluluğunda da idraki şeklindeki— içerme tek hedefliliğine bir hazırlık olduğunu anlayacaklardı. Taocu bilge gibi sonunda uysallaştırılmış ve ıslah edilmiş bireyselliklerinin sırtına binerek dünyaya geri dönecekler; "şarap ayyaşları ve kasaplarla" yeyip içecekler ve düşüp kalkacaklardı. Tam olarak aydınlanmış, kurtuluşa ermiş kimse için samsara ve nirvana, zaman ve sonsuzluk, hayal ve Gerçek temelde birdir. Bütün hayatı Tanrının nesnelerde, nefislerde, zihinlerde ve oluş dünyasının olaylarında uyanık ve tek hedefli olarak Uluhiyeti tefekkürden ibarettir. Burada ruhun kötürüm bırakılması, güç ve istidatlarından herhangi birinin körletilmesi söz konusu değildir. Aksine, bilincin yoğunlaştırılması ve aynı zamanda bir yayılımı ve şekil değiştirme vardır. Hiçbir aziz Tanrıyı tefekküre dalmanın "lanetli bir hastalık" olduğu şeklinde bir şikayette bulunmamıştır.

Kelime başlangıçta vardı; Meryem'in dinlediği O'nu seyredin. Kelime et ve kana büründü, Martha'nın hizmet ettiği O'nu seyredin.

—*Aziz Augustine*

Tanrı bizi tefekkür hâlinde Kendine çeker ve sonra tamamen O'nun olmalıyız; fakat sonra Tanrısal Ruh bize sevginin icrası ve iyi işler için nefes verir.

—*Ruysbroeck*

Aquinas eylemin züht hayatına eklenmesi gereken birşey olduğunu ve ondan ayrılmaması gerektiğini söyler. Bu tavsiyenin sebeplerinden birisi oldukça faydacıdır, "züht hayatından ayrılan eylem" Gerçeklikle ilişki sayesinde aydınlanmamış, onun tarafından esinlenmemiş ve yönlendirilmemiş bir eylemdir, sonuç olarak faydasız ve hatta zararlı olmak durumundadır. "Eski bilgeler" der Chuang Tzu "Tao'yu ilk önce kendileri için sonra da başkaları için elde ederlerdi." Kendi gözümüzdeki sopa ilâhî

Güneşi görmemizi ve onun ışığıyla amel etmemizi engellediği sürece başkalarının gözündeki saman çöpünü çıkarmaya uğraşmamalıyız. Aziz John doğrudan eylemi tefekkür vasıtasıyla iyi davranma istidadını kazanmaya tercih edenlerden sözederken “Bunlar neyi başarabilirler?” diye sorar ve cevap verir *Poco mas que nada, y a veces nada, y aun a vece dano* (“hiçten biraz daha fazlasını, bazan hiçbir şey, kimi zaman da zarardan başkasını değil.”) Gelir gider denk olmalıdır. Bu sadece ekonomik düzeyde değil fizyolojik, fikrî, ahlakî ve ruhî düzeyde de böyle olmak zorundadır. Vücudumuzu yiyecek biçimindeki yakıtla doldurmadan fiziksel enerji üretemeyiz. İçimizdeki değerli ve büyük insanların sözlerini okuyup onları içimize sindirmeden söylenmeye değer herhangi birşey söylemeyi ümit edemeyiz. Kendimizi Eşyanın ilâhî Tabiatına açmadan dosdoğru ve faydalı şekilde davranamayız. Zamanla kayıtlı olan şeylerden kurtulmak için sonsuzlukla ilgili şeyler içine dalmalıyız. Fakat sonsuzlukla ilgili şeyler zamanımızın en az bir kısmını onları sessizce beklemeye ayırmadan elde edilemez. Bu ahlakî giderin ruhî gelirle dengelendiği bir hayatın eylemin eylemsizlikle, konuşmanın da uyanık bir pasif sessizlikle izlendiği bir hayat olması gerektiği anlamına gelir. *Otium sanctum quaerit caritas veritatis; negotium justum suscipit necessitas caritatis*: “Hakikat aşkı kutsal eylemsizliği arar; aşkın gereği doğru ameldir.” İnsanların ve hayvanların vücutları gerginliğin her zaman rahatlamayla izlendiği mütekabil hareket içindeki motorlardır. Uyanık canlı bir kalp bile iki atış arasında dinlenir. Tabiatta insanın en büyük teknolojik buluşu olan sürekli dönen tekerleğe benzer hiçbirşey yoktur. (Modern fabrikalarda bedensel ve zihinsel hareketlerini mekanik açıdan yeknesak hıza uydurmaya zorlanan kimselerin sıkıntı, bezginlik ve hissizliklerinin nedeni de hiç şüphesiz bu gerçektir) Eckhart “kalbini sevgiden mahrum kılan birisi tefekkürle nereye varabilir” der. Bütün kalbi, ruhu ve zihniyle Tanrıyı ne kadar iyi sevebileceğini düşünmeye bile vakit ayırmadan büyük emirlerin ikincisine itaat edebileceğini düşünen iyi niyetli humanistler ve sadece güçlü Hristiyanlar bir daha doldurulmayacak bir kabı devamlı boşaltma şeklindeki imkânsız bir işe girişmiş insanlardır.

Sevgi Kızları ibadeti, duayı bedenin ruhu sevdiği gibi sevmelidir. Beden ruhsuz yaşayamayacağı gibi ruh da ibadetsiz yaşayamaz. Bir kız ibadet etmesi gerektiği gibi ibadet ettiği kadarıyla iyi bir şekilde davranacaktır.

Rabbin yollarında yürümeyecek koşacak ve Tanrı sevgisi derecesine yükselecektir.

—*Aziz Vincent de Paul*

Tek bir birey bile kendini Tanrıya ve O'nun güzelliğine verdiğinde aileler, şehirler, ülkeler ve uluslar büyük bir mutluluk tadarlar... Böyle kişiler sadece kendilerini kurtarmak, özgürleştirmekle kalmaz karşılaştıklarını da hür düşünceyle doldururlar.

—*Philo*

Mistikleri sadece ruhla ve onun istidatları ve noksanlarıyla ilgili bilgimizin mutlak kaynağı değil insan toplumlarını çürümekten kurtaran tuz olarak ta gören el–Gazalî de benzer görüşleri ifade eder.

"Bütün diğer dönemlerde olduğu gibi" diye yazar "filozoflar zamanında da bu ateşli mistiklerin kimisi bulunuyordu. Tanrı bu dünyayı onlardan yoksun bırakmaz zira onlar bu dünyanın direkleridir."

Benliklerini öldürerek sürekli ilhama istidat kesbeden ve böylece ıslah olunmamış mizaçları Ruh'un hassas dokunuşlarına karşı duyarsız olanlara ilâhî inayetin ulaştırıldığı kanallar hâline gelenler bunlardır.

*Scylla (mitoloji) İtalyan sahilinde ve "Charybolis" girdabı karşısında tehlikeli bir kaya.
*Charybdis: Sicilya sahiline yakın tehlikeli bir girdap.
*Bir şeyin mantıksızlığını ispat.
*Ammoniler ve Fenikelilerin insan kurban ettikleri mabud.
*Dünya görüşü
*Artist veya şair mizacını sevmeyen kimse
*Suaygırına benzer bir hayvan
**Tevrat'ta bahsi geçen büyük su canavarı.
*En yüksek notları alarak.
*bkz. meselâ, Prof. J. B. S. Haldane'in The Marxist Philosophy and the Sciences.
*Occultism: Gizli şeyler bilgisi.

Bibliyografya

GAZALÎ. Confessions, çev.: Claud Field, London, 1909.

HERATLI ENSARÎ. The Invocations of Sheikh Abdullah Ensari of Herat, çev.: Sardar Sir Jogendra Singh, London, 1939.

ATTAR, Selections, çev.: Margaret Smith, London, 1932.

AUGUSTINE, ST. Confessions, (müteaddit baskılar).

AUROBINDO, SRI. The Life Divine, 3. vols, Calcutta, 1939.

BAKER,AUGUSTUNE. Holy Wisdom, London, 1876.

BEAUSOBRE, JULIA DE. The Woman Who Could Not Die, London ve New York, 1938.

BERNARD OF CLAIRVAUX, ST. The Steps of Humility, Cambridge, Mass., 1940.
On the Love of God, New York, 1937.
Selected Letters, London, 1904. St. Bernard'ın düşüncesinin fevkalâde bir tasviri Prof. Etienne Gilson'un The Mystical Doctrine of Saint Bernard'ında (London ve New York, 1940) bulunabilir.

BERTOCCI, PETER A. The Emprical Argument for God in Late British Philosophy, Cambridge, Mass., 1938.

Bhagavad–Gita. Bu Hindu kutsal kitabının birçok çevirileri arasında, edebî açıdan en iyi olanı Swami Prabhavananda ve Christopher Isherwood'unkidir (Los Angeles, 1944). Shankara'nın yorumları hakkında değerli notlar bulunabilir, ayrıca Prof. Franklin Edgerton'un çevirisi (Cambridge, Mass., 1944) uzun ve eğitici bir giriş içermektedir.

BINYON, L. The Flight of the Dragon, London, 1911.

BOEHME, JAKOB. Bu önemli fakat oldukça mistik eser için birkaç faydalı giriş gereklidir. Teolojik ve ibadetle ilişkili yönlerden Danimarkalı Rahip H. L. Martenses'in Jacob Bohme isimli eseri (çev., London, 1885) tavsiye edilir; daha felsefî bir açıdan ise A. Koyre'nin mükemmel çalışması La Philosophie de Jacob Bohme (Paris 1929, henüz çevrilmemiştir) veya H. H. Brinton'un The Mystic Will (New York, 1930) adlı eserine bakılmalıdır.

BRAHMANANDA, SWAMI, Biyografisi ve öğretisi hakkındaki notlar Swami Prabhavananda'nın The Eternal Companion'unda (Los Angeles, 1944) bulunabilir.

CAMUS, JEAN PIERRE. The Spirit of St. François de Sales, London, n.d.

CAUSSADE, J. P. DE. Abondanment, New York, 1887.
Spritual Letters, 3. vols, London, 1937.

CHANTAL, ST. JEANNE FRANÇOIS. Selected Letters, London ve New York, 1918.

CHAPMAN, ABBOT JOHN. Spirual Letters, London, 1935.

CHUANG TZU. Chuang Tzu, Mystic, Moralist and Social Reformer, çev. Herbert Giles, Shanghai, 1936.

Musing of a Chinese Mystic, London, 1920.

Chinese Philosophy in Classical Times, çev. E. R. Hughes, London, 1943.

The Cloud of Unknowing, Augustine Baker'in şerhi ve Justice McCann'ın takdimiyle, London, 1924.

COOMARASWAMY, ANANDA K. Buddha and the Gospel of Buddhism, New York, 1916.

The Transfoormation of Nature in Art, Cambridge, Mass., 1935.

Hinduism and Buddhism, New York, n.d.

CURTIS, A. M. The Way of Silence, Burton Bradstock, Dorset, 1937.

DIONYSIUS THE AREOPAGITE. On the Divine Names and the Mystical Theology, Çev. R.B. Blakney, New York, 1941.

ECKHART, MEISER. Works, çev. C. B. Evans, London, 1924.

Meister Eckhart,A Modern Translation, çev. R. B. Blakney, New York, 1941.

EVANS–WENTZ, W. Y. The Tibetian Book of the Dead, New York, 1927.

Tibet's Great Yogi, Milarepa, New York, 1928.

Tibetian Yoga and Secret Doctrines, New York, 1935.

The Following of Christ. Yazarı bilinmiyor, fakat ilk İngilizce baskısında yanlışlıkla Tauler'e maledilmiştir. London, 1886.

FOX, GEORGE. Journal, London, 1911

FROST, BEDE. The Art of Mental Prayer, London, 1940.

Saint John of the Cross, London, 1937.

GARRIGOU–LAGRANGE, R. Christian Perfection andContemplation, London ve St. Louis, 1937.

GODDARD, DWIGHT. A Buddhist Bible, (editör tarafından, Thetford, Maine, 1938). Bu bölüm bulunamayan veya başka bir yerde çok zor bulunabilen bazı Mahayana metinlerinden müteşekkildir. "The Diamond Sutra", "The Surangama Sufra", "The Awakening of Faith" ve "The Sutra of the Sixth Patriarch" gibi.

GUÉNON, RENÈ. Man and his Becoming according to the Vedanta, London, n.d.

East and West, London, 1941.

The Crisis of the Modern World, London, 1942.

HEARD, GERALD. The Creed of Christ, New York, 1940.

The Code of Christ, New York, 1941.

Preface to Prayer, New York, 1944.

HILTON, WALTER. The Scale of Perfection, London, 1927.

HUEGEL, FRIEDRICH VON. The Mystical Element in Religion as Studied in Saint Catherine of Genon and Her Friends, London, 1923.

İBN TUFEYL. The Awakening of the Soul, çev.: Paul Bronnle, London, 1910.

The İmitation of Christ, çev.: Whitford, ed. E. J. Klein, New York, 1941.

INGE, W. R. Christian Mysticism, London, 1899.

JOHN OF THE CROSS, ST. Works, 3. vols, London, 1934–1935.

JHONES, RUFUS. Studies in Mystical Religion
The Spritual Reformers in the 16th and 17th Centuries, New York, 1914.
The Flowering of Mysticism, New York, 1939.

JORGENSEN, JOHANNES. Saint Catherine of Siena, London, 1938.

JULIANA OF NORWICH. Revelations of Divine Love, London, 1917.

LAO TZU. Tao Teh King'in birçok çevirileri mevcuttur.bkz. ve krş. The Way and Its Power (London, 1933); Arthur Waley'in Chinese Philosophy in Classical Times (Everyman's Library); F. R. Hughes'in ve The Bible of The World'da Ch'u Ta–Kao'nun (London, 1927) çevirileri…

WILLIAM LAW. Onun Serious Call'ının bazı modern baskıları faydalıdırlar. Fakat, Law'ın The Spirit of Prayer ve The Spirit of Love gibi daha mükemmel ve vazıh eserlerinin hiçbirisi yakın zamanlarda yeniden yayımlanmamıştır. Bununla birlikte, onların uzun özetleri, Stephen Hobhouse'nin Selected Mystical Writings of William Law (London, 1939) adlı eserinde (William Law ve Jacobe Boehme'nin mistik teolojisi hakkında bazı faydalı inceleme ve notları da şamil olan bir eser) ve yine aynı yazarın William Law and Eighteenth Century Quakerism (London, 1927) adlı eserinde bulunabilir. Alexander Whyte de mükemmel bir antoloji derlemiştir: Characters and Characteristic of William Law (4. bs., London, 1907). Öğrenciler için Christopher Walton'un fevkalâde ansiklopedik kolleksiyonu mevcuttur: Notes and Materials for an adequate biography of William Law (London, 11856)

LEEN, EDWARD. Progress through Mental Prayer, London, 1940.

MCKEON, RICHARD. Selections from Medieval Philosophers, 2. vols, New York, 1929.

The Mirror of Simple Sonls, yazarı bilinmiyor, London, 1927.

NICHOLAS OF CUSA. The Idiot, San Fransisco, 1940.

NICHOLSON, R. The Mystics of Islam, London, 1914

OMAN, JOHN. The Natural and the Supernatural, London, 1938.

OTTO, RUDOLF. India's Religion of Grace, London, 1930.

Mysticism East and West, London, 1932.

PATANJALI. Yoga Aphorisms, çeviri ve şerhi Swami Vivekananda, New York, 1899. (Bu kitap ArıtanYayınları tarafından İçsel Özgürlük başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.)

PLOTINUS. The Essence of Plotinus, (G. H. Turnbull, New York, 1934). Çok önemli ve hacimli bir antoloji.

PONNELLE, L. VE L. BORDET. St. Philip Neri and the Roman Society of His Time, London, 1932.

POULAIN, A. The Graces of Interior Prayer, London, 1910.

POURRAT, P. Christian Spritiuality, 3. vols, London, 1922.

PRATT, J. B. The Pilgrimage of Buddhism, New York, 1928.

QUAKERS. The Beginnings of Quakerism, W. P. Braith Waite, London, 1912. bkz. ayrıca George Fox, s. 348.

RADHAKRISHNAN, S. The Hindu View of Life, London ve New York, 1927.
Indian Philosophy, London ve New York, 1923–1927.
Eastern Religions and Western Thought, New York, 1939.

RAMAKRISNA, SRI. The Gospel of Sri Ramakrisna, New York, 1942.

RUMI, CELALEDDIN. Mesnevî, çev. E. H. Whinfield, London, 1898.

RUYSBROECK, JACK VAN. The Adornment of the Spiritual Marriage, London, 1916. bkz. ayrıca Evelyn Underhill (London, 1915) ve Wantier d'Aygalliers'in (London, 1925) incelemeleri.

SALES, ST. FRANÇOIS DE. Introduction to the Devout Life.
Treatise on the Love of God, yeni baskı, Westminster, 1942.
Spiritual Conferences, London, 1868.
Ayrıca bkz. J. P. Camus.
The Secret of the Golden Flower, Çinceden çev. Richard Wilhelm, şerh Dr. C. G. Jung (London ve New York, 1931).

SPURGOEN, CAROLINE. Mysticism in English Literature, Lambridge, 1913.

STOCKS, J. L. Time, Cause and Eternity, London, 1931.

SUZUKI, B. L. Mahayana Buddhism, London, 1938.

SUZUKI, D. T. Studies in Zen Buddhism, London, 1927.
Studies in the Lankavatara Sutra, Kyoto ve London, 1935.
Manual of Zen Buddhism, Kyoto, 1935.

TAGORE, RABINDRANATH. One Hundred Poems of Kabir, London, 1915.

TAULER, JOHANN. Life and Sermons, London, 1907.
The Inner Way, London, 1909.
Ayrıca bkz. Inge'nin Christian Mysticism ve Rufus Jones'in Studies in Mystical Religion ve Pourrat'nın Christian Sprituality.

TENNANT, F. R. Philosophical Theology, Cambridge, 1923.

Thelogia Germanica, çev. Winkworths, London, 1937.

TILLYARD, AELFRIDA. Spiritual Exercices, London, 1927.

TRAHERNE, THOMAS. Centuries of Meditation, London, 1908.
bkz. Glayds I. Wade'nin Thomas Traherne A Critical Biography, Princeton, 1944.

UNDERHILL,EVELYN. Mysticism, London, 1924.

The Mystics of the Church, London, 1925.

Upanishads, The Thirteen Principal Upanishads, çev.: R. E. Hume, New York, 1931.
The Ten Principal Upanishads, çev.: Shree Purohit ve W. B. Yeats,London, 1937.
The Himalayas of the Soul, çev.: J. Mascaro, London, 1938.

WATTS, ALAN W. The Spirit of the Zen, London, 1936.

WHITNEY, JANET. John Woolman, AmericanQuakır, Boston, 1942.
Elizabeth Fry, Quaker Heroine, Boston, 1936.

İNDEKS